

Herdenking, verbeelding en identiteit
Nationale feestdagen en de mythes van het taalpolitieke conflict in Brussel

1945-1995

Brusselse Thema's
Thèmes Bruxellois
Brussels Themes

Jan Fransen

Herdenking, verbeelding en identiteit

Nationale feestdagen en de mythes van
het taalpolitieke conflict in Brussel

1945-1995

Brusselse Thema's
Thèmes Bruxellois
Brussels Themes

13

VUBPRESS

Bekroond met Prijs voor Geschiedenis 2004 van het Geschiedeniscomité van Dexia Bank

Uitgegeven met steun van de Universitaire Stichting van België

De reeks Brusselse Thema's – Thèmes Bruxellois – Brussels Themes is een uitgave van het Centrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel

Leden van het multidisciplinaire team:

Directeur: Prof. Dr. Els Witte (Geschiedenis, VUB) Els.Witte@vub.ac.be

Prof. Em. Dr. Hugo Baetens Beardsmore (Germaanse Talen, VUB);
Prof. Dr. Walter De Lannoy (Geografie, VUB) wdlannoy@vub.ac.be;
Prof. Dr. Machteld De Metsenaere (Geschiedenis/Rechten, VUB) Machteld.De.Metsenaere@vub.ac.be;
Prof. Dr. Kris Deschouwer (Politologie, VUB) Kris.Deschouwer@vub.ac.be;
Prof. Dr. Alex Housen (Germaanse filologie, VUB) Alex.Housen@vub.ac.be;
Prof. Dr. Freddy Louckx (Sociologie, VUB) flouckx@gesg.vub.ac.be;
Prof. Dr. Michel Pierrard (Romaanse filologie, VUB) Michel.Pierrard@vub.ac.be;
Prof. Dr. Ingrid Ponjaert-Kristoffersen (Psychologie, VUB) Ingrid.Kristoffersen@vub.ac.be;
Prof. Dr. Piet van de Craen (Germaanse filologie, VUB) piet.van.de.craen@vub.ac.be;
Prof. Dr. Harry Van Velthoven (Geschiedenis, Hogeschool Gent)

Wetenschappelijk medewerkers:

Dr. Roel De Groof (Geschiedenis), 02/629.25.80, rdgroof@vub.ac.be;
Anja Detant (Communicatiewetenschappen), 02/629 36 40, adetant@vub.ac.be;
Dr. Jan Fransen (Geschiedenis), 02/629 25 80, jfransen@vub.ac.be;
Dr. Rudi Janssens (Sociologie), 02/629 25 80, Rudi.Janssens@vub.ac.be;
Ann Mares (Geschiedenis), 02/629 25 80, amares@vub.ac.be;
Laurence Mettewie (Romaanse Talen), 02/629 26 49, lmettewie@vub.ac.be;
Dr. Eva Schandevyl (Geschiedenis), eva.schandevyl@vub.ac.be;
Joost Vaesen (Geschiedenis), jvaesen@vub.ac.be
Zie ook: <http://www.vub.ac.be/BRUT/>

Voor taal en onderwijs zie eveneens: <http://www.vub.ac.be/CLIN/>

Omslagillustratie: Gal

Omslagontwerp: Danny Somers

Boekverzorging: Boudewijn Bardyn

Druk: Schaubroeck, Nazareth

© 2005 VUBPRESS

Waversesteenweg 1077, 1160 Brussel

Fax ++32 2 6292694

e-mail: vubpress@vub.ac.be

www.vubpress.be

ISBN 90 5487 384-1 NUR 697

D / 2005 / 1885 / 014

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor mijn goede vriend Stefano Guglielmino

(1975-2004)

Dankwoord

Met deze publicatie van mijn doctoraat ben ik aan het einde gekomen van een ontdekkingsreis doorheen de hedendaagse geschiedenis van nationale identiteiten. Zoals bij een ‘echte’ reis behoorden gezonde leergierigheid, veel geduld, stressbestendigheid en een soms ongezond uithoudingsvermogen tot de noodzakelijke bagage om een goede afloop te waarborgen. Even belangrijk echter waren mijn ‘reisgezellen’ die in die tijd op gelukkige wijze mijn pad kruisten. Zij brachten mij hun kennis, ervaring en opbouwende kritiek die mijn geest onderweg nodig had om het doctoraat te laten groeien, bloeien en vruchten afwerpen in de vorm van dit boek.

Mijn historische reis begon in 1998 onder de vakkundige begeleiding van Prof. Dr. Els Witte. Zij was de bezielende promotor van mijn doctoraat. Met haar ervaring behoeft ze mij als jonge historicus voor doodlopende straatjes en tijdrovende omwegen. Bij de zoektocht naar het juiste spoor kon ik steeds terugvallen op haar parate kennis van hedendaagse geschiedenis, theorie van de geschiedenis, processen van natievorming, mediapolitiek en de Brusselse taalpolitiek. Zoals een reisbegeleider beschikt zij bovendien over de gave van een onverstoorbaar optimisme dat ze in minder dan geen tijd overbrengt op haar promovendi.

17 mei 2002 was een belangrijke stopplaats. Toen behaalde ik mijn proefschrift aan de Faculteit Letteren en Wijsbegeerte van de Vrije Universiteit Brussel. Juryleden Prof. Dr. Jeffrey Tyssens, Prof. Dr. Harry Van Velthoven, Prof. Dr. Machteld De Metsenaere en Dr. Chantal Kesteloot zorgden na vier jaar met hun opbouwende kritiek voor een verfrissende regenbui, die bestaande ideeën nieuwe kleur gaf en sluimerende gedachten tot volle wasdom liet komen. Het belang van deze postdoctorale regenbui was onschatbaar op weg naar de realisatie van dit boek.

Ik heb sinds 1998 het voorrecht genoten om te vertoeven in het vrolijke reisgezelschap van het Studiecentrum voor de Interdisciplinaire Studie van Brussel (BRUT): Jimmy, Joost, Rik, Rudi, Ann, Eva, Magaly en Roel. Deze groep van gelijkgestemde ‘medereizigers’ vormde een goede mix van

solidariteit, collegialiteit en vriendschap. Het feit dat allen hetzelfde doel nastreefden of nog nastreven (het doctoraat voor wie daar nog aan twijfelt), maakte de band nog hechter: gedeelde smart is halve smart en gedeelde vreugde is dubbele vreugde. Het is dan ook met enige pijn in het hart dat ik onlangs besloten heb om de karavaan van het BRUT uit te wuiven en nieuwe horizons op te zoeken.

Tot mijn vroegste reisgenoten hoorden Anja en Valerie. Zij zijn 'bevoorrechte' getuigen geweest van zonneshijn en verfrissende regenbuien, maar ook van drukkende hitte en tropisch onweer. Beiden hebben mij steeds met overtuiging en overgave gesteund op het lange en grillige pad naar het einddoel van de reis.

Ik was uiteraard nooit vertrokken zonder de steun van mijn ouders die mijn studies hebben aangemoedigd en mogelijk gemaakt. Mijn moeder was een bijzonder lid van mijn gezelschap: vele maandagen van 2000 en 2001 heeft zij met mij gesleten in de Koninklijke Bibliotheek. Met een verbazend gevoel voor precisie werden identiteitsdiscours van politici in haar draagbare computer opgeslagen. Ik noemde haar eerder al een tweede specialist op het vlak van de studie van identiteitsvorming. Wie weet vindt ze tussen haar cursussen Arabisch en de intercontinentale reizen daar ook nog eens de tijd om een doctoraat te schrijven.

Een speciaal woord van dank gaat ook naar de 'sponsors', die de financiële voorwaarden creëerden voor mijn doctoraat. Daarbij verwijs ik in de eerste plaats naar de onderzoeksraad van de VUB die dit project goedkeurde. De uitgave ervan werd mee mogelijk gemaakt door de financiële steun van de Universitaire Stichting van België en het Geschiedeniscomité van de Dexia Bank dat mij de Prijs voor Geschiedenis 2004 toekende voor mijn manuscript.

Sinds een jaar kreeg ik er met Leentje een enthousiaste, vrolijke, pientere en liefdevolle reisgezel bij. Ze heeft de boeiende reis van mijn doctoraat niet meegemaakt, maar ik ben niet weinig trots dat ik haar het resultaat mag aanbieden. Ik reik haar de hand op weg naar nieuwe uitdagingen en hoop dat ik haar in de toekomst veel dankwoorden zal mogen zeggen en schrijven...

Inhoudstafel

Inleiding 15

1. Probleemstelling 15
- 1.1 Naties en nationale identiteiten: eeuwenoude gegevensheden of moderne constructies? 15
- 1.2 Nationale feestdagen, politieke elites en de verbeelding van nationale identiteiten in Brussel na de Tweede Wereldoorlog 17
2. De structuur van het onderzoek 20
3. Een onderzoek in hedendaagse geschiedenis: een overzicht van het bronnenmateriaal 22

Het theoretisch kader: over modernisme, constructivisme en etnosymbolisme 25

1. Naties en nationale identiteiten: eeuwenoude gegevensheden of moderne constructies? 25
- 1.1 Het primordialisme en het perennialisme 25
- 1.2 Het modernisme 27
- 1.3 In het verlengde van het modernisme: het constructivisme 30
- 1.4 Het etnosymbolisme en de kritiek op het modernisme en het constructivisme 33
2. Etnisch versus civiek natiemodel: de tweedeling ontleed 35
- 2.1 De geschiedenis 35
- 2.2 Het wetenschappelijk gebruik 38
- 2.3 De kritiek 42

**Feestdagen, politieke identiteitsvormers en
Belgische identiteitsverbeelding 45**

HOOFDSTUK I – Feestdagen na de Tweede Wereldoorlog:
een opmerkelijke continuïteit in de identiteitsverbeelding (1945-1970) 47

- I.1 De herdenking van de Belgische Revolutie: het fundament van de Belgische identiteitsverbeelding 47
 - I.1.1 De jonge Belgische natie en haar romantische identiteitsverbeelding: de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd 47
 - I.1.2 De Belgische Revolutie als fundament van de Belgisch-romantische identiteitsverbeelding 52
 - I.1.3 De Belgische Revolutie na 1945: historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding 58
- I.2 De herdenking van de Eerste Wereldoorlog:
een tweede voorbeeld van historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding 64
 - I.2.1 De oud-strijders als nieuwe generatie van vaderlandse helden 64
 - I.2.2 De Eerste Wereldoorlog na 1945: in het spoor van de historische Belgische vrijheidsstrijd 67
- I.3 De herdenking van de Bevrijding van Brussel:
een derde voorbeeld van historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding 76
 - I.3.1 Een nieuwe generatie martelaren ten dienste van het vaderland: het verzet 76
 - I.3.2 De herdenking van de Bevrijding van Brussel na 1945:
in het spoor van de historische Belgische vrijheidsstrijd 77
- I.4 De herdenking van de eedaflegging van de Koning:
een vierde voorbeeld van historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding 84
 - I.4.1 Ontstaan en evolutie van de herdenking van 21 juli 84
 - I.4.2 De herdenking van 21 juli na 1945 in Brussel: nogmaals in het spoor van de traditionele Belgische identiteitsverbeelding 87

HOOFDSTUK II – Feestdagen in het federaliserende België:
crisis van de traditionele identiteitsverbeelding en
formulering van een nieuwe (1970-1995) 95

- II.1 De teloorgang van de traditionele herdenkingspolitiek in de jaren
zeventig 95
- II.2 De herdenking van 21 juli en de poging tot de formulering van een
nieuwe identiteitsverbeelding in de jaren tachtig 99

**Feestdagen, politieke identiteitsvormers en Vlaamse
identiteitsverbeelding 103**

HOOFDSTUK I – De Vlaamse feestdag na de Tweede Wereldoorlog: een
gespleten identiteitsverbeelding (1945-1970) 105

- I.1 De herdenking van de Guldensporenslag: het fundament van de
Vlaamse identiteitsverbeelding (1894-1945) 105
- I.2 De herdenking van de Guldensporenslag en de Vlaamse
identiteitsverbeelding na de Tweede Wereldoorlog: openbare
omroep versus Vlaams Komitee voor Brussel 113
 - I.2.1 De machtsgreep van de openbare omroep 113
 - I.2.1.1 De openbare omroep en de Vlaams-minimalistische optie 113
 - I.2.1.2 De openbare omroep en zijn Guldensporenviering 126
 - I.2.2 Het Vlaams Komitee voor Brussel in het verzet 131
 - I.2.2.1 Het Vlaams Komitee voor Brussel en de ‘alternatieve’
Guldensporenviering 131
 - I.2.2.2 De ratio achter de ‘alternatieve’ Guldensporenviering 138
 - I.2.2.3 Het Vlaams Komitee voor Brussel en de herformulering van de
Vlaams-nationale identiteitsverbeelding 144

HOOFDSTUK II – De Vlaamse feestdag in het federaliserende België:
de historische continuïteit van een gespleten identiteitsverbeelding 151

- II.1 Het einde van de Guldensporenvieringen
van de openbare omroep 151
- II.2 Het Guldensporenkomitee tussen Vlaamse Gemeenschap en
Vlaams-nationalisme 156
 - II.2.1 De machtsgreep van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen 156
 - II.2.2 Het Guldensporenkomitee tussen Vlaamse overheid en
Vlaams-nationalisme 161

- II.2.3 Het Vlaams Blok als stoorzender 169
- II.2.4 De alternatieve Guldensporenviering van de Vlaamse Volksbeweging 174

Feestdagen, politieke identiteitsvormers en Waalse/Franstalige identiteitsverbeelding 177

HOOFDSTUK I – De Waalse feestdag na de Tweede Wereldoorlog (1945-1965): een dubbelzinnige identiteitsverbeelding 179

- I.1 De herdenking van de ‘Waalse’ Revolutie van 1830: het fundament van de Waalse identiteitsverbeelding (1906-1940) 179
- I.2 De Waalse feestdag na de Tweede Wereldoorlog (1945-1960): Waalse of Franstalige identiteitsverbeelding? 182
 - I.2.1 De Waalse Beweging van Brussel en de fêtes de la Wallonie 182
 - I.2.2 De herdenking van de ‘Waalse’ Revolutie van 1830 192
 - I.3.2 De verheerlijking van het Waalse genie: de hommage à la Terre wallonne 195

HOOFDSTUK II – Feestdagen in het federaliserende België: van Waalse naar Franstalige identiteitsverbeelding (1965-1995) 199

- II.1 Het FDF en de herdenking van de ‘Franstalige’ Revolutie van 1830 (1960-1970) 199
 - II.1.1 Het ontluiken van een Franstalige politiek van identiteitsverbeelding 199
 - II.1.2 De herdenking van de ‘Franstalige’ Revolutie van 1830 204
- II.2 Het FDF en de evolutie van een ‘Waalse’ herdenking naar een ‘Franstalige’ herdenking (1970-1995) 207
 - II.2.1 Het FDF en de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap via de Gemeenschapsinstellingen 208
 - II.2.2 Het FDF en de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap via de partijen 215
 - II.2.3 Het FDF en de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap via de Brusselse gemeenten 218
- II.3 Reacties op het feest van de Franse Gemeenschap: de Franstalige identiteitsverbeelding aangevochten 229
 - II.3.1 De regionalistische strekking in Wallonië 229
 - II.3.2 De Waalse Beweging van Brussel 235

Inhoud

- II.3.3 De regionalistische strekking in Brussel:
Bruxelles-Libre-Européenne 242
- II.3.4 Het unitarisme 243

Conclusies 249

1. De genese van Vlaamse en Waalse identiteiten in Brussel:
instrumenten in de historische onderbouwing van
taalpolitieke belangen 250
2. De verbeelding van nationale identiteiten:
inzet en resultante van een strijd om culturele
controle in de taalpolitieke en communautaire context 251
3. De ‘Belgische’ mythe van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd
en zijn doorwerking in processen van identiteitsverbeelding na
1945 254
4. Het samenspel van etnische, civieke en multiculturele elementen
in processen van identiteitsverbeelding 257

Bibliografie 263

Inleiding

1. Probleemstelling

1.1 Naties en nationale identiteiten: eeuwenoude gegevens of moderne constructies?

Het einde van de jaren tachtig en het begin van de jaren negentig van de twintigste eeuw werden gekenmerkt door een reeks ingrijpende ontwikkelingen. De meest in het oog lopende was ongetwijfeld de desintegratie van de voormalige Sovjet-Unie. In het verlengde van deze opmerkelijke gebeurtenis viel de tegenstelling tussen West en Oost weg en daarmee ook een van de hoofdkenmerken van het naoorlogse politieke systeem op wereldschaal. Deze gebeurtenis luidde ook het einde in van andere staten die geënt waren op het socialistische staatsmodel, zoals het voormalige Joegoslavië of Tsjecho-Slowakije. In de plaats ervan openbaarden zich naties: nieuwe staten ontstonden op basis van naties of oude staten werden omgevormd tot federaties met verschillende vormen van autonomie voor die naties. Sommige wetenschappers trokken daaruit de conclusie dat het tijdperk van de naties aangebroken was. Staten die hun bestaansrecht ontleenden aan een ideologie hadden tot dan toe onvoldoende of geen rekening gehouden met het eeuwenoude natiebeginsel: mensen werden door middel van repressie en controle binnen het staatssysteem gehouden. Met de val van het communisme werd de doos van Pandora echter ontsloten: de naties wilden hun bestaansrecht, vrijheid en waardigheid heroveren én de beslissingsmacht over de eigen toekomst. Daarom eisten de naties, in naam van hun nationale identiteiten, staatsmacht op.¹ Deze visie steunt op de veronderstelling dat mensen door de geschiedenis heen altijd in naties hebben geleefd.

De visie dat naties hun bestaansrecht trachten te heroveren op een artificiële staatsstructuur heeft ook haar invloed in België. De historicus

Jean Stengers toont in een artikel van enkele jaren geleden aan dat uitspraken over België als een kunstmatig product gemeengoed zijn geworden. Het natiebeginsel hangt als een zwaard van Damocles boven de Belgische staat, die immers Wallonië en Vlaanderen 'tegen hun zin' verenigt.² Vooral tijdens het laatste decennium van de twintigste eeuw gaat men er in toenemende mate vanuit dat de 'artificiële' Belgische nationale identiteit op termijn ten dode is opgeschreven, en dat deze plaats zal moeten ruimen voor de 'natuurlijke' Vlaamse en Waalse identiteiten. De visie sluit aan bij de perennialistische traditie in het onderzoek naar nationalisme. Deze ziet in naties onveranderlijke samenlevingsvormen die tot ver in het verleden reiken, soms tot in de Oudheid toe.³ Daar waar deze samenlevingsvorm wordt geschonden, ontstaat het nationalisme dat deze 'eeuwenoude' naties opnieuw tot leven brengt. Vandaar dat naties vaak vergeleken worden met schone slaapsters die wachten op de kus van het nationalisme om opnieuw tot leven te worden gewekt.⁴

Dat naties en nationale identiteiten eeuwenoud zijn, wordt betwist door de belangrijkste strekking binnen het nationalismeonderzoek sinds de jaren zestig, namelijk het *modernisme*. De onderzoekers van deze strekking delen de overtuiging dat naties, nationalisme en nationale identiteiten moderne fenomenen zijn. Dat wil zeggen dat ze niet verder reiken dan het einde van de achttiende eeuw, het scharnierpunt in de overgang van het Ancien Régime naar de moderne wereldorde van het kapitalisme. Naties en nationale identiteiten zijn bijgevolg geen eeuwenoude schone slaapsters, maar constructies in een moderne context. Dit vormt de basisstelling van een recente onderzoeksstrekking die beschouwd kan worden als een uitvloeisel van het modernisme, namelijk het *constructivisme*. Het interesseveld van de onderzoekers binnen deze strekking ligt in een ana-

^{1.} In haar boek met de veelzeggende titel *La Gloire des Nations ou la Fin de l'Empire Soviétique* stelt Hélène Carrère d'Encausse dat de 'wedergeboorte' van de naties al lang in de sterren geschreven is: zowel het Rusland van de tsaren als dat van de communistische leiders van Lenin tot Gorbachev hielden geen rekening met de naties. Door het einde van de 'natievreemde' communistische ideologie kunnen naties vrijelijk streven naar nationale onafhankelijkheid. Zie: H. CARRERE D'ENCAUSSE, *La Gloire des Nations ou la Fin de l'Empire Soviétique*, Paris: Fayard, 1990, pp. 398-399. Volgens Detrez en Blommaert kunnen soortgelijke visies teruggevonden worden bij Samuel Huntington, Francis Fukuyama en John Lucacs. Zie: M. DETREZ & J. BLOMMAERT, *Nationalisme. Kritische Opstellen*, Berchem: EPO, 1994, p. 9.

^{2.} J. STENGERS, "De Revolutie van 1830", in: A. MORELLI (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem: EPO, 1996, p. 134 & 303. Stengers geeft in zijn artikel een aantal uitspraken van politieke en academische prominenten.

^{3.} Zie A. SMITH, *Nationalism and Modernism*, London & New York: Routledge, 1998. In het theoretisch kader wordt hier uitgebreid op ingegaan.

^{4.} A. SMITH, *The nation in history. Historiographical debates about ethnicity and nationalism*, Cambridge: Polity Press, 2000, p. 27.

lyse van het constructieproces van nationale identiteiten.⁵ Ten eerste leggen zij zich toe op de identificatie van de identiteitsvormers en de belangen die zij nastreven met hun identiteitsvormende arbeid. Daarbij gaan ze uit van identiteiten als instrumenten om sociaal-economische en/of politieke belangen historisch en cultureel te onderbouwen. Ten tweede spitsen de constructivisten hun aandacht toe op de manier waarop identiteiten worden verbeeld. Hier spelen mythes, historische herinneringen, symbolen en rituelen een belangrijke rol. De *taal* van mythes, symbolen en rituelen maakt immers een essentieel onderdeel uit van het communicatienetwerk van een gemeenschap. Ze dragen bij tot de formulering van de eigenheid van een gemeenschap en fungeren bovendien als grenzen van de gemeenschap.⁶

1.2 Nationale feestdagen, politieke elites en de verbeelding van nationale identiteiten in Brussel na de Tweede Wereldoorlog

In dit boek wordt een analyse gemaakt van de verbeelding van nationale identiteiten in Brussel in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het gaat daarbij om de begrippen van de Vlaamse, Waalse, Franstalige, Belgische en Brusselse identiteiten. In de geest van het constructivisme willen we aantonen op welke manier de taalpolitieke en communautaire strijd historisch en cultureel onderbouwd werd door verschillende politieke actoren in de hoofdstad: de Waalse, Vlaamse en Brussels-Franstalige Beweging, de Franse en Vlaamse Gemeenschap, de Franse en Vlaamse Gemeenschapscommissie, de politieke partijen, het Brusselse Gewest, de Monarchie, het Brussels stadsbestuur en de andere Brusselse gemeentebesturen.⁷ Voor wat de invalshoek betreft, werd gekozen voor nationale feestdagen. We

⁵. CALHOUN stelt het volgende: 'It is necessary to look first and foremost at the ways in which nationalism constitutes a discursive formation that both shapes and attempts to cope with the rise of the modern state.' Zie: C. CALHOUN, *Nationalism*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997, p. 123 (Concepts in Social Thought).

⁶. L. VOS, "Nationalisme: reflecties van een historicus", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis / Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, 3, november 1997, p. 300.

⁷. Els Witte stelt in haar standaardwerk over de politieke geschiedenis van België: 'De hevigheid van de taalpolitieke en communautaire strijd kende in deze periode zijn hoogtepunt, een strijd die in een zeer vijandige sfeer uitgestreden werd, tot grote electorale verschuivingen aanleiding gaf, geheel nieuwe partijen creëerde, begeleid werd door alle mogelijke vormen van demonstraties, talrijke soms dramatische crisismomenten'. In: E. WITTE, *Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Brussel: VUBPRESS, 1997, p. 355.

analyseren daarbij officiële en niet-officiële nationale feestdagen in de hoofdstad: de Belgische herdenkingen van 11 november 1918 (herdenking van het einde van de Eerste Wereldoorlog), 3 september 1945 (herdenking van de bevrijding van Brussel), 21 juli 1831 (herdenking van de eedaflegging van Leopold I), 27 september 1830 (herdenking van de Belgische Revolutie), de Waalse en Franstalige herdenking van 27 september 1830 (herdenking van de Belgische Revolutie) en de Vlaamse herdenking van 11 juli 1302 (herdenking van de Guldensporenslag)⁸. Tal van historici toonden aan dat nationale feestdagen vanaf het einde van de achttiende eeuw een belangrijke rol gingen spelen in de verbeelding van het natieconcept. Toen werd de natie onderdeel van de ideologie van de natiestaat, die ervan vertrekt dat de soevereine macht in de staat ligt en dat de natie de staat draagt. Nationale feestdagen waren een van de kanalen langs waar de natievormende politiek werd verspreid bij de bevolking. Deze rituelen werkten gemeenschapsvormend en creëerden solidariteit rond de staatsmacht. Nationale feestdagen zijn dus een uitstekende invalshoek om een antwoord te formuleren op een aantal constructivistisch geïnspireerde vragen in dit onderzoek: welke politieke actoren werpen zich na 1945 in Brussel op tot natievormers? Welke taalpolitieke en communautaire belangen streven zij na met hun natievormende arbeid? Op welke manier worden deze belangen cultureel en historisch onderbouwd? In hoeverre slagen deze politieke natievormers erin om een consensus te creëren rond hun nationale feestdag en dus rond het proces van identiteitsverbeelding die zij ingang zetten?

Voor wat die culturele en historische onderbouwing betreft, is het interessant om het theoretisch blikveld te verruimen. Constructivisten houden te weinig rekening met de inspiratiebronnen uit het verleden voor de verbeelding van identiteiten. Vaak stelt men dat het gaat om willekeurige uitvindingen door manipulators met een verborgen agenda. Etnosymbolisten houden beter rekening met de complexe manier waarop verbeeldingsprocessen van identiteiten gebeuren. Zij tonen aan dat de verbeelding van nationale identiteiten vaak geschiedt aan de hand van oude en soms premoderne mythes, historische herinneringen en symbolen. In tegenstelling tot de constructieadepten hechten etnosymbolisten aldus belang aan de introductie van een lange-termijn-perspectief in het nationalismeonderzoek. Daarom zal dit onderzoek naar nationale feestdagen na 1945 steeds teruggaan tot de ontstaansgeschiedenis van deze rituelen,

⁸. 15 november (dag van de dynastie) en 8 september (herdenking van de Tweede Wereldoorlog) komen hier niet aan bod. De eerste wordt beschouwd als een strikt 'dynastiek' feest en geen 'nationaal' feest. Centraal staat de Koning en niet de natie. De tweede is niet in ogenschouw genomen omdat de Bevrijding van Brussel in Brussel steeds populairder is geweest dan het feest een aantal dagen later.

tot het ontstaan van de Belgische staat toe. Dat oude mythes, historische herinneringen en symbolen een belangrijke rol spelen in de verbeelding van identiteiten in de twintigste eeuw doet evenwel niets af aan het modernistisch karakter van voorliggend boek: 'The rise of nations must be placed in the context of specific modern conditions, even where these are shaped by past experiences and ethnic heritages.'⁹ Het modernisme verklaart overigens waarom in dit onderzoek gesproken wordt van *nationale* identiteiten en niet van *etnische*. Sommige auteurs wijzen op een historische continuïteit tussen etnische en nationale identiteiten en op de gelijkenissen tussen beide. Zo zouden etnieën en naties gemeenschappelijke kenmerken hebben zoals een historisch territorium, gemeenschappelijke mythen van afstamming, herinneringen aan het nationale verleden, eigen culturele kenmerken enzovoort. Vanuit modernistisch standpunt wordt nationale identiteit beschouwd als onverbrekkelijk verbonden met het moderne fenomeen van de natie. Het verschil tussen de natie en een etnie is het verlangen om de identiteit te verdedigen door politieke maatregelen. Dit kan gebeuren door te streven naar een autonome of soevereine staatsstructuur, maar ook door binnen een multiculturele staat de culturele eigenheid van de gemeenschap te verdedigen en te versterken door de oprichting van een politiek-culturele beweging. Het belangrijkste verschil tussen een etnie en een natie ligt dus zoals Louis Vos opmerkt in het 'georganiseerd optreden op het publieke terrein ter verdediging van de eigen positie.'¹⁰

Een ander kenmerk van dit onderzoek is het comparatieve opzet. Het ligt in de bedoeling om in de conclusie te komen tot een vergelijking van de verschillende processen van identiteitsverbeelding in Brussel. We gaan na in hoeverre er sprake is van overeenkomsten en verschillen in de manier waarop vorm wordt gegeven aan identiteiten. Dankzij het comparatieve opzet kunnen ook fundamentele vragen gesteld worden bij de toepassing van het onderscheid tussen een civiek en een etnisch natiemodel op het Waalse en Vlaamse natiemodel. In het etnisch natiemodel zijn de leden van de natie aan elkaar verbonden door 'onuitwisbare' etnische kenmerken. Dit natiemodel wordt beschouwd als exclusief: iemand kan maar tot de natie behoren als hij of zij van bij zijn of haar geboorte 'begiftigd' is met deze eigenschappen. Volgens het civiek natiemodel daarentegen steunt de natie op de wil van haar leden om een natie te vormen. Het gaat om een individuele en rationale band. Dit model is inclusief: ieder individu kan tot deze natie toetreden, los van zijn of haar etnische bepaaldheid. De rationale en individuele wil is belangrijker dan de etnisch

⁹. A. SMITH, *Myths and memories of the nation*, Oxford University Press, 1999, p. 175.

¹⁰. L. VOS, op.cit., p. 302.

gefundeerde collectiviteit¹¹. De tweedeling vormt al decennialang een instrument in het nationalismeonderzoek en hangt samen met het onderscheid dat verschillende wetenschappers maken tussen twee processen van natievorming. Enerzijds wordt de natie geconstrueerd door de staat en anderzijds ligt de natie aan de basis van het ontstaan van de staat. Als prototypes worden Frankrijk en Duitsland opgevoerd. Deze oude discussie heeft nog steeds actualiteitswaarde in België, waar dit model vaak kritiekloos toegepast wordt op het communautaire vraagstuk. Vlaanderen gaat daarbij de Duitse weg op: de natie bestaat voor de staat en de culturele invulling van het natiebegrip primeert. Wallonië spiegelt zich vervolgens aan het Franse voorbeeld: de staat (in dit geval het Waalse Gewest) construeert de natie waardoor de politieke invulling van het natiebegrip primeert¹². Maar kan het onderscheid tussen het civiek en het etnisch natiemodel zo strikt genomen worden? Kan een natie enkel en alleen gedefinieerd worden als een 'wil om samen te leven'? Kan de nationale identiteit verbeeld worden op basis van rationele argumenten, zonder de integratie van een 'emotionele' etnische component? En bestaat er een etnische natie die consequent irrationeel en etnisch 'zuiver' is?

2. De structuur van het onderzoek

Dit boek begint met het schetsen van het theoretisch kader waarbinnen het zich situeert. Een overzicht wordt gegeven van de internationale theorieën en de actuele debatten die het nationalismeonderzoek voor het ogenblik bezighouden. De constructivistische invalshoek wordt ruimschoots toegelicht: de modernistische voorgeschiedenis, de belangrijkste aanhangers en hun standaardwerken en de methodologie. We hebben aandacht voor de etnosymbolische school die ons inziens niet onverenigbaar is met de constructivistische invalshoek. Als een rode draad door het onderzoek loopt de kritiek op het onderscheid tussen het Franse en Duitse natiemodel. Daarom wordt een grondige theoretische analyse gemaakt van de tweedeling met aandacht voor de voorgeschiedenis, de aanhangers en de critici.

¹¹. D. BROWN, *Contemporary nationalism. Civic, ethnocultural and multicultural politics*, London/New York: Routledge, 2000. Voor een volledige uiteenzetting over de tweedeling verwijzen we naar het theoretisch kader van dit onderzoek.

¹². Zie bijvoorbeeld J. KOTEK, "Le nationalisme flamand: un nationalisme typique d'Europe... centrale", in: G. GORIELY & J. LEMAIRE, *Les nationalismes*, 1994 (La Pensée et les Hommes, 37e année. Nouvelle série, 27) & B. MADDENS, R. BEERTEN, J. BILLIET, *O Dierbaar België? Het natiebewustzijn van Vlamingen en Walen*, Leuven, 1994.

In de hoofdstukken twee, drie en vier komen we tot de eigenlijke analyse van de verschillende processen van identiteitsverbeelding in Brussel na de Tweede Wereldoorlog. De verschillende casussen van identiteitsverbeelding worden afzonderlijk ontleed aan de hand van een analyse van nationale feestdagen. Hoofdstuk twee staat in het teken van de Belgische identiteitsverbeelding via een analyse van de feestdagen van 11 november 1918, 3 september 1945, 27 september 1830 en 21 juli 1831. We keren eerst terug tot de ontstaansgeschiedenis van deze feestdagen en schetsen er de verdere evolutie van tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. De eigenlijke analyse start na de oorlog: we analyseren de drijvende krachten achter de Belgische natievorming en de belangen die de Brusselsese natievormers daarmee nastreefden. We gaan na op welke manier de Belgische natievorming historisch en cultureel onderbouwd werd aan de hand van gebeurtenissen zoals de beide wereldoorlogen en de Belgische Revolutie. Meer bepaald gaat de aandacht uit naar de rol van het Brussels unitarisme, de Brusselsese gemeentebesturen, de politieke partijen en de monarchie. In hoofdstuk drie wordt de schijnwerper gericht op de Vlaamse identiteitsverbeelding via een analyse van de herdenking van 11 juli 1302. Ditmaal wordt teruggegaan tot het einde van de negentiende eeuw, toen de Vlaamse feestdag in Brussel werd geïntroduceerd. Net als voor de Belgische casus wordt een analyse gemaakt van de identiteitsvormers en hun belangen en van de manier waarop ze die belangen historisch en cultureel onderbouwden. Er is aandacht voor de identiteitsvormende rol van de openbare omroep, de Vlaamse Beweging in al haar geledingen, het Vlaams-nationalisme, de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen en de politieke partijen. In hoofdstuk vier ten slotte wordt de Waalse en Franstalige identiteitsverbeelding onder de loep genomen aan de hand van de herdenking van 27 september 1830. Deze maal wordt teruggegaan tot het begin van de twintigste eeuw. Dezelfde vragen als voor de Belgische en Vlaamse casus worden gesteld. Er is aandacht voor de Waalse Beweging, de Brussels-Franstalige Beweging, de openbare omroep, de politieke partijen, de Franse Gemeenschap en de Franse Gemeenschapscommissie.

In het concluderende hoofdstuk worden de drie casussen in een comparatief perspectief beschouwd en gesitueerd in het internationale nationalismedebat. Eerst worden kernachtig de grote constructivistische vraagstukken in dit onderzoek beantwoord. Het gaat om de manier waarop de taalpolitieke en communautaire strijd historisch onderbouwd werd via mythen, symbolen, historische herinneringen door de onderscheiden politieke actoren. Vervolgens wordt aangetoond dat processen van identiteitsvorming steeds gecontesteerd zijn. We maken een balans op van de gelijkenissen en verschillen in de processen van Vlaamse, Waalse, Franstalige en Belgische identiteitsverbeelding in Brussel. We tonen aan in hoeverre de natievormers invloed op elkaar uitoefenden voor de verbeelding van

hun identiteiten. Deze vaststelling wordt gekaderd in de etnosymbolische theorievorming over de doorwerking van historische herinneringen, symbolen en mythes in hedendaagse processen van identiteitsverbeelding. Ten slotte wordt een overzicht gegeven van een aantal vaststellingen die het historisch beeld ondermijnen van het communautaire conflict als een botsing tussen twee natiemodellen.

3. Een onderzoek in hedendaagse geschiedenis: een overzicht van het bronnenmateriaal

Dit onderzoek hoort thuis in de hedendaagse geschiedenis. Bij de analyse ligt de nadruk dan ook op een systematisch, grondig en kritisch gebruik van bronnenmateriaal dat werd geproduceerd door de organisatoren van de nationale feestdagen. Dit bronnenmateriaal bestaat uit verslagen van vergaderingen, briefwisseling, toespraken, promotiemateriaal, pamfletten, programma's, tijdschriften en periodieken. We sluiten de inleiding af met een gedetailleerd overzicht van het materiaal waarop dit boek gesteund is. De belangrijkste initiatiefnemers tot de 11-julivieringen in Brussel na 1945 zijn het Vlaams Komitee voor Brussel, de openbare omroep en het Guldensporenkomitee. Het archief van het Vlaams Komitee voor Brussel werd teruggevonden in het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel (AMVB). Het belangrijkste deel is het notulenboek waarin een aparte rubriek werd voorbehouden voor de bespreking van de 11-julivieringen. Enige briefwisseling met betrekking tot de organisatie van de vieringen in de periode 1945 en 1949 door het Komitee kan ook teruggevonden worden in het archief van Hendrik Fayat in het Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB). Het archief van de openbare omroep wordt bewaard in het Amerikaans Theater en is toegankelijk na schriftelijke toestemming. Dossiers met betrekking tot de organisatie van 11-julivieringen werden teruggevonden in het archief van de Algemene Directie, in dossiers van de administrateur-directeur-generaal Jan Boon en in het archief van de Muziekdienst. Met betrekking tot de openbare omroep en 11 juli werden ook enkele dossiers teruggevonden in het archief van diezelfde Boon in het Katholiek Onderzoeks- en Documentatiecentrum (KADOC) en bij de secretaris van de Raad van Beheer van de VRT. Het archief van het Guldensporenkomitee van Brussel wordt bewaard in het AMVB. Het gaat om een zestal dozen en verschillende bundels met archiefmateriaal, onder andere de volledige reeks van notulen, briefwisseling, scenario's, foto's, teksten van gedichten, liederen en gelegenheidsredes. De wanordelijke staat van het archief had wel tot gevolg dat de referenties die in dit boek naar voren komen vrij alge-

meen zijn. Indien de lezer deze referenties wil opsporen zal enig geduld nodig zijn aangezien in de meeste gevallen alleen de doos en de titulatuur van het document werden vermeld. De voorzitter van het Guldensporenkomitee, Rigo Peeters, verleende inzage in zijn privé-archief. Het gaat om materiaal van het Guldensporenkomitee en om persoonlijke briefwisseling van Peeters in verband met de 11-juliviering. Een belangrijke bron was ook *De Brusselse Post*, de periodiek van het Vlaams Komitee voor Brussel.

Voor de jaarlijkse organisatie van de Waalse nationale feestdag in Brussel staat het Comité des Fêtes de Wallonie in. Archiefmateriaal van het Comité bestaat echter niet meer. Deze lacune werd voor een deel gecompenseerd door de archieven van twee oud-leden van het Comité. Ten eerste ging het om dat van Christian Bilquin, bewaard in het Fonds d'Histoire du Mouvement wallon (FHMW) in Luik. Dit bevatte informatie over de eerste bestaansjaren van het Comité. Ten tweede ging het om het archief van Henri Putanier, dat verspreid is over het FHMW en de universiteitsbibliotheek van Bergen. In het maar liefst honderd dozen tellende archief van Putanier in Bergen werden verschillende stukken van het Comité des Fêtes opgevest: communiqués, omzendbrieven, uitnodigingen, programma's, pamfletten en briefwisseling. Zeer waardevol waren ook een aantal periodieken van verenigingen die aangesloten waren bij het feestcomité. De belangrijkste bron was *Combat wallon* van de Association wallonne du Personnel des Services publics. De periodiek gaf voor de jaren vijftig paginagrote verslagen weer van de Waalse feesten in Brussel, vaak met de integrale weergave van de gelegenheidsredes. Andere belangrijke bronnen waren *Alliance wallonne* van de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise en *Wallonie libre* van de gelijknamige Waalse nationalistische vereniging. Deze periodieken werden geraadpleegd in de Koninklijke Bibliotheek (KB) die over de exhaustieve collectie ervan beschikt. Voor de feesten van de Franse Gemeenschap is vooral het FDF belangrijk. Net als voor het Comité des Fêtes de Wallonie werden we geconfronteerd met een lacune in het archiefmateriaal. Voor de partij kon immers geen gebruik worden gemaakt van de partijarchieven, die zich in ongeordende staat bevinden op de zolder van het partijsecretariaat. Het gebrek aan archief werd echter gecompenseerd door de rijke collectie aan periodieken van de partij die bewaard wordt in het FHMW. Onder de veertig periodieken die er werden teruggevonden, bleken de belangrijkste het officiële partijblad *FDF-contact* en *Quatre Millions Quatre*. Ten slotte werd ook gebruik gemaakt van de verslagen van de Cultuurraad en van de latere Raad van de Franse Gemeenschap.

De Belgische nationale feestdagen zijn in tegenstelling tot de Vlaamse, Waalse en Franstalige feestdagen officieel en aldus georganiseerd door de gemeentelijke overheden. Van grote waarde was dan ook het archief van

de Stad Brussel. Meer bepaald ging het om archiefstukken in verband met herdenkingen door de Stad Brussel in het Fonds Fauconnier. Verschillende dozen onder noemer van *Sociétés Bruxelloises* bevatten mappen met een rubriek *Vie Publique* met daarin verslagen van herdenkingen, stoeten, recepties op het stadhuis, programma's van feesten enzovoort. Bovendien is er een Fonds *Feesten en Ceremonies*, hoewel de meeste informatie hierin betrekking heeft op de periode voor de Eerste Wereldoorlog. Belangrijk was ook de volledige collectie van het bulletin van de gemeenteraad, met daarin de verslagen van de gemeenteraad, de jaarverslagen en de begrotingen. Ieder jaar neemt het bulletin een verslag op van de nationale feesten waarin het Brusselse stadsbestuur een rol speelde. Andere bronnen zijn de periodieken van verenigingen die deelnamen aan de feesten, namelijk verzetsstrijders, oud-strijders en patriottische verenigingen. Het gaat om een twintigtal exemplaren, die voornamelijk in de collecties van de tijdschriftenzaal van de Koninklijke Bibliotheek werden geraadpleegd.

Naast het door de betrokken actoren geproduceerde archief toonden dagbladen zich een rijke bron. Talrijke verslagen werden immers neerschreven over de nationale feesten in Brussel. Aan Vlaamse kant waren het de dagbladen *De Standaard* en *'t Vrije Volksblad* die de meeste aandacht schonken aan de Brusselse 11-juliviering. Vooral de verslagen van *De Standaard* waren vrij uitgebreid zodat we meer te weten konden komen over de aanwezigen op de feesten, over de inhoud van de toespraken en over de opgevoerde symbolen en rituelen. Aan Waalse en Franstalige kant waren *Le Soir* en *La Nouvelle Gazette de Bruxelles* de belangrijkste bronnen. Slechts in mindere mate was dit het geval met *La Libre Belgique*, *La Dernière Heure* en *Le Peuple*. Anders was het gesteld voor de Belgische vieringen. Al de grote Brusselse dagbladen – *La Libre Belgique*, *Le Soir*, *La Dernière Heure*, *La Nouvelle Gazette de Bruxelles*, *La Nation Belge* en *Le Peuple* – leverden onschatbare informatie op. Zij werden in de Koninklijke Bibliotheek systematisch jaar na jaar doorplozen. Over het algemeen namen deze kranten in de jaren vijftig en zestig verslagen op van de vieringen door het Brusselse stadsbestuur en de Brusselse gemeentebesturen.

Het theoretische kader

Over modernisme, constructivisme en ethnosymbolisme

1. Naties en nationale identiteiten: eeuwenoude gegevenheden of moderne constructies?

1.1 Het primordialisme en het perennialisme

Het dominante paradigma in het nationalismeonderzoek is sinds de jaren zestig het modernisme. Deze onderzoeksstrekking zette zich af tegen het primordialisme en het perennialisme. Voor de Tweede Wereldoorlog geloofden primordialisten dat naties de natuurlijke en primordiale indeling van de mensheid vormden. De sleutel om de kracht van natiegevoelens en nationalisme te begrijpen lag in verwantschap, etniciteit en de genetische basis van het menselijke bestaan¹. Mensen werden met hun nationale identiteiten geboren en hun lidmaatschap van de natie was dan ook voorbestemd: 'A man has nationality as he has a nose and two ears.'² Deze visie was populair bij nationalistten zelf die in deze 'natuurlijke organismes' de ultieme bron zagen van macht en recht. Wetenschappelijk gezien is deze stelling in onbruik geraakt.

Het perennialisme kent nog steeds verdedigers. Perennialisten geloven dat naties eeuwenoude en stabiele fenomenen zijn, die zelfs in de Klassieke Oudheid teruggevonden worden. Zij maken daarbij weinig of geen onderscheid tussen naties en premoderne etnische gemeenschappen: naties zijn de moderne versies van oudere etnieën.³ Zij onderscheiden zich wel van de primordialisten door afstand te nemen van de veronderstelling dat naties in de natuur wortelen. Naties zijn producten van historisch-maatschappelijke omstandigheden. Volgens Anthony Smith zijn er twee

¹. A. SMITH, *Myths and memories etc.*, pp. 3-4.

². E. GELLNER, *Nations and nationalism*, Oxford: Blackwell, 1983, p. 6.

³. A. SMITH, *Nationalism and modernism etc.*, pp. 159-161.

soorten van perennialisme te onderscheiden: een doorlopend perennialisme ('continuous perennialism') en een terugkerend perennialisme ('recurrent perennialism'). Volgens de eerste soort bestaan naties in onveranderlijke vorm sedert eeuwen of zelfs millennia. Volgens de tweede soort daarentegen kunnen naties in sluimerende vorm bestaan. Ze duiken op in verschillende periodes in de geschiedenis en op verschillende continenten. Het terugkerend perennialisme kan teruggevonden worden bij onderzoekers in de jaren negentig. Vooral naar aanleiding van het uiteenvallen van de Sovjet-Unie en later van Joegoslavië en Tsjecho-Slowakije gingen verschillende auteurs, rechtstreeks of onrechtstreeks, in hun werken uit van een proces waarbij 'eeuwenoude' naties heropleefden na de val van 'natievreemde' en artificiële ideologieën. Die visie kan onder andere teruggevonden worden bij Hélène Carrère-d'Encausse, Michael Ignatieff⁴, John Lucaks, Francis Fukuyama en Samuel Huntington.⁵

Het terugkerend perennialisme heeft ook zijn invloed in België. Zo wordt vaak uitgegaan van naties die hun bestaansrecht trachten te heroveren op een artificiële staatsstructuur. Zoals in de inleiding vermeld, toont Jean Stengers in een artikel aan dat uitspraken over België als een kunstmatig en zelfs tegennatuurlijk product gemeengoed zijn geworden.⁶ Vergelijkingen met de situatie in Oost-Europa en Rusland worden regelmatig gemaakt. Stengers citeert bijvoorbeeld een correspondent in *De Standaard* die gelijkenissen ziet tussen België en Joegoslavië. In zijn ogen gaat het om kunstmatige constructies die volkeren op tegennatuurlijke wijze verenigen: 'In 1830 sleepten de Walen ons met de medeplichtigheid van onze verfranste adel en bourgeoisie, en van onze kortzichtige geestelijkheid, mee in een avontuur dat in tragiek alleen wordt overtroffen door wat de Servokroaten nu in 1991 overkomt. Ze hebben ons 'la Belgique' opgedrongen.'⁷ Een correspondent uit *Le Soir* maakt een gelijkaardige vergelijking met Tsjecho-Slowakije: 'Tsjechen en Slovakken leefden, zoals wij Vlamingen en Walen, in een gedwongen concubinaat, gearrangeerd door vreemde mogendheden... Zoals bij ons ging het om een tegennatuurlijke verbintenis.'⁸ Deze beeldvorming over België vindt ook weerklank in de internationale pers. In een artikel van 23 augustus 1993 van *Newsweek* wordt onder de veelzeggende titel *Twee volksstammen aan hun lot overge-*

4. U. OZKIRIMLI, *Theories of nationalism. A critical introduction*, New York: St. Martins' Press, 2000, p. 4.

5. M. DETREZ & J. BLOMMAERT, *Nationalisme. Kritische opstellen*, Berchem: EPO, 1994, p. 9.

6. J. STENGERS, "De Revolutie van 1830", in: A. MORELLI (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem: EPO, 1996, p. 134 & 303. Stengers geeft in dit artikel een aantal uitspraken van politieke en academische prominenten.

7. J. STENGERS, op. cit., p. 133.

8. J. STENGERS, op. cit., p. 134.

laten door de geschiedenis gepreciseerd dat... 'Vlamingen en Walen in België zowel qua temperament als qua taal van elkaar verschillen en door een historisch toeval aan hun lot werden overgelaten in een klein en dichtbevolkt land.'⁹ Deze voorbeelden hebben gemeen dat ze naties beschouwen als onbetwiste gegevens die eeuwen in onveranderlijke staat sluimeren en tot leven kunnen worden gewekt.

1.2 Het modernisme

Volgens de modernisten zijn naties, nationalisme en nationale identiteiten *moderne* fenomenen. Hun wortels reiken niet verder dan het einde van de achttiende eeuw, het scharniermoment in de overgang van het Ancien Régime naar de moderne wereldorde van kapitalisme. De Tsjechische antropoloog Ernest Gellner omschrijft in zijn standaardwerk *Naties en Nationalisme* (1983) het nationalisme als 'een speciaal soort patriottisme dat pas overal doordringt en domineert onder bepaalde sociale omstandigheden, die zich de facto voordoen in de moderne wereld, en nergens anders'. Naties zijn de producten van het nationalisme en niet omgekeerd: 'It is nationalism which engenders nations' en... 'nationalism is not the awakening of nations to self-consciousness: it invents nations where they do not exist.'¹⁰

Als de modernisten het eens zijn over het moderne karakter van naties en nationale identiteiten, dan zijn ze dat niet als het over de factoren gaat die aan de basis liggen van het ontstaan van naties en nationalisme. Zo bestaan er drie varianten op het modernisme, die elk focussen op een verschillende verklaringsfactor.¹¹

Een eerste reeks modernistische auteurs ziet **sociaal-culturele transformaties** aan de basis van het ontstaan van naties en nationalisme. Voor Gellner is industrialisering en een daaraan gekoppeld vernieuwd onderwijssysteem belangrijk. In *Nations and Nationalism* toont hij aan hoe een maatschappij die streeft naar een maximale welvaart en

⁹. J. STENGERS, op. cit., p. 303.

¹⁰. E. GELLNER, op. cit., p. 176.

¹¹. Deze uiteenzetting over de indeling van het modernisme is gebaseerd op recente overzichtswerken van Anthony Smith en Umut Ozkirimli. Zie: A. SMITH, *Nationalism and Modernism*, London & New York: Routledge, 1998. Dit is het standaardwerk voor wie een begrijpelijk en uitgebreid overzicht wil van de stand van het nationalismeonderzoek. Smith schreef ondertussen ook een minder lijvig en meer ge vulgariseerd werk: A. SMITH, *Nationalism. Theory, Ideology, History*, Cambridge: Polity Press, 2001, pp. 43-60. Een nieuw uitstekend overzichtswerk dat Smiths indeling van nationalisme paradigma's enigszins bekritiseert komt van de constructivist U. OZKIRIMLI, *Theories of nationalism. A Critical Introduction*, New York: St. Martin's Press, 2000, pp. 85-165.

economische groei afhankelijk wordt van vernieuwing, beroepsmobiliteit, alfabetisme, onderwijs en massamedia in een gemeenschappelijke standaardtaal. De maatschappij is voor haar functioneren afhankelijk van een algemeen onderwijsstelsel, verbonden aan een bepaalde cultuur. Slechts een met die cultuur geïdentificeerde staat kan een dergelijk stelsel instandhouden. Hierdoor ontstaat het principe één staat, één cultuur. Maatschappijen die zich daar niet naar schikken, krijgen te maken met nationalisme.¹² Benedict Anderson situeert in *Imagined Communities* (1983) het ontstaan van het nationalisme op het einde van de achttiende eeuw, als een resultaat van verschillende historische ontwikkelingen die elkaar kruisten. Belangrijk was de gestage achteruitgang van godsdienst en dynastie vanaf de zeventiende eeuw, die zorgde voor een machtsvacuüm waarbinnen nationalisme kon gedijen. Nog belangrijker was de ontwikkeling van het 'drukwerkkapitalisme': de oorspronkelijke lezersmarkt beperkte zich tot diegenen met kennis van het Latijn. Het kapitalisme, gericht op het stelselmatig vergroten van winstmarges, vereiste echter nieuwe markten die verder reikten dan de relatief beperkte groep Latijnlezers. Uitgevers begonnen zich dan ook toe te leggen op goedkope edities van boeken in volkstalen. Zo ontstond een uniform communicatiesysteem tussen het Latijn en de gesproken volkstalen. Dit ziet Anderson als zeer belangrijk in de evolutie van een natie die hij omschrijft als 'Imagined Community', een 'verbeelde' gemeenschap omdat 'the members of even the smallest nation will never know most of their fellow-members, meet them, or even hear of them, yet in the minds of each lives the image of their communion.'¹³

Een tweede reeks modernistische auteurs ziet **sociaal-economische** transformaties aan de basis van het ontstaan van naties en nationalisme. Naties en nationalisme worden gezien als producten van de ongelijke ontwikkeling van het kapitalisme. Zowel Tom Nairn, voormalig uitgever van het *New Left Review*, als de socioloog Michael Hechter koppelen in hun respectievelijke werken *The break-up of Britain* (1977) en *Internal Colonialism. The Celtic fringe in British national development* (1975) het centrum-periferiemodel van de Latijns-Amerikaanse theorieën van onderontwikkeling aan het ontstaan van nationalistische bewegingen. Deze laatste worden beschouwd als reacties van perifere elites op het imperialisme en kolonialisme van de economische en politieke machtscentra. Hechter past zijn theorie toe op de koploper van de industriële revolutie, het Verenigd Koninkrijk. De tegenstelling tussen het Engelse centrum en de perifere

¹². E. GELLNER, op. cit., pp. 177-182.

¹³. B. ANDERSON, *Imagined Communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, London & New York: Verso, 1990, pp. 12-19 (Oorspronkelijke uitgave dateert van 1983).

Keltische regio's was het gevolg van een ongelijke economische ontwikkeling. De economische achterstand van de randgebieden en de verontwaardiging over de economische uitbuiting door het centrum waren de belangrijkste hefbomen voor het ontstaan en de ontwikkeling van een Schots, een Iers en een Welsh nationalisme.¹⁴ Nairn breidt de theorie van Hechter buiten Europa uit: hij beschouwt het nationalisme als het politieke antwoord van perifere samenlevingen op de uitbuiting door het ontstaan van een wereldwijd kapitalisme en imperialisme, waarmee hij het verband legt met het antikoloniale nationalisme van de derde-wereldlanden¹⁵: 'Real, uneven development has invariably generated an imperialism of the centre over the periphery; one after another, these peripheral areas have been forced into a profoundly ambivalent reaction against this dominance, seeking at once to resist it and to take over its vital forces for their own use. This could only be done by a kind of highly 'idealist' political and ideological mobilisation... that is, employing their 'nationality' as a basis... This meant the conscious formation of a militant, inter-class community rendered slowly aware of its own separate identity vis-à-vis outside forces of domination.'¹⁶

Een laatste modernisme-variant ziet **politieke transformaties** aan de basis van het ontstaan van naties en nationalisme. Wetenschappers wijzen op het belang van het ontstaan en de verspreiding van de moderne bureaucratische staat. Belangrijke auteurs zijn John Breuilly, Michael Mann, Charles Tilly en Eric Hobsbawm. Breuilly stelt in zijn standaardwerk *Nationalism and the State* (1982) dat naties en nationalisme niet los kunnen gezien worden van het ontstaan van de moderne staat: 'Nationalism is best understood as an especially appropriate form of political behaviour in the context of the modern state and the modern state system.'¹⁷ Nationalisme verwijst volgens Breuilly naar een uitsluitend politieke beweging die streeft naar staatsmacht. De natie wordt door het nationalisme voorgesteld als een cultureel uniek gegeven. In naam van deze culturele uniciteit wordt het recht op een eigen staat opgeëist.¹⁸ Ook bij Tilly en Mann speelt de moderne staat een belangrijke rol in processen van natievorming. Tilly legt in *The Formation of National States in Western Europe* (1975) de band tussen de economische, diplomatieke en militaire activiteiten van de moderne staat en het ontstaan van naties.¹⁹ Naarmate

14. M. HECHTER, *Internal Colonialism. The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*, London: Routledge & Kegan Paul, 1975.

15. T. NAIRN, *The Break Up of Britain: Crisis and Neo-Nationalism*, London: New Left Books, 1977.

16. T. NAIRN, op. cit. p. 70.

17. J. BREUILLY, *Nationalism and the State*, Manchester University Press, 1993, p. 9 (Oorspronkelijke uitgave dateert van 1982).

18. J. BREUILLY, op. cit., p. 70.

de staat aan belang toenam en verder in de samenleving ingreep, liet zich de nood voelen aan een vertrouwensband tussen politieke elites en de bevolking die binnen de grenzen van de staat leefde. Volgens Michael Mann is nationalisme dan de ideologie die gedeeld wordt door de bevolking binnen deze staat. Cruciaal is de manier waarop deze ideologie wordt verspreid door politieke elites. Zoals bij Breuilly spelen naties en nationalisme een belangrijke rol in de legitimatie van de moderne staat en zijn leiders.²⁰ In dat proces spelen symbolen, rituelen en mythes een vooraanstaande rol. Hier komen we bij het standaardwerk van Eric Hobsbawm en Terence Ranger, *The invention of tradition* (1983). Het nationalisme kent volgens hen een hoogtepunt in de periode van 1870 tot 1914, een periode die samenviel met de doorbraak van de massademocratie. Politici moesten voortaan de loyaliteit bekomen van brede bevolkingslagen. Vandaar het belang van ‘invented traditions’: feestdagen, herdenkingen, vlaggen, hymnen, sportmanifestaties en dergelijke stonden in het teken van een strategie om de volksmassa in de natie te integreren. Voor Hobsbawm is de vorming van naties dus in essentie ‘mensenwerk’ en een ‘uitvinding op een bepaald historisch moment’.²¹

1.3 In het verlengde van het modernisme: het constructivisme

Sinds de jaren zestig verspreiden modernisten dus de visie dat de natie het product is van de moderniteit. Vanaf het einde van de jaren tachtig sloeg het nationalismeonderzoek een nieuwe richting in, die tot op de dag van vandaag invloedrijk is in het nationalismeonderzoek, namelijk het constructivisme. Deze laatste bouwt verder op de modernistische traditie. Constructivisten vertrekken immers van de veronderstelling dat naties en nationale identiteiten moderne fenomenen zijn. Ze verleggen het interesseveld echter naar een analyse van de manier waarop nationale identiteiten worden geconstrueerd en verbeeld.²² Grondlegend in dit opzicht waren de eerder vermelde werken van Benedict Anderson en Eric Hobs-

^{19.} C. TILLY (ed.), *The formation of national states in Western Europe*, Princeton NJ: Princeton University Press, 1975.

^{20.} M. MANN, “The emergence of modern european nationalism”, in: J. HALL & I. JARVIE (eds.), *The social philosophy of Ernest Gellner*, Amsterdam: Rodopi, 1996, pp. 150-151.

^{21.} E. HOBBSAWM, *Natie en nationalisme sedert 1780. Streven, mythe en werkelijkheid*, Amsterdam: Mets, 1994, p. 20 (Nederlandse vertaling van oorspronkelijk werk dat dateert van 1990).

^{22.} CALHOUN stelt het volgende: ‘It is necessary to look first and foremost at the ways in which nationalism constitutes a discursive formation that both shapes and attempts to cope with the rise of the modern state.’ Zie: C. CALHOUN, *Nationalism*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997, p. 123 (Concepts in Social Thought).

bawm over verbeelde gemeenschappen en uitgevonden tradities. Constructivisten spitsen de aandacht toe op het proces van uitvinding en verbeelding van naties en nationale identiteiten. Ze richten zich op de studie van de natievormers en hun verborgen agenda's en op de complexe strijd tot de controle over nationale identiteiten. Daarbij gaan ze uit van identiteiten als instrumenten om sociaal-economische en/of politieke belangen historisch en cultureel te onderbouwen. In die zin werd uitgebreid aandacht besteed aan de rol van mythes, historische herinneringen, symbolen en rituelen in processen van natievorming. Op dit vlak was Hobsbawm's *Invented Traditions* baanbrekend. Verschillende auteurs in dit compilatiewerk illustreerden dat tradities zoals de Schotse kilt en de Highland Games op het einde van de negentiende eeuw in functie van natievorming werden 'uitgevonden', ook al beweerde men dat ze veel ouder waren. Deze studie naar de rol van rituelen in processen van natievorming vertoonde veel raakvlakken met de historische studie naar de herdenkingspolitiek bij het begin van de jaren tachtig. De manier waarop identiteiten werden verbeeld en geconstrueerd door symbolen, mythes en rituelen hield beide onderzoeksstrekkingen in de ban. Politieke manipulatie, constructie en verbeelding waren gemeenschappelijke thema's. Het grootste en meest exemplarische werk was het monumentaal opgevatte *Les lieux de mémoire* (1984) van de Franse historicus en uitgever Pierre Nora. In een aantal dikke bundels ging een vijftigtal gerenommeerde Franse historici op zoek naar de Franse nationale identiteit zoals die verbeeld werd door 'Lieux de mémoire' in de ruimst opgevatte zin: stadhuizen, standbeelden, hymnen, symbolen, rituelen, geschiedenishandboeken, muntstukken, oorlogsgedenktekens, grafarchitectuur enzovoort.²³ Eén van deze Lieux de Mémoire was de nationale feestdag. Tal van historici toonden aan dat nationale feestdagen vanaf het einde van de achttiende eeuw een belangrijke rol gingen spelen in de verbeelding van het natieconcept. Toen werd de natie onderdeel van de ideologie van de natiestaat, die ervan vertrekt dat de soevereine macht in de staat ligt en de natie de staat draagt. Nationale feestdagen waren één van de kanalen langs waar de natievormende politiek werd verspreid bij de bevolking. Deze rituelen werkten gemeenschapsvormend en creëerden solidariteit rond de staatsmacht. Tal van historici schreven sindsdien hierover, hoewel de klemtoon nagenoeg alleen op het einde van de negentiende eeuw kwam te liggen. In deze periode van de democratisering van het politieke systeem zagen politieke elites zich meer dan ooit genoodzaakt om de groeiende en mondiger wordende arbeidersmassa te integreren in de natie. Deze integratiepolitiek lag vervolgens aan de grondslag van het proces van verbeelding van de

23. P. NORA, *Les Lieux de Mémoire*, 3 vols., Paris: Gallimard, 1984-1992.

natie en dus van de natievormende politiek. Rosemonde Sanson, Charles Rearick en Christian Amalvi illustreerden in hun werken over de Franse *Quatorze Juillet* hoe de nationale feestdag op het einde van de negentiende eeuw gebruikt werd om het republikeinse regime in zijn bestaansrecht te bevestigen en in de constructie van burgerlijke solidariteit rond de staatsmacht.²⁴ De Noorse historicus Arve Thorsen verricht comparatief onderzoekswerk naar Noorse, Duitse en Franse nationale feestdagen. Hij beschrijft nationale feestdagen ook als instrumenten die op het einde van de negentiende eeuw werden gebruikt door regerende elites om mensen te integreren in de natie.²⁵ De Nederlandse historicus Henk Te Velde wijst voor de Nederlandse nationale feestdag, beter bekend als Koninginnedag op 31 augustus, evenzeer op de integratiefunctie ervan aan het eind van de negentiende eeuw, op de drempel van de doorbraak van de parlementaire democratie. Hij noemt de nationale feestdag een socio-politiek project waarmee men de massa wilde integreren in de natie.²⁶ De Amerikaanse historicus John Bodnar legde de band tussen de viering van de Amerikaanse *Fourth of July* en de inspanningen van regerende elites om het behoud van sociale eenheid en de loyaliteit aan de politieke status-quo te verzekeren. Sociale tegenstellingen en 'afwijkende' politieke meningen lagen aan de basis van de nood die men voelde om nationale feestdagen te vieren.²⁷ Jeroen Janssens ten slotte toont aan dat het ontstaan van de Belgische nationale feesten gekaderd moet worden in het proces van Belgische natievorming. De eerste Belgische staatsmannen hebben getracht de eigenheid van de natie vorm te geven. De Belgische identiteit moest het staatkundige bestaan van de natie bevestigen.²⁸

Anderzijds wijzen constructivisten ook op het belang van de constructie van 'de andere', het 'vreemde' in de verbeelding van nationale identiteiten.

²⁴ R. SANSON, *Le 14-Juillet: fête et conscience nationale, 1789-1975*, Paris: Flammarion, 1976, 220 p. & C. AMALVI, "Le 14-juillet. Du Dies irae à Jour de fête", in: P. NORA (red.), *Les Lieux de Mémoire I. La République*, Paris: Harmattan, 1984, pp. 421-464. C. REARICK, "Festivals in modern France: The experience of the Third Republic", *Journal of Contemporary History*, 1977, pp. 435-460.

²⁵ A. THORSEN, "Foundation Myths at Work: National Day Celebrations in France, Germany and Norway in a Comparative Perspective", in: B. STRAATH (ed.), *Myth and memory in the Construction of Community. Historical Patterns in Europe and Beyond*, 2000, pp. 331-333 (Series Multiple Europes, nr. 9).

²⁶ H. TE VELDE, "L'origine des fêtes nationales en France et aux Pays-Bas dans les années 1880", in: P. DEN BOER & W. FRILJHOFF (red.), *Lieux de mémoire et identités nationales*, Amsterdam University Press, 1993, pp. 105-109 & H. TE VELDE, *Gemeenschapszin en plichtsbef. Liberalisme en nationalisme in Nederland, 1870-1918*, Den Haag, 1992, pp. 121-134.

²⁷ J. BODNAR, *Remaking America: Public Memory, Commemoration and Patriotism in the Twentieth Century*, Princeton: Princeton University Press, 1992, p. 13 & 17.

²⁸ J. JANSSENS, *De Belgische natie viert. De Belgische nationale feesten 1830-1914*, Universitaire Pers Leuven, 2001, p. 243.

Symbolen, rituelen en mythes spelen een rol in de afbakening van de eigen identiteit. Pionierswerk werd verricht door de sociaal antropoloog Frederik Barth in zijn analyse van etnische identiteiten. Voor Barth is een etnie een sociale categorie die vorm krijgt door de constructie van grenzen, omschreven door de leden van de groep én door buitenstaanders: 'The critical focus of investigation from this point of view becomes the ethnic boundary that defines the group, not the cultural stuff it encloses...'²⁹ Nationalismeauteurs hebben in de voetsporen van Barth gewezen op de rol van vijandbeelden in de opbouw van de eigen nationale identiteit. Tilly legt een verband tussen de strategie van 'culturele controle' van een natie-staat, de vorming van een nationale identiteit en de constructie van vijandbeelden: 'Cultural control benefited from the existence of a well-defined other; the alien enemy within or without.'³⁰ Jackson en Penrose sluiten hierbij aan wanneer ze stellen dat de zogenaamde normatieve normaliteit van de eigen identiteit resulteert in de abnormalisering van de andere: 'It is the dominant group that sets up the oppositions, regarding itself as 'normal' and treating subordinate groups as different or other.'³¹ De Amerikaanse antropologe Alonso wijst ook op het belang van de constructie van 'interne anderen' voor het nationale zelfbeeld: 'The self-identity of nations had been secured through the construction of internal others, whose markedness assures the existence of a national identity that, remaining invisible or unmarked, is succesfully inscribed as the norm.'³²

1.4 Het etnosymbolisme en de kritiek op het modernisme en het constructivisme

Constructivisten gaan uit van identiteiten als instrumenten om sociaal-economische en/of politieke belangen historisch en cultureel te onderbouwen. Vervolgens spitsen ze de aandacht toe op de manier waarop identiteiten worden verbeeld. Maar hoe verloopt dat proces van verbeelding concreet? Constructivisten spreken van willekeurige uitvindingen door manipulators met een verborgen agenda, zoals de uitgevonden tradities van Hobsbawm³³. Etnosymbolisten stellen vragen bij dat uitgevonden en

²⁹. F. BARTH (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries*, Boston: Little Brown, 1969, p. 15.

³⁰. C. TILLY, "States and nationalism in Europe 1492-1992", in: *Theory and Society*, 23, 1994, p. 141.

³¹. Geciteerd in: T. DE MEESTER, "De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXVII, 1997, 3-4, p. 503.

³². Geciteerd in: T. DE MEESTER, op. cit., p. 503.

willekeurige karakter van het verbeeldingsproces van identiteiten.³⁴ De belangrijkste theoreticus van de etnosymbolische school Anthony Smith legt in een omvangrijk oeuvre de nadruk op het belang van oude mythes, historische herinneringen en symbolen waarin verschillende generaties zijn gesocialiseerd geworden en die de moderniteit kunnen voorafgaan. De natie is met andere woorden geen 'à la carte menu', zoals Smith stelt³⁵: 'Clearly there is more to the formation of nations than nationalist fabrication, and 'invention' must be understood in its other sense of a novel recombination of existing elements'³⁶. Nationale identiteiten worden gevormd op basis van de herontdekking door nationalistische intelligentia van een authentiek en door de historici gedocumenteerd etnisch verleden zonder dewelke moderne nationale identiteiten en naties uit elkaar zouden vallen. Hij vergelijkt de natievormer daarom met een archeoloog die de link legt met het etnische verleden dat hij wil herontdekken en herinterpreteren om de moderne natie te kunnen lokaliseren in tijd en plaats.³⁷ Smith treedt in de voetsporen van de Amerikaanse Oost-Europaspecialist John Armstrong die in 1982 in *Nations before nationalism* aantoonde hoe premoderne mythen en historische herinneringen in de vorming van moderne naties doorwerkten³⁸. In tegenstelling tot de constructieadepten hechten etnosymbolisten aldus belang aan de introductie van een lange-termijn-perspectief in het nationalismeonderzoek. Een groot deel van Smith's werken van de laatste jaren zijn gericht op de analyse van verschillende van die symbolen, rituelen en mythes die deel uitmaken van het etnisch verleden en onontbeerlijk zijn om de continuïteit van moderne nationale identiteiten en naties te begrijpen: de mythe van etnische afstamming, de mythe van etnische uitverkorenheid, de mythe van de Gouden Eeuw, de mythe van de nationale heropleving, symbolen

³³. E. HOBSBAWM, "Introduction: Inventing Traditions", in: E. HOBSBAWM & T. RANGER, *op. cit.*, p. 13.

³⁴. Het etnosymbolisme is een term die door Anthony Smith in het leven werd geroepen. In ontelbare publicaties gaat hij in op de etnosymbolische problematiek. Om enkel de meest recente werken op te sommen: A. SMITH, *Nationalism. Theory, Ideology, History*, Cambridge: Polity Press, 2001; A. SMITH, *The nation in history. Historiographical debates about ethnicity and nationalism*, Cambridge: Polity Press, 2000, A. SMITH, *Myths and memories of the nation*, Oxford and New York: Oxford University Press, 1999 en zijn eerder vermeld overzichtswerk over nationalisme: A. SMITH, *Nationalism and modernism*, London and New York: Routledge, 1998.

³⁵. A. SMITH, "Gastronomy or Geology? The Role of Nationalism in the Reconstruction of Nations", in: *Nations and Nationalism*, 1 (1), 1995, p. 31.

³⁶. A. SMITH, 'Nationalism and the Historians', in: A. SMITH, *Myths and memories and Memories of the Nation*, Oxford: Oxford University Press, 1999, p. 46.

³⁷. A. SMITH, "Ethno-symbolism and the study of nationalism", in: A. SMITH, *op. cit.*, p. 9 & A. SMITH, "Gastronomy or Geology etc.", p. 25.

³⁸. J. ARMSTRONG, *Nations before nationalism*, Chapel Hill NC: University of North Carolina Press, 1992, p. 4.

van territorium en gemeenschap (zoals vlaggen en hymnes) enzovoort³⁹. Het is niet onbelangrijk om te beklemtonen dat Smith daarom nog geen primordialist of perennialist is, zoals hij soms omschreven wordt. Hij geeft immers toe dat de meeste naties modern zijn, en dus geconstrueerd: 'The rise of nations must be placed in the context of specific modern conditions, even where these are shaped by past experience and ethnic heritage.'⁴⁰ Perennialisten bezondigen zich volgens hem aan retrospectief nationalisme: ze projecteren nationalisme op een 'nationalismeloos' verleden⁴¹. Smith wordt wel bekritiseerd voor zijn beperkte verklaring van het hedendaagse nationalisme door premoderne symbolen, rituelen en mythes. Hij verklaart de huidige ervaring van nationale identiteiten vanuit een 'ethnic-survival'-perspectief.⁴² Zo schrijft hij dat... 'the continuing power of myths, symbols and memories of ethnic chosenness, golden ages and historic homelands has been largely responsible for the mass appeal of ethnic nationalism in the aftermath of the Cold war and the demise of the Soviet Empire.'⁴³ De etnische factor op zichzelf lijkt weinig afdoende in de verklaring voor de heropleving van het nationalisme. De rol van hedendaagse politieke actoren en factoren in processen van natievorming kan immers niet weggedacht worden.⁴⁴ In dit onderzoek wordt getracht om het verband te leggen tussen het constructivisme en het etnosymbolisme.

2. Etnisch versus civiek natiemodel: de tweedeling ontleed

2.1 De geschiedenis

In de wetenschappelijke productie over nationalisme keert een aantal themata steeds terug. Een ervan is het onderscheid dat gemaakt wordt tussen twee natiemodellen, een civiek en een etnisch. Deze tweedeling hangt samen met het onderscheid tussen twee processen van natievorming. Enerzijds gaat het om een model waarin de natie geconstrueerd wordt door de staat. Anderzijds wordt een model opgevoerd waarin de

39. Smith bundelde een hele reeks artikels van zijn hand over nationale mythes in het eerder vermelde werk *Myths and Memories of the Nation*.

40. Geciteerd in: L. VOS, "Nationalisme: reflecties van een historicus", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis / Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, n°3, 1997, p. 303.

41. A. SMITH, "The problem of National Identity: Ancient, Medieval and Modern?", in: *Nations and Nationalisme*, 1 (1), 1995, pp. 32-33.

42. A. SMITH, *Myths and Memories etc.*, p. 181.

43. A. SMITH, "Ethno-symbolism and the study of nationalism etc"., p. 19.

44. P. SPENCER & H. WOLLMAN, op. cit., p. 29.

natie zich buiten de staat ontwikkelt en waarbij de staat slechts de uitdrukking is van de natie. Naar de tweedeling wordt vaak verwezen als het onderscheid tussen respectievelijk een Frans en een Duits natiemodel.

In de Franse opvatting is de natie het product van de staat. Het proces van staatsvorming in Frankrijk werd aangedreven door het verlangen van de monarchen om hun fiscale basis te verruimen teneinde hun hofhouding en oorlogen te kunnen financieren. De staat groeide uit tot een gezagsapparaat dat steeds meer bevoegdheden naar zich toetrok. Toen de liberaal-gezinde burgerij op het einde van de achttiende eeuw de macht overnam, gebeurde dit dan ook binnen de bestaande staat. Enkel de functie van de staat veranderde. De burgerij zag er immers een geschikt kader in voor haar groei. De versnippering van het oude Koninkrijk in verschillende heerlijkheden stond de commerciële en industriële activiteit van de burgerij in de weg. Ze gebruikte de staatsmacht om deze plaatselijke belangen uit de weg te ruimen.⁴⁵ De formulering van de natie was vooral verbonden met het streven van de liberale burgerij naar politieke inspraak, waarvoor men de volkssoevereiniteit invoerde. Machthebbers ontleenden hun legitimiteit niet langer aan God zoals dat met de Koningen het geval was, maar aan het volk dat de machthebbers verkoos.⁴⁶ De volkssoevereiniteit lag aan de basis van de formulering van de natie. De nieuwe machthebbers hadden hierbij echter nog een ander belang. Door de toegenomen machtsstrijd tussen staten moesten burgers worden aangezet om hun individuele behoeften ondergeschikt te maken aan de collectiviteit. Gehoorzaamheid aan de vorst schoot te kort om een land in machtsstrijd van succes te verzekeren.⁴⁷ De natie werd dus gevormd door de liberale politieke staatselite en kreeg een politieke invulling. De natie was de groep van politiek actieve burgers die de machthebbers verkoos. In deze opvatting was elk individu vrij en gelijk geboren, waardoor deze beschikte over onvervreembare burgerrechten.⁴⁸ Met deze politieke opvattingen raken we aan de kern van het civieke natiemodel: bewoners van een territorium krijgen rechten als leden van een gemeenschap met dezelfde wetten en instellingen. Het gaat om een politiek contract dat iedereen kan ondertekenen ongeacht zijn of haar etnische achtergrond. De Verlichtingsidealen van individuele vrijheid en rationalisme behoren tot de kern-

45. M. REYNEBEAU, *Het klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1995, p. 24.

46. M. REYNEBEAU, op. cit., p. 22.

47. N. ELIAS, *Studies over de Duitsers. Machtsstrijd en habitusontwikkeling in de negentiende en twintigste eeuw*, Amsterdam: Boom, 2003 (Oorspronkelijk *Studien über die Deutschen: Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, 1989), p. 198.

48. M. REYNEBEAU, op. cit., p. 22.

waarden. Hieruit volgt het inclusieve karakter ervan: iedereen kan toetreden tot de natie.⁴⁹

In Duitsland verliep het natievormingsproces volgens een ander patroon. De staat lag er niet aan de basis van de natie. Ten eerste beschikte het Heilig Roomse Rijk niet over een gecentraliseerde bureaucratische administratie. Het ging om een gigantische oppervlakte met veel geografische en sociale verschillen. Op het einde van de achttiende eeuw telde het Heilig Roomse Rijk meer dan 300 onafhankelijke entiteiten.⁵⁰ Dat de staat niet aan de basis lag van de natie had echter vooral te maken met het feit dat de liberale krachten niet tot de staatsmacht doordrongen. Dat had op zijn beurt te maken met de achterstand van het Heilig Roomse Rijk op het vlak van industriële ontwikkeling. In tegenstelling tot Frankrijk bleven de Duitse socio-politieke structuren hoofdzakelijk conservatief. De macht bleef in handen van autocratische vorsten die regeerden bij Gods genade. De liberale krachten – burgerij en middenklassen – bleven uitgesloten van de politieke besluitvorming.⁵¹ In tegenstelling tot Frankrijk bleef de invoering van de liberale notie van volkssoevereiniteit dode letter. Kortom, de formulering van de natie gebeurde niet door de staat. Uitgesloten van de macht ontwikkelden burgerij en middenklassen het Duitse natieconcept buiten en tegenover de politieke arena. Burgerij en middenklassen spraken vanouds Duits, dit in tegenstelling tot de hofkringen die Frans spraken, de toenmalige statustaal of het symbool van de wereld van vorsten, hoven en heersende klassen. Tegenover het ‘artificiële’ Franse verlichtingsdenken plaatsten burgerij en middenklassen een cultureel natie-idee. De belangrijke plaats die men aan cultuur toekende, had te maken met de versnippering van het Heilig Roomse Rijk en de late eenmaking van Duitsland: ‘la notion de culture reflète la conscience d’une nation obligée de se demander continuellement en quoi consiste son caractère spécifique, de chercher et de consolider sans cesse ses frontières politiques et spirituelles.’⁵² In de Duitse opvatting was de natie ‘natuurlijk gegroeid’ of zelfs door God gegeven. De ‘natuurlijke’ Duitse natie werd geplaatst tegenover de ‘redelijke’ en ‘artificiële’ Franse constructie. We komen tot de kern van het Duitse natiemodel: de natie is een organische eenheid, gestoeld op etnische kenmerken zoals afkomst, taal en godsdienst. Dit etnische model is exclusief. Men behoort ‘van nature’ tot één

49. R. BRUBAKER, *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge, London, Massachusetts: Harvard University Press, 1992, pp. 1-17.

50. E. WITTE, *Politiek en democratie. Omtrent de werking van de westerse democratieën in de 19de en 20ste eeuw*, Brussel: VUBPRESS, 1990, p. 45.

51. N. ELIAS, *La civilisation des mœurs*, Calmann-Lévy, 1973, (Originele titel *Über den Prozess der Zivilisation*, 1939), p. 30 & pp. 55-56.

52. N. ELIAS, op. cit., p. 14.

natie. De etnische achtergrond van iemand is bepalend voor de toegang tot het lidmaatschap van de natie.⁵³

2.2 Het wetenschappelijk gebruik

Het onderscheid tussen een etnisch en een civiek natiemodel kreeg wetenschappelijke waarde op het einde van de negentiende eeuw. Dit gebeurde in de context van de Frans-Pruisische oorlog en de polemiek rond het rechtmatige bezit van Elzas-Lotharingen tussen beide Europese grootmachten. Historici uit beide landen engageerden zich met veel overgave in de strijd. Duitse historici als Theodor Mommsen en David-Frederik Strauss rechtvaardigden de aanhechting van het grensgebied met etnische argumenten: het grensgebied was Duits aangezien de inwoners ervan sinds jaar en dag tot de Duitse cultuur behoorden. Deze redening sloot naadloos aan bij het etnische natiemodel: iemand kon maar tot een natie behoren als hij of zij het 'juiste' etnische profiel bezat. Volgens hun Franse collega's Ernest Renan en Fustel de Coulanges daarentegen, hadden de Elzassers de 'politieke wil' om bij Frankrijk te horen. In die context deed Renan zijn bekende uitspraak 'La nation est un plébiscite de tous les jours'. Kortom, het lidmaatschap van de natie stond voor iedereen open, ongeacht zijn of haar etnisch profiel.⁵⁴

Dat de tweedeling ontstond in een geladen politieke context heeft niet verhinderd dat ze snel een eigen leven ging leiden. Voor de Eerste Wereldoorlog maakte de Duitse historicus Friedrich Meinecke een onderscheid tussen een 'Kulturnation' en een 'Staatsnation'.⁵⁵ De staatsnatie was volgens hem gebaseerd op de individuele vrije wil en de subjectieve toewijding aan de natie. De culturnatie was gegrond in schijnbaar objectieve criteria als gemeenschappelijke afstamming, taal enzovoort. In dit laatste geval had het individu geen ruimte om te kiezen tot welke natie hij wilde behoren. Meinecke vatte dit alles samen in een tweedeling tussen een voluntaristisch liberaal-democratische visie op de natie tegenover een deterministische, ondemocratische en irrationale visie.⁵⁶ Meinecke beïnvloedde op zijn beurt Hans Kohn. Deze Amerikaanse historicus verhief de

⁵³. R. BRUBAKER, op. cit., pp. 1-17.

⁵⁴. Deze ontstaansgeschiedenis wordt door verschillende auteurs besproken, onder andere door Anthony Smith, die hier in al zijn recente werken op in gaat. Andere verwijzingen kunnen gemaakt worden naar T. DE MEESTER & A. DIECKHOFF. Het volledigst is echter D. BROWN, *Contemporary nationalism. Civic, ethnocultural and multicultural politics*, London & New York: Routledge, 2000.

⁵⁵. A. DIECKHOFF, "La déconstruction d'une illusion. Nation, nationalisme, citoyenneté", in: *l'Année Sociologique*, vol. 46, 1996, n° 1, p. 44.

⁵⁶. D. BROWN, op. cit., pp. 53-54.

dichotomie in *The Idea of Nationalism* (1944) tot een wetenschappelijk feit. Meinekes onderscheid tussen een staatsnatie en een cultuurnatie weerspiegelde zich in Kohns typologie van een westers nationalisme enerzijds en een Oost-Europees nationalisme anderzijds. De westerse variant viel samen of werd voorafgegaan door het staatsvormingsproces. Dit nationalisme werd verbonden met individuele vrijheid en rationeel kosmopolitisme. De oosterse variant was in beginsel een reactie tegen het westerse nationalisme, in samenlevingen die achterliepen op het vlak van politieke en sociale vooruitgang. De oosterse variant kenmerkte zich bijgevolg als uitgesproken antiliberaal en irrationeel. Kohn zag in het Duitse nationalisme het beste voorbeeld van een etnisch natiemodel... 'held together not by the will of its members nor by any obligations of contract, but by traditional ties of kinship and status and by the infinitely vaguer concept of 'folk' which lent itself more easily to the embroideries of imagination and the excitations of emotion. Its roots seemed to reach into the dark soil of primitive times and to have grown through thousands of hidden channels of unconscious development, not in the bright light of rational political ends, but in the mysterious womb of people, deemed to be so much nearer to the forces of nature.'⁵⁷ Het is niet zonder belang om erop te wijzen dat hij de typologie formuleerde in de schaduw van de gruwel van de oorlog en het nazisme. Kohn gaf blijk van vooringenomenheid door zijn doelstelling om de verschillen te onderzoeken tussen zogenaamde zachte vormen van nationalisme in het Westen, en harde vormen ten oosten van de Rijn.⁵⁸

Het onderscheid leeft onder verschillende benamingen in het recente onderzoek voort. Gewelddadige nationalistische conflicten zoals in het voormalige Joegoslavië vormen daartoe de aanleiding. Michael Ignatieff deelt dezelfde vooringenomenheid als Kohn wanneer hij in *The warrior's honour: ethnic war and the modern consciousness* (1998) een onderscheid maakt tussen een 'zacht' civiek nationalisme en een 'agressief' en 'exclusief' etnisch nationalisme. Een voorbeeld van etnisch nationalisme is volgens de auteur Joegoslavië waar het zijn ergste gezicht vertoonde.⁵⁹ Maurizio Viroli plaatst in *For love of Country: an essay on Patriotism and Nationalism* (1995) een civieke natietraditie, met wortels in de Romeinse erfenis van de republikeinse vrijheid, tegenover een etnoculturele traditie, waarvan de oorsprong moet gezocht worden in de Duitse romantische visies van Herder en Fichte. In het laatste geval worden vrijheden ondergeschikt gemaakt aan de nationale eenheid. Het gaat om

⁵⁷. Hans Kohn geciteerd in: D. BROWN, op. cit., p. 54. Zie ook: U. OZKIRIMLI, op. cit., pp. 41-42.

⁵⁸. A. SMITH, *Nationalism etc.*, p. 39 & U. OZKIRIMLI, *Nationalism etc.*, p. 42.

⁵⁹. M. IGNATIEFF, *The warrior's honour: ethnic war and the modern consciousness*, London: Chatto and Windus, 1998.

een 'enge' liefde voor de natie.⁶⁰ Zoals Ignatieff leunt James Kellas in *The Politics of Nationalism and Ethnicity* (1991) dicht aan bij Kohn. Tegenover een westers inclusief, liberaal en democratisch nationalisme plaatst hij een Oost-Europees, etnisch, exclusief en autoritair nationalisme, dat leidde tot deportaties en genocide.⁶¹ Kohns invloed laat zich ook gelden bij de Catalaanse politicologe Montserrat Guibernau. Enerzijds spreekt zij van een civiek-liberaal nationalisme, dat ze ziet als het resultaat van de opkomst van de burgerij en de verspreiding van de Verlichtingsidealen. Anderzijds plaatst zij daar een etnisch-cultureel nationalisme tegenover dat een reactie tegen de Verlichting is, wat resulteert in uitsluiting, xenofobie en onderdrukking.⁶² Michael Keating ten slotte sluit evenzeer aan bij Kohn met zijn onderscheid tussen etnische en civieke nationalismes: 'One presents membership of the national community as given, or ascriptive; the other sees individuals voluntarily constituting themselves as a collectivity.'⁶³

Belgische wetenschappers blijken evenmin immuun voor de invloed van de tweedeling en passen deze op vaak argeloze manier toe op hun analyses van het Belgische communautaire conflict. Joël Kotek reduceert in een gelegenheidsnummer over nationalisme van het tijdschrift *La Pensée et les Hommes* (1994) het communautaire probleem tot een tegenstelling tussen een Germaanse en een Franse 'natie-cultuur': 'La Belgique se caractérise, à nos yeux, par une opposition de valeurs entre le nord et le sud du pays. Elle oppose au moins deux 'cultures de la nation' antinomiques: en Flandre, d'inspiration plutôt germanique, herderienne ; en région francophone, d'inspiration plutôt française, rousseauiste ou renanienne, en verder: 'la Belgique met en scène et en opposition deux rapports à la nation: herderienne, organiciste, territorial, hystérique, d'un côté; renanien, universaliste, libéral de l'autre.'⁶⁴ Kotek valt kritiekloos terug op het model van Kohn. Hij bestempelt het nationalisme in Vlaanderen als een Oost-Europees nationalisme (wat vreemd is gezien Vlaanderen in West-Europa ligt) met alle waardeoordelen die daarbij horen. Het Vlaamse natiemodel is organisch en hysterisch en het Franstalige natiemodel is universeel en liberaal. Hij onderneemt echter geen enkele poging om deze toepassing van Kohns theorie op het Belgische communautaire

^{60.} A. SMITH, *The nation in history etc.*, p. 17.

^{61.} J. KELLAS, *The politics of nationalism and ethnicity*, London: Macmillan, 1991, pp. 73-74

^{62.} M. GUIBERNAU, *Nationalisms: the nation-state and nationalism in the twentieth century*, Oxford: Polity Press, 1996, pp. 86.

^{63.} M. KEATING, *Nations against the state: the new politics of nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, London: Macmillan, 1996, p. 3.

^{64.} J. KOTEK, "Le nationalisme flamand: un nationalisme typique d'Europe... centrale", in: G. GORIELY & J. LEMAIRE, *Les nationalismes*, 1994 (in: *La Pensée et les Hommes*, 37e année. Nouvelle Série, 27).

conflict empirisch te verifiëren. Ook andere wetenschappers maken gebruik van de tweedeling, weliswaar in meer genuanceerde vorm.

Een aantal sociologen laat er zich zo door beïnvloeden in hun analyse. De Franstalige socioloog Marco Martiniello is daarvan een voorbeeld. In zijn benadering van het migrantenvraagstuk in België vertrekt hij van de vaststelling dat er twee soorten nationalisme in België bestaan. De ‘verschillende vormen’ van het Vlaamse nationalisme hebben gemeen dat ze geloven in het ‘objectieve’ bestaan van een Vlaamse etnische groep met specifieke kenmerken die uit het verleden zijn overgeërfd. Ze baseren zich op één of ander gemeenschappelijk erfgoed, gaande van de collectieve herinnering aan het verzet en onderdrukking, tot taal, cultuur en bloed: ‘In die zin refereren de Vlaamse nationalismen overwegend (zij het op verschillende manieren) aan een soort van Vlaamse Kulturnation, dat heel dicht bij een etnisch nationalisme ligt.’⁶⁵ In Wallonië daarentegen doet men vaker een beroep op de ‘staatsnatie’, voortbouwend op het Franse model van staatsburgerschap. Martiniello nuanceert weliswaar door te wijzen op het bestaan van een Waals etnisch nationalisme – hij verwijst naar historici en intellectuelen die de etnische wortels van de Walen proberen bloot te leggen – maar toch wordt het etnische nationalisme ruimschoots overvleugeld door het civieke nationalisme.⁶⁶ De Leuvense socioloog Jaak Billiet spreekt in een studie over het natiebewustzijn van Vlamingen en Walen over een ‘bruikbaar onderscheid’ dat gemaakt wordt tussen een etnisch en een republikeins nationalistisch vertoog. In het eerste geval gaat het om een statisch cultureel gegeven met diepe wortels in het verleden. In het tweede geval is de natie een dynamisch samenwerkingsverband tussen verschillende maatschappelijke geledingen. Het lidmaatschap hangt af van de bereidheid om de basisregels te aanvaarden. Verder stelt hij dat het Waalse discours dichter aanleunt bij het republikeinse ideaaltype dan bij het etnische. De invloed van het Vlaams Blok in Vlaanderen maakt dat het Vlaamse nationale discours in toenemende mate etnisch van inslag zou zijn.⁶⁷ In Waalse intellectuele kringen wordt de tweedeling ook gebruikt in de legitimering van het Waals autonomiestreven. Het *Manifeste pour la culture wallonne* (1983) geeft uitdrukking aan het verlangen om het bestaan van Wallonië als natie te bekrachtigen. De filosofie is onmiskenbaar geschoeid op het civieke natiemodel: ‘Sont de Wallonie sans réserve tous ceux qui vivent, travaillent dans

⁶⁵ M. MARTINIELLO, “De communautaire kwestie en het migrantenvraagstuk in België”, in: R. DETREZ & J. BLOMMAERT, *Nationalisme. Kritische Opstellen*, Berchem: EPO, 1994, p. 177

⁶⁶ M. MARTINIELLO, op. cit., p. 178.

⁶⁷ J. BILLIET, *O dierbaar België? Het natiebewustzijn van Vlamingen en Walen*, Leuven: Departement Sociologie, 1994, pp. 13-14 & pp. 115-116.

l'espace wallon. Sont de Wallonie toutes les pensées et toutes les croyances respectueuses de l'homme, sans exclusive. En tant que communauté simplement humaine, la Wallonie veut émerger dans une appropriation de soi qui sera aussi ouverte au monde.⁶⁸ Op eenzelfde manier verdedigen Waalse historici een civieke benadering van de Waalse identiteit tegenover de Vlaamse. Philippe Destatte, directeur van het Institut Jules Destrée, tracht aan te tonen dat er een Waalse identiteit 'zonder nationalisme' bestaat. De Waalse Beweging wordt beschouwd als een erfgenaam van de Franse Revolutie en voert een 'civieke' strijd voor vrijheid en voor de eerbiediging van de rechten van de mens tegenover het etnische nationalisme.⁶⁹

2.3 De kritiek

Verschillende auteurs stellen het onderscheid tussen een civiek en een etnisch nationalisme nochtans in vraag. Kan een civiek en een etnisch nationalisme voorkomen in zuivere zin? Laten we een blik werpen op de twee prototypes Frankrijk en Duitsland.

Brubaker maakt in zijn *Citizenship and nationhood in France and Germany* (1992) een onderscheid tussen beide natiemodellen, maar vestigt tevens de aandacht op interacties tussen civieke en etnische elementen binnen de natiemodellen zelf. Wat de Duitse casus betreft, stond in de negentiende eeuw een Pruisisch staatsmodel tegenover een Duits etnisch model. Het eerste vond zijn wortels in de pogingen van Pruisische hervormers om de Pruisische staat te doen herleven na de nederlaag tegen Frankrijk. Daartoe wilde men de succesvolle vijand imiteren door als staat een natie te construeren, een project waar men niet in slaagde vanwege de staatkundige versnippering van het Heilig Roomse Rijk. Het tweede ontstond volgens Brubaker in de Romantische Beweging. Zoals ondertussen bekend, werd de natie hier opgevat als een organische eenheid, waarvan de staat slechts de uitdrukking kon zijn. Het Duitse natiemodel kan dus niet zomaar als etnisch voorgesteld worden: 'Thus was engendered the characteristic dualism and tension between ethnocultural

⁶⁸. P. DUPUIS & J.-E. HUMBLET, *Un siècle de Mouvement wallon, 1890-1997*, Gerpennes: Quorum, 1998, p. 312.

⁶⁹. Zie onder andere: P. DESTATTE, "Ce nationalisme wallon", in: P. DESTATTE, J.-Ch. JACQUEMIN, *Nationalisme et postnationalisme. Actes du Colloque qui s'est tenu à Namur le 30 avril 1994*, Facultés universitaires Notre-Dame de la Paix et Institut Destrée: Presses universitaires de Namur, 1994 & P. DESTATTE, "Op zoek naar een Waalse identiteit zonder Waals nationalisme", in: K. DEPREZ & L. VOS, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 1999, pp. 253-262.

and state-national ideologies and programs – a dualism that has haunted German politics ever since.⁷⁰ Anderzijds gaat een etnische formulering van een natiebegrif niet zonder civieke kenmerken. Louis Vos stelt dat nationale staten die de weg van natie naar staat doorliepen en waarvan de etnische kenmerken aanvankelijk doorwogen in het natiebeeld, nog maar nauwelijks de onafhankelijkheid verworven hadden of ze consolideerden die al met legale instituties en wetten, met burgerrechten en burgerplichten, kortom met de toevoeging van een civieke component.⁷¹

Kan het Frans natiemodel als ‘zuiver’ civiek omschreven worden? Steeds meer auteurs relativeren ook dit standpunt. Georges Schöpfunglin stelt dat de legitimiteit waarnaar de Franse staat op het einde van de achttiende eeuw op zoek ging, meer vroeg dan een louter civieke identiteit. Het politieke natiebegrif bezat slechts een geringe mobilisatiekracht bij de bevolking. Vandaar dat de nieuwe staatselites snel op zoek gingen naar een culturele invulling van het natiebegrif.⁷² Essentiële instrumenten waren de uitgevonden tradities. Hobsbawm legt het verband tussen de democratisering van de samenleving tijdens de Franse Derde Republiek en de uitvinding van symbolen, rituelen en mythen en de verspreiding ervan via onderwijs en leger⁷³. Zo werden boeren omgevormd tot Fransmannen, zoals de gevleugelde woorden van Eugen Weber luiden.⁷⁴ Een aantal studies uit de politieke cultuur wijzen ook in die richting. Bekende Franse historici als Maurice Agulhon, Mona Ozouf en Pierre Nora tonen aan dat de Franse natie gebruik maakte van symbolen en rituelen. Exemplarisch is het eerder vermelde *Les lieux de mémoire* (1984) waarin Franse historici op zoek gaan naar de manier waarop de Franse nationale identiteit doorheen de geschiedenis werd verbeeld.⁷⁵ Het illustreert dat ook de civieke natie bij uitstek geen louter rationele aangelegenheid is. Louis Vos stelt zelfs dat een zuiver civieke natie onbestaande is: ‘Een staat die enkel gebaseerd is op universele civiele principes, en waar abstracte cerebrale individuele burgers zich bekommeren om hun dagelijkse besognes zonder enige etnisch-culturele inkleuring of aan emoties appellerende nationale symbolen heeft in de geschiedenis nooit bestaan’. Volgens de Leuvense historicus blijft emotionaliteit in een louter op abstracte principes gebaseerde samenleving afwezig, terwijl mensen zich in een gemeenschap thuis moeten kunnen voelen en er zich emotioneel mee moeten kunnen

⁷⁰. R. BRUBAKER, op. cit., p. 10.

⁷¹. L. VOS, “Nationalisme: reflecties van een historicus etc.”, p. 308

⁷². G. SCHÖPFLIN, *Nations, identity, power. The new politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2002, pp. 300-301.

⁷³. E. HOBSBAWM, *The Invention of Tradition etc.*

⁷⁴. E. WEBER, *Peasants into Frenchmen: the modernization of rural France, 1870-1914*, London: Chatto and Windus, 1977.

⁷⁵. P. NORA, *Les Lieux de Mémoire*, Paris: Gallimard, 1984-1992.

identificeren. Hij citeert de Amerikaanse socioloog John Coleman voor wie de universele principes van democratische staten behoefte hebben aan een verankering in de politieke cultuur van het land.⁷⁶ Bovendien betekent dit ook de verdoezeling van een etnisch gezicht van Frankrijk. Daarbij kan gedacht worden aan de Dreyfuss-affaire en het nationalisme van Charles Maurras, maar meer recent ook aan het succes van het Front National en zijn charismatische leider Jean-Marie Le Pen. De Franse populist werd in een recent verleden tot verbazing van ‘republikeins’ Frankrijk de uitdager van Jacques Chirac in de tweede ronde van de Franse presidentsverkiezingen. Chirac zelf mocht zich in die strijd al beroepen op het ‘republikeinse’ Frankrijk, het bleef een feit dat Le Pen ook het gezicht van een ‘etnisch’ Frankrijk vertegenwoordigde.

⁷⁶ L. VOS, “Nationalisme: reflecties van een historicus etc.”, pp. 308-309.

Feestdagenpolitiek en identiteitsvormen
Belgische identiteitsverbeelding

Feestdagen na de Tweede Wereldoorlog: een opmerkelijke continuïteit in de identiteitsverbeelding (1945-1970)

I.1 De herdenking van de Belgische Revolutie: het fundament van de Belgische identiteitsverbeelding

I.1.1 De jonge Belgische natie en haar romantische identiteitsverbeelding: de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidstrijd

27 september 1830: na een viertal dagen van gevechten tussen Belgische revolutionairen en het Hollandse leger in en rond het Warandepark in Brussel, trekt deze laatste zich terug. Die aftocht betekende de afscheiding van de Zuidelijke Nederlanden van de Noordelijke en het ontstaan van een onafhankelijke Belgische staat op de Europese kaart. De onafhankelijkheid bezegelde een nationale, liberale en burgerlijke revolutie van de toenmalige middenklasse die het verlicht absolutistische regime van de Hollandse koning Willem I wilde openbreken en die inspraak eiste in het beleid. Die middenklasse sloot daartoe een bondgenootschap met de katholieke clerus, die het beleid van de protestantse Hollandse koning evenmin genegen was. De nieuwe Belgische staat was onmiskenbaar een kind van zijn tijd: het ging, naar het voorbeeld van het toenmalige Franse liberale staatsmodel, om een natiestaat. De ideologie van de natiestaat vertrekt ervan dat de soevereine macht in de staat ligt en het volk of de natie de staat draagt.

Niet iedereen bleek echter de mening toegedaan dat er een Belgische natie bestond. Voor een aantal waarnemers was België het artificiële product van de Europese diplomatie. De neofiet op het Europese toneel voldeed immers niet aan de kenmerken die aan naties werden toegeschreven. Dat gold in de eerste plaats voor het drempelprincipe. In de

toenmalige politieke opvattingen bestond er een ongeschreven regel die bepaalde dat het beginsel van de nationaliteit alleen kon gelden voor volkeren met een bepaalde omvang.¹ Alleen grote naties waren in die visie economisch levensvatbaar. Het sprak vanzelf dat België daar niet bij hoorde. Eigentijdse getuigenissen bevestigden dit: in de *Dictionnaire Politique* van Garnier-Pagès werd het 'belachelijk' genoemd dat België een onafhankelijke natie vormde, omdat het 'te klein' was. Ten tweede lag het voor de hand dat de leden van een natie eenzelfde taal dienden te spreken. Ook daar stelden zich problemen: een groot deel van de bevolking bediende zich van lokale Vlaamse dialecten. Ten slotte was een bewijs van 'bekwaamheid' op het gebied van koloniale veroveringen een criterium: het verwondert niet dat België ook op dit vlak zijn meerdere moest erkennen in de grote Europese staten. Kortom, voor de tijdsgenoten waren er geen 'objectieve' criteria voorhanden om België een natie te noemen: 'Léopold I, Bismarck, presque tous les Français de l'époque: ce que tous ces observateurs constatent est l'absence de critères objectifs qui pourraient faire apparaître sur la carte une nationalité belge.'² Deze identiteitsproblematiek was nochtans van groot belang aangezien België op bepaalde ogenblikken in zijn voortbestaan bedreigd werd. Het duurde nog een decennium alvorens de Hollandse Koning de bittere pil van het verlies van de Zuidelijke Nederlanden geslikt had en zijn aanspraken op België liet varen. In de tweede helft van de negentiende eeuw vreesde men bovendien het imperialisme van Frankrijk, vooral tijdens de Frans-Duitse oorlog, waarbij België geprangd zat tussen twee grootmachten die zijn soevereiniteit dreigden te schenden.³ Bovendien scheen de eenmaking van Duitsland en Italië, twee 'grote' naties, de overlevingskansen van België nog te verkleinen.⁴

De scepsis waarmee de geboorte van een Belgische natie werd onthaald en de dreiging die uitging van bepaalde Europese grootmachten, noopten de Belgische machthebbers tot een actieve identiteitspolitiek, die de volwaardigheid van de Belgische natiestaat diende aan te tonen. Bewijzen moesten daarvoor gezocht worden in de geschiedenis. De politieke natievormers konden daarbij een beroep doen op de geschiedschrijvers. De Belgisch-nationale geschiedschrijving schakelde zich moeiteloos in het Belgische natievormingsproces in. Via historische romans en verhalenbundels reconstrueerden historici als Henri Moke, Théodore Juste en Hendrik

¹. E. HOBSBAWM, *Natie en nationalisme etc.*, p. 46-47.

². J. STENGERS, "La Belgique de 1830, une 'nationalité de convention'?", in: *Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique*, 1981 (Revue de l'Université de Bruxelles, 1981), p. 9.

³. L. DE VOS, "De smeltkroes. De Belgische krijgsmacht als natievormende factor, 1830-1885", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1984, 3-4, p. 422.

⁴. L. DE VOS, op. cit., p. 437.

Conscience een 'authentiek' Belgisch verleden. Zij wilden daarmee duidelijk maken dat België niet het artificiële product was van de diplomatieke grillen van de grote Europese mogendheden, maar de staatkundige manifestatie van een oude natie.⁵ Dit vereiste wel enig historisch improvisatiewerk: de Belgische geschiedenis vertoonde weinig continuïteit als gevolg van de vele regimewisselingen. Bovendien bleek de geografische eenheid van het eigentijdse België een obstakel. Het België van 1830 was gegroeid uit verschillende, onafhankelijk van elkaar bestaande vorstendommen, en omvatte bovendien het prinsbisdom Luik dat voor de Franse invasie niet tot 'België' had behoord. Hoe kon in deze verscheidenheid een Belgische eenheid worden aangebracht? Enerzijds gingen historici op zoek naar een nationale eigenheid, met andere woorden een onveranderlijk geheel van eigenschappen dat aan 'het Belgische volk' werd toegeschreven. Anderzijds wilde men terugkerende themata in het historische proces ontdekken. Een thema bij uitstek was de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd. Volgens deze mythe, die verspreid werd door historici, journalisten en politici, leed het Belgische volk al eeuwen onder verschillende bezettingen waartegen het zich moest teweerstellen. Deze dominanties drukten een stempel op de 'nationale eigenheid': die bestond namelijk uit een historische vrijheids- en onafhankelijkheidswil. De vrijheidsstrijd van de natie nam reeds een aanvang bij de Oude Belgen, 'de dappersten aller Galliërs', aldus de alombekende uitspraak van Julius Caesar.⁶ Talloze generaties volgden in de voetsporen van deze voorvaders. Een belangrijke episode in de vrijheidsstrijd was de veertiende eeuw toen de Belgen voor de vrijwaring van hun vrijheden de handschoen opnamen tegen Frankrijk.⁷ Het hoogtepunt in die vrijheidsstrijd was de Guldensporenslag. Op de Groeningekouter bracht men het imperialistische Frankrijk tot staan, waardoor de weg werd vrijgemaakt voor de totstandkoming van België. De vijftiende eeuw werd daarentegen wel gekenmerkt door de pracht en praal van machtige Bourgondische vorsten. Zij hadden de Nederlanden tot een ongekende bloei gebracht.

5. Het is de Leuvense historicus Jo Tollebeek die de negentiende-eeuwse Belgisch-nationale geschiedschrijving uitgebreid onder de loep heeft genomen en op wiens geschriften deze paragraaf is gesteund. Zie: J. TOLLEBEEK, "Enthousiasme en evidentie. De negentiende-eeuwse Belgisch-nationale geschiedschrijving", in: J. TOLLEBEEK, *De IJkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam, 1994, p. 62 & J. TOLLEBEEK, "Historical Representation and the Nation-State in Romantic Belgium (1830-1850)", in: *Journal of the History of Ideas*, 59, 1998, pp. 329-353.

6. B. DECHARNEUX, "Van alle Gallische volkeren zijn de Belgen het moedigste", in: A. MORELLI, *De grote mythen etc.*, pp. 25-36.

7. T. VERSCHAFFEL & J. TOLLEBEEK, "De grote momenten. Een romantisch verhaal", in: R. HOOZEE, T. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL (eds.), *Mise-en-scène. Keizer Karel en de verbeelding van de negentiende eeuw*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1999, p. 39.

Maar aan dat succesverhaal kwam een dramatisch einde in de zestiende eeuw. De vrijheidssrijd richtte zich ditmaal op de Spaanse bezetter, geïncarneerd door de bloeddorstige Filips II en zijn beruchte rechterhand, de hertog van Alva. Egmont en Hoorne werden geprezen als martelaren en verdedigers van de vrijheid van de Nederlanden tegen de Spaanse onderdrukker.⁸ Bij de opstand der Nederlanden scheurde het Noorden zich af terwijl 'België' onder het Spaanse juk bleef. Wat volgde was een weinig glorieus tijd, al waren er enkele lichtpunten, onder andere onder de aartshertogen Albrecht en Isabella en keizerin Maria-Theresia.⁹ Pas aan de vooravond van de negentiende eeuw laaide de vrijheidssrijd weer op. De Brabantse Omwenteling en de Boerenkrijg waren uitdrukkingen van het verzet tegen de Oostenrijkse keizer Jozef II en tegen de latere bezetting door het revolutionaire Frankrijk.¹⁰ In 1830 werd de kroon op het werk gezet. De revolutie vormde het sluitstuk van de eeuwenoude vrijheidssrijd waarin heldhaftige voorouders onder wie Ambiorix, Breydel, De Coninck en Artevelde een voortrekkersrol hadden gespeeld. De slagen ten tijde van de Romeinen, de Guldensporenslag, de opstand van de zestiende eeuw, de Brabantse Omwenteling enzovoort waren grootse momenten van dezelfde 'Belgische' strijd voor vrijheid en onafhankelijkheid. In 1860 nam Charles Rogier de mythe van vreemde overheersing op in de eerste zin van zijn nieuwe *Brabançonne*: 'Après des siècles d'esclavage, le Belge sorti du tombeau...'¹¹

Het ging onmiskenbaar om een geromantiseerd verhaal. De inwoners van de vroegere vorstendommen zagen in de vorsten vaak legitieme heersers. Dat wil zeggen dat ze niet altijd of niet allemaal ervaren werden als vreemde overheersers.¹² Aan de andere kant zijn er evenmin aanwijzingen voor het bestaan van een Belgische natie of nationale identiteit voor het einde van de achttiende eeuw. Een recente studie toonde aan dat de begrippen van natie en nationale identiteit pas in deze periode wezenlijk deel gingen uitmaken van de politieke cultuur van de toenmalige Belgische provincies. Ze deden vanaf dan hun intrede in het collectieve zelfbewustzijn en werden gebruikt als instrumenten om politieke belangen te legitimeren. Daaraan was de invloed van de Verlichtingsfilosofie niet vreemd: het politieke handelen was niet langer gebaseerd op de goddelijke voorziening of het gewoonterecht, maar op de wil van de natie of het

⁸. A. GOOSSENS, "De religieuze politiek van Karel V en Filips II: kritiek en verdediging", in: A. MORELLI (red.), *De grote mythen etc.*, p. 103.

⁹. T. VERSCHAFFEL & J. TOLLEBEEK, op. cit., p. 42.

¹⁰. T. VERSCHAFFEL & J. TOLLEBEEK, op. cit., pp. 43-44.

¹¹. L. WILS, "Ons (proto)nationaal verhaal etc.", p. 238.

¹². J. STENGERS, "Le mythe des dominations étrangères dans l'historiographie belge", in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2, 1981, p. 386.

vaderland¹³. Kortom, er zijn geen aanwijzingen dat het ‘Belgische volk’ sedert de Romeinen het hoofd bood aan vreemde overheersingen. De mythe van vreemde overheersing zelf dateert van het einde van de achttiende eeuw. Ten eerste werd de geschiedenis sinds de Romeinse Oudheid na de Franse Revolutie voorgesteld als een voortdurend gevecht tegen despotisme en bijgeloof. Die voorstelling werd door Belgische jakobijnen bijgetreden volgens wie hun voorouders ‘door de Spaanse slavernij met ketenen van bijgeloof gekneveld waren’. Dat beeld werd in het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden bevestigd door de Hollandse interpretatie van de Belgische geschiedenis.¹⁴ Maar het thema dook ook op voor en tijdens de Brabantse Omwenteling van 1789 in het revolutionaire discours van de patriottische beweging. De strijd tegen de hervormingspolitiek van de Oostenrijkse keizer Jozef II werd voorgesteld als een historische Belgische traditie. Daarbij werd de parallel getrokken tussen Jozef II en de Spaanse koning Filips II twee eeuwen eerder.¹⁵ De natievormers hadden in 1830 dus al een basis om een historisch vervolgverhaal te maken op de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd.

In elk geval ging de mythe van de vreemde overheersing en de eeuwenoude strijd van het vrijheidslievende Belgische volk deel uitmaken van de herdenkingspolitiek van de natiestaat. Dat blijkt uit de consensus die het Nationaal Congres bereikte op 19 juli 1831 over de keuze van de gebeurtenis die men wilde herdenken naar aanleiding van de Belgische nationale feestdag: de Belgische Revolutie. Volgens de natievormers symboliseerde deze de renaissance, het ‘uer der ontwaking’ van de Belgische natie. De Revolutie maakte duidelijk dat de vrijheidswil het cement van de natie vormde: het kwam erop aan om aan te tonen dat de honderden Belgen die tijdens de septemberdagen de dood vonden, dit in de eerste plaats hadden gedaan voor de vrijheid en onafhankelijkheid van het vaderland. Daarbij speelden sociale of regionale verschillen geen enkele rol van betekenis: tot de martelaren van de natie behoorden zowel Walen, Brusselaars als Vlamingen, zowel fabrieksbazen als arbeiders enzovoort. De herdenking van de Revolutie had een dubbele finaliteit. Enerzijds richtte men zich tot de Europese mogendheden die de levensvatbaarheid van de Belgische natie ter discussie stelden. Ter legitimatie werd een verhaal opgevoerd van het Belgische volk dat van in de Middeleeuwen een baken van vrijheid in Europa vormde, te midden van Franse en Spaanse

¹³. J. KOLL, ‘Die belgische Nation’. *Patriotismus und Nationalbewusstsein in den Südlichen Niederlanden im späten 18. Jahrhundert*, Münster: Waxmann Verlag, 2003 (Niederlande-Studien. Band 33), pp. 10-12.

¹⁴. L. WILS, “Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002”, in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Universitaire Pers Leuven, 2002, p. 238.

¹⁵. J. KOLL, *op. cit.*, p. 206.

absolutistische regimes. Na 1830 waren de Belgen er zich van bewust dat zij in hun grondwet een uniek staatsbestel hadden uitgewerkt, dat in Europa en Latijns-Amerika werd bewonderd als een gelukkige uitzondering tussen de autoritaire regimes en het radicale Frankrijk.¹⁶ Anderzijds vormden de feestdagen een democratische vorm van historische cultuur gericht op het ruime publiek dat met zijn verleden moest geconfronteerd worden en ervan overtuigd moest worden dat het hun verleden was.¹⁷

I.1.2 De Belgische Revolutie als fundament van de Belgisch-romantische identiteitsverbeelding

Als de hoofdstad van de nieuwe Belgische staat ontpopte Brussel zich tot het epicentrum van de activiteiten ter gelegenheid van de herdenking van de Belgische Revolutie. Zo besliste het Nationaal Congres dat de 'septemberdagen' elk jaar officieel dienden gevierd te worden in de hoofdstad, 'car le grand danger, la grande victoire nationale ont eu lieu à Bruxelles... c'est cette dernière victoire qu'il s'agit de célébrer, car c'est elle qui a opéré la délivrance du pays', argumenteerde Charles Rogier.¹⁸ De allereerste viering ging door op het eind van september van 1832. Brussel ontving toen de afgevaardigden van honderd gemeenten die hun sporen hadden verdiend tijdens de revolutie. In een ceremonie op het Koningsplein overhandigde de Koning erevlaggen aan de afgevaardigden. Verder ging er een rouwplechtigheid door ter ere van de martelaars van 1830, een gebeurtenis die bijgewoond werd door de gezagsdragers van uitvoerende, rechterlijke en wetgevende macht. Vervolgens trok er een rouwstoet naar het Martelaarsplein voor een hulde aan het graf van de 467 gesneuvelden van de revolutie.¹⁹ Het Nationaal Congres liet er een monument oprichten, zodat dit plein uitgroeide tot het pantheon van de Revolutie.²⁰ Tot 1880 bleef de septemberviering de nationale feestdag. De vieringen werden georganiseerd en gefinancierd door de nationale overheid en het Brussels stadsbestuur. Op 27 mei 1890 werd echter de huidige datum voor de

¹⁶ L. WILS, "Ons (proto)nationaal verhaal etc.", p. 238.

¹⁷ Naast nationale feestdagen waren er nog veel meer democratische vormen van historische cultuur, zoals de historische stoet, de historieschilderkunst, de poëzie, de historische roman en het vaderlands toneel. Zie: T. VERSCHAFFEL, "Aanschouwelijke Middeleeuwen. Historische optochten en vaderlandse drama's in het negentiende-eeuwse België", in: *Theoretische Geschiedenis*, jg. 26, nr. 2, 1999, pp. 129-148.

¹⁸ E. WITTE, "Centrumvorming in België. De rol van Brussel tijdens de stichtingsfase van de Belgische staat (1830-1840)", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, deel 101, afl. 4, 1986, pp. 622-623.

¹⁹ J. JANSSENS, op. cit., p. 3.

²⁰ J. JANSSENS, op. cit., p. 5.

ationale feestdag aangenomen, namelijk 21 juli. Die keuze werd ingegeven door het economische toenaderingsklimaat tussen Nederland en België. De Nederlanders ervoeren de herdenking als kwetsend: symbolisch was het feit dat de Nederlandse ambassadeur jaarlijks ter gelegenheid van 27 september de hoofdstad verliet.²¹ In 1884 had het eerste bezoek plaatsgehad van de Hollandse vorst Willem III aan Brussel. De toenadering was toen bezegeld door een handdruk van de Belgische Koning Leopold II en zijn Nederlandse confrater. De nationale overheid nam dus afstand van de herdenking, die sindsdien op bescheiden schaal werd verdergezet door een vereniging van oud-strijders van 1830, namelijk de Société des Anciens Combattants volontaires de 1830 en later de Association belge d'anciens officiers et sous-officiers de l'armée.²²

Niettegenstaande de nationale overheid de septembercultus opgaf, bleven de Brusselse politieke elites hem in ere houden. Vanaf 1896 werd de cultus door toedoen van het Brusselse stadsbestuur nieuw leven ingeblazen. Vanaf dat jaar trok een stoet van de Grote Markt naar het Martelaarsplein. De stoet was samengesteld uit de Brusselse schepenen en gemeenteraadsleden, de oud-strijders van 1830, de jagers-verkenneren van de burgerwacht, de oud-officieren en oud-onderofficieren van het leger, vertegenwoordigers van patriottische verenigingen en de leerlingen van de Brusselse gemeentescholen. Toen de laatste oud-strijders van 1830 verdwenen, werd hun aanwezigheid symbolisch verdergezet door de in 1905 opgerichte Koninklijke Vereniging van de Zonen en Dochters van de strijders van 1830. De vereniging stelde zich tot doel om de traditie van de herdenkingcultus van 1830 voort te zetten.²³ Na de Eerste Wereldoorlog bestond de vereniging uit een 350-tal werkende leden, 50 ondersteunende en 80 beschermende leden. Het erevoorzitterschap werd bekleed door de burgemeester van Brussel.²⁴ Het stadsbestuur participeerde in het ritueel. In 1896 werden toespraken gehouden door de waarnemend burgemeester van Brussel, Emile De Mot²⁵, en de schepenen van onderwijs, Leon Lepage²⁶. De hernieuwde vitaliteit van de septembercultus door toedoen van het Brusselse stadsbestuur werd bevestigd door de inhuldiging van monumenten voor Jenneval en Frédéric de Mérode in 1897 en 1898.²⁷

²¹. L. DE VOS, op. cit., p. 450.

²². J. JANSSENS, op. cit., p. 189.

²³. ARCHIEF STAD BRUSSEL. Fonds Fauconnier. Sociétés bruxelloises C-E. Map "Fils et Filles des Combattants de 1830 - Uitvoeringskomiteit der Zonen en Dochters der Strijders van 1830". Beknopt verslag van het maatschappelijk dienstjaar 1922-1923.

²⁴. Ibidem.

²⁵. EMILE DE MOT (Antwerpen 1835-Brussel 1909): doctor in de Rechten. Liberaal gemeenteraadslid (1881), schepenen (1881-1899) en burgemeester (1899-1909) van de Stad Brussel. Tevens senator (1900-1909). Zie: P. VAN MOLLE, *Het Belgisch parlement 1894-1972*, Antwerpen/Utrecht: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1972, p. 101.

Heel waarschijnlijk hing deze renaissance van de septemberviering samen met het ontluiken van taalpolitieke tegenstellingen. Het Algemeen Meervoudig Stemrecht was twee jaar eerder ingevoerd waardoor in Vlaanderen honderdduizenden Fransonkundigen voor het eerst stemrecht kregen. Op het vlak van de taalwetgeving werden de eerste voordeelingen gemaakt.²⁸ De Vlaamse verenigingen vierden in 1894 voor de eerste maal de Guldensporenviering in de hoofdstad²⁹. Het Brusselse politieke establishment ervoer dit alles als een bedreiging voor de eenheid van de natie. Vandaar dat de helden van 1830 op een hernieuwde belangstelling konden rekenen: ze waren een voorbeeld van vaderlandsliefde voor de jeugd. De 467 gesneuvelden die begraven lagen onder het monument op het Martelaarsplein werden de helden die have en goed hadden achtergelaten uit liefde voor België... 'Ils ont tout abandonné pour répondre à l'appel de la Patrie menacée, et simplement, noblement, ils ont sacrifié position, fortune, bonheur, affections saintes, pour la défendre et la sauver. Ils n'eurent pour mobile ni le désir des conquêtes, ni la passion de la gloire, mais le sentiment du devoir et l'amour du sol sacré.'³⁰ Lepage merkte ter gelegenheid van de inhuldiging van het standbeeld van Mérode op dat 'ce monument rappellera aux générations le plus reculées qu'un jour vint où la patrie eut besoin de l'aide de tous ses enfants et qu'à sa appel désespéré, travailleurs, nobles et bourgeois, sans distinction de rang, de culte, de fortune, n'eurent qu'un coeur et qu'une âme pour la sauver...'³¹ De vieringen hadden een pedagogisch karakter: de kinderen moesten de goede Belgen van morgen worden. De herinnering aan de offers van de martelaren moest de kinderen overtuigen van België als een ondeelbare natie. Het was niet toevallig dat de schepen van Onderwijs van de stad Brussel, Lepage, de drijvende kracht vormde achter de herleving van de septembertraditie. Hij zorgde voor de mobilisatie van de jeugd uit de Brusselse gemeentelijke scholen. Hij verzond omzendbrieven naar die scholen om deze aan te zetten om hun kinderen onderwijs te verschaffen over de Belgische revolutie en om met hen de belangrijkste monumenten van de revolutie te Brussel te bezoeken.³² Vanaf 1900 woonden de leer-

26. LEON LEPAGE (Brussel 1856-Brussel 1909): doctor in de Rechten. Liberaal gemeenteraadslid (1884) en schepen van Onderwijs (1895-1909) van de Stad Brussel. Hij was tevens Brabants provincieraadslid (1882-1892 & 1898-1900) en volksvertegenwoordiger voor Brussel (1892-1894 & 1900-1909). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 221.

27. J. JANSSENS, op. cit., p. 192.

28. E. WITTE & H. VAN VELTHOVEN, op. cit., pp. 67-68.

29. Zie volgend hoofdstuk

30. ARCHIEF STAD BRUSSEL. Bulletin du Conseil Communal de la Ville de Bruxelles. Compte Rendu de la séance de 5 octobre 1896, pp. 546-550.

31. J. JANSSENS, op. cit., p. 194.

32. J. JANSSENS, op. cit., p. 194.

lingen van de Brusselse gemeentescholen, andermaal op initiatief van de schepen van Onderwijs, gratis voorstellingen van *de Stomme van Portici* bij in de Muntscouwburg. Het orgelpunt van deze voorstelling was de uitvoering van de aria *Amour sacré de la patrie*, waarmee de Belgische Revolutie begonnen was. De leerlingen zongen en juichten mee en zwaaiden met tricolore vlaggetjes die ze aan het begin van de voorstelling overhandigd hadden gekregen.³³

Het stadsbestuur zette de septembertraditie zonder onderbreking voort tot aan de Eerste Wereldoorlog, toen de Duitsers na hun inval de ceremonie verboden. Een tiental maanden na de Wapenstilstand, op het eind van september 1919, herstelde het Brusselse stadsbestuur de ceremonie op het Martelaarsplein.³⁴ Dat die optocht opnieuw doorging illustreert het belang dat de Brusselse politici bleven hechten aan de negentiende-eeuwse romantische identiteitsverbeelding waarvoor de revolutie van 1830 symbool stond. Ditmaal ging het initiatief uit van Adolphe Max, liberaal volksvertegenwoordiger en sinds 1918 de burgemeester van Brussel.³⁵ De toenmalige politieke en maatschappelijke context was daaraan niet vreemd. Zoals men zich in de negentiende eeuw in het aanschijn van een kritische internationale opinie genoodzaakt zag tot een legitimatie van de Belgische natie, gebeurde dit nu in het aanschijn van nationale middelpuntvliedende krachten. Tijdens de Eerste Wereldoorlog had zich met het activisme voor de eerste maal het Vlaams-nationalisme gemanifesteerd dat zijn vertrouwen in een oplossing binnen de unitaire Belgische staat verloor. Voor de oorlog konden in een deel van de Waalse Beweging eveneens geluiden opgevangen worden in de richting van een bestuurlijke scheiding. De eenheid van België werd volgens de Brusselse unitaire politici vooral bedreigd door de taalwetgeving van 1921 en de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit. De herdenkingen die sinds 1918 doorgingen werden wel verrijkt met een nieuw element, namelijk de Eerste Wereldoorlog. De Brusselse politici speelden in op het patriottische klimaat dat na de bevrijding heerste. De 'Groote Oorlog' liet toe om het verhaal van de vrijheidsstrijd te actualiseren: 1914-'18 was een nieuwe episode van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd van het Belgische volk. De invloed van de Eerste Wereldoorlog weerspiegelde zich in de samenstelling van de optocht: naast de Koninklijke Vereniging van de

³³. J. JANSSENS, op. cit., p. 195.

³⁴. ARCHIEF STAD BRUSSEL. Bulletin du Conseil Communal de la Ville de Bruxelles. Compte Rendu de la séance de 28 juillet 1919, pp. 281-283.

³⁵. ADOLPHE MAX (Brussel 1869-Brussel 1939): doctor in de Rechten. Liberaal gemeenteraadslid (1903), schepen (1908) en burgemeester (1909-1939) van de Stad Brussel. Tevens Brabants provincieraadslid (1896-1911), volksvertegenwoordiger (1919-1939) en Minister van Staat (1918). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 237.

Kinderen en Kleinkinderen van de strijders van 1830 stapten delegaties op van oudstrijdersverenigingen, grote groepen oorlogsinvaliden en oorlogsweduwen en -wezen van de Eerste Wereldoorlog. Zo werd de continuïteit in de Belgische geschiedenis benadrukt: de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog en die van de Revolutie van 1830 hadden voor dezelfde zaak gevochten: de vrijheid van het vaderland. Dat discours bleef tot aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog actueel. De stijgende oorlogsdreiging, de opkomst van extremistische partijen, het groeiende besef van de communautaire problematiek, de internationale dreiging en de onafhankelijkheidspolitiek bleven een historisch georiënteerd discours over de oude Belgische vrijheidssrijd relevant houden.³⁶

Voor de Belgische interpretatie van de septemberdagen viel men terug op de geschiedschrijving. Tot het begin van de Eerste Wereldoorlog domineerde de Belgische interpretatie van 1830. Een vroeg voorbeeld is *La Révolution belge* (1872) van Théodore Juste³⁷. De revolutie maakte ook deel uit van de *Histoire de Belgique* (1900-1932) van de bekende historicus Henri Pirenne. Het zevendelige werk weerspiegelde de Belgisch-nationale opvattingen van de tijd waarin het ontstond en beantwoordde daardoor ongewild aan de verlangens van de officiële Belgische kringen, inzonderheid van de Belgische nationalisten voor en na de Eerste Wereldoorlog. Volgens Pirenne was België geen artificiële natie, wel integendeel, het ontstaan van een Belgische staat was de onvermijdelijke uitloper van een eeuwenlange evolutie. De Belgische natie was het resultaat van een kruisbestuiving tussen de Romaanse en de Germaanse cultuur, met het graafschap Vlaanderen als kerngebied van het latere België. De Revolutie was de logische uitloper van deze evolutie³⁸. Verschillende nationale interpretaties ontstonden ook in de loop van het Interbellum, waaronder de *Histoire diplomatique de l'indépendance belge* (1930) van Fl. De Lannoy³⁹, *La formation du royaume de Belgique* (1930) en *Pour expliquer 1830: la formation de la nationalité belge* (1929) van Charles Terlinden⁴⁰, die later *La*

36. M. BEYEN, *Oorlog en Verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1847*, Amsterdam University Press, 2002, p. 51.

37. T. JUSTE, *La Révolution Belge*, Bruxelles: Bruylant, 1872.

38. H. PIRENNE (Verviers 1862-1935): Historicus en hoogleraar te Gent, waar hij tot 1930 middeleeuwse geschiedenis en geschiedenis van België doceerde. Pirennes wetenschappelijk aanzien berust vooral op zijn zevendelige *Histoire de Belgique* (1900-1932), die hem, ver buiten de wetenschappelijke wereld, de grootste roem bezorgde. Zie: A. VERHULST, "Pirenne Henri", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2480-2482. Zie ook: M. DE WAELE, « Belgisch nationalisme », in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, 432-445.

39. F. DE LANNOY, *Histoire diplomatique de l'indépendance belge*, Bruxelles, 1930.

40. C. TERLINDEN, « La formation du royaume de Belgique », in: J. DEHARVENG, *l'Histoire de la Belgique contemporaine*, Bruxelles, Tome 1, 1928-1930 & C. TERLINDEN, *Pour expliquer 1830: la formation de la nationalité belge*, Luik: la Presse Catholique, 1929.

révolution de 1830 racontée par les affiches (1944) en *La révolution de 1830* (1944) publiceerde⁴¹ en *Les Journées de septembre 1830 à Bruxelles et en province* (1934) van Robert Demoulin.⁴²

De Belgische interpretatie kreeg tijdens het Interbellum het tegengewicht van de Groot-Nederlandse geschiedschrijving. Deze ging terug op de voorwetenschappelijke Hollandse geschiedschrijving over het Verenigd Koninkrijk en 1830. Figuren zoals Franciscus Johannes Hallo, Abraham Johannes Lastdrager, Nicolaas van Kampen, Groen van Prinsterer en Johan Thorbecke ontkenden toen het bestaan van een Belgische natie. De oppositie tegen het Hollandse regime voor 1830 en de Belgische revolutie waren enkel Frans geïnspireerd.⁴³ Op die manier legitimeerden de Hollanders hun aanspraken om als minderheid de leiding op te eisen binnen het Verenigd Koninkrijk. Gelijkheid aanvaarden in het Verenigd Koninkrijk kon niet want dat betekende een overwinning voor Frankrijk. De literator, politicus, ambtenaar en publicist Frederik Carel Gerretson behoorde tot de geestelijke erfgenamen van deze antirevolutionaire geschiedschrijvers. Hij legde zich toe op de problematiek van het Verenigd Koninkrijk, Willem I en de Belgische Revolutie. Zijn studiewerk culmineerde in het tweedelig boek met de suggestieve titel *Muiterij en scheuring 1830* (1936). Op die manier wilde hij het Vlaams-nationalisme in anti-Belgische zin radicaliseren, in de hoop Vlaanderen aan Nederland te kunnen hechten.⁴⁴ De belangrijkste promotor van het Groot-Nederlandse natiegevoel was de historicus Pieter Geyl. Vanaf het begin van de jaren twintig werkte hij aan een indrukwekkend oeuvre waarin hij een Groot-Nederlandse lezing gaf van de geschiedenis der Lage Landen. In het Interbellum sprak hij op Groot-Nederlandse congressen en knoopte hij persoonlijke relaties aan met Vlaams-nationalistische voormannen.⁴⁵ Net als Gerretson haalde Geyl zijn inspiratie bij de voorwetenschappelijke geschiedschrijving over het Verenigd Koninkrijk en 1830. Hij werkte die elementen uit tot een afgeronde visie.⁴⁶ Voor Geyl was de omwenteling een zet die in de kaart van Frankrijk speelde. De revolutionairen waren hevig

41. C. TERLINDEN, *La révolution de 1830 racontée par les affiches*, Bruxelles, 1944 & C. TERLINDEN, *La Révolution de 1830*, Bruxelles: Editions Universitaires, 1944.

42. R. DEMOULIN, *Les Journées de Septembre 1830 à Bruxelles et en Province. Etude critique d'après les sources*, Paris: Librairie E. Droz, 1934.

43. L. WILS, "De zogenaamde Grootnederlandse geschiedschrijving", in: L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de K.U.Leuven.*, Leuven: Davidsfonds, p. 424.

44. L. WILS, op. cit., p. 384.

45. B. DE WEVER, « Groot-Nederland als utopie en mythe », in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3, november 1997, p. 165.

46. J. TOLLEBEEK, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860*, Wereldbibliotheek Amsterdam, 1990, p. 334.

pro-Frans en wilden aansluiting bij Frankrijk. Alleen Engeland belette dat dit gebeurde. De Walen hoopten dat België niet meer dan een omweg naar datzelfde doel zou blijken. Vandaar legde hij de link naar de twintigste eeuw: de toestand die in 1830 geschapen was, bestond nog en de pogingen om Vlaanderen te verfransen gingen voort.⁴⁷ Het hoogtepunt van deze karikaturisering bereikte Geyl in zijn artikel *Eenheid en verdeeldheid in de Nederlanden*, dat verscheen in *Historische Zeitschrift* (1928).⁴⁸

De Groot-Nederlandse geschiedschrijving bevestigde eigenaardig genoeg de visie van de Waalse Beweging op de septemberdagen. Zoals in het hoofdstuk over de Waalse en Franstalige identiteitsverbeelding zal aangetoond worden, koos de Waalse Beweging vlak voor de Eerste Wereldoorlog de Revolutie van 1830 als Waalse feestdag. In het rapport van de Assemblée wallonne, een eerste samenwerkingsverband tussen Waalse verenigingen, werden de septemberdagen voorgesteld als een ‘Waalse’ verwezenlijking: ‘Ce furent les premières journées où l’on vit les gens de Liège, de Tournai, de Charleroi, de Mons et de Namur, déjà unis par une âme et une langue identiques, sacrifier leur vie à une cause commune,’ waarna het rapport besloot met de stelling dat ‘Pendant les heures décisives où seul compte le sang versé, ce fut surtout du sang wallon qui mouilla les barricades’.⁴⁹ De Revolutie betekende zoals in de Belgische interpretatie het orgelpunt van een eeuwenlange vrijheidsstrijd tegen vreemde overheersing, maar deze vormde niet langer het werk van het ‘Belgische’ volk (Walen én Vlamingen dus), maar van het ‘Waalse’ volk. Ook de Waalse socialistische voorman Jules Destrée deelde die visie: ‘Ce sont les Wallons qui ont fait la Révolution de 1830. Si l’on connaissait mieux l’histoire nationale, il n’y aurait pas d’hésitation pour la date de septembre.’⁵⁰

I.1.3 De Belgische Revolutie na 1945: historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding

Welgeteld twintig dagen na de bevrijding van Brussel, op 23 september 1944, trok de traditionele stoet van het Brusselse stadsbestuur na een onderbreking van vier jaar opnieuw naar het Martelaarsplein. Dit gebeurde onder impuls van burgemeester Joseph Van de Meulebroeck, die

⁴⁷ L. WILS, op. cit., p. 390.

⁴⁸ L. WILS, op. cit., p. 393.

⁴⁹ P. CARLIER, “La Wallonie à la recherche d’une fête nationale. Un épisode du Mouvement wallon à l’aube du 20e siècle”, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2/3, 1990, p. 980.

⁵⁰ P. CARLIER, op. cit., p. 909.

zich daarmee een waardige opvolger betoonde van voormalig burgemeester Adolphe Max, die de herdenking na de Eerste Wereldoorlog in ere herstelde.⁵¹ Deze liberale burgervader⁵² was net een jaar in functie, toen hij te maken kreeg met de tweede Duitse bezetting. Van de Meulebroeck onderscheidde zich door zijn vaderlandslievende houding, zeker bij het begin van de oorlog met zijn gewaagde acties naar aanleiding van de nationale feestdag op 21 juli. Tegen de wil van de Duitse bezetter in trachtte hij in 1940 de 21-juliviering op een openlijke manier te laten doorgaan. Complexloos had hij de Duitse bezetter gevraagd om toestemming tot bevlagging van openbare gebouwen en privé-woningen, tot het vieren van het Te Deum, tot het organiseren van concerten op de Grote Markt en het verwijderen van Duitse militaire voertuigen in en rond de Grote Markt.⁵³ Van de Meulebroeck ving echter bot bij de Duitse bezetter: enkel een Te Deum in besloten kring was mogelijk, evenals toneelvoorstellingen zonder politiek karakter.⁵⁴ De houding van de burgemeester bleef niet onopgemerkt. Julius Hoste, die deel uitmaakte van de in ballingschap verkerende Belgische regering in Londen, hemelde in het officiële regeringsblad *Onafhankelijk België* de Brusselse burgemeester op als een verpersoonlijking van de 'traditionele vrijheidszin' van de Belgen.⁵⁵ Ter gelegenheid van 21 juli 1941 liet Van de Meulebroeck weer van zich spreken. Naar aanleiding van zijn afzetting uit zijn functie door de Duitsers liet hij overal een affiche opplakken met de verklaring: 'Je suis, je reste et resterai le seul bourgmestre légitime de Bruxelles.' De houding van de burgemeester veroorzaakte een golf van sympathie bij de Brusselse bevolking. De Duitsers repliceerden met zijn arrestatie op 21 juli.⁵⁶

De herdenking van de onafhankelijkheid door het stadsbestuur beperkte zich niet tot een eenmalige uiting van vaderlandsliefde in die eerste dagen na de bevrijding. De ceremonie kende een vrij groot succes in de tweede helft van de jaren veertig tot ongeveer het begin van de jaren zestig. Daarvan getuigt de aandacht voor de ceremonie in de grote Brusselse kranten. Zowel voor *Le Soir*, *La Libre Belgique*, *La Nation Belge* als

^{51.} *La Dernière Heure*, 25 & 26 september 1945, p. 1.

^{52.} JOSEPH VAN DE MEULEBROECK (Laken 1876-Brussel 1958): doctor in de Geneeskunde. Gemeenteraadslid (1907) en schepen (1912) te Laken. Gemeenteraadslid (1921), schepen (1930-1935) en ten slotte burgemeester van Brussel (1939-1941 & 1944-1956). Brussels volksvertegenwoordiger (1932-1935). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 335.

^{53.} ARCHIEF KONINKLIJK PALEIS. Archief Grootmaarschalk aan het Hof. Leopold III en Regentschap. III-253: Fête du 21 juillet. 1940-1945, omslag 1: Fêtes Nationales. Brief Van de Meulebroeck aan Von Falkenhausen, 13 juli 1940.

^{54.} IDEM, Brief Von Falkenhausen aan de Secretaris-Generaal van Binnenlandse Zaken, 16 juli 1940.

^{55.} M. BEYEN, op. cit., p. 132.

^{56.} J. GOTOVITCH, *Du Rouge au Tricolore. Les communistes belges de 1939 à 1944*, Bruxelles: Editions Labor, 1992, pp. 151-152.

La Dernière Heure was de optocht vaak voorpaginanieuws, meestal ingekaderd door foto's van de plechtigheid op het Martelaarsplein. Qua publieksbelangstelling waren de kranten het erover eens dat die groot was, met uitzondering van enkele jaren van bijzonder slecht weer, meer bepaald in 1950, 1952, 1953 en 1954. Met de herdenking van 1948 meldde *Le Soir* dat mensen 'zich verdrongen' op de trottoirs rond het parcours van de stoet. In 1957 sprak *La Libre Belgique* van een talrijk publiek op de Grote Markt, het Martelaarsplein en het parcours tussen beide.⁵⁷ In 1963 sprak dezelfde krant van een 'succès de foule' om en rond het Martelaarsplein.⁵⁸ Om hoeveel personen het precies ging, is moeilijk uit te maken. Rekening moet worden gehouden met het feit dat deze kranten in de periode voor 1963 nog onverbloemd patriottische taal spraken, wat kan resulteren in een overdrijving van het aantal aanwezigen. Afgaande op de foto's bleek het Martelaarsplein in het eerste decennium na het einde van de Tweede Wereldoorlog wel degelijk vol te lopen. Dat zegt echter weinig over het publiek dat spontaan aan de optocht deelnam: op het plein stonden immers honderden kinderen van de openbare en vrije Brusselse scholen, tientallen delegaties van oud-strijders en -verzetsverenigingen en politieke en militaire prominenten.

Opvallend is hoe belangrijke figuren uit het Brusselse politieke establishment zich op de plechtigheid bij de Brusselse burgemeester voegden. In de eerste plaats ging het om het voltallige schepencollege van de stad Brussel. Tot de belangrijkste hoorden Paul Van den Boeynants, Lucien Cooremans en Robert Catteau. Van den Boeynants werd in 1953 schepen van de Stad Brussel voor de PSC. Hij wierp zich op als een fervente aanhanger van vaderlandse plechtigheden. Hij groeide in de loop van de jaren zestig en zeventig uit als het onbetwistbare boegbeeld van het unitarisme. Cooremans zetelde sinds 1932 in de Brusselse gemeenteraad. In 1945 werd hij schepen en sinds 1956 burgemeester, in opvolging van de in dat jaar overleden Van de Meulebroeck. Catteau was na de Tweede Wereldoorlog de éminence grise van de Brusselse gemeentepolitiek: sinds 1921 was hij gemeenteraadslid en sinds 1937 schepen. Catteau speelde een belangrijke rol in vaderlandse plechtigheden, vooral in zijn hoedanigheid van Brusselse schepen van Onderwijs.⁵⁹ Naast burgemeester- en schepencollege stapte ook de gemeenteraad mee in de stoet. In de pers werd herhaalde malen gesproken van burgemeesters van de Brus-

^{57.} *La Libre Belgique*, 23 september 1957, p. 1.

^{58.} *La Libre Belgique*, 23 september 1963, p. 5.

^{59.} ROBERT CATTEAU (Brussel 1880-Brussel 1956): doctor in de Rechten en licentiaat in de Economische Wetenschappen. Gemeenteraadslid (1921-1937) en schepen (1937-1953) te Brussel. Brussels senator (1932-1954), secretaris (1947-1949) en ondervoorzitter senaat (1949-1954). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 40.

selse agglomeratie die in historische klederdracht de viering bijwoonden.⁶⁰ Vaak geciteerde namen waren die van Fernand Blum, René Piret, Charles Janssens, Robert De Keyzer en André Saint-Rémy. Deze vijf Brusselaars namen het burgemeesterschap waar van Schaarbeek, Etterbeek, Elsene, Ukkel en Sint-Joost-ten-Node⁶¹. Verder was er sprake van gemeenteraadsleden uit verschillende Brusselse gemeentebesturen. Het ging bijvoorbeeld om Paul Struye⁶² die gemeenteraadslid was in Elsene. Een ander voorbeeld was Georges Mazereel, schepen in Sint-Gillis.⁶³ De Brusselse schepen van Onderwijs zorgde voor de aanwezigheid van de leerlingen van zowel openbare als vrije Brusselse scholen, samen met de directeur van het stadsonderwijs en het hoofd van de Brusselse onderwijsadministratie. De lijst van politieke prominenten kan afgesloten worden met de gouverneur van Brabant en de voorzitter van de Brabantse provincieraad.

De aanwezigheid van Brusselse politieke prominenten illustreerde hoezeer de Brusselse politieke elites verknocht bleven aan de herdenking van 1830. Zoals dat met de Eerste Wereldoorlog het geval was geweest, werd de Tweede Wereldoorlog beschouwd als een episode in de onafhankelijkheidsstrijd van een vrijheidslievend volk. De beide wereldoorlogen werden gekoppeld aan het negentiende-eeuwse verhaal van vreemde overheersing, vaderlandsliefde, martelarendom en vrijheidsstrijd. Dit bleef onverminderd het fundament van de Belgische identiteitsverbeelding, waarrond de verschillende politieke families zich vonden. Voorzover nagegaan kon worden, werd geen enkel kritisch geluid ten aanzien van de optocht naar het Martelaarsplein waargenomen. De Koningskwestie en de schoolstrijd dreven geen wig in de organisatie van de optocht. De Koningskwestie verhinderde op geen enkel ogenblik dat zowel katholieke, socialistische als liberale prominenten samen hulde brachten aan de martelaren van 1830. De aanwezigheid van leerlingen uit zowel vrije als openbare scholen in het heetst van de schoolstrijd bewees dat ook deze breuklijn overstegen werd door de herdenking van 1830. De Revolutie fungeerde nog altijd als symbool van de ondeelbare natie, op een ogenblik dat de politieke realiteit nochtans anders uitwees.

De koppeling van beide wereldoorlogen aan de Belgische Revolutie bleek uit verschillende symbolische acties van Brusselse gemeentebesturen. De onthulling van een herdenkingsplaat in het stadhuis van Brussel door het stadsbestuur voor tijdens de Tweede Wereldoorlog omgekomen ambtenaren, gebeurde op dezelfde dag als waarop datzelfde stadsbestuur

⁶⁰. *La Nation Belge*, 23 september 1946, p. 1.

⁶¹. De biografische notities van deze burgemeesters worden verder besproken.

⁶². *Le Soir*, 24 september 1946, p. 1.

⁶³. *Le Soir*, 23 september 1947, p.1.

een hulde bracht aan de gesneuvelden van 1830.⁶⁴ Tijdens een ceremonie aan de gesneuvelde Elsenaars van de Tweede Wereldoorlog bracht eerste schepen Charles Janssens een hulde aan diegenen die 'bloed en leven' veil hadden gehad voor de vrijwaring van de vrijheid: de strijders van 1830, die van de Eerste Wereldoorlog en ten slotte die van de Tweede.⁶⁵ Het gemeentebestuur van Schaarbeek organiseerde ter gelegenheid van de eerste naoorlogse herdenking van de Belgische Revolutie, op 27 september 1944, een optocht met de verzetsorganisaties van de gemeente naar het Kerkhof van de Nationale Schietbaan, om er de opoffering van de helden van de Tweede Wereldoorlog te herdenken.⁶⁶ In 1949 organiseerde het gemeentebestuur van Jette op de dag van 27 september gelijktijdig een eerbetoon aan de strijders van 1830, aan de lokale sectie van de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog en aan het Verzet van de Tweede Wereldoorlog.⁶⁷

Hét symbool van die historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding was de samenstelling van de stoet van de optocht van het Brusselse stadsbestuur. De Belgische Revolutie werd gesymboliseerd door de aanwezigheid van de Koninklijke Vereniging van de Kinderen en Kleinkinderen van de strijders van 1830 en van de Association Royale des Anciens Officiers et Sous-Officiers. Ten tweede viel het gedeeltelijk militaire karakter van de optocht op. Het leger vormde de behoeder van de erfenis van de vrijheidstrijders van 1830, vandaar de symbolische groet van dit leger aan de vlaggen van de vrijwilligers van 1830 en van het Nationaal Congres. Het waren ook militairen die de vlaggen escorteerden aan het begin van de stoet. In de stoet liepen militaire gezagsdragers: de chef van de generale staf van het leger, de opperbevelhebber van de binnenlandse strijdkrachten, de bevelhebber van het eerste militaire district, de bevelhebber van de luchtafweer, de adjunct-generaal van het leger en de militaire bevelhebber van de provincie Brabant. Ook de Koninklijke Militaire School werd vertegenwoordigd door de bevelhebber en een detachement, samen met detachementen van infanteristen, keursoldaten of verbindingstroepen. Ten slotte luisterden de muziekkapellen van de luchtmacht en de Gidsen de stoet met muziek op. In de verdediging van de verworvenheden van de Revolutie speelden ook de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog een belangrijke rol. Zo stapten in de stoet delegaties op van de Vereeniging der Verbroederings van het Veldleger of de Union des Fraternelles des Anciens Combattants (VVV-UFAC). Die broederschapen, meestal ontstaan in de loop van de jaren twintig, verenigden de oud-

^{64.} *La Dernière Heure*, 22 september 1947, p. 2.

^{65.} *La Dernière Heure*, 27 september 1955, p. 5.

^{66.} *La Dernière Heure*, 25 & 26 september 1944, p. 1.

^{67.} *La Libre Belgique*, 27 september 1949, p. 2 & *Le Peuple*, 27 september 1949, p. 4.

strijders die in eenzelfde regiment hadden gevochten tijdens de Eerste Wereldoorlog. De broederschappen droegen de cultus van het verleden hoog in het vaandel en wilden bijdragen aan de verspreiding van de patriottische idealen bij de jeugd.⁶⁸ Traditioneel aanwezig was het in 1915 opgerichte Front National des Invalides de Guerre of het Nationaal Verbond der Oorlogsinvaliden (FNI-NVI). De Brusselse sectie vormde na de Tweede Wereldoorlog met zijn 15.000 leden de ruggengraat van de organisatie. De vereniging profileerde zich als een drukkingsgroep gericht op het bekomen van een wettelijk statuut voor oorlogsinvaliden en -zieken.⁶⁹ De vrijheidssrijd van de Eerste Wereldoorlog werd ten slotte ook gesymboliseerd door de Nationale Strijdersbond of het Front National des Combattants (NSB-FNC). Deze aanschouwde het levenslicht in 1919 door toevoegen van gedemobiliseerde soldaten. De vereniging telde in Brussel rond de 10.000 leden op een totaal van 88.000 voor het hele land, verspreid over 850 secties. Het bekomen van materiële voordelen voor oud-strijders stond centraal in het programma, samen met de cultus van het verleden en de verspreiding van het patriottisme. Het FNC vormde zo de drijvende kracht achter de jaarlijkse organisatie van de fakkeltocht op 11 november vanaf 1929, waarover later meer.⁷⁰ Dat in de stoet de verzetsverenigingen van de Tweede Wereldoorlog niet konden ontbreken lag voor de hand. Getuigden zij niet van de meest recente heldendaad van het Belgische volk? Zo was er jaarlijks een delegatie van het Geheim Leger, tijdens de oorlog opgericht door reserve- en beroepsofficieren die na de overgave van België in het land gebleven waren, en de Mouvement National Belge of Belgisch Nationale Beweging (MNB-BNB). De MNB-BNB ontstond in december 1940 en profileerde zich op het vlak van de clandestiene pers, sabotage, gewapend verzet en de hulp aan werkweigeraars en joden.⁷¹ Verder waren er delegaties van de Prisonniers Politiques of Politiek Gevangenen (PP-PG), die zich toeleiden op de behartiging van de belangen van ex-politieke gevangenen en hun familieleden. Net zoals de oud-strijders en -verzetsverenigingen rekende men de verspreiding van het patriottisme tot een centrale doelstelling.⁷² Ten slotte waren er delegaties van de clandestiene pers en verenigingen van werkweigeraars, weduwen en wezen van beide wereldoorlogen.

^{68.} *Belgie Eerst-la Belgique D'abord*, Dagblad van de VVV-UFAC, november/december 1955, p. 3 & A. COLIGNON, *Les Anciens Combattants en Belgique francophone, 1918-1940*, Luik: Michel Grommen, 1984.

^{69.} *L'invalides Bruxellois-de Brusselsche Invalides*, september 1949 & A. COLIGNON, op. Cit..

^{70.} *Journal Des Combattants*, organe officiel de la FNC de Belgique, december 1944, p. 1 & 6 oktober 1929, p. 1.

^{71.} L. BERNARD, *Un maquis dans la ville. Historique du régiment des milices patriotiques de Schaerbeek*, Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1970, p. 26.

^{72.} *Le Prisonnier Politique*, juni 1952, p. 1 ; juli 1952, p. 4 & september 1954, p. 3.

Kortom, de jaarlijkse stoet symboliseerde de verschillende episodes in de Belgische vrijheidssrijd. Die vlam van de vrijheidsliefde, van generatie op generatie doorgegeven, moest ook in de toekomst blijven branden. Vandaar dat honderden kinderen uit het openbaar en vrij Brussels onderwijs op vraag van de schepen van Onderwijs van de Stad Brussel deelnamen. Dat de jeugd in de jaren vijftig in vrijheid leefde, had ze te danken aan ouders en voorouders. De jeugd werd voorgehouden dat het Belgische devies 'Eendracht maakt Macht' de doorslag had gegeven: Vlamingen én Franstaligen bevochten broederlijk de vrijheid van het vaderland. De kinderen van vandaag moesten de goede Belgen van morgen worden. Daarom participeerden zij actief in het ritueel: zij legden bloemen neer bij het Martelaarsmonument, defileerden voor de autoriteiten, met vlagjes in de hand en tricolore lintjes in het haar en zongen de patriottische hymnes *Ceux qui pieusement sont morts pour la Patrie*, *Ons Vaderland* en de *Brabançonne*.⁷³

I.2 De herdenking van de Eerste Wereldoorlog: een tweede voorbeeld van historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding

I.2.1 De oud-strijders als nieuwe generatie van vaderlandse helden

Op 11 november 1918 werd de Wapenstilstand van de Eerste Wereldoorlog afgesloten. De datum gaf in verschillende landen aanleiding tot herdenkingsrituelen. In Groot-Brittannië vierde men 11 november al in 1919. Het vormde een ritueel van legitimatie, in een periode waarin de nood aan rituelen van eenheid en integratie groot was. De Russische Revolutie deed vrezen voor de bestaande orde. Daarenboven stelden er zich problemen met de demobilisatie van de soldaten. De herdenkingen stonden in het teken van de bescherming van de bestaande machtshiërarchie: een publieke herdenking van de oorlog versterkte de positie van de overwinnaars.⁷⁴ Ook in België voelde men na de oorlog de nood aan een herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Aanvankelijk besliste men, bij wet van 19 juli 1919, om 4 augustus tot Nationale Feestdag uit te roepen, de verjaardag van het begin van de oorlog. Op 18 juli 1922 nam de Kamer van Volksvertegenwoordigers echter een voorstel aan om van 11 november

⁷³. *La Dernière Heure*, 25/26 september 1944, p. 1.

⁷⁴. A. GREGORY, *The silence of memory. Armistice Day 1919-1946*, Oxford: BERG, 1994, pp. 10-11.

een nationale feestdag te maken.⁷⁵ De datum van 11 november werd al snel gebruikt als een ritueel ter bevestiging van de Belgische eenheid. De taalwetgeving van 1921 en de vernederlandsing van de Gentse Rijksuniversiteit zorgden immers voor taalpolitieke wrijvingen. Het Belgisch Franstalige establishment van de hoofdstad zag in de Vlaamse verwezenlijkingen een schot voor de boeg: het gevaar van het uiteenvallen van het land leek niet denkbeeldig. De viering van 11 november bood een gelegenheid om het eenheidsgevoel te versterken. We zagen eerder hoe de Eerste Wereldoorlog op de septembervieringen aan de Belgische Revolutie werd gekoppeld. Niet anders ging het met de herdenking van 11 november. De beeldvorming rond de Eerste Wereldoorlog op 11 november werd gedomineerd door de traditionele themata van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd. De koppeling met 1830 werd vooral duidelijk uit de beslissing om het stoffelijke overschot van de Onbekende Soldaat te deponeren in de crypte onderaan in de Congreskolom op het Brusselse Panoramaplein. De Congreskolom werd in de jaren vijftig van de negentiende eeuw opgericht ter herdenking van het Nationaal Congres dat de Grondwet uitvaardigde. Het monument symboliseerde de onafhankelijkheid en de grondwettelijke vrijheden van België. Door het graf te voorzien in de crypte werd duidelijk gemaakt dat de gesneuvelde Belgen tijdens de Eerste Wereldoorlog zichzelf hadden opgeofferd voor de verdediging van de Belgische vrijheden.⁷⁶ Het verhaal over heldenmoed, martelaarschap en opoffering voor de natie droeg bij tot de versterking van het nationaal gevoel. De gruwelen van de oorlog, het lijden en de dood kregen op die manier een patriottische betekenis.

Maar welke rol speelden de Brusselse politieke elites in de 11-novemberherdenking? Opvallend was de betrokkenheid van het Brusselse stadsbestuur in de nationale ceremonie. Het initiatief om van 11 november een nationale feestdag te maken kwam van burgemeester Adolphe Max. De burgervader nam vervolgens het voorzitterschap waar van een comité, bestaande uit delegaties van vier ministeriële departementen dat zich bezighield met de organisatie van de nieuwe feestdag. De vergaderingen van het comité vonden daarenboven plaats in het Brusselse stadhuis.⁷⁷ Maar de belangrijkste bijdrage van de Brusselse elites lag in de gemeenten van de agglomeratie zelf. Daar cultiveerden zij op grote schaal een dodencultus. De Franse antropoloog Antoine Prost wees voor Frankrijk op het belang van de gemeenten in de vieringen van 11 november. Het gemeentebestuur vertegenwoordigde de bevolking van de gemeente en

⁷⁵ G. JANSSENS, "De Belgische nationale feestdagen en de monarchie", in: *Museum Dynasticum*, 9, 1997, p. 7.

⁷⁶ *Notre Capital*, juli 1956, p. 3.

⁷⁷ *La Dernière Heure*, 5 novembre 1922, p. 3.

het was in naam van haar bevolking dat de gemeente haar helden eerde.⁷⁸ Het waren de gemeentelijke gezagsdragers die het woord voerden bij deze cultussen rond oorlogsmonumenten en graven. Het waren ook de gemeentelijke gezagsdragers die gedenktekens en standbeelden inhuldigden, vaak met het bekende opschrift “La commune de... à ses enfants, morts pour la Patrie”. Eerbetoon werd ook gebracht aan de overlevende oudstrijders. Zij bevonden zich rond monumenten, zoals een familie die rouwbetuigingen ontving, in dit geval door de gemeente die de collectiviteit vertegenwoordigde.⁷⁹ Verder organiseerde de burgemeester met het schepencollege recepties op het gemeentehuis waarbij huldes werden gebracht aan oudstrijdersverenigingen. De schepen van onderwijs van de gemeente zorgde voor de aanwezigheid van schoolkinderen op de ceremonies. In Brussel speelden de politici ook in op de Heilige Fakkeltocht van de FNC-NSB. Met die tocht wilden de oudstrijders een hulde brengen aan hun gesneuvelde makkers. Het idee was in 1929 geformuleerd door José-Léo Martin, journalist en directeur van het *Journal des Combattants*⁸⁰. Op een grensgebied van iedere provincie werd een fakkel ontstoken en geëscorteerd door oudstrijders van het FNC. Aan de grens met Brussel werden de fakkels doorgegeven aan de secties van de Brusselse gemeenten, samen met de fakkels van Brabant, Parijs, het Groothertogdom Luxemburg, Londen en Kongo. De gemeentebesturen maakten van de doortocht van de fakkels over hun grondgebied een officiële ceremonie. De fakkels werden op de avond van 10 november bijeengebracht in het stadhuis van Brussel. De volgende avond vertrok men met alle fakkels in escorte naar de Congreskolom, in aanwezigheid van de families van vermisten, de regering, diplomaten, delegaties van buitenlandse strijdkrachten, oud-politieke gevangenen, oudstrijders, verzetslieden... en alle anderen die ‘doordrongen’ waren van ‘opofferingsgeest’ en ‘liefde tot het vaderland’.

⁷⁸. A. PROST, “Les Monuments aux Morts. Culte républicain? Culte civique? Culte patriotique?”, in: P. NORA (ed.), *Les Lieux de Mémoire I. La République*, Paris: Gallimard, 1984, p. 216.

⁷⁹. A. PROST, op. cit., p. 213.

⁸⁰. Het idee was van Franse makelij. Een Franse journalist stelde voor om, naar het voorbeeld van de Griekse Oudheid, een eeuwigdurende vlam te ontsteken bij het graf van de Onbekende Soldaat op de Champs Elysées. Jaarlijks begaf zich een delegatie van oudstrijders met fakkel naar de Arc de Triomphe om de vlam symbolisch aan te wakkeren. Het idee vond ook doorgang in Londen, Luxemburg, Ottawa en Washington.

I.2.2 De Eerste Wereldoorlog na 1945: in het spoor van de historische Belgische vrijheidsstrijd

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd de viering van 11 november verboden. De feestdag, die een Duitse nederlaag herdacht en de 'schande van Versailles' opnieuw voor de geest haalde, kon immers moeilijk in de smaak vallen van de Duitse bezetter. De secretarissen-generaal voerden de verbodsbepalingen van de Duitse bezetter uit, ondanks aansporingen vanuit patriottische kringen om een tegenstem te laten horen. Als de Belgen hun oorlogsslachtoffers wilden herdenken moest dit volgens de Duitsers op 1 en 2 november. Daarmee werd gehoopt dat op die dagen van religieuze ingetogenheid en persoonlijk eerbetoon aan de doden de nood aan politieke opstandigheid zich niet zou laten gevoelen.⁸¹ Dat bleek ijdele hoop. Manifestaties deden zich voor in de hoofdstad. Scholieren, studenten en oud-strijders begaven zich op 11 november 1940 naar het Graf van de Onbekende Soldaat en het Graf aan de Engelsen op het Poelaertplein. Volgens *La Libre Belgique* ging het om meerdere duizenden personen. Deze herdenking leverde tevens een bijdrage aan het ontluiken van het verzet, wat bleek uit het verschijnen van clandestiene periodieken in de maanden na deze 11de november.⁸²

Na de bevrijding werd de herdenking van 11 november in ere hersteld. De gemeentebesturen bliezen de vooroorlogse dodencultus nieuw leven in, al dan niet naar aanleiding van de fakkeltocht van het FNC. De eerste fakkeltocht na de oorlog, de twaalfde editie, vond plaats op 11 november 1944. Zoals de traditie het sinds 1929 voorschreef, werd vanuit de Belgische provincies een fakkel naar Brussel begeleid door delegaties van het FNC, met als eindpunt het graf van de Onbekende Soldaat. Zoals in het interbellum gebruikten de gemeentebesturen het ritueel om het Belgisch identiteitsgevoel te versterken. Een opvallend kenmerk van de naoorlogse viering was de plaats die werd toegekend aan de Tweede Wereldoorlog. De Eerste Wereldoorlog werd opgevoerd als de voorloper van de Tweede. Dat had verschillende redenen. Enerzijds was de Tweede Wereldoorlog meer bruikbaar voor het verbeelden van de Belgische identiteit: de wonde lag open. 'De Groote Oorlog' daarentegen lag al 27 jaar achter de rug. Anderzijds was het logisch dat, in het verlengde van de mythe van vreemde overheersing, beide wereldoorlogen aan elkaar werden gekoppeld. De martelaren van de twee wereldoorlogen traden in de voetsporen van de martelaren van 1830. Zij offerden zich allen op voor de vrijheid van het vaderland. Het discours

⁸¹. M. BEYEN, op. cit., p. 222.

⁸². J. GERARD-LIBOIS & J. GOTOVITCH, *L'An 40. La Belgique occupée*, Bruxelles: CRISP, 1971, p. 373.

van Lepage aan het einde van de negentiende eeuw ter gelegenheid van de optocht van 27 september, leek op dat van Gaston Williot, liberaal schepen van Onderwijs van Schaarbeek, op de 11-novemberviering van 1947. Lepage sprak over 467 martelaren die 'onbaatzuchtig' hun leven veil hadden om de roep van het bedreigde vaderland te beantwoorden. De gelijkenissen met het discours van Williot over de martelaren van de Eerste Wereldoorlog waren frappant: 'Ils auraient pu ne pas s'exposer pendant la guerre, ils auraient eu la vie sauve. Ils aimaient la vie, mais ils ont choisi le risque qui les a conduits dans ce petit cimetière afin que la vie de leurs successeurs devienne plus belle et que la Belgique recouvre sa liberté.'⁸³ In beide gevallen was de natie een onbetwistbare gegevenheid waarvoor men op vrijwillige basis verkoos te sterven.

De symbolische koppeling van beide wereldoorlogen gebeurde op verschillende manieren en in alle gemeenten van Brussel. In tegenstelling tot 27 september, waar één optocht plaatsvond, naar één monument, vierde men 11 november in vrijwel alle gemeenten. In Schaarbeek vormde het kerkhof van de Nationale Schietbaan de herdenkingsplaats van de Eerste Wereldoorlog. Het ging om een esplanade waar tijdens die oorlog mensen werden terechtgesteld door de Duitsers. Na de Eerste Wereldoorlog werd er een sober kerkhof ingericht met kleine, witte stenen kruisen die de graven van de terechtgestelden sierden. Het kerkhof werd tijdens de Tweede Wereldoorlog opnieuw het macabere toneel van executies. Het lag voor de hand dat het Schaarbeekse gemeentebestuur na de Tweede Wereldoorlog in eenzelfde ceremonie hulde bracht aan de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog en het verzet van de Tweede.⁸⁴ In Vorst nam het socialistische gemeentebestuur het initiatief tot de inrichting in het stadhuis van een herdenkingsplaat voor de ambtenaren en bedienden van de gemeente die gesneuveld waren tijdens *beide* wereldoorlogen. De plaat werd onthuld door de socialistische burgemeester Henri Dulieu⁸⁵, die in aanwezigheid van de familieleden, patriottische verenigingen, schepenen en gemeenteraadsleden, het civisme van de betreurden verheerlijkte. Dezelfde dag werd het gemeentelijke monument aan de 162 slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog, recht tegenover het stadhuis, uitgebreid. Twee nieuwe bronzen figuren werden aan het monument toegevoegd, ditmaal ter ere van de gesneuvelden van de Tweede Wereldoorlog.⁸⁶ Sindsdien vond de traditie ingang om op Wapenstilstandsday een hulde te brengen aan deze

⁸³. *La Dernière Heure*, 12 november 1947, p. 3.

⁸⁴. *Le Peuple*, 13 september 1944, p. 1 & *La Voix des Belges*, 15 oktober 1944, p. 1.

⁸⁵. HENRI DULIEU (Philippeville 1904-Vorst 1959): Gemeenteraadslid (1938), schepen (1940-1947) en burgemeester (1947-1959) van Vorst. Senator voor het arrondissement Brussel (1955-1958). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 135.

⁸⁶. *La Dernière Heure*, 13 november 1949, p. 4.

gedenktekens door gemeentebestuur, de overkoepeling van oud-strijdersverenigingen in Vorst en de schoolkinderen.⁸⁷ In Sint-Jans-Molenbeek bracht het gemeentebestuur een hulde aan het monument van de gesneuvelden en gedeporteerden van beide wereldoorlogen, dit naar aanleiding van de fakkeloverhandiging.⁸⁸ Ook in Sint-Gillis bood 11 november een gelegenheid om de martelaren van beide wereldoorlogen in één keer hulde te brengen. De herdenkingsdag begon met een misviering opgedragen aan de doden van de wereldoorlogen. Daarna vond de fakkeloverhandiging plaats. De fakkels van Frankrijk en Le Havre, aangestoken in de Franse verblijfplaats van de voorlopige Belgische regering (Sainte-Adresse) en aan de Arc de Triomphe in Parijs⁸⁹ werden ontvangen door het gemeentebestuur van Sint-Gillis op het Van Meenen-plein. De burgemeester nam de fakkels in ontvangst en overhandigde ze aan de leden van de lokale oud-strijdersverenigingen die ze zouden begeleiden naar de Congreskolom op de avond van 11 november. Oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog en het Verzet van de Tweede Wereldoorlog namen samen deel aan het ritueel: in de stoet die de fakkel escorteerde liep het Front Unique des Anciens Combattants, een overkoepeling van de lokale oud-strijdersverenigingen, en de bedrijvige lokale sectie van het Mouvement National Belge, een verzetsbeweging uit de Tweede Wereldoorlog. De koppeling bleek ook uit andere 11-novemberrituelen. Ter gelegenheid van de viering in 1947 werd het Mouvement National Belge gehuldigd. De MNB kreeg uit de handen van de burgemeester eretekens uitgereikt.⁹⁰ Ter gelegenheid van de twintigste verjaardag van de Wapenstilstand in 1968 bracht het gemeentebestuur een hulde aan de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog. De socialistische burgemeester van Sint-Gillis Jacques Franck⁹¹ sprak er het gelegenheidsdiscours. Hij organiseerde vervolgens een ontbijtbuffet voor de patriottische verenigingen, waaronder zowel verzets- en oud-strijdersverenigingen: voor de Eerste wereldoorlog de Entente des Groupements Patriotiques de Saint-Gilles en de lokale afdeling van het FNC, voor de Tweede Wereldoorlog de plaatselijke secties van de Confédération des Prisonniers Politiques et Ayants Droits, het MNB en het Onafhankelijkheidsfront.⁹² Ook in Elsene vormde de herdenking van 11 november een gelegenheid om helden uit de *Tweede Wereldoorlog* te herdenken. Zo orga-

⁸⁷. *La Libre Belgique*, 12 november 1949, p. 2.

⁸⁸. *La Dernière Heure*, 13 november 1952, p. 4; 13 november 1957, p. 3; 12 november 1960, p. 3 & *Le Journal des Combattants*, 12 december 1958, p. 7.

⁸⁹. *Le Journal des Combattants*, 5 december 1958, p. 6.

⁹⁰. *La Voix des Belges*, 23 november 1947, p. 6.

⁹¹. JACQUES FRANCK (Queue-du-Bois 1910-onbekend): secretaris-Boekhouder. Gemeenteraadslid (1946), schepen (1952-1957) en burgemeester (1961) van Sint-Gillis en senator voor het arrondissement Brussel (1961). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 148.

⁹². *Le Soir*, 12 november 1968, p. 5.

niseerde het gemeentebestuur een eerbetoon aan twee plaatselijke verzetslieden van de Tweede Wereldoorlog, Robert Thonon en Valère Passelecq. Beiden waren geboren in Elsene, student aan de Université Libre de Bruxelles (ULB) en lid van de Waalse verzetsgroep Wallonie libre. Passelecq maakte als luitenant-parachutist deel uit van het Britse leger en werd op 28 februari 1942 in België gedropt met een gemengde sabotage- en propagandaopdracht. Thonon fungeerde als plaatselijke handlanger. Beiden werden opgepakt door de Duitsers en in Wolfenbüttel geëxecuteerd.⁹³ De eerste optocht vond plaats op 11 november 1948, met daarin het gemeentebestuur, de schoolkinderen, de oud-strijders en verzetsgroepen. De stoet hield halt aan de geboortehuizen van beide verzetslieden, waaraan een gedenkplaat werd bevestigd. De liberale burgemeester Eugène Flagey⁹⁴ beklemdtoonde de heldenrol van beiden in het verzet.⁹⁵ Sint-Lambrechts-Woluwe en Sint-Pieters-Woluwe vierden samen 11 november. De dag werd er ingezet met een misviering in de Sint-Pieterskerk. Vervolgens trok een stoet door de straten van beide gemeenten en hield halt aan het monument aan de gesneuvelden van beide wereldoorlogen op de Josephine-Charlotte-Square in Sint-Lambrechts-Woluwe. Het monument werd eerder onthuld werd door burgemeester Donald Fallon in aanwezigheid van de schoolgaande jeugd, de patriottische verenigingen, de lokale sectie van het FNC en van het MNB. Vervolgens ging het naar het monument van de gesneuvelden van Sint-Pieters-Woluwe.⁹⁶

Een boodschap die in de gelegenheidsdiscours vervat zat, was het belang van de Belgische eenheid. Williot sloot zijn voorgaande gelegenheidsrede af met de clichématige uitspraak dat de Belgische eenheid 'het hoogste goed' was en dat het tot de 'plicht' van de jeugd behoorde om ervoor te zorgen dat de offers van de oorlogshelden geen maat voor niets waren geweest.⁹⁷ In sommige gevallen werd die boodschap overgebracht door de koppeling van de strijd tijdens de Tweede Wereldoorlog aan het

⁹³ VALÈRE PASSELECQ (Elsene 1919-Wolfenbüttel 1944): student in de Rechten en lid van de Cercle des Etudiants Wallons de l'ULB. Zie: H. VAN DE VIJVER e.a., *Het Verzet*, Kapellen: Pelckmans, 1988, p. 81 & P. DELFORGE, "Passelecq Valère", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1239. ROBERT THONON (Elsene 1919-Wolfenbüttel 1944). Student aan de Faculteit Wetenschappen ULB. Algemeen secretaris van de Cercle des Etudiants Wallons de l'ULB. Zie: P. DELFORGE, "Thonon Robert", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1532.

⁹⁴ EUGÈNE FLAGEY (Chimay 1877-Elsene 1956): doctor in de Rechten. Gemeenteraadslid (1903), schepen (1921) en burgemeester (1935-1956) van Elsene. Hij was tevens volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Thuin (1921-1925) en senator voor het arrondissement Brussel (1939-1946). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 146.

⁹⁵ *La Libre Belgique*, 12 november 1948, p. 2.

⁹⁶ *La Libre Belgique*, 11 november 1953, p. 4 & 13 november 1955 & *Le Soir*, 13 november 1948, p. 6.

⁹⁷ *La Dernière Heure*, 12 november 1947, p. 3.

behoud van de unitaire staat. Op de 11-novemberviering van 1947 in Sint-Gillis loofde de socialistische burgemeester Louis Coenen⁹⁸ de opoffering en vaderlandslievendheid van de MNB. Hij riep vervolgens op om 'de liefde voor de Belgische instellingen' levend te houden en die liefde door te geven aan toekomstige generaties.⁹⁹ In Sint-Lambrechts-Woluwe bracht burgemeester Donald Fallon¹⁰⁰ ter gelegenheid van de 11-novemberviering van 1948 een hulde aan de 'opofferingszin' van de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog, zowel aan die van de Slag van de IJzer en van de Leie, als aan de politieke gevangenen van de Tweede Wereldoorlog, zowel die van Breendonk, Dachau als Buchenwald. De jeugd werd opgeroepen om de offers in gedachten te houden en de waarde van een 'Belgique unie et indivisible' in ere te houden.¹⁰¹

In de loop van de jaren zestig schrokken politieke mandatarissen er evenmin voor terug om het oorlogsverleden te gebruiken om de toenemende communautaire spanningen te bezweren. Een aantal voorbeelden hiervan kon teruggevonden worden ter gelegenheid van 11 november 1968, de veertigste verjaardag van de Wapenstilstand. In volle strijd rond Leuven-Vlaams huldigde burgemeester Jacques Franck in een toespraak de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog en 'hun offers voor het behoud van de Belgische instellingen en de eenheid van het land', een onverholen vingerwijzing in de richting van een staatshervorming die op dat ogenblik in het verschiet lag. In Schaarbeek sprak burgemeester Gaston Williot op diezelfde verjaardag een eerbetoon uit aan de oud-strijders, waarna hij de hoop uitsprak dat de 'opofferingen van de oorlog geen maat voor niets geweest zouden zijn'.¹⁰²

Zeer uitgesproken was ook het pedagogische karakter van de 11-novemberherdenkingen. De participatie van schoolkinderen uit de gemeentescholen in de rituelen was groot en nam twee vormen aan. Enerzijds werden ze gemobiliseerd om deel te nemen aan optochten naar de dodenmonumenten van de gemeenten. Anderzijds vonden 11-novemberrituelen binnen de scholen zelf plaats. Dit alles kon niet los gezien worden van het belang dat vanuit de Belgische overheid werd gehecht

⁹⁸. LOUIS COENEN (Brussel 1881-onbekend): uitgever. Socialistisch burgemeester van Sint-Gillis tot 1952. Daarna nog een aantal jaren gemeenteraadslid (1952-1958). Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

⁹⁹. *La Voix des Belges*, 23 november 1947, p. 6.

¹⁰⁰. DONALD FALLON (Londen 1916): doctor in de Rechten. Voorzitter van de Raad van Beheer van de Philips-vestiging in België en verbonden aan de groep van hoogovens. Christen-democratisch burgemeester van Sint-Lambrechts-Woluwe (1947-1976). Zie: "Le Centre Politique des Indépendants et Cadres Chrétiens (CEPIC)", in: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 787, 1978, p. 5.

¹⁰¹. *Le Soir*, 13 november 1948, p. 6.

¹⁰². *Le Soir*, 12 november 1968, p. 5.

aan de staatsburgerlijke opvoeding, en dan meer bepaald aan de emotionele kant ervan. Men vertrok van een romantische opvatting over de natie, die werd gedefinieerd als een ononderbroken en steeds gelijkblijvende keten van geslachten. Liefde tot de staat moest worden gewekt door de jeugd te confronteren met voorbeelden van vaderlandsliefde uit het verleden. Nationale ministers van Onderwijs hadden bij herhaling een herdenkingstraditie op de scholen bepleit. De Brusselse doctor in de sociale wetenschappen en stadshistoricus Louis Verniers legde er zich na de bevrijding op toe de jongeren en de Belgische militairen vaderlandsliefde bij te brengen. Dat deed hij door België te verdichten in een aantal suggestieve bloemlezingen. De voornaamste impuls om aan de scholen een herdenkingscultuur te laten ontstaan lijkt van Verniers te zijn uitgegaan, die hoofd was van het Lager Onderwijs op het Ministerie van Onderwijs, zowel onder Buisseret, Vos en Huysmans. In 1946 en 1947 werd er in een aantal ministeriële omzendbrieven op aangedrongen de nationale herdenkingen aan te wenden om 'esthetische en morele ontroering' teweeg te brengen. De Eerste Wereldoorlog behoorde tot deze belangrijke gebeurtenissen, evenals de Belgische Revolutie en de Tweede Wereldoorlog. Via omzendbrieven aan de inspecteurs trachtten ministers van Onderwijs ervoor te zorgen dat de heldendaden van het verzet in de scholen zouden worden behandeld. Daarbij moest gebruik worden gemaakt van citaten over moed en dapperheid zoals die in het *Belgisch Staatsblad*, bij de toekenningen van het verzetsstatuut, te vinden waren. Bij voorkeur moesten heldendaden uit de eigen streek worden belicht. Die hadden uiteraard een grotere aantrekkingskracht en een groter mobiliserend potentieel. Het lokale patriottisme werd beschouwd als de beste toegang tot de nationale vaderlandsliefde.¹⁰³ De nationale richtlijnen weerspiegelden zich in de Brusselse 11-november-herdenkingen.

De ceremonie op het Kerkhof van de Nationale Schietbaan bracht de jeugd van Schaarbeek jaarlijks bij elkaar door toedoen van de liberale schepen van Onderwijs, Gaston Williot. Onder zijn impuls werd een tekst opgesteld waarin de betekenis van de herdenking van 11 november werd toegelicht. De tekst diende als leidraad voor de speciale geschiedenisles die de leerlingen een dag voor de herdenking op de Nationale Schietbaan kregen voorgeschoteld.¹⁰⁴ De volgende dag trokken 5 à 6000 leerlingen uit de gemeentescholen naar het Kerkhof van de Nationale Schietbaan. In Anderlecht werd de jeugd betrokken bij de doorgang van de fakkeltocht aan het dodenmonument op het Dapperheidsplein. Ieder jaar ontving de burgemeester de fakkel van de provincie Henegouwen uit de handen van

¹⁰³ M. BEYEN, *Oorlog en verleden etc.*, pp. 261-264.

¹⁰⁴ *La Dernière Heure*, 12 november 1947, p. 2.

de FNC-afdeling van Sint-Pieters-Leeuw.¹⁰⁵ Door toedoen van de socialistische burgemeester Joseph Bracops, zelf onderwijzer, en de socialistische schepenen van Onderwijs Jean Josée, werden duizenden leerlingen op de been gebracht om een hulde te brengen aan het dodenmonument.¹⁰⁶ In Sint-Jans-Molenbeek werd de overhandiging van de fakkels van West- en Oost-Vlaanderen bijgewoond door honderden schoolkinderen.¹⁰⁷ Het ritueel van de fakkeloverhandiging bracht ook de Elsense schoolkinderen op de been, aan het dodenmonument op de Gedachtenissquare. De kinderen zongen er het *Ceux qui pieusement sont morts pour la Patrie* op het ogenblik dat de autoriteiten een bloemenkrans neerlegden bij het monument.¹⁰⁸ Daarna defileerden zij voor het gemeentehuis op het Fernand Cocq-plein.¹⁰⁹ Daarmee zat de taak van de Elsense jeugd er nog niet op: zij werden ook betrokken bij de hulde aan Passelecq en Thonon.¹¹⁰ In Oudergem verzamelde de schoolgaande jeugd zich aan het monument aan de gesneuvelden op de Vorstlaan. De fakkels van de provincies Namen en Luik werden ontvangen uit de handen van de oud-strijders van Hoeilaart. De liberale burgemeester van Oudergem, Gabriël Lebon¹¹¹ gaf de fakkels door aan de lokale sectie van het FNC en hield een toespraak. De leerlingen vormden de erehaag bij de ontvangst van de fakkels en legden daarna bloemenkransen neer bij het monument aan de gesneuvelden.¹¹² De leerlingen van Sint-Joost vormden ook de erehaag bij de overhandiging van de fakkel van de provincie Limburg door burgemeester Guy Cudell¹¹³ aan de lokale sectie van het FNC.¹¹⁴ De kinderen werden ook betrokken bij de ceremonie van de fakkeloverhandiging in Sint-Agatha-Berchem. De fakkels van Oost- en West-Vlaanderen werden overgegeven van het FNC van Zellik aan Sint-Agatha-Berchem. Een stoet van schoolkinderen en lokale jeugdverenigingen begeleidde samen met de lokale patriottische vereni-

^{105.} *La Dernière Heure*, 13 november 1956, p. 5.

^{106.} *Le Peuple*, 12 november 1951, p. 4.

^{107.} *La Libre Belgique*, 14 september 1949 & 11 november 1959, p. 7.

^{108.} *Le Soir*, 12 november 1955 & *Le Prisonnier Politique*, november/december 1956, p. 1.

^{109.} *Le Journal des Combattants*, 5 december 1961, p. 5 & *La Dernière Heure*, 12 november 1951, 13 november 1952 & 13 november 1953, p. 3.

^{110.} *La Libre Belgique*, 12 november 1948, p. 2.

^{111.} GABRIËL LEBON, (Wanfercée 1882-1956): Zaakbeheerder. Gemeenteraadslid (1927) en burgemeester (1946-1956) van Oudergem. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

^{112.} *La Dernière Heure*, 13 november 1947 & 13 november 1952, p. 4.

^{113.} GUY CUDELL, (Sint-Pieters-Woluwe 1917-1999): journalist. Socialistisch gemeenteraadslid (1946), schepenen (1947) en burgemeester (1953-1999) van Sint-Joost-ten-Node. Ook volksvertegenwoordiger voor het arrondissement Brussel (1954). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 55.

^{114.} *La Dernière Heure*, 13 november 1953, p. 4 & *Le Journal des Combattants*, 12 december 1958, p. 7.

gingen de fakkels naar het stadhuis.¹¹⁵ Hetzelfde overhandigingritueel vond plaats in Ganshoren, Jette en Koekelberg.¹¹⁶

De scholen vormden vaak zelf het toneel van patriottische rituelen. Volgens de nationale richtlijnen werden heldendaden uit eigen streek, vaak zelfs uit dezelfde school, belicht. In het Atheneum Fernand Blum in Schaarbeek hield men een hulde aan de vermiste en gesneuvelde oud-leerlingen van de school in aanwezigheid van de burgemeester, zijn schepenen, de ouders van de vermisten en gesneuvelden en de scholieren zelf. In de middelbare staatsschool in de Koninklijke Sint-Mariastraat brachten burgemeester en schepenen een bloemenhulde aan het gedenkteken van zestig tijdens de wereldoorlogen gesneuvelde oud-leerlingen. In beide gevallen stak de schepen van Onderwijs een gelegenheidsrede af waarin hij wees op de vaderlandslievendheid van de herdachte slachtoffers en de daaruit volgende plicht voor de volgende generaties om dit ideaal in ere te houden.¹¹⁷ In Sint-Jans-Molenbeek onthulde de socialistische schepen van Onderwijs François Sebrechts¹¹⁸ een gedenkteken voor de gesneuvelde oud-leerlingen in de feestzaal van de middelbare school. De leerlingen hielden een defilé voor het gedenkteken en legden een bloemenkrans neer ter afsluiting.¹¹⁹ In het atheneum van Elsene werd in 1946 een gedenkteken opgericht voor de 125 gesneuvelde oud-leerlingen en -leraars van de Tweede Wereldoorlog. De onthulling werd bijgewoond door directeurs van andere Elsense en Brusselse scholen. Charles Janssens als schepen van Onderwijs sprak er een rede uit aan de gesneuvelden. De schoolkinderen sloten het gebeuren met een defilé af.¹²⁰ De burgemeester en zijn schepenen waren ook de centrale gasten op de herdenking die plaatsvond op de binnenplaats van de gemeenteschool V, ter nagedachtenis van gesneuvelde oud-leraars en oud-leerlingen van diezelfde school. De schepen van Onderwijs en de burgemeester staken er naar goede gewoonte de loftrompet over de vaderlandslievendheid van de slachtoffers en spoorden de jeugd aan om aan hen een voorbeeld te nemen.¹²¹ Ook in Ukkel speelde de school een belangrijke rol in de lokale herdenkingspolitiek. De 11-novembervieringen vonden er plaats in de gemeenteschool III en de gemeentelijke jongensschool. In de eerste bevond zich een gedenkteken dat opgericht was ter ere van de gesneuvelde oud-leerlingen. De

^{115.} *La Dernière Heure*, 13 november 1957, p. 3 & 12 november 1960, p. 3.

^{116.} *La Dernière Heure*, 13 november 1949, p. 4 & 13 november 1952, p. 4.

^{117.} *La Libre Belgique*, 12 november 1957, p. 5.

^{118.} FRANÇOIS SEBRECHTS (Anderlecht 1901-onbekend). Bediende. Socialistisch gemeenteraadslid (1932), schepen (1947-1976) en volksvertegenwoordiger (1961-1965). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 297.

^{119.} *La Dernière Heure*, 12 november 1948, p. 2.

^{120.} *Le Peuple*, 10/11 november 1946, p. 4 & *Le Soir*, 10 november 1946, p. 4.

^{121.} *La Dernière Heure*, 12 november 1946, p. 3.

leerlingen zongen als inleiding de *Brabançonne*. Nadat de namen van de slachtoffers waren gereciteerd, namen de burgemeester en de schepen van Onderwijs het woord om hulde te brengen aan de Ukkelse slachtoffers.¹²² In de gemeentelijke jongensschool herdacht men leraar André Didier, die het leven had gelaten in het nazi-kamp van Flossenbourg. Jean Herinckx, de christen-democratische burgemeester van Ukkel¹²³, loofde in een toespraak het offer van de leraar en legde een krans neer bij het monument, terwijl de leerlingen de *Brabançonne* zongen.¹²⁴ We zagen eerder hoe Brussel-Stad begaan was met het overbrengen van de patriottische boodschap op de jeugd. De schepen van Onderwijs speelde daarin een belangrijke rol. Lepage betrok eind negentiende eeuw de kinderen bij de herdenking van de Belgische Revolutie. Vanuit eenzelfde bezieling nam de naoorlogse schepen van Onderwijs Catteau de herdenkingsinspanningen binnen de schoolmuren ter harte. In 1948 onthulde hij een gedenkteken aan de gesneuvelde oud-leerlingen van de Tweede Wereldoorlog in de middelbare school Leon Lepage. In datzelfde jaar onthulde Catteau een gedenkteken ter ere van vijftig gesneuvelde oud-leerlingen in de normaalschool Karel Buls.¹²⁵ De schepen van Onderwijs was ook steeds aanwezig op de herdenking in de gemeenteschool nr. 5 waar sinds 1946 een hulde werd gebracht aan Marcel De Paepe, voormalig leraar van die school en als officier gesneuveld in Maldegem tijdens de Achttiendaagse veldtocht. Een van de klassen van de school werd door Catteau genoemd naar de betreurde.¹²⁶

De vaderlandsliefde in rituelen werd ook gepersonifieerd. Op die manier trachtte men de Belgische identiteit van een actuele gevoelsinhoud te voorzien. De jeugd werd geconfronteerd met martelaren uit hun naaste leefomgeving. Veelal gebeurde dit bij wijze van een eerbetoon aan gesneuvelde leraars en/of oud-leerlingen van de school. Van deze praktijk zijn veel voorbeelden te geven. In Brussel-Stad bewierookte Catteau in de gemeenteschool nr. 5 de 'patriottische deugden' van Marcel De Paepe. In Ukkel bracht burgemeester Jean Herinckx in de gemeentelijke jongensschool een hulde aan André Didier. Zowel Catteau als Herinckx wezen op de offers van 'hun' leraars voor 'hun' vrijheid. De scholieren moesten in de toekomst handelen naar het voorbeeld van hun vaderlandslievende leraars.¹²⁷

¹²² *La Dernière Heure*, 12 november 1951 & 13 november 1956, p. 4.

¹²³ JEAN HERINCKX (Ukkel 1888-1961): doctor in de Rechten. Christen-democratisch gemeenteraadslid (1921), schepen (1921-1926 & 1933-1938) en burgemeester van Ukkel (1939-1952). Tevens kort volksvertegenwoordiger (1946-1947). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 175.

¹²⁴ *La Voix des Belges*, 9 november 1947, p. 6.

¹²⁵ *Le Soir*, 11 november 1948, p. 2 & 12 november 1948, p. 5.

¹²⁶ *Le Soir*, 10 november 1946, p. 4.

¹²⁷ *Le Soir*, 10 november 1946, p. 4 & *La Voix des Belges*, 9 november 1947, p. 6.

I.3 De herdenking van de Bevrijding van Brussel: een derde voorbeeld van historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding

I.3.1 Een nieuwe generatie martelaren ten dienste van het vaderland: het verzet

De Tweede Wereldoorlog was moeilijker in te schakelen in de mythe van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd dan de Eerste. In de 'Groote Oorlog' had het Belgische leger onmiskenbaar een verdienste gehad. Wie herinnerde zich niet de strijd van 'brave, little Belgium' dat, aangevoerd door de immens populaire 'koning-soldaat' Albert I, de Westhoek nooit prijs gaf aan de Duitse vijand?¹²⁸ In de Tweede Wereldoorlog was dit nauwelijks het geval geweest. De krijgsverrichtingen werden reeds op 28 mei 1940 gestaakt. Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog was er één van een militaire nederlaag, van een vernederende bezetting en een bevrijding door buitenlandse legers. Belgische soldaten die aan het einde van de oorlog hadden meegevochten waren slechts een minderheid. Bevrijd worden door een buitenlandse mogendheid kon bezwaarlijk gebruikt worden in de retoriek over de vrijheidsstrijd van het Belgische volk.¹²⁹ Ditmaal kon men niet putten uit een bijna eindeloos reservoir aan soldaathelden zoals die van de IJzer.¹³⁰ De Tweede Wereldoorlog stond in het geheugen gegrift als een episode met slachtoffers van genocide en vervolging. Toch bleef de nood aan een identiteitsdiscours uiteraard groot. Op één of andere manier moest aansluiting gevonden worden bij het verhaal van vreemde overheersing, eeuwige vrijheidsstrijd en onbaatzuchtige vaderlandsliefde.

Het antwoord lag in het verzet. Door de nadruk te leggen op de heldendaden van het verzet kon de Tweede Wereldoorlog voorgesteld worden als een Belgische overwinning. Daarbij werd voorbijgegaan aan het feit dat het verzet niet representatief was voor het Belgische volk: slechts een kleine minderheid ervan stond daadwerkelijk in het verzet.¹³¹ Er gaapte dus een kloof tussen de sociologische realiteit en de nationale beeldvorming. Het nam niet weg dat op die manier de overwinning kon 'genationaliseerd' en ingeschakeld worden in het Belgische discours als een nieuw hoogtepunt in de eeuwenlange strijd van het Belgische volk tegen

¹²⁸ P. LOUYET, *Het Verzet*, Antwerpen/Amsterdam: de Nederlandsche Boekhandel, 1986, p. 8 (België in de Tweede Wereldoorlog, deel 4).

¹²⁹ P. LAGROU, *The legacy of nazi occupation. Patriotic memory and national recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge University Press, 2000, p. 2.

¹³⁰ P. LAGROU, op. cit., p. 3.

¹³¹ P. LAGROU, op. cit., p. 24.

vreemde overheersing. Met het verzet trad een nieuwe generatie martelaren het Belgisch pantheon binnen, zich bij de voorvaderen van de Belgische Revolutie en de Eerste Wereldoorlog voegend. Het bood zoals vanouds de kans om de 'natuurlijke' eenheid van het Belgische volk te bewijzen, hoewel ook hier een verschil was tussen het eenheidsdiscours en de ideologische verdeeldheid van het verzet.

I.3.2 De herdenking van de Bevrijding van Brussel na 1945: in het spoor van de historische Belgische vrijheidsstrijd

Vanaf september 1945 vormde Brussel het toneel van een aantal herdenkingen van de bevrijding van de Stad. Het initiatief werd genomen door het Onafhankelijkheidsfront en door het Gewestelijk comité van de verzetsvereniging. Het Onafhankelijkheidsfront was opgericht in 1941 door communisten die ijverden voor een breed politiek front voor de onafhankelijkheid van België. Tot de leiding traden socialisten, liberalen en aantal katholieken toe. In 1944 bereidde het Onafhankelijkheidsfront een nationale opstand voor. De snelle opmars van de geallieerde legers maakte dat het Onafhankelijkheidsfront niet de rol als nationale bevrijder kon spelen.¹³² Desondanks bekleemtoonde het Onafhankelijkheidsfront zijn hoofdrol in het verzet. Op 2 september 1945 organiseerde het Gewestelijk comité van Brussel een eerste 'Dag van het Verzet'. Op die dag werd een hulde gebracht aan de eigen martelaren. Na een ceremonie aan het graf van de Onbekende Soldaat werd voor de gesneuvelde weerstanders van het Onafhankelijkheidsfront in de Onze-Lieve-Vrouw-ter-Zavelkerk een mis opgedragen door André Boland, die tijdens de oorlog actief was geweest in de verzetsvereniging.¹³³ De mis werd bijgewoond door de leidende figuren van het Onafhankelijkheidsfront, onder wie Albert Marteaux, communistisch minister van Volksgezondheid¹³⁴, Fernand Demany, algemeen secretaris¹³⁵, René De Cooman¹³⁶ en Norbert Hougardy¹³⁷, beiden nationale secretarissen.¹³⁸ Op het koor van de kerk stonden de vaandels van de verzetsvereniging opgesteld.¹³⁹ Na de mis ver-

¹³² E. WITTE, *Politieke Geschiedenis van België etc.*, p. 228.

¹³³ ANDRÉ BOLAND (Verviers 1891-Brussel 1955): stichter en voorzitter van de 'Société Auxiliaire des Missions', lid van de Hoogste Raad van het Rode Kruis en het 'Comité national de solidarité'. Hij kwam in contact met verschillende communisten door zijn antiracistische strijd voor de oorlog. Zie: J. GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore etc.*, p. 119.

¹³⁴ ALBERT MARTEAUX (Brussel 1886-Brussel 1949): geneesheer en oorspronkelijk socialist waarvoor hij volksvertegenwoordiger voor PSB was in Brussel (1926-1929 & 1936-1939). Daarna overstap naar de Kommunistische Partij (1939-1949). Hij was kort minister van Volksgezondheid voor KP (1944 & 1945-1946). Zie: J. GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore etc.*, p. 546.

plaatste men zich in stoet naar de Grote Markt van Brussel, waar een hulde plaatsvond aan het Front. Demany, Marteau en Boland ontvingen van de minister van Landsverdediging Léon Mundeleer een erevlag.¹⁴⁰ In de namiddag defileerde er een stoet door de straten van Brussel. Niettegenstaande de aanwezigheid van andere verzetsgroepen bleef het Onafhankelijkheidsfront het zichtbaarst aanwezig. Vooraan in de stoet liepen de leden van het nationale secretariaat en het bureau met vlaggen van de organisatie, gevolgd door de Brusselse, Vlaamse en Waalse afvaardigingen. Praalwagens beeldden de gruwelen van de oorlog en de heldendaden van het verzet uit, en dan vooral van het Onafhankelijkheidsfront. Het ging onder andere om een wagen die de werking van Solidariteit uitbeeldde, de organisatie van het Onafhankelijkheidsfront die zorgde voor de nodige fondsen voor iedereen die in nood verkeerde.¹⁴¹ De eerste wagen toonde de aanhouding van een echtgenoot door de Duitsers en de radeloosheid van zijn vrouw en kinderen, die echter beschermd werden door een vrouw als allegorie van Solidariteit. Andere wagens riepen de holocaust voor de geest en de inspanningen van het Onafhankelijkheidsfront om joodse kinderen te verbergen, maar ook de acties van de partizanen.¹⁴² Het Front bleef de viering de volgende drie jaren organiseren. 's Morgens gingen de kopstukken ervan aan het hoofd van een stoet naar de graven van de Nationale Schietbaan in Schaarbeek.¹⁴³ In de namiddag trok men met vlag en wimpel door de centrale lanen van Brussel en bracht men hulde aan het graf van de Onbekende Soldaat en aan het monument van

^{135.} FERNAND DEMANY (Luik 1904-1977): journalist en algemeen secretaris van het Onafhankelijkheidsfront (1942). Redacteur van het clandestiene blad *La résistance passive*. Volksvertegenwoordiger voor de Kommunistische Partij in Charleroi (1946-1950). Zie: J. GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore etc.*, pp. 503-504.

^{136.} RENE DE COOMAN (Montignies-sur-Sambre 1894-1980): socialist en verzetslid binnen het Onafhankelijkheidsfront. Schepen (1933-1938) in Montignies-sur-Sambre. Raadslid én voorzitter van de Provincieraad van Henegouwen (respectievelijk 1936-1940 & 1944-1949). Volksvertegenwoordiger Charleroi (1949-1968). Zie: Y.W. DELZENNE & J. HOUY-OUX, *Le Nouveau Dictionnaire des Belges*, Le Cri Edition, 1998, p. 134.

^{137.} NORBERT HOUGARDY (Etterbeek 1909-1985): Handelsdirecteur en liberaal. Lid van het permanent bureau van het Onafhankelijkheidsfront. Gemeenteraadslid Sint-Genesius-Rode (1964-1967) en senator voor Brussel (1956-1976). Lid van het Europees Parlement waarvan hij het ondervoorzitterschap waarnam (1964-1979). Zie: Y.W. DELZENNE & J. HOUY-OUX, op. cit., p. 300.

^{138.} D. DENUIT, *Fernand Demany. Mousquetaire de la Résistance*, Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1982, p. 47.

^{139.} D. DENUIT, op. cit., pp. 48-51.

^{140.} *Front*, 8 september 1945, pp. 4-5.

^{141.} H. VAN DE VIJVER, R. VAN DOORSLAER & E. VERHOEYEN, *Het Verzet. Deel 2*, Kapellen: uitgeverij Pelckmans, 1973, p. 33 (België in de Tweede Wereldoorlog n° 6).

^{142.} *La Libre Belgique*, 3 september 1945, p. 1.

^{143.} *Front*, 12 september 1948 & *Le Soir*, 4 september 1947, p. 3.

Gabriëlle Petit. Men eindigde met een defilé op de Grote Markt en met toespraken van de Front-voormannen in beide landstalen.¹⁴⁴

Zoals eerder gezegd was het verzet ideologisch verdeeld. Dat bleek uit De Dag van het Verzet. Niettegenstaande de schijn van eenheid die men trachtte op te houden ('de' dag van 'het' verzet), werd de viering van 3 september niet in eenheid gevierd. Het Mouvement National Royaliste herkende zich niet in 'de dag van het Onafhankelijkheidsfront'. Dat hoeft niet te verwonderen: de wortels van het Mouvement National Royaliste lagen bij Rex, meer bepaald bij leden die de collaboratiepolitiek van de leiding veroordeelden. Later kwamen er belangrijke figuren uit de katholieke rechterzijde en uit militaire kringen bij. Politiek gezien stond de beweging voor een autoritair-rechts regime onder leiding van de Koning.¹⁴⁵ Dat blijkt uit de beweegredenen tot de oprichting van een periodiek, *Septembre*. Het blad predikte de strijd tegen het communisme, het separatisme en de 'anglomanie' van de bevrijding.¹⁴⁶ Het Mouvement National Royaliste kon dan ook als gezworen vijand van het linkse en antileopoldistische Onafhankelijkheidsfront beschouwd worden. Verschillende herdenkingsplechtigheden van de koningsgezinde verzetsvereniging werden verstoord door communistische tegenmanifestaties.¹⁴⁷ Dit was onder andere het geval in Molenbeek. Daar vond in 1946 een ceremonie plaats ter ere van de lokale sectie van het Mouvement National Royaliste. Het gebeuren werd verstoord door een tegenmanifestatie van een tweehonderdtal Molenbeekse communisten die de slogan 'A bas Léopold' scandeerden.¹⁴⁸ Het verwonderde bijgevolg niet dat de Dag van het Verzet voor de royalistische verzetsvereniging aanleiding gaf tot een eigen ceremonie ter herdenking van 3 september. Het Mouvement National Royaliste had tijdens de bevrijdingsdagen in Brussel verschillende leden verloren. Zo herdacht men Etienne Gaillard, André Jadot, Paul Legrand, Jules Oester en Eddy Van Cutsem. Zij maakten deel uit van een commando dat in de nacht van 3 op 4 september 1944 in de zoektocht naar wapens in het Brusselse politiecommissariaat op achtergebleven Duitsers stootte. In het daaropvolgende gevecht verloren de vijf het leven. Hulde werd aan hen gebracht aan de herdenkingsplaat die was aangebracht aan de gevel van het Museum van Oude Kunsten in de Regentschapstraat. De generaal van het Mouvement National Royaliste hield er in het bijzijn van de nabestaanden en verschil-

¹⁴⁴ *Front*, 8 september 1946, p. 3; *La Dernière Heure*, 5 september 1946, p. 2; *La Voix des Belges*, 29 augustus 1948, p. 3.

¹⁴⁵ H. VAN DE VIJVER, R. VAN DOORSLAER & E. VERHOEYEN, op. cit., pp. 91-93.

¹⁴⁶ F. BALACE, "Plus royalistes que le Roi? Les Mouvements Léopoldistes", in: M. DUMOULIN, M. VAN DEN WIJNGAERT & V. DUJARDIN, *Léopold III*, Editions Complexe, 2001, p. 267.

¹⁴⁷ F. BALACE, op. cit., p. 291.

¹⁴⁸ *La Libre Belgique*, 2 september 1946, p. 2.

lende officieren en delegaties van de verzetsgroepering, een gelegenheidsrede. Postuum werden eretekens uitgereikt aan de nabestaanden.¹⁴⁹

We zagen dat het verzet belangrijk was in de manier waarop men de Belgische identiteit verbeeldde na de oorlog. Het verzet werd gebruikt als het symbool van het Belgische volk dat streed tegen vreemde overheersing. Dat verzet moest dan ook als eensgezind voorgesteld worden. Het was in die zin betekenisvol dat het Brusselse stadsbestuur, geleid door een coalitie van liberalen en christen-democraten, in de aanloop naar de Koningskwestie het initiatief nam tot de inrichting van één Brusselse herdenking van de Tweede Wereldoorlog, meer bepaald 3 september 1949. Door aan het verzet in eenzelfde ceremonie en op dezelfde dag hulde te brengen overbrugde het stadsbestuur de tegenovergestelde ideologische opvattingen. Het initiatief ging uit van Catteau, die alle verzetsgroepen in de zaal van de gemeenteraad bijeenriep om te praten over een erkenning van het feest van 3 september door het Brusselse stadsbestuur.¹⁵⁰ De verzetsverenigingen reageerden positief en zagen er een erkenning in door de autoriteiten van de heldendaden van het verzet.¹⁵¹ Met de eerste 'officiële' viering van 3 september in 1949 bracht het stadsbestuur aldus hulde aan het Onafhankelijkheidsfront, aan het Mouvement National Royaliste en het Geheim Leger. 's Morgens begaf men zich in stoet naar de Regentschapstraat voor een hulde aan de gedenkplaat van de vijf gesneuvelde militanten van de Mouvement National Royaliste. De erkenning van het stadsbestuur werd gesymboliseerd door de aanwezigheid van leden van het schepencollege van de stad. Het waren de liberaal Guillaume Verheven en de katholiek Pierre Merten die de herdenkingsplaat voorzagen van een krans met een lint in de groen-rode stadskleuren. De herdenking werd verder bijgewoond door verschillende Brusselse secties van de Mouvement National Royaliste, onder andere die van Brussel en Schaarbeek en een Kongolese delegatie.¹⁵² Daarna volgde de hulde aan het monument van de gesneuvelde soldaten en officieren van het Geheim Leger, waar de beide politieke excellenties hun geste herhaalden.¹⁵³ Daarna kwam het Onafhankelijkheidsfront aan de beurt. De ceremonie van het Front aan het graf van de Onbekende Soldaat kreeg een officiële inkleuring door de aanwezigheid van burgemeester- en schepencollege. Het stadsbestuur legde een krans neer in de stadskleuren.¹⁵⁴ Verder was de Brusselse afdeling van de Federatie van Politiek Gevangenen aanwezig, evenals de Brusselse afdeling van het

¹⁴⁹ *La Libre Belgique*, 4 september 1947, p. 1.

¹⁵⁰ *Front*, 3 september 1949, pp. 1-2.

¹⁵¹ *La Voix des Belges*, 21 augustus 1949, p. 2 & *Front*, 3 september 1949, pp. 1-2.

¹⁵² *La Libre Belgique*, 4 september 1950, p. 2.

¹⁵³ *Le Soir*, 2 september 1962, p. 2.

¹⁵⁴ *La Libre Belgique*, 4 september 1949, p. 1.

Front National des Invalides en de Federatie van Dwangarbeiders. Van de Congreskolom ging het naar de Grote Markt waar het stadsbestuur een defilé van de verzets- en oudstrijdersverenigingen aanschouwde. Afsluitend volgden toespraken van de burgemeester, van de voorzitter van de Nationale Raad van het Verzet, Camille Joset en van de nationale secretaris van het Onafhankelijkheidsfront, Aloïs Gerlo.¹⁵⁵

Het verzet werd dus gebruikt om de Tweede Wereldoorlog te integreren in het negentiende-eeuwse verhaal van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd. De manier waarop de Belgische identiteit werd verbeeld op de viering van 3 september verschilde dan ook weinig van de manier waarop dit gebeurde op 27 september en 11 november. Van de Meulebroeck vergeleek tijdens een 3-septembertoespraak op de Grote Markt de strijders van de Eerste Wereldoorlog met die van de Tweede en haalde opnieuw de mythe van de vreemde overheersing van stal: 'La ville a voulu à la fois, réaliser l'union de tous les résistants... et d'y associer les combattants des guerres de 1914-1918 et de 1940-1945, guerres qui, aux yeux de l'histoire et avec le recul des temps ne seront plus que deux épisodes de la longue lutte soutenue par notre peuple pour conserver son unité et son indépendance.'¹⁵⁶ Ook de vorm van het ritueel verschilde niet van dat van 11 november en 27 september: centraal stond de martelarencultus. De rol van de gemeente was hierin opnieuw groot.

Een van de meest actieve gemeenten was Schaarbeek. Dit had te maken met het verzetsverleden van de gemeente. Het gemeentehuis vormde het zenuwcentrum van het Schaarbeekse verzet. Naar het voorbeeld van zijn Brusselse confrater-burgemeester Van de Meulebroeck voerde burgemeester Arthur Dejase een gewaagde herdenkingspolitiek. Hij besliste met zijn schepenen in 1942 om een herdenkingsplechtigheid te houden bij het monument van Gabriëlle Petit, de plaatselijke verzetsheldin van de Eerste Wereldoorlog. De burgemeester betaalde deze symbolische verzetsdaad met zijn arrestatie. Een aantal mandatarissen stond ook daadwerkelijk in het verzet. Gaston Williot, schepen van Burgerlijke Stand en Bevoorrading, was lid van de Schaarbeekse afdeling van het Onafhankelijkheidsfront en moest vanaf 1942 onderduiken. Verschillende gemeenteraadsleden waren verzetslieden, onder wie Emile Xhignesse, Guillaume Stroobants en Louis Jodogne.¹⁵⁷ Jaarlijks vond er een plechtigheid plaats voor het gemeentehuis waarin de verheerlijking van het verzet centraal stond. De burgemeester, het schepencollege en de gemeenteraad aanschouwden van op het perron van het stadhuis een

¹⁵⁵. *La Libre Belgique*, 4 september 1950, p. 2 & 3 september 1951, p. 1.

¹⁵⁶. *Le Soir*, 4 september 1949, p. 1.

¹⁵⁷. H. BERNARD, *Un maquis dans la ville. Historique du régiment des milices patriotiques de Schaerbeek*, Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1970, pp. 59-61.

defilé van het Onafhankelijkheidsfront, het Mouvement National Belge, het CNPPA en het Front National des Invalides.¹⁵⁸ De vijfde verjaardag van de bevrijding gaf aanleiding tot een hulde aan de Patriottische Militaties van Schaarbeek, een belangrijke gewapende tak van het Onafhankelijkheidsfront.¹⁵⁹ De burgemeester spelde hen eretekens op.¹⁶⁰ Beide wereldoorlogen werden opnieuw aan elkaar gekoppeld. Bij de twintigste verjaardag van de bevrijding werden huldес voorzien aan de graven van geëxecuteerde verzetslieden op het Kerkhof van de Nationale Schietbaan en aan het gedenkteken van de gesneuvelden van beide wereldoorlogen op het Kerkhof van Schaarbeek. Tekenend was ook de hulde aan Gabriëlle Petit, die tijdens de oorlog nog had geleid tot de arrestatie van Dejase.¹⁶¹ Het CNPPA, het Front National des Invalides en het Mouvement National Belge verzamelden ook jaarlijks op het Koning Overwinnaarplein in Etterbeek bij het dodenmonument, waar het gemeentebestuur een eerbetoon hield aan de slachtoffers van het plaatselijke verzet.¹⁶²

Zoals 11 november gaf 3 september aanleiding tot personencultussen. Het patriottisme kon niet beter geïncarneerd worden dan door plaatselijke verzetshelden. In Ukkel huldigde men René Gobert, voorzitter van het Ukkelse verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit gebeurde in aanwezigheid van delegaties van de invaliden van het Front National des Invalides, de politiek gevangenen van het Confédération National des Prisonniers Politiques et Ayants-Droits en de oud-strijders van het Front National des Combattants.¹⁶³ Zoals Ukkel kon de gemeente Vorst prat gaan op haar martelaren: Marguerite Bervoets en Léon Trésignies. Bervoets was lid van het verzet geweest, meer bepaald in het Belgisch Legioen, waar ze een belangrijke hand had in de uitgave van het sluikblad *La Délivrance*. Ze werd in 1942 aangehouden en aan het einde van de oorlog vermoord.¹⁶⁴ Trésignies was een korporaal uit het Belgische leger die sneuvelde in augustus 1914 tijdens een poging om een ophaalbrug klaar te maken over het kanaal van Willebroek voor de overtocht van Belgische troepen. Jaarlijks bracht het gemeentebestuur een hulde aan beide oorlogshelden. Ter gelegenheid van de negende verjaardag van de bevrijding in 1953 werd door de gemeenteraad, in samenspraak met de lokale Entente des Sociétés Patriotiques, beslist om een straatnaam aan Bervoets te wijden.¹⁶⁵ Een jaar later werd ook de naam van Trésignies nog-

¹⁵⁸ *La Dernière Heure*, 6 september 1949, p. 4.

¹⁵⁹ H. BERNARD, op. cit., p. 43.

¹⁶⁰ *Le Soir*, 5 september 1950, p. 1.

¹⁶¹ *Le Soir*, 5 september 1964, p. 6 & *La Libre Belgique*, 4 september 1964, p. 4.

¹⁶² *La Dernière Heure*, 5 september 1954, p. 4.

¹⁶³ *La Dernière Heure*, 5 september 1946 & *Le Peuple*, 6 september 1946, p. 4.

¹⁶⁴ E. VERHOEYEN, *België bezet 1940-1944*, Brussel: BRTN, 1993, p. 303.

¹⁶⁵ *Le Prisonnier Politique*, juli/augustus 1953, p. 2.

maals vereeuwigd: een blauwe stenen plaat werd ingehuldigd, in de al eerder naar hem genoemde straat.¹⁶⁶ In Sint-Joost-ten-Node werd een monument ingehuldigd ter ere van André Berthulot. Hij maakte tijdens de oorlog deel uit van de Groupe Mobile des Partisans, een Brusselse verzetsgroep die belast was met de executie van verraders en collaborateurs. Hij beraamde, samen met twee kompanen, Arnaud Fraiteur en Maurice-Albert Raskin, de moord op Paul Colin, redacteur van de collaboratiekrant *Le Nouveau Journal*, op 14 maart 1943. Het onfortuinlijke verzetslid werd opgepakt en belandde in het kamp van Breendonk, dat hij niet levend heeft verlaten.¹⁶⁷ In Jette bracht burgemeester Etienne Demunter ter gelegenheid van de tiende verjaardag van de bevrijding een hulde aan Leon Van Helmont, de directeur van de gemeenteschool die omgekomen was in een Duits strafkamp.¹⁶⁸ Sint-Jans-Molenbeek vormde een buitenbeentje in de viering van 3 september: niet het verzet werd gehuldigd, maar wel Jean Piron en de naar hem genoemde Brigade Piron. De Brigade Piron vormde een deel van het kleine Belgische reguliere leger dat onder commando van het Britse leger mee de bevrijding had bewerkstelligd. Dat Piron juist in Molenbeek eerbetoon werd gebracht, kwam omdat hij uit deze gemeente afkomstig was. In 1945 besliste de gemeenteraad om een centrale laan om te dopen tot Brigade Pironlaan. Jaarlijks bracht het gemeentebestuur een hulde aan de Brigade Piron en zijn voorman. Ter gelegenheid van de tiende verjaardag van de bevrijding vond hier een van de grootste ceremonieën plaats. Samen met detachementen van Britse, Amerikaanse, Franse, Hollandse en Luxemburgse troepen trok de Brigade door de gelijknamige laan, onder de ogen van verschillende ministers en het gemeentebestuur. Burgemeester Machtens loofde in een gelegenheidsrede de strijd van de Brigade voor de vrijheid van het vaderland. Afsluitend volgde er een receptie op het stadhuis.¹⁶⁹ Ook de twintigste verjaardag van de bevrijding gaf aanleiding tot een grootse hulde: een monument werd opgericht ter ere van de Brigade Piron. Voor de gelegenheid greep er opnieuw een defilé plaats waaraan Britse, Hollandse, Canadese, Amerikaanse, Franse en Luxemburgse detachementen deelnamen.¹⁷⁰ De Brigade Piron werd overigens ook door de Stad Brussel gehuldigd. Met diezelfde twintigste verjaardag van de bevrijding van Brussel organiseerde burgemeester Cooremans op het stadhuis een receptie voor de Bri-

¹⁶⁶. *La Dernière Heure*, 6 september 1954, p. 1.

¹⁶⁷. D. DENUIT, *Fernand Demany. Mousquetaire de la Résistance*, Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1982, p. 65 & H. BERNARD, op. cit., p. 35.

¹⁶⁸. *La Dernière Heure*, 5 september 1954, p. 4.

¹⁶⁹. *Le Soir*, 6 september 1954, p. 3 & *La Dernière Heure*, 6 september 1954, p. 1.

¹⁷⁰. *Le Soir*, 6 september 1964, p. 7.

gade, in aanwezigheid van verschillende andere Brusselse gemeentelijke mandatarissen.¹⁷¹

Zoals 11 november gaf de viering van 3 september aanleiding tot een discours waarin het verzet werd gebruikt als historische legitimatie van de staatkundige eenheid van het land. Léon Wielemans, de liberale burgemeester van Vorst, wees ter gelegenheid van de vieringen van 1964 en 1967 op het voorbeeld van de helden van beide wereldoorlogen om het belang van de eenheid onder de Belgen te benadrukken.¹⁷² Zijn socialistische confrater van Sint-Joost, Guy Cudell, riep in 1969 op om de offers van de helden van beide wereldoorlogen te herdenken die leerden dat de eenheid van België het hoogste goed was.¹⁷³ In datzelfde communautair geladen jaar voelde ook de PSC-burgemeester van Sint-Agatha-Berchem, Victor Guns, zich geroepen om de nagedachtenis van lokale verzetsleden aan te grijpen om de 'zo noodzakelijke eenheid onder alle Belgen' te benadrukken.¹⁷⁴ Ter gelegenheid van de twintigste verjaardag van de bevrijding en precies één jaar na het omstreden conclaaf van Hertoginnedal wees Edmond Machtens op de talrijke slachtoffers van de Duitse concentratiekampen voor wie taalpolitieke en communautaire geschillen van geen tel waren: 'Comment ne pas évoquer l'image de tous ceux qui, un jour, furent emmenés, loin de leur famille, loin de leur foyer, vers ces camps de la mort qui demeureront malgré tout, malgré le temps qui passe et l'oubli qui s'installe, comme le péché mortel de cette Allemagne inquiétante? Parmi tous ceux-là, il n'y avait plus de divergences d'opinions: il n'y avait que des Belges...'¹⁷⁵

I.4 De herdenking van de eedaflegging van de Koning: een vierde voorbeeld van historische continuïteit in de Belgische identiteitsverbeelding

I.4.1 Ontstaan en evolutie van de herdenking van 21 juli

Onmiddellijk na de Belgische Revolutie bestond er zowel bij de liberalen als bij de conservatieven vrees voor de macht van de lagere bevolkingslagen die de bestaande verhoudingen konden bedreigen. Maatregelen werden genomen om een eventuele volksdemocratie in de kiem te smoren. Zo

¹⁷¹ *Le Soir*, 6 september 1964, p. 1.

¹⁷² *Le Soir*, 6 september 1964, p. 7 & 12 september 1967, p. 6.

¹⁷³ *Le Soir*, 5 september 1969, p. 6.

¹⁷⁴ *Le Soir*, 9 september 1969, p. 5.

¹⁷⁵ *Le Soir*, 6 september 1964, p. 7.

wees het Nationaal Congres de democratische republikeinse staatsvorm af en koos het voor een gematigde constitutionele monarchie.¹⁷⁶ De keuze voor een koning viel op Leopold I, die zijn intrede deed in Brussel op 21 juli 1831. Diezelfde dag legde het Nationaal Congres de Grondwet en de eedformule aan de nieuwe Koning voor, die vervolgens zwoer van 'de grondwet en de wetten van het Belgisch volk te eerbiedigen, de nationale onafhankelijkheid en de integriteit van het grondgebied te vrijwaren'. Het is dit contract tussen vorst en natie dat tot op de dag van vandaag wordt gevierd op de nationale feestdag. 21 juli was niet de eerste feestdag van België. Tussen 1832 en 1880 viel de nationale feestdag aan het eind van september ter herdenking van de Belgische Revolutie. Pas door de wet van 27 mei 1890 werd de Belgische nationale feestdag vastgelegd op 21 juli. Wel bestond het gebruik om 21 juli te vieren al langer, zij het niet als wettelijke nationale feestdag. Sinds 1832 werd op 21 juli de inhuldiging van Leopold I herdacht door het zingen van een Te Deum in de Brusselse Sint-Goedelekathedraal, in aanwezigheid van de Koninklijke familie, de burgerlijke, militaire en gerechtelijke autoriteiten en het diplomatiek korps.¹⁷⁷ Op 21 juli 1890 werd voor de eerste maal de nieuwe nationale feestdag gevierd, ter gelegenheid van de zestigste verjaardag van de onafhankelijkheid en de vijfentwintigste verjaardag van het Koningschap van Leopold II.¹⁷⁸ Het programma van de eerste officiële 21 juli vormde de standaard tot diep in de twintigste eeuw: het Te Deum in de Brusselse kathedraal, uitreikingen van beloningen voor moed en zelfopoffering, van decoraties voor landbouw en industrie en voor de verenigingen van openbare onderstand. Ten slotte waren er ook sportwedstrijden en vuurwerk.¹⁷⁹

De manier waarop de Belgische identiteit werd verbeeld op 21 juli leek weer sterk op die van de andere feestdagen. De mythe van vreemde overheersing en eeuwenoude vrijheidsstrijd was opnieuw een belangrijk thema. De viering van de vijfentwintigste verjaardag van de eedaflegging van Leopold I op 21 juli 1856 ging zo gepaard met een stoet waarin praalwagens per provincie episodes uit de nationale geschiedenis voorstelden. De nadruk lag op de Belgische vorsten, de bijdrage van België aan de wereldbeschaving én... de Belgische vrijheidsstrijd.¹⁸⁰ De 21-juliviering van 1860 stond in het teken van de Franse dreiging. Verschillende sprekers beklemtoonden dat de Belgische natie zoals in het verleden niet bereid was om door een vreemde mogendheid te worden overheerst. De julfesten van 1860 waren een uiting van onafhankelijkheidswil van

¹⁷⁶. E. WITTE, *Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden etc.*, p. 25.

¹⁷⁷. J. JANSSENS, op. cit., p. 62.

¹⁷⁸. J. JANSSENS, op. cit., p. 167.

¹⁷⁹. J. JANSSENS, op. cit., pp. 165-166.

België en een waarschuwing aan het adres van mogelijke agressors. Ter gelegenheid van de eerste officiële 21-juliviering in 1890 organiseerde het Brusselse stadsbestuur een historische stoet waarin de opstand tegen Spanje in de zestiende eeuw werd uitgebeeld als een belangrijke episode in de nationale vrijheidsstrijd.¹⁸¹ Verschillende praalwagens riepen markante momenten uit die geschiedenis op. Vrijheidsstrijd en onderdrukking werden uitgebeeld door de praalwagens met de benamingen *Le Banquet des Gueux* en *l'Exécution des comtes d'Egmont et Hornes*.¹⁸² De verdediging van de Belgische onafhankelijkheid werd op de grote, ronde jubilea ook gesymboliseerd door militaire optochten, een gebruik dat later uitgroeide tot een standaardritueel.¹⁸³

De traditionele identiteitsverbeelding kende een hoogtepunt na de Eerste Wereldoorlog. Niettegenstaande het feit dat de 'Groote Oorlog' reeds werd herdacht op 11 november 1918, stond ook de 21-juliviering in het teken van die oorlog. Met de verheerlijking van het verzet van 'brave little Belgium' en 'la Belgique martyre' sloot men opnieuw aan bij de negentiende-eeuwse mythe van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd. In het Interbellum bleef de Eerste Wereldoorlog het belangrijkste thema op de 21-julivieringen. Een van de hoogtepunten van het Eeuwfeest in 1930 werd zo gevormd door een groot defilé met daarin de verdedigers van de Belgische vrijheid in heden en verleden: de oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog, detachementen van het leger en een groep soldaten met de revolutionaire vaandels van 1830.¹⁸⁴ In de context van de oplopende oorlogsdreiging werd een militair defilé in 1938 georganiseerd, met daarin detachementen van het leger en oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog. Op die manier toonde men aan Europa de vitaliteit van de natie bij de verdediging van haar vrijheid.

^{180.} T. VERSCHAFFEL, "Aanschouwelijke Middeleeuwen. Historische optochten en vaderlandse drama's in het negentiende-eeuwse België", in: *Theoretische Geschiedenis*, 26, 1999, p. 133 & T. VERSCHAFFEL, "Leren sterven voor het vaderland. Historische drama's in het negentiende-eeuwse België", in: *Bijdragen en Mededelingen over de Geschiedenis der Nederlanden*, 113, 1998, 2, pp. 148-149. Verschaffel wijst er trouwens ook op dat de vaderlandse drama's gekarakteriseerd werden door de mythe van vreemde overheersing en de visie op het nationale verleden als één grote vrijheidsstrijd.

^{181.} T. VERSCHAFFEL, "Leren sterven voor het vaderland etc.", p. 165.

^{182.} ARCHIEF STAD BRUSSEL. Bulletin Communal de la Ville de Bruxelles. Documents officiels. 1890, p. 55.

^{183.} J. JANSSENS, op. cit., p. 148.

^{184.} L. VAN YPERSELE, *Le Roi Albert. Histoire d'un mythe*, Ottignies: Quorum, 1995, pp. 154-155.

I.4.2 De herdenking van 21 juli na 1945 in Brussel: nogmaals in het spoor van de traditionele Belgische identiteitsverbeelding

Er bestond een opvallende consensus rond vieringen van 27 september, 11 november en 3 september. De feestdagen maakten deel uit van hetzelfde proces van identiteitsverbeelding waarin de mythe van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd centraal stonden. 21 juli was echter geen herdenking van een episode uit de vrijheidsstrijd. Het was de herdenking van de eedaflegging van de Koning, en net deze Koning zorgde voor een verdeelde nationale feestdag. Rond 21 juli ontstond er na de oorlog onenigheid in het Brusselse. Een voorbeeld is dat van Schaarbeek, waar de plaatselijke mandatarissen van de PSC een eigen ceremonie op het getouw zetten ter gelegenheid van 21 juli 1948. Op initiatief van de twee christen-democratische schepenen Henri Verbist¹⁸⁵ en Albert Le Roux¹⁸⁶ en de christen-democratische gemeenteraadsleden werd een receptie gehouden in het kabinet van Verbist. Op de bijeenkomst waren de plaatselijke royalistische verenigingen aanwezig, evenals vooraanstaande figuren uit Leopoldistische verenigingen: generaal Neefs van het Mouvement National Royaliste en generaal Ley van het Mouvement Léopold. Beide generaals behoorden tot de stichters van de Leopoldistische spreekbuis, *Septembre*¹⁸⁷. Het blad vertolkte de mening van de Leopoldistische groepen over 21 juli, waarin de autoritaire staatsvisie van de verenigingen besloten lag. Voor *Septembre* betekende de herdenking van 21 juli een eerbetoon aan de Belgische vorsten. In het eerste 21-julinumnummer ging dit gepaard met een aanval op de ministeriële onmacht en het parlement, waartegen men als remedie een sterkere uitvoerende macht bepleitte voor de Koning. Het gemeenteraadslid Jacques Nimal wees in een 21-julitoepraak op het 'dynastieke' karakter van de 21-juliviering en stigmatiseerde de 'onterechte' ballingschap van Leopold III. Organisator Henri Verbist bracht vervolgens een toast uit op de Koning. Ten slotte werd een brief opgesteld, ondertekend door de christen-democratische mandatarissen van Schaarbeek en de royalistische verenigingen, waarin ze hun loyaliteit uitspraken ten aanzien van Leopold III en de wens uitten voor een spoedige terugkeer van de verbannen koning.¹⁸⁸

¹⁸⁵. HENRI VERBIST (Leuven 1912-onbekend): bediende. Christen-democratisch schepen (1946-1970) en gemeenteraadslid (1970-1976) in Schaarbeek. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁸⁶. ALBERT LE ROUX (Brussel 1878-onbekend): ambtenaar. Christen-democratisch schepen (1946-1952) en gemeenteraadslid (1952-onbekend). Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁸⁷. J. GERARD-LIBOIS & J. GOTOVITCH, *Léopold III etc.*, pp. 220-221.

¹⁸⁸. *La Libre Belgique*, 22 juli 1948, p. 1.

Heel anders was de teneur bij de 21-juliviering van 1950 van de Brusselse socialisten, een aantal dagen voor de aangekondigde terugkeer van de Koning. De Brusselse socialistische elite kwam samen in het Maison du Peuple. De ceremonie werd ingeleid met een toespraak door Joseph Bracops, burgemeester van Anderlecht en Brussels volksvertegenwoordiger. Daarna begaf men zich naar het Martelaarsplein voor een hulde aan het dodenmonument van 1830. Men herdacht de Belgische Revolutie en de vrijheidsstrijd, zoals senator Henri Rolin¹⁸⁹ aanhaalde: 'Héritiers des vertus civiques d'un peuple indomptable; fidèles à l'exemple que nous ont donné ceux qui, en 1830, 1914, 1940 ont fait le sacrifice d'eux-mêmes pour que la Belgique vive indépendante et libre, nous faisons le serment solennel de lutter jusqu'au bout pour défendre nos libertés les plus chères...' Het was in de context van de Koningskwestie een betekenisvolle symbolische actie en een replek op de 21 juli-interpretatie van de Leopoldistische beweging. De Koning had een eed op de grondwet gezworen en diende de vrijheden die erin beschreven werden te respecteren. Dat was met Leopold III niet langer het geval, vandaar hun wens voor een nieuwe koning... 'un chef de l'Etat qui, respectueux de ses devoirs constitutionnels, puisse faire l'union de tous les Belges dans le pacte moral qui doit unir, en démocratie, un souverain à son peuple...' ¹⁹⁰ Op de viering was de Brusselse socialistische elite talrijk aanwezig, waaronder éminences grises zoals Louis De Brouckère, Fernand Brunfaut en Léon Meysmans. De eerste was in de vorige eeuw gemeenteraadslid voor Brussel en werd later provincieraadslid, senator én minister van Staat. ¹⁹¹ Brunfaut, op dat ogenblik actief als volksvertegenwoordiger, zetelde al van voor de Eerste Wereldoorlog in de Brusselse gemeenteraad. ¹⁹² Meysmans zetelde sinds het begin van de eeuw in de kamer van volksvertegenwoordigers. ¹⁹³ Verder waren een aantal gewezen ministers aanwezig: gewezen minister van Binnenlandse Zaken Pierre Vermeulen ¹⁹⁴ en gewezen Eerste Minister

¹⁸⁹ HENRI ROLIN (Gent 1891-1973): hoogleraar. Gecoöpteerd senator (1932-1968) en minister van Staat (1948). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 284.

¹⁹⁰ *Le Soir*, 22 juli 1950, p. 2.

¹⁹¹ LOUIS DE BROUCKERE (Roeselare 1870-Brussel 1951): hoogleraar en journalist. Socialistisch gemeenteraadslid Brussel (1896-1904). Brabants provincieraadslid (1900-1906), gecoöpteerd senator (1925-1932) en minister van Staat (1945). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 65.

¹⁹² FERNAND BRUNFAUT (Neffe-Anseremme 1886-1972): Architect. Socialistisch schepen van Laken (1914-1921). Gemeenteraadslid Brussel (1921-1958), provincieraadslid (1921-1925) en volksvertegenwoordiger (1925-1961). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 29.

¹⁹³ LEON MEYSMANS (Jodoigne 1871-Elsene 1952): doctor in de Rechten en Letteren en Wijsbegeerte. Gemeenteraadslid Zaventem (1911-1938) en Brussels volksvertegenwoordiger (1902-1936 & 1938-1952). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 242.

¹⁹⁴ PIERRE VERMEULEN (Ukkel 1904-1992): doctor in de rechten en hoogleraar. Socialist. Brussels senator vanaf 1945 en daarna minister van Binnenlandse Zaken (1947-1949 & 1954-1958), van Justitie (1961-1965) en van Nationale Opvoeding (1968-1971). Y.W. DELZENNE & J. HOUYUX, op. cit., p. 321.

Paul-Henri Spaak.¹⁹⁵ Andere bekende namen waren die van Victor Larock, politiek redacteur van *Le Peuple*, gemeenteraadslid in Elsene en volksvertegenwoordiger¹⁹⁶, Louis Vanhooveld, Brussels volksvertegenwoordiger en schepen in Etterbeek¹⁹⁷ en William Van Remoortel, senator.¹⁹⁸ Dat 21 juli voor de socialisten in de eerste plaats een feest van de natie was en geen 'Koningsfeest' kon vaak teruggevonden worden in de 21-juli-editorialen van Larock in *Le Peuple*. Ter gelegenheid van de 21-juliviering van 1945 haalde Larock uit naar de aanhangers van de 'culte du Chef', die de autoritaire macht van de Koning nastreefden. Voor Larock kon 21 juli hoogstens het feest zijn van een 'royauté républicaine', van een publieke autoriteit waarvan de voorrechten afgebakend waren door de grondwet.¹⁹⁹ In 1948 herhaalde hij dat 21 juli een 'nationaal' feest was, de dag waarop Leopold I trouw had gezworen aan de natie en haar grondwet, waarmee de Koning ondergeschikt was aan de 'nationale wil'.²⁰⁰ Met de 21-juliviering van 1947 stelde hij ten slotte dat de grondwet was opgesteld in naam van het volk, trouw aan een lange traditie van vrijheden en tegen het napoleontische en Nederlandse despotisme. Deze erfenis moest gerespecteerd blijven.²⁰¹

21 juli vormde geen herdenking van een episode in de Belgische vrijheidsstrijd. In de praktijk van de Brusselse 21-julivieringen was het dit echter wel. Noodgedwongen bleef men hierop terugvallen. Andermaal werd de retoriek bovengehaald van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd. Een mooi voorbeeld was de redevoering van Spaak op 21 juli 1947 aan het monument van de Onbekende Soldaat: 'Ils furent, ces héros tom-

¹⁹⁵. PAUL-HENRI SPAAK (Schaarbeek 1899-1972): doctor in de rechten. Socialistisch staatsman. Burgemeester van Sint-Gillis (1953-1957) en Brussels volksvertegenwoordiger (1932-1957 & 1961-1966). Hij bekleedde verschillende ministerposten waaronder die van Buitenlandse Zaken & Handel (1936-1938), Eerste Minister, minister van Buitenlandse zaken & Buitenlandse Handel (1938-1939), Eerste Minister en minister van Buitenlandse Zaken (zeven dagen in 1946, 1947-1949), minister van Buitenlandse Zaken (1954-1957), Vice-Eerste Minister en minister van Buitenlandse zaken (1961-1965). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., pp. 304-305 & Y.W. DELZENNE & J. HOUYUX, op. cit., p. 232.

¹⁹⁶. VICTOR LAROCK (Ans 1904-1977): doctor in de filosofie en sociologie. Socialist. Politiek directeur van *Le Peuple* (1944-1954). Gemeenteraadslid Elsene (1952-1968) en Brussels volksvertegenwoordiger vanaf 1949. Verder ook minister van Buitenlandse Handel (1954-1957), minister van Buitenlandse Zaken (1957-1958) en minister van Nationale Opvoeding en Cultuur (1961-1963). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 212.

¹⁹⁷. LOUIS VANHOVELD (Sint-Joost 1876-Etterbeek 1955): architect. Socialistisch gemeenteraadslid (1921) en schepen (1933) in Etterbeek. Brabants Provincieraadslid (1925-1950) en Brussels senator (1950-1955). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 354.

¹⁹⁸. WILLIAM VAN REMOORTEL (Spy 1888-Ukkel 1965): doctor in Rechten. Socialist. Brussels gemeenteraadslid (1921-1949), Brussels volksvertegenwoordiger (1919-1925) en senator (1937-1961). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 361.

¹⁹⁹. *Le Peuple*, 20 juli 1945, p. 1.

²⁰⁰. *Le Peuple*, 21 juli 1948, p. 1.

²⁰¹. *Le Peuple*, 21 juli 1947, p. 1.

bés, les continueurs de cette longue lignée d'hommes qui, dès l'Antiquité, firent le sacrifice de leur vie à la Patrie...' Het verhaal van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd werd doordrenkt met de gebruikelijke martelarenretoriek, waarin Belgen have en goed veil hadden voor hun vaderland: 'Tout cela, leur vie, leurs biens, ils ont tout abandonné pour la Patrie...' En verder: 'Ils ont donné l'exemple le plus haut sur lequel repose la fidélité à la Patrie, la fidélité à la loi de courage et d'honneur, la fidélité à l'idéal...' De gesneuvelden waren daarbij eigenlijk te benijden: 'Leur vie fut courte, cruelle, mais leur mort a donné une force à la vie. C'est à eux que le poète pensait: Heureux ceux qui sont morts dans une juste cause. Heureux les épis mûrs et les blés moissonnés.'²⁰² Het thema van het vrijheidslievende Belgische volk dook ook regelmatig op in de editoria's van Larock in *Le Peuple*. Ter gelegenheid van de eerste naoorlogse 21-juliviering in 1945 stelde de socialist dat de oorlog en het verzet de passie van het volk voor de vrijheid nieuw leven had ingeblazen: 'La guerre a ouvert les yeux au peuple. Il a retrouvé dans la résistance le sens des traditions nationales et la passion de la liberté.'²⁰³ Ter gelegenheid van de 21-juliviering van 1949 prees burgemeester André Saint-Rémy het plaatselijke verzet om de inspanningen bij de vrijwaring van de vrijheid van België.²⁰⁴ Schepen Cudell benadrukte de staatsburgerlijke missie van de oud-strijders en het verzet: zij moesten de jeugd onderwijzen over de opofferingen van de Belgen tijdens beide wereldoorlogen en hen voorbereiden op een leven in dienst van het vaderland.²⁰⁵ Op de 21-juliviering van 1952 deed Saint-Rémy er nog een schep bovenop: de dood van ontelbare landgenoten tijdens de Tweede Wereldoorlog was niet zinloos geweest, integendeel, de liefde voor het vaderland had hen tot deze 'hoogste opoffering' gedreven.²⁰⁶ Wat betrof opofferingsretoriek moest burgemeester Williot van Schaarbeek niet onderdoen voor Saint-Rémy. De voormalige weerstander wierp zich in de loop van de jaren zestig in 21-julitoespraken op als een fervent aanhanger van de Belgische eenheid, en liet niet na deze te legitimeren door een beroep te doen op het oorlogsverleden. In zijn 21-julitoespraak van 1965 verheugde hij er zich over dat de 'beste burgers van het land', oud-strijders en verzetslieden, de herinnering aan de gevaren van gisteren levend hielden om hedendaagse antagonismen geen kans te laten. Hij verwees naar de 'artificiële' uitspraken die de nationale eenheid bedreigden.²⁰⁷ Hij plaatste de communautaire stellingnamen op dezelfde hoogte

²⁰² *Le Soir*, 22 juli 1947, p. 1.

²⁰³ *Le Peuple*, 20 juli 1945, p. 1.

²⁰⁴ *Le Soir*, 22 juli 1949, p. 2 & *Le Peuple*, 23 juli 1949, p. 4.

²⁰⁵ *Le Peuple*, 23 juli 1949, p. 4.

²⁰⁶ *Le Journal Des Combattants*, 1 september 1952, p. 6 & *Le Soir*, 22 juli 1952, p. 3.

²⁰⁷ *La Dernière Heure*, 23 juli 1965, p. 3.

als alle andere 'beproevingen uit het verleden'. De natie was meerdere malen gered door de moed van haar kinderen tijdens vreemde bedreigingen. In diezelfde lijn mocht België niet zwichten voor de communautaire spanningen. Het verleden leerde dat het vaak beproefde België zich steeds uit de slag had getrokken.²⁰⁸ Ook in zijn 21-julitoespraak van 1963 had hij de toehoorders opgeroepen om getuigenis af te leggen van de onvoorwaardelijke gehechtheid aan het 'heilige' principe van de nationale eenheid waarvoor zovele Belgen hun leven hadden gegeven.²⁰⁹

Naast de uitgesproken discours bleef men vasthouden aan de gebruikelijke rituelen. Andermaal trok men naar gemeentelijke herdenkingsplaatsen van beide wereldoorlogen en brachten de gemeentebesturen hulde aan de oud-strijders en verzetslieden. Ook de schoolgaande jeugd trok er weer op uit. De grootste 21-julivieringen vonden plaats in Sint-Joost-ten-Node en Sint-Jans-Molenbeek. Sinds 1946 vierde de coalitie van christendemocraten en socialisten 21 juli, onder impuls van de burgemeester, André Saint-Rémy, en Guy Cudell, socialistisch schepenen. Cudell, die vanaf 1952 de burgemeestersjerp van Saint-Rémy overnam, zette die traditie decennialang voort. De vieringen werden steeds bijgewoond door de burgemeester en het schepencollege.²¹⁰ De 21-juliviering kwam tot stand in samenwerking met het Patriottisch Front, een lokale overkoepeling van de Federatie van Politiek Gevangenen, het Front National des Invalides, het Front National des Combattants en verschillende verzetsverenigingen waaronder het Mouvement National Belge.²¹¹ In de voormiddag van de Nationale Feestdag werd er een Te Deum opgedragen aan de slachtoffers van beide wereldoorlogen.²¹² Deze religieuze plechtigheid werd gevolgd door een optocht naar het monument van de gesneuvelden en het monument van de plaatselijke verzetsheld, André Berthulot. Afsluitend werd een defilé opgevoerd voor het gemeentebestuur, dat daarna een receptie verzorgde op het stadhuis waarop de burgemeester in een discours de patriottische trom roerde. Bij sommige gelegenheden werd het verzet extra in de schijnwerpers gezet door de uitreiking van eretekens door het gemeentebestuur aan inwoners van Sint-Joost met verdiensten in het verzet tegen de vijand.²¹³ Op 21 juli 1952 werd Sint-Joost verrijkt met een nieuw monument: onder impuls van het gemeentebestuur werd op het gemeentelijk kerkhof een gedenksteen ingehuldigd ter nagedachtenis van de gesneuvelden van de Tweede Wereldoorlog. Zoals bij de meeste

²⁰⁸. *La Dernière Heure*, 21/22 juli 1968, p. 3.

²⁰⁹. *La Dernière Heure*, 21/22 juli 1963, p. 5.

²¹⁰. *Le Soir*, 22 juli 1952, p. 3.

²¹¹. *Le Soir*, 22 juli 1949, p. 2 & *Le Peuple*, 23 juli 1949, p. 4.

²¹². *'t Vrije Volksblad*, 22 juli 1949, p. 1.

²¹³. *Le Soir*, 22 juli 1949, p. 2 & *Le Peuple*, 23 juli 1949, p. 4.

vaderlandslievende plechtigheden hoorde bij de viering een pedagogische opdracht. Zo vond er een ceremonie plaats waarbij de lokale sectie van het FNC twaalf nationale vlaggen overhandigde aan de schoolkinderen van Sint-Joost. De kinderen defileerden voor de gemeentelijke autoriteiten en de verzets- en oudstrijdersverenigingen.²¹⁴ In de daaropvolgende decennia bleef de viering van 21 juli in Sint-Joost volgens hetzelfde stramien verlopen. In de voormiddag vierde men het Te Deum, in de namiddag trok men in stoet langs de dodenmonumenten, gevolgd door een receptie op het stadhuis en een patriottisch gelegenheidsdiscours van de burgemeester. 's Avonds vond er een concert plaats en afsluitend vuurwerk.²¹⁵

Grote feestelijkheden gingen sinds de bevrijding ook door in Sint-Jans-Molenbeek. Het gemeentebestuur van liberalen en socialisten onder leiding van Edmond Machtens organiseerde sinds 1946 ter gelegenheid van 21 juli twee dagen van feestelijkheden. Op 20 juli trok er een optocht van de gemeentelijke verenigingen door de straten van de gemeente, afgesloten met volksbal en vuurwerk. De volgende dag werd er zoals in Sint-Joost een Te Deum opgedragen aan de gesneuvelden van de oorlog in de Sint-Johannes-de-Doperkerk, in aanwezigheid van de lokale oud-strijders en verzetsverenigingen.²¹⁶ Onmisbaar waren opnieuw de huldeceremonieën aan oud-strijders en verzetsleden van beide wereldoorlogen. Zo vond er ter gelegenheid van de viering van 1947 een postume uitreiking plaats van eretekens door het burgemeester- en schepencollege aan de nabestaanden van gesneuvelde militairen.²¹⁷ In de loop van de jaren vijftig raakten de festiviteiten verspreid over vier dagen. Op 20 juli vond het defilé plaats, gevolgd door een reeks openluchtconcerten. Op de feestdag zelf vond het Te Deum plaats, gevolgd door een plechtige zitting en de uitreiking van onderscheidingen aan het verzet en een kranslegging aan het monument aan de gesneuvelden. Daarna volgden twee dagen van vertier met verschillende concerten en een afsluitend vuurwerk.²¹⁸

Op een wat kleinere schaal gingen in een aantal andere gemeenten 21-julivieringen door. Dat was het geval in Schaarbeek. Zoals in Sint-Joost en Molenbeek werd er een Te Deum opgedragen aan de gesneuvelden in de Saint-Servaiskerk, in aanwezigheid van het gemeentebestuur, de delegaties van de lokale patriottische verenigingen en de gemeentescholen.²¹⁹ Het gemeentebestuur organiseerde een receptie in het gemeentehuis ter

²¹⁴ *Le Soir*, 22 juli 1952, p. 3.

²¹⁵ *La Libre Belgique*, 20/21 juli 1967, p. 5; 20/21 juli 1971, p. 2; 20 juli 1974, p. 2 & 19 juli 1982, p. 6.

²¹⁶ *La Libre Belgique*, 20 juli 1946, p. 2.

²¹⁷ *La Libre Belgique*, 20 juli 1946, p. 2; 19 juli 1947, p. 2.

²¹⁸ *La Libre Belgique*, 18 juli 1950, p. 2 & *La Dernière Heure*, 19 juli 1950, p. 2.

²¹⁹ *La Libre Belgique*, 22 juli 1958, p. 2; 19 juli 1982, p. 4.

ere van oud-strijders en verzetslieden. In Sint-Gillis bestond de nationale feestdag uit een samenkomst bij het gedenkteken aan het verzet van de Tweede Wereldoorlog. Het gemeentebestuur zorgde voor een receptie op het stadhuis achteraf.²²⁰ Het gemeentebestuur van Sint-Gillis week van dit strakke stramien niet af onder de latere socialistische burgemeesters Spaak en Jacques Franck. In Watermaal-Bosvoorde trok het gemeentebestuur, samen met verzets- en oudstrijdersverenigingen, naar het plaatselijke monument voor de slachtoffers van beide wereldoorlogen.²²¹ In Sint-Pieters-Woluwe werd een Te Deum gezongen in aanwezigheid van de gemeentelijke autoriteiten en de lokale patriottische verenigingen.²²²

In Brussel-stad organiseerde men een festival door binnenlandse en buitenlandse militaire muziekkapellen. In de loop van de dag van 20 juli brachten de muziekkapellen hulde aan het Graf van de Onbekende Soldaat en aan het gedenkteken aan de gesneuvelden van de Tweede Wereldoorlog in Sint-Gillis. Verschillende recepties en huldigingen vonden vervolgens plaats, onder andere op het stadhuis van Brussel, maar ook in Schaarbeek en Sint-Gillis. Het orgelpunt van de viering werd gevormd door een groot festival op de Grote Markt, georganiseerd door het Syndicat d'Initiative, waarvan de Brusselse burgemeester voorzitter was.²²³ Klokslag middernacht speelden de muziekkapellen de Belgische nationale hymne.²²⁴ De participatie van buitenlandse muziekkapellen zou in de loop van de jaren vijftig verminderen. In 1955 bijvoorbeeld waren de zeven militaire muziekkapellen Belgisch: die van de Gidsen, van de Luchtmacht, van de Zeemacht en van de 10de, 11de en 12de Brigade.²²⁵

Ten slotte voorzag een aantal gemeenten in volksvertier. In Jette werden op verschillende kruispunten volksbals georganiseerd, evenals beiaardconcerten van op de toren van het stadhuis en afsluitend een vuurwerk in het Paul-Garcetpark.²²⁶ In Etterbeek vond er een music-hallspectakel plaats op de Jourdanplaats en een vuurwerk, georganiseerd door een officieel comité, bijgewoond door de burgemeester.²²⁷

^{220.} *La Nation Belge*, 20 juli 1948 & *La Dernière Heure*, 22 juli 1947, p. 3.

^{221.} *Le Peuple*, 26 juli 1963, p. 1.

^{222.} *La Libre Belgique*, 22 juli 1963, p. 1.

^{223.} ARCHIEF STAD BRUSSEL. Bulletin Communal de Bruxelles. Rapport Annuel de 1946: Section Beaux-Arts; fêtes publiques traditionnelles.

^{224.} *La Nation Belge*, 20 juli 1948, p. 2.

^{225.} ARCHIEF STAD BRUSSEL, Bulletin Communal de Bruxelles. Rapport Annuel présenté au Conseil Communal en séance de 3 octobre 1955 par le collège des bourgmestre et échevins, p. 1038.

^{226.} *La Libre Belgique*, 18 juli 1950, p. 2 & 't *Vrije Volksblad*, 16 juli 1950.

^{227.} *La Libre Belgique*, 20 juli 1950, p. 2; 20 juli 1951, p. 4; 20/21 juli 1974, p. 6 & *La Dernière Heure*, 22 juli 1947, p. 3.

Feestdagen in het federaliserende België: crisis van de traditionele identiteitsverbeelding en formulering van een nieuwe (1970-1995)

II.1 De teloorgang van de traditionele herdenkingspolitiek in de jaren zeventig

Tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en het einde van de jaren zestig viel de historische continuïteit op in de manier waarop de Belgische identiteit werd verbeeld op de nationale feestdagen. De jaren zeventig luidden echter het einde in van de traditionele herdenkingspolitiek. De eerste tekenen van verval openbaarden zich midden jaren zestig. Zo verloor de herdenking van 27 september veel van haar uitstraling. Het stadsbestuur van Brussel ging voor de eerste maal sinds 1896 drastisch snoeien in de optocht naar het Martelaarsplein. In 1965 werd het defilé van de schoolkinderen en de patriottische verenigingen afgeschaft. De scholen werden niet langer uitgenodigd om het ritueel bij te wonen. De delegaties van de patriottische verenigingen vaardigden nog slechts een aantal personen of hun vlaggendrager af. Het ritueel duurde amper vijftien minuten. De burgemeester en de minister van Binnenlandse Zaken legden in naam van de stad en de nationale regering een krans neer bij het monument, terwijl de Harmonie van de Invaliden het *Te Velde* speelde. Ook de opkomst van de Brusselse politieke mandatarissen was niet langer groot te noemen: schepen van Financiën Pierre De Rons en een aantal gemeenteraadsleden onder wie de liberale Yvonne Servaes-Simoens, de christendemocraat Roger Leblanc en de socialisten Jan Schouppe en Charles Vandebroek. De ceremonie werd beëindigd met het spelen van de *Brabançonne*.¹ Ook de publieke opkomst in de jaren zestig taande. In 1970 stelde *La Dernière Heure* vast dat sinds het schrappen van het kinderdefilé er nog zeer weinig volk kwam opdagen voor de optocht.² In 1974 kwam er nog

^{1.} *Le Soir*, 28 september 1965, p. 2.

^{2.} *La Dernière Heure*, 20/21 september 1970, p. 5.

slechts een honderdtal personen opdagen. Symbolisch voor de zwanenzang van de herdenking van 27 september was de viering van de 150ste verjaardag van de Belgische Revolutie. Het Brussels stadsbestuur blonk uit in immobiliteit: de ceremonie kreeg niet meer luister dan de jaren ervoor, toen er al een opvallende windstilte was op en rond het Martelaarsplein. De afgenomen belangstelling voor de herdenking van de Belgische Revolutie laat zich ook aflezen uit de Brusselse dagbladen. Zoals eerder vermeld kon de herdenking van het stadsbestuur zich in het eerste decennium na de oorlog verheugen in de vrij grote aandacht die het ritueel te beurt viel in *La Dernière Heure*, *Le Peuple*, *La Libre Belgique* en *Le Soir*. De herdenking haalde vaak op opvallende wijze de voorpagina. Vanaf de tweede helft van de jaren zestig kwam daar verandering in: de optocht moest het voortaan stellen met een verslag op de vijfde of zesde pagina van de krant, niet zelden in de rubriek van het regionale nieuws. In de jaren zeventig zette deze evolutie zich onverminderd voort, tot op het punt dat de optocht volledig uit de aandacht van de dagbladen verdween.

Hetzelfde moet geconstateerd worden voor 3 september, 11 november en 21 juli. In de meerderheid van de Brusselse gemeenten vierde men in de twee decennia na de oorlog de Nationale Feestdag. Vanaf de jaren zeventig was 21 juli echter hetzelfde lot beschoren als 27 september. Dat kan afgeleid worden uit de krantencommentaren. In de jaren vijftig en zestig werd in de Brusselse dagbladen ter gelegenheid van de 21-juliviering vrij veel aandacht besteed aan de lokale vieringen. In de jaren zeventig kwam aan deze oude negentiende-eeuwse traditie een abrupt einde. Aan een gebrek aan belangstelling voor lokale feestdagen lag het nochtans niet. Zoals in het volgend hoofdstuk geïllustreerd zal worden besteedden *Le Soir* en *La Dernière Heure* veel aandacht aan de lokale vieringen van de Franse Gemeenschap, die onder impuls van het FDF als paddestoelen uit de grond rezen. De teloorgang van 21 juli in de Brusselse gemeenten maakte deel uit van een tendens die zich ook op nationaal niveau doorzette. Het traditionele defilé werd eind jaren zeventig sterk afgeslankt door problemen in de energiesector. Het Ministerie van Defensie besloot zowel het luchtdefilé als de gemotoriseerde colonne gevoelig in te perken.³ Voor de 21-juliviering van 1982 werd het luchtdefilé zelfs helemaal afgevoerd. Verder werd het gronddefilé nogmaals ingekort: het duurde nog amper 25 minuten.⁴ Tegelijkertijd verloren de Brusselse dagbladen alle belangstelling voor de viering. De aandacht beperkte zich meestal tot de gewone berichtgeving over het Te Deum en het defilé.

³. *La Libre Belgique*, 10 juli 1979, p. 2.

⁴. *La Libre Belgique*, 19 juli 1982, p. 4.

Hetzelfde scenario tekende zich af voor de vieringen van 11 november en 3 september. De periode van eind jaren zestig, begin de jaren zeventig was ook hier een scharnierpunt. Gaf de vijftigste verjaardag van 11 november in een aantal gemeenten nog voer aan rituelen en feestredes, dan kon de zestigste verjaardag in 1978 de gemoederen nauwelijks beroeren. In de hoofdstad spitste de herdenking zich toe op de nationale ceremonie waarbij de Koning volgens protocollair voorschrift een krans neerlegde bij de Congreskolom en zijn obligate praatje maakte met de hoogbejaarde oud-strijders, invaliden en weduwen en wezen van de Eerste Wereldoorlog.⁵ In de Brusselse gemeenten gebeurde er nog heel weinig, althans volgens de Brusselse dagbladen. De zestigste verjaardag gaf aanleiding tot een aantal manifestaties waaronder twee tentoonstellingen in Ukkel en Watermaal-Bosvoorde. In Ukkel ging het om een tentoonstelling over Albert I en de Eerste Wereldoorlog, georganiseerd door de plaatselijke schepen van Schone Kunsten.⁶ In Watermaal-Bosvoorde ging het om een tentoonstelling die gebaseerd was op souvenirs van de plaatselijke oud-strijders, die zorgden voor geleide bezoeken aan de schoolkinderen van de gemeente. De gemeente verleende haar medewerking.⁷ Hetzelfde lot van vergetelheid onderging ten slotte de herdenking van de bevrijding van Brussel. Volgens de Brusselse dagbladen was er met de dertigste en veertigste verjaardag nog sprake van ceremonieën in Schaarbeek, Vorst, Sint-Pieters-Woluwe en Sint-Jans-Molenbeek. Deze laatste gemeente vormde vanouds het toneel van huldebetoon aan de Brigade Piron.⁸ In Vorst stond het monument voor het Tweede Britse Leger: het gemeentebestuur bleef er samen met een detachement van de Welsh Guards een jaarlijkse hulde brengen.⁹ In Sint-Pieters-Woluwe en Schaarbeek bracht men respectievelijk hulde aan het standbeeld van Montgomery en aan dat van de gesneuvelde helden van beide wereldoorlogen.¹⁰

Waarom boetten de feestdagen in de loop van de jaren zeventig aan invloed in? Ten eerste ondergroef de nieuwe institutionele en communautaire realiteit het breuklijnen overschrijdend karakter van de negentiende-eeuwse mythe van het vrijheidslievende Belgische volk. Met de eerste staatshervorming kwam er een einde aan de unitaire Belgische staat van 1830. Vanaf dan begon een proces dat onomkeerbaar tot verdere centrifugale tendensen aanleiding gaf. Naast de centrale staat ontstonden

⁵. *La Dernière Heure*, 13 november 1978, p. 5.

⁶. *Le Soir*, 14 november 1978, p. 7.

⁷. *Le Soir*, 15 november 1978, p. 7.

⁸. *La Libre Belgique*, 1 & 2 september 1984, p. 23.

⁹. *Le Soir*, 6 september 1974 & *La Libre Belgique*, 1 & 2 september 1984, p. 23.

¹⁰. *Le Soir*, 7 september 1971, p. 2 & *La Dernière Heure*, 4 september 1984, p. 8 & *La Libre Belgique*, 1 & 2 september 1984, p. 23.

politiek autonome entiteiten – gemeenschappen en gewesten – die eigen nationale feestdagen gingen inrichten. De Vlaamse en Franse Cultuurgemeenschappen namen midden jaren zeventig hun eigen feestdagen officieel aan. In de loop van de jaren tachtig en negentig kwamen daar de feestdagen van Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bij. In deze context verloor de mythe van eensgezinde Belgische vrijheidstrijd ontgensprekelijk aan betekenis.

Ten tweede viel de buitenlandse dreiging weg. In de negentiende eeuw cultiveerde de Belgische natiestaat de vrijheids- en overheersingsmythe als een noodzaak om op het internationale plan aanvaard te worden als een volwaardige natiestaat. Bovendien ging het om een reactie op de Hollandse dreiging en later op de dreiging die uitging van het Frans-Pruisische conflict. In de twintigste eeuw gaven de beide wereldoorlogen de ‘mogelijkheid’ tot de verdere actualisering van de mythe. In plaats van de buitenlandse dreiging moest voortaan rekening gehouden worden met het versnelde Europese eenmakingproces. De Belgische politieke elites gingen op het einde van de jaren zeventig het proces van politieke supranationaliteit bevorderen. Europa werd beschouwd als een belangrijk ‘bovenstatelijk’ niveau om aan politiek te doen. Voor België bood de Europese constructie een garantie tegen een terugkeer naar een machtspolitiek die de grote mogelijkheden bevoordeelde.¹¹

Ten derde vielen de dragers van de traditionele Belgische identiteitsverbeelding weg. In de jaren zeventig zette zich een vernieuwing van de gemeentebesturen in. Het FDF kwam in veel gemeenten aan de macht, wat implicaties had voor de Belgische vieringen. De partij werkte in de eerste plaats aan een specifiek *Franstalige* identiteitspolitiek, waartoe ze een eigen feestdag vierde, het feest van de Franse Gemeenschap. Tegelijkertijd verdwenen de unitaristische politici die de wereldoorlogen hadden meegemaakt van het toneel. Dat dit invloed heeft gehad op de feestdagenpraktijk ligt voor de hand. Exemplarisch hiervoor was Schaarbeek. De burgemeesters van de gemeente, Blum en Williot, waren populair vanwege hun weerstandshouding tijdens de oorlog. Williot hield het patriotische vaandel tot eind jaren zestig hoog. Met het aantreden van het homogene FDF-college begin de jaren zeventig kwam daar verandering in: er werd beslist om de 21-juliviering in de gemeente af te schaffen. Het was pas na hevig protest van de lokale oudstrijdersverenigingen en een interpellatie van de liberale partij, voor de eerste maal na de oorlog in de oppositie, dat op de valreep werd besloten tot behoud van het Te Deum en de receptie voor de oudstrijdersverenigingen op het stadhuis. De traditionele

¹¹ R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-1990*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1998, p. 498.

gelegenheidsrede door de burgemeester werd echter afgevoerd.¹² In gemeenten met stabiele politieke verhoudingen bleef men vasthouden aan de standaardrituelen: Te Deum voor de gesneuvelden van beide wereldoorlogen, kranslegging aan het dodenmonument en een receptie voor oudstrijders en verzetsverenigingen op het gemeentehuis. Dat was onder andere het geval in de socialistische baronieën van Sint-Joost-ten-Node en Sint-Jans-Molenbeek, waar Cudell en Machtens decennialang de scepter zwaaiden.¹³

II.2 De herdenking van 21 juli en de poging tot de formulering van een nieuwe identiteitsverbeelding in de jaren tachtig

In de loop van de jaren zeventig boette de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog dus duidelijk aan invloed in. Betekende dit het einde van het proces van de Belgische identiteitsverbeelding? Het antwoord luidt ontkennend. De zoektocht naar een nieuwe staatsstructuur en een herpositionering van de natiestaat in het internationale landschap, is in de jaren tachtig en negentig gepaard gegaan met een nieuw proces van identiteitsverbeelding. Hierin speelde de monarchie een belangrijke rol. Sinds een aantal jaren was de Koning overtuigd geraakt van het feit dat federaliseren het land kon redden in plaats van het te vernietigen. Naar verluidt speelde Eerste Minister Martens, een van de drijvende krachten achter de staatshervorming, daarin een belangrijke rol. Hij verdedigde een unionistisch federalisme: de realiteit van gemeenschappen en gewesten werd erkend, maar ook het behoud van een sterke nationale overheid. De monarchie kreeg een nieuwe rol toebedeeld, als brug tussen de twee taalgemeenschappen. Boudewijn nam deze nieuwe functie nauw ter harte: in 1983 wendde de Koning zich voor de eerste maal ter gelegenheid van 21 juli rechtstreeks tot het volk, daarbij het unionistisch federalisme verdedigend, zij het niet met zoveel woorden. Hij erkende de eigenheid van elk gewest en elke gemeenschap, maar wees ook op de plicht om alles wat de gewesten en de gemeenschappen in de schoot van België verenigde, aan te moedigen. Om de gemeenschappelijke belangen te behartigen was een stevig en duurzaam centraal gezag noodzakelijk.¹⁴ Tegelijkertijd koppelde de Koning het Europese federalisme aan het Belgische. Dit viel niet toe-

¹². *La Dernière Heure*, 22 juli 1974, p. 5.

¹³. *La Libre Belgique*, 19 juli 1982, p. 6; 20/21 juli 1971, p. 2; 20/21 juli 1974, p. 6.

¹⁴. V. NEELS, *Wij, Boudewijn, Koning der Belgen. Het politiek, sociaal en moreel testament van een nobel vorst*, Balen: Editions, 1996, p. 1101.

vallig in dezelfde periode dat de Belgische politieke elites het proces van politieke supranationaliteit gingen bevorderen.

In het verlengde van de unionistisch-federalistische staatsopvatting kwam hij ook tot een nieuwe manier van Belgische identiteitsverbeelding, gebaseerd op 'de wil tot samenleven'. In zijn baanbrekende 21-julitoespraak van 1984 beschouwde Boudewijn België als het land bij uitstek om deze visie in praktijk te brengen, gezien zijn centrale geografische ligging: 'Notre pays a la chance d'être situé au coeur de l'Europe, au confluent de deux grands courants culturels qui ont marqué et marquent encore profondément aujourd'hui notre continent...'¹⁵ België in het algemeen en Brussel in het bijzonder waren uitzonderlijk door hun 'roeping' om te verenigen en te ontvangen: 'Bruxelles, capitale de la Belgique, de deux de nos communautés et de l'Europe, a une vocation naturelle pour unir et accueillir...'¹⁶ De ligging van hun land gaf aan de Belgen de unieke mogelijkheid om vanuit de eigen cultuur de ander beter te leren kennen.¹⁷ De Koning gaf daarbij enige voorbeelden: de verstandhouding kon bevorderd worden door een betere kennis van elkaars landstaal. Leerkrachten en ouders moesten hierin gestimuleerd worden. De media van hun kant werden opgeroepen om een beter inzicht te verschaffen in het reilen en zeilen van de andere gemeenschap. Het was aan België om aan te tonen dat twee volkeren vreedzaam en verdraagzaam konden samenleven binnen eenzelfde politieke structuur. Het ging om een herformulering van de mythe van vreemde overheersing. Volgens de mythe vormde België, gezien zijn centrale ligging, het 'slagveld' van Europa. De gewelddadige confrontatie uit het verleden maakte in het discours van de Koning echter plaats voor de verrijkende ontmoeting. De Koning liet zich, bewust of onbewust, mede inspireren door de geschriften van Henri Pirenne. Aan het einde van de negentiende eeuw had de eminente Belgische historicus, als antwoord op de eerste taalpolitieke spanningen, de Belgische identiteit gedefinieerd als het resultaat van een verrijkende kruisbestuiving tussen de Romaanse en de Germaanse cultuur. Dit had het land vooral te danken aan zijn unieke geografische ligging. België vormde een 'Europese microkosmos' en een 'sorte de syncrétisme' tussen Frankrijk en Duitsland.¹⁸ De Koninklijke toespraak van 1984 viel niet in dovemansoren en bleek het begin van een heropleving van de 21-juliviering. De reacties van de hoofdstedelijke pers spraken boekdelen. Voor het eerst sinds jaren weekte een nationaal

^{15.} *La Libre Belgique*, 23 juli 1984, p. 2.

^{16.} *La Libre Belgique*, 23 juli 1984, p. 2.

^{17.} V. NEELS, op. cit., 1136.

^{18.} J. TOLLEBEEK, *De Ijkeesters. Opstellen over de geschiedschrijving etc.*, p. 73 & H. DUMONT, C. FRANCK, F. OST & J.L. DE BROUWER (dir.), *Belgitude et crise de l'état belge*, Bruxelles: FUSL, 1988, p. 23

feest nog eens emoties los bij de grote dagbladen. *La Libre Belgique* benadrukte op de voorpagina de gelegenheidsrede van de Koning en sprak van een 'boodschap van hoop'.¹⁹ *Le Soir* zag in de boodschap van de Koning een 'verademing' die de traditionele monotonie van de 21-julivieringen doorbrak. De krant nam het discours van de Koning over: België en Brussel hebben een 'natuurlijke roeping tot verenigen', gezien hun strategische ligging op de grens van twee 'beschavingen'.²⁰ Van dezelfde teneur getuigde de reactie van Williot, redacteur van *La Dernière Heure*. Hij kon zich volledig vinden in de voorstelling van België als een Europese microkosmos. De geografische positie was een 'vruchtbare eigenschap' die niet ongeëxploiteerd mocht worden gelaten.²¹

Sindsdien bleef de Koning via zijn 21-julitoespraken zijn rol als bruggehoofd tussen de gemeenschappen vervullen. In zijn toespraak van 1985 verwonderde hij zich over het feit dat zo vaak verwezen werd naar tegenstellingen, terwijl hij 'op het terrein' voorbeelden zag van een 'désir sincère, dans chaque communauté, de chercher à connaître l'autre'. De Koning had in Boussu schoolkinderen ontmoet die tijdens de middagpauze lessen Nederlands volgden, terwijl in heel het land ook uitwisselingsprogramma's plaatsvonden tussen jongeren van verschillende taalgemeenschappen.²² De scholen hadden trouwens in dat opzicht een grote verantwoordelijkheid. In zijn toespraak van 1986 wees hij op het fundamentele belang van het onderwijs in het doorgeven van basiswaarden zoals het respect voor diversiteit, openheid en verdraagzaamheid: 'Il est indispensable que l'enseignement conduise au respect de chaque personne, quelles que soient les différences de conception philosophique, économique ou sociale, ou de culture. Cet esprit de tolérance ne signifie pas l'indifférence passive, mais le respect de l'homme et de ses droits fondamentaux, chez nous et ailleurs.'²³ In zijn 21-julitoespraak van 1987 werden ook de media voor hun verantwoordelijkheid geplaatst. Zij moesten 'objectief' weergeven wat er leefde in de andere gemeenschap en zich niet verliezen in 'enggeestigheid': 'En d'autres mots, il s'agit de refuser d'exacerber les oppositions, alors que la grande majorité de la population souhaite vivre dans l'entente et travailler en paix.'²⁴ Hij trachtte in diezelfde toespraak om de communautaire koorts van dat jaar te bezweren, door opnieuw een beroep te doen op de 'vouloir-vivre collectif' van de Belgen. Het kleine land moest aan Europa tonen dat volkeren onder een gemeen-

19. *La Libre Belgique*, 23 juli 1984, p. 1.

20. *Le Soir*, 23 juli 1984, pp. 1 & 4.

21. *La Dernière Heure*, 23 juli 1984, p. 1.

22. *La Libre Belgique*, 22 juli 1985, p. 2.

23. *La Libre Belgique*, 22 juli 1986, p. 2.

24. *La Libre Belgique*, 22 juli 1987, p. 3.

schappelijk politiek dak konden leven: 'Je voudrais que notre pays démontre, au sein de cette Europe diversifiée qui cherche son unité, qu'il est possible de voir des cultures différentes s'épanouir côte à côte, sans trop de peine, au sein d'un même ensemble politique. Ce serait pour la Belgique le gage de la paix et du progrès. C'est en même temps une contribution importante que nous devons apporter à la construction européenne. Je vous demande à tous, sans distinction de langue ou de région, de montrer par des actes votre détermination de vivre dans le respect réciproque.'²⁵ In de toespraak van 1988 was het niet anders. De overgrote meerderheid van de Belgen wenste weliswaar dat de eigen persoonlijkheid van gewesten en gemeenschappen werd erkend, maar evenzeer wilde die meerderheid samenleven in dit land en openstaan voor Europa en de wereld.²⁶ Ook in 1992, het jaar van de ratificatie van het Verdrag van Maastricht, stelde Boudewijn België voor als een land met een 'traditie' van openheid en verdraagzaamheid en daardoor een 'inspiratiebron' voor de Europese constructie. Zowel voor België als voor Europa betekende het behoud van de culturele diversiteit een rijkdom die duurzaam moest worden beschermd tegen racisme en nationalisme.²⁷ De nieuwe manier van identiteitsverbeelding ging dus wel gepaard met een vijandbeeld. In zijn toespraak van 1989 sprak Boudewijn van de noodzaak van de strijd tegen de opkomst van onverdraagzaamheid en xenofobie.²⁸ Begin jaren negentig was in eigen land een grote doorbraak van het Vlaams Blok op handen. Voelde de Koning de bui al hangen toen hij een aantal maanden voor die verkiezingen in zijn 21-julitoespraak de aanwezigheid van migranten in België als een 'onomkeerbaar historisch feit' omschreef? Albert II stapte vanaf 1994 in de voetsporen van zijn overleden broer. In zijn toespraken van 1994 en 1995 legde de nieuwe koning de nadruk op eenheid in diversiteit, een principe dat hij de grote rijkdom van België noemde en dat als voorbeeld kon dienen voor een multicultureel Europa. Hij predikte de strijd tegen een in zichzelf gekeerd Europa en tegen onverdraagzaamheid.²⁹

^{25.} *La Libre Belgique*, 22 juli 1987, p. 1.

^{26.} V. NEELS, op. cit., p. 1296

^{27.} *La Libre Belgique*, 22 juli 1992, p. 3.

^{28.} *La Libre Belgique*, 22/23 juli 1989, pp. 1-2.

^{29.} *La Libre Belgique*, 22 juli 1994, p. 2 & 22/23 juli 1995, p. 1.

Feestdagenpolitiek en identiteitsvormers en
Vlaamse identiteitsverbeelding

De Vlaamse feestdag na de Tweede Wereldoorlog: een gespleten identiteitsverbeelding (1945-1970)

I.1 De herdenking van de Guldensporenslag: het fundament van de Vlaamse identiteitsverbeelding (1894-1945)

In het vorige hoofdstuk werd aangetoond hoe het jonge België na de revolutie van 1830 een actieve herdenkingspolitiek ontwikkelde. Historici leverden hieraan een belangrijke bijdrage: zij wezen op het bestaan van een ‘natuurlijk’ Belgisch volk dat een eeuwenoude vrijheidsstrijd uitvocht tegen vreemde overheersingen. Die strijd liep uit op de Revolutie van 1830 toen de vrijheid veroverd en ingekapseld werd in de grondwet van de nieuwe Belgische staat. De vrijheidsretoriek was een reactie op het wankelende imago van België in de ogen van de Europese grootmachten, op het Hollandse expansionisme in de jaren dertig en de dreiging die uitging van Frankrijk onder Napoleon III. De Guldensporenslag maakte oorspronkelijk deel uit van de Belgische zingeving van de geschiedenis: de slag vormde een van de hoogtepunten van de vrijheidsstrijd en werd als voorloper beschouwd van de ultieme episode van 1830. In de nationale geschiedenissen werden de gebeurtenissen van 1302 vanuit dit Belgische perspectief geïnterpreteerd. Het kapt van de *Histoire de Belgique* die Théodore Juste in 1840 neerschreef, werd zo versierd met een allegorische titelplaat waarop de belangrijkste episoden van de Belgische geschiedenis werden samengebracht, waaronder de Guldensporenslag. In de tekst zelf werden de gebeurtenissen uitvoerig verhaald. De Guldensporenslag vormde voor Juste een hoogtepunt in de strijd voor de vrijheid die de Belgische voorouders hadden gevoerd. De overwinning op de Groeningekouter, behaald op Franse veroveraars, was een voorloper van de septemberrevolutie. Wat zich op 11 juli 1302 op de Kortrijkse Groeningekouter afspeelde, was een ‘Belgische’ zaak.¹ Ook de dragers van de beginnende Vlaamse Beweging schreven zich in deze Belgische geschiedenistraditie

in. De Belgische staat moest beschermd worden tegen de machtige Franse buur. Hun nadruk op de taalkundige dualiteit van België was bedoeld om de nieuwe staat van Frankrijk te onderscheiden. Hendrik Conscience's *Histoire de Belgique* verschilde dan ook niet veel van die van Juste, net zoals het relaas van Conscience over de Guldensporenslag. Een aantal jaren eerder, meer bepaald in 1838, verscheen van dezelfde auteur *De Leeuw van Vlaenderen*. Hierin verhief de literator de gebeurtenissen van 1302 tot een strijd die de vaderlandse geschiedenis glans gaf. Ook voor hem ging het om een gebeurtenis van belang voor het Belgische vaderland.²

Voor de eerste herdenkingen van de Guldensporenslag was het wachten tot het einde van de negentiende eeuw. Die herdenkingspraktijk hing toen samen met een bewustwordings- en mobiliseringsfase van de Vlaamse Beweging. De arbeidersbeweging dwong een democratisering van het stemrecht af (het compromis van het Algemeen Meervoudig Stemrecht in 1893), wat een stem gaf aan de Vlaamsgezinde politieke middenklasse. Een beschermende taalwetgeving werd op de politieke agenda gebracht. Men wilde de Franstalige alleenheerschappij in Vlaanderen breken. De strijd voor de gelijkheidswet (1897), die voorzag in de gelijkwaardigheid van het Frans en het Nederlands in officiële wetteksten, zorgde voor de eerste eensgezinde buitenparlementaire mobilisering in Vlaanderen.³ De Vlaamse Beweging wilde haar taalpolitieke aanspraken historisch onderbouwen. Daarin was een mooie toekomst weggelegd voor de strijd van 1302. Hadden immers niet de Vlamingen hun bloed vergoten in de strijd tegen een Frans ridderleger? Een andere invulling van de Guldensporenmythe verscheen op het toneel: van een 'Belgische' vrijheidstrijd tegen het Franse expansionisme, naar een 'Vlaamse' vrijheidstrijd tegen een Franstalige machtselite binnen België zelf.⁴ In die zin kan gesproken worden van een herformulering van het oude Belgische verhaal: zoals België voordien vormde Vlaanderen het slagveld van Europa, met Frankrijk als voornaamste belager. Zoals het Belgische volk was het Vlaamse volk bezield door een eeuwenoude en onverwoestbare vrijheids-

¹. J. TOLLEBEEK, "De Guldensporenslag, de cultus van 1302 en de Vlaamse strijd", in: A. MORELLI (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem: EPO, 1996, pp. 192-193.

². J. TOLLEBEEK, "De Guldensporenvieringen", in: G. LEEMANS, L. BOEVA, G. DENECKERE & F.J. VERDOODT (red.), *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse Beweging als massabeweging*, Kruishoutem: Emka, 1999, p. 39 (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd nr. 17).

³. E. WITTE & H. VAN VELTHOVEN, *Taal en Politiek etc.*, pp. 65-68.

⁴. J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, "Helden en herdenkers. De geschiedenis van een romantische mythe en een nationaal symbool", in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Universitaire Pers Leuven, 2002, p. 198.

wil.⁵ In het laatste decennium van de negentiende eeuw begon de openbare enscenering van de Guldensporenslag. Het mythische potentieel moest geoptimaliseerd worden en een ijkpunt vormen voor mobilisering voor de Vlaamse zaak. De historicus Gevert Nörtemann wijst op de politieke inslag van de Guldensporenvieringen. De mythe werd ingezet als wapen in de strijd tegen de Franse taal in Vlaanderen. Het was niet toevallig dat de opgang van de Guldensporenvieringen samenviel met de politieke emancipatie van de Vlamingen.⁶ Symbool voor de nieuwe fase was de onthulling van het standbeeld van Breydel en De Coninck op de Grote Markt van Brugge in 1887. Vanuit Brugge verspreidde de Guldensporenviering zich over Vlaanderen, onder andere in Kortrijk en Antwerpen. Vooral vanaf 1893 raakte de slag steeds meer ‘genationaliseerd’. Het ontstaan van deze ‘nationale’ beweging was het werk van pluralistische Vlaamsgezinde verenigingen zoals het Nationaal Vlaams Verbond en het Algemeen Nederlands Verbond, sterk ondersteund door het begeleidingsdiscours van de Vlaamse pers.⁷ Dat de eerste Guldensporenvieringen politiek van aard waren, bleek uit het taalpolitieke karakter van voormelde verenigingen. Het Nationaal Vlaamsch Verbond was gegroeid uit de Landdagbeweging. Deze laatste trachtte om, over de partijgrenzen heen, Vlaamsgezinden te verenigen. De Beweging organiseerde verschillende congressen waarop aandacht werd besteed aan de positie van het Nederlands in het middelbaar onderwijs, het gerecht, het leger en het bestuur. Het Nationaal Vlaamsch Verbond nam die eisen over.⁸

Het Brusselse flamingantisme speelde in dit proces een belangrijke rol. De eerste uitingen van flamingantisch leven in de hoofdstad kunnen in de jaren veertig teruggevonden worden. Het vroege flamingantisme werd gedragen door immigranten die behoorden tot de lagere middenklasse van

5. Verschillende auteurs wijzen op dit feit, onder anderen M. BEYEN, *Oorlog en Verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*, Amsterdam University Press, 2002, p. 44.

6. Het ontstaan van de Brugse viering en van de Guldensporenvieringen in het algemeen zijn voor de negentiende eeuw op een uitstekende en exhaustieve wijze beschreven in een recent aan de universiteit van Bielefeld gepubliceerd proefschrift van Gevert Nörtemann. Zie: G.H. NORTEMANN, *Im Spiegelkabinett der Historie. Der Mythos der Schlacht von Kortrijk und die Erfindung Flanderns im 19. Jahrhundert*, Berlin: Logos Verlag, 2002. Nörtemann vertrekt in dit boek van de bekende roman van Conscience, *De Leeuw van Vlaanderen*. Hij kijkt vervolgens welke rol de Guldensporenmythe gespeeld heeft in de Vlaamse bewustzijnsvorming, eerst in de literatuur, daarna in de geschiedeniswetenschap en ten slotte in de openbare enscenering van feest- en herdenkingspraktijken.

7. Opnieuw kunnen we verwijzen naar bovenstaand werk van Nörtemann. Het vierde hoofdstuk van zijn boek is gewijd aan de eerste Guldensporenvieringen, met speciale aandacht voor die van Brugge. Zie: G. NORTEMANN, op. cit., pp. 307-447.

8. H. DE CEULAER & P. GUNST, “Nationaal Vlaamsch Verbond”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2155.

ambtenaren, bedienden en onderwijzers. Het weren van het Nederlands-talige element in de hoofdstad als onderdeel van een nationale assimilatiepolitiek stootte hen tegen de borst. Het Brusselse flamingantisme was liberaal van aard en bouwde zich via verschillende organisaties uit, onder andere via een afdeling van het Willemsfonds (1873) en de Liberale Vlaamse Bond (1877), terwijl ze met de oprichting van *Het Laatste Nieuws* door Julius Hoste ook een persorgaan hadden in de hoofdstad.⁹ Het Nationaal Vlaamsch Verbond werd voor het grootste deel gedragen door het liberale flamingantisme uit de hoofdstad. De bezieler van het verbond was Frans Reinhard, een geboren en getogen Brusselaar die zich als Vlaams en vrijzinnig liberaal opwierp als de bepleiter van een Vlaamse samenwerking over de partijgrenzen heen.¹⁰ Het Nationaal Vlaamsch Verbond besliste in 1893 om 11 juli 'als nationalen Vlaamsche feestdag uit te roepen'. Een omzendbrief werd daartoe gericht aan alle Vlaamse verenigingen en gemeentebesturen om 11 juli als officiële feestdag te vieren. Het jaar daarop kwam het tot de doorbraak van de Guldensporenviering als Vlaamse feestdag: voor de eerste keer werd in verschillende gemeenten de Vlaamse feestdag gevierd.¹¹ De eerste viering in de hoofdstad vond plaats op 11 juli 1894 in een locatie in de Fabrieksstraat in het centrum van de stad. Het Nationaal Vlaamsch Verbond werd vermeld als organisator van de Guldensporenviering. Frans Reinhard wierp zich op als de bezieler van de Brusselse Guldensporenvieringen die onafgebroken tot 1914 werden georganiseerd. Reinhard trad verschillende malen op als spreker. De betekenisverschuiving van de Guldensporenslag als een Belgische vrijheidstrijd tegen Frankrijk naar een Vlaams equivalent tegen de Franstalige elite binnen België werd duidelijk op de Brusselse vieringen. De taalpolitieke strijd werd gekoppeld aan die van de 'klauwaerts' die, volgens een 11-julinummer van *Het Laatste Nieuws* '...streden voor eigen aard en taal tegen den overweldiger uit den vreemde, om hun nageslacht zijne volle heerlijke vrijheid te schenken'. De Brusselse Vlamingen in het bijzonder

9. Verschillende studies werden gewijd aan het liberale flamingantisme in Brussel. E. WITTE, "Het debuut van het liberale flamingantisme in de hoofdstad (1869-1875)", in: *Handelingen XXVII der Koninklijke Zuidnederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*, 1973, pp. 311-343. H. VAN VELTHOVEN, "Taal en onderwijspolitiek te Brussel 1878-1914", in: *Taal & Sociale Integratie* 4, Brussel, 1981, pp. 261-387. L. JANSEGGERS, "Onmachtpositie van het Brussels flamingantisme (1884-1895)", in: *Taal & Sociale Integratie* 6, Brussel, 1982, pp. 107-140. E. GUBIN, *Bruxelles au XIXe siècle: berceau d'un flamingantisme démocratique 1840-1873*, Bruxelles, 1979.

10. FRANS REINHARD (Brussel 1850-Heveadorp 1921): studeerde voor onderwijzer en maakte carrière in de Brusselse ambtenarij. Hij zocht toenadering tot het progressieve liberalisme en stichtte de Liberale Vlaamsche Bond. Zie: M. DE METSENAERE, "Reinhard Frans", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 1575-2576.

11. Nörtemann spreekt van twintig grote en kleinere steden. Zie: G. NORTEMANN, op. cit., p. 434.

moesten volgens het Brusselse dagblad de Guldensporenslag met enthousiasme herdenken want het was op hen dat 'nog steeds vreemde dwingelandij zoekt inbreuk te maken'. Die dwingelandij had betrekking op de Franstalige machtselite in België. Jaarlijks werd de taalpolitieke strijd in die zin verbonden aan het symbool van 1302. Dat was het geval met de Gelijkheidswet, die het thema vormde van de 11-juliviering van 1898. De Brusselse liberale flamingant en stichter-uitgever van *Het Laatste Nieuws*, Julius Hoste, verbond de herdenking van de Guldensporenslag met de eigentijdse strijd voor het bekomen van taalrechten op vlak van het gerecht en de oprichting van een Vlaamse Hogeschool. Op de 11-juliviering van 1913 trok een stoet door de straten van Brussel met spandoecken met daarop 'Vlaamsch in 't gerecht, in 't onderwijs en in de hogescholen'.¹²

Vanaf de eeuwwisseling werd de herdenking van de Guldensporenslag onderhevig aan verschillende ideologische tegenstellingen die de Vlaamse Beweging verdeelden. Nieuwe interpretaties over de slag aanschouwden het levenslicht. Tot dan werd de slag voornamelijk vanuit 'nationaal' perspectief gezien, een strijd tussen twee volkeren. August Vermeylen liet in 1900 in *Van nu en straks*, het bekende Vlaams letterkundige avant-gardetijdschrift, een ander geluid horen: de Guldensporenslag was een onderdeel van een klassenstrijd, een 'sociaal' conflict tussen patriciërs en de naar democratie strevende stedelijke ambachten. Die sociale interpretatie werd verder onderbouwd door Henri Pirenne die in het eerste deel van zijn *Histoire de Belgique* opmerkte dat er in 1302 nog geen sprake was van moderne nationale sentimenten, wel van sociale en economische tegenstellingen. De theorie van de eminente historicus werd geradicaliseerd door zijn leerling Guillaume Des Marez die de Guldensporenslag voorstelde als een maatschappelijke strijd zonder inmenging van welk nationaal motief ook.¹³

De Guldensporenvieringen stonden in het teken van de taalstrijd, maar richtten zich nooit tégen het Belgische staatskader op zich. Dat veranderde bruusk met de Eerste Wereldoorlog. Een deel van de Vlaamse Beweging koos voor samenwerking met de Duitse bezetter in de hoop om Vlaanderen meer zelfstandigheid te geven. De activisten schakelden daarbij de Guldensporenvieringen in. Het was een evolutie die in Brussel zeer duidelijk was. Verschillende flaminganten raakten gefrustreerd over de onmacht van de Vlaamse Beweging tegenover de snelle verfransing van de hoofdstad en de niet-toepassing van de taalwetten. Frans Reinhard raakte betrokken in het activisme, onder andere door de stichting van de

¹² *Het Laatste Nieuws*, 19 juli 1913, p. 1.

¹³ J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, "Helden en herdenkers etc.", p. 196.

Vlaamse landsbond die een federaal programma voorstond. Het Verbond der Vlaamsche Maatschappijen van Brussel en Omtrek, voorgezeten door Reinhard, organiseerde op 10 juli 1917 een herdenking in de Alhambra-Schouwburg. René De Clercq pleitte daar voor een zelfstandig Vlaanderen als tussenstap naar een Groot-Nederland. Verder was er sprake van de Vlaams-nationalistische kring Molenbeek Vooruit! die de Guldensporenslag tijdens de Eerste Wereldoorlog herdacht.¹⁴

Na de oorlog bleek een eensgezinde Guldensporenviering niet meer mogelijk. Er ontstond binnen de Vlaamse Beweging een breuklijn tussen 'maximalisten' of Vlaams-nationalisten en 'minimalisten'. De eersten zegden hun vertrouwen in de Belgische staat op en zochten een oplossing voor de Vlaamse grieven in federalisme of zelfs separatisme. De anderen streefden naar een vervolmaking van beschermende taalmechanismen voor de Vlamingen binnen het Belgisch kader. De drijvende kracht achter het minimumprogramma was Frans Van Cauwelaert, gesteund door de katholieke Vlaamsche Kamergroep.¹⁵ Deze breuklijn openbaarde zich in de Brusselse Guldensporenviering. In 1919 hoorden leden van het maximalistische Vlaamsche Front tot het bestuur van het nieuwe Guldensporenkomiteit.¹⁶ Begin jaren twintig waren frontafdelingen uit de Brusselse agglomeratie bij het komiteit betrokken.¹⁷ Het Vlaamsche Front probeerde hegemonie te verwerven over de Brusselse Guldensporenvieringen, wat bij de gematigde Vlamingen in het verkeerde keelgat schoot. Als reactie tegen de dominerende invloed van de Vlaams-nationalisten organiseerden andere (minimalistische) verenigingen hun eigen Guldensporenviering, terwijl het Guldensporenkomiteit volledig in handen kwam van het Vlaamsch Front.¹⁸ Tegelijkertijd kwam men ook binnen dat minimalistische kamp niet tot een consensus. In 1925 leidde dit tot maar liefst vier Guldensporenvieringen in het Brusselse: één door de liberale bond der Vlaamsche Toneelverenigingen van Brussel, één door de Sociaal-democratische Vereeniging van Vlamingen, één door het Davidsfonds en ten slotte één door het Vlaamsche Front.¹⁹

Van een eensgezinde Guldensporenviering was er tot de jaren dertig in Brussel dus geenszins sprake. Toch werd de Guldensporenviering vanaf 1933 in relatieve eensgezindheid gevierd. Het initiatief ertoe werd genomen door het Vlaamsch Verbond voor Brussel, niet toevallig parallel met

¹⁴ J. TOLLEBEEK, "De Guldensporenvieringen etc.", p. 46.

¹⁵ R. DE SCHRIJVER, "Minimumprogramma", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2059-2060.

¹⁶ L. SIEBEN, *De Vlaamse Beweging en de strijd om Brussel na de Eerste Wereldoorlog, 1918-1926*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis aan de VUB, 1984, p. 175.

¹⁷ L. SIEBEN, op. cit., pp. 180-181.

¹⁸ L. SIEBEN, op. cit., pp. 182-183.

¹⁹ L. SIEBEN, op. cit., pp. 182-183.

de parlementaire discussies over de taalwetten betreffende bestuur en onderwijs. Het Vlaamsch Verbond verenigde vooral Vlaamse inwijkelingen. Deze waren enerzijds werkzaam in de openbare sector, vooral onderwijzers, bedienden en ambtenaren. Anderzijds ging het om mensen in vrije beroepen, vooral advocaten en journalisten. Het waren beroepsgroepen die in het bijzonder gevoelig waren voor taal als instrument tot sociale promotie. Het Vlaamsch Verbond profileerde zichzelf als een taalpolitieke strijdvereniging die een halt wilde toeroepen aan wat ze omschreef als de denationalisatiepolitiek in de hoofdstad. Daarbij viseerde men de 'denationaliserende' mechanismen bij uitstek, het onderwijs en het bestuur. Men wilde het Nederlandstalige onderwijs propageren en de volledige tweetaligheid afdwingen in administratie en bedrijven. Bij de eensgezinde taalpolitieke opstelling hoorde een eensgezinde identiteitspolitiek en dus een eensgezinde Guldensporenherdenking. In 1934 organiseerde het Verbond een Guldensporenviering volgens traditioneel recept. De taalpolitieke strijd werd aan de Vlaamse vrijheidsstrijd van 1302 gekoppeld. De politieke spanningen tussen minimalisten en Vlaams-nationalisten bleven echter onderhuids bestaan.

Intussen maakte een Vlaams-nationalistische interpretatie van de Guldensporenslag opgang, gesteund op een Vlaams-nationalistische en Groot-Nederlandse geschiedschrijving. De belangrijkste Groot-Nederlandse historicus Pieter Geyl omschreef de gebeurtenissen van 1302 in zijn *Geschiedenis van de Nederlandsche stam* als een 'plotseling instinctmatig verzet van de Dietsheid der Vlamingen tegen de dreiging van een volslagen onderwerping aan vreemd geweld en vreemde beschaving.' Leo Delfos, lector Nederlands te Göttingen, publiceerde in 1931 *1302 door tijdgenoten verteld*, een collage van bronfragmenten met betrekking tot de Guldensporenslag. Daarnaast schreef hij artikels over 1302 die verschenen in Vlaams-nationalistische tijdschriften. Dat gebeurde onder andere in *Volk en Staat* van het Vlaams Nationaal Verbond. Delfos keerde zich volledig af van de Belgische interpretatie, maar ook van de sociale interpretatie. 1302 was een uiting van een 'Vlaams-nationale' geest.²⁰ In de jaren voor 1940 werd de Guldensporenslag zelfs in het nationaal-socialistische geschiedenisbeeld ingepast. 1302 vormde voortaan een epos in de 'Groot-Germaansche Geschiedenis'. Duitse historici wezen mee de weg. In 1937 benadrukte Franz Steinbach dat de Guldensporenslag een strijd tussen Frankrijk en het Germaanse volk was geweest. 1302 gold als het symbool van de 'eeuwige taak die Vlaanderen als voorpost van de Germaanse wereld tegen de Romaanse gevaren' moest vervullen.

²⁰ L. WILS, "Ons (proto)nationaal verhaal van 1302 tot 2002", in: P. TRIO, D. HEIRBAUT, D. VAN DEN AUWEELE (red.), *Omtrent 1302*, Universitaire Pers Leuven, 2002, p. 246.

Met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zagen de maximalisten hun kans schoon om de Brusselse Guldensporenviering te monopoliseren. Aan de vieringen van 1940 en 1941 werd nog steeds medewerking verleend door het Vlaamsch Verbond voor Brussel. Vanaf 1943 nam de Brusselse arrondissementsleiding van het VNV de viering echter volledig in eigen handen. De viering kaderde vanaf dan in de machtsstrategie van deze collaborerende Vlaams-nationalistische partij, die erop gericht was het Belgische staatsbestel af te breken. Tegelijkertijd wilde het VNV via de monopolisering van de Vlaamse symboliek zichzelf opvoeren als de enige politieke vertegenwoordiger van Vlaanderen bij het Duitse militaire bestuur. Op de vieringen van 1940 en 1941 kon men niet meer naast die VNV-machtsgreep kijken. Zowat de hele partijtop verwaardigde zich om op de Brusselse vieringen aanwezig te zijn, inclusief leider Staf De Clercq. Hoezeer de Guldensporenviering in het vaarwater van de collaboratie terechtkwam, bleek uit de aanwezigheid van leden van de *Militärverwaltung*, het Duitse militaire bestuur in België. Het betrof Rolf Wilkening, leider van de afdeling *Kultur* van de *Propaganda-Abteilung* die ressorteerde onder het beruchte *Reichsministerium für Propaganda*. Hij lag halfweg de jaren dertig mee aan de basis van de *Deutsch-flämische Arbeitsgemeinschaft* (DeVlag). Verder waren er Werner Reese en Frans Petri, twee jonge Duitse historici die sinds de bezetting als *Referenten für Volkstum und Kultur* bij het militaire bestuur optraden. Een markant detail was dat Petri nog opgeleid werd door Franz Steinbach.²¹ Ten slotte kreeg de Guldensporenviering ook ‘de eer’ om de aanwezigheid van Eggert Reeder te kunnen begroeten, het hoofd van het militaire bestuur.

In toespraken kreeg de Guldensporenslag een onverholten nationaal-socialistische interpretatie. VNV-voorman Staf De Clercq legde in zijn 11 juli-toespraak van 1942 voor Zender Brussel de band tussen de strijders van 1302 en de Oostfronters: ‘De kamp der Vlaamsche poorters tegen de Fransche bedreiging, hij staat in onverbrekkelijk verband met den huidige inzet tegen de Bolsjewistische bedreiging uit het Oosten.’²² De gelegeheidsrede van VNV-senator Jeroom Leuridan op de Guldensporenviering van dat jaar in het Paleis voor Schone Kunsten stond in het teken van een hulde aan Reimond Tollenaere, die als onderluitenant van de antibolsjewistische eenheid aan het Oostfront, het Vlaamsch Legioen, de dood vond.²³ Onder het motto *Van Rodenbach tot Tollenaere* was er eerder die dag een mars door de straten van Brussel getrokken, georganiseerd door de Dietsche Militie/Zwarte Brigade, de militantenorganisatie van de eenheidsbeweging VNV. Eindpunt was een plechtigheid op de Grote Markt

²¹ M. BEYEN, *Oorlog en Verleden etc.*, p. 92.

²² *Het Vlaamsche Land*, 12/13 juli 1942, p. 1 & *De Nationaal-socialist*, 11 juli 1942, p. 3.

²³ *Het Vlaamsche Land*, 14 juli 1942.

van Brussel, bijgewoond door afvaardigingen van de Nederlandse Nationaal-Socialistische Beweging, de Duitse Wehrmacht, het Duitse militaire bestuur en de NSDAP.²⁴ Op de Guldensporenviering van 1940 stelde Filip De Pillecijn de kandidatuur van het 'Nederlandsche volk in de rij der Germaansche volkeren'. Vlaanderen vormde de 'voorpost der Germaansche kultuur aan de Noordzee'.²⁵ Deze Vlaams-nationalistische schrijver en redenaar bekende zich tot een onverbloemd nationaal-socialisme, wat hem allerlei topfuncties binnen de culturele collaboratie opleverde.²⁶ Op de Guldensporenviering van 1944 riep Antwerps VNV-gouwleider Jan Timmermans op tot het behoud van het 'Germaans-zijn' tegenover het 'opdringerig Latijnen- en Romanendom'. Hij uitte daarbij de wens om in de nabije toekomst te kunnen toetreden tot het Germaanse rijk.²⁷ De culturele collaboratie op de Brusselse Guldensporenviering was totaal...

I.2 De herdenking van de Guldensporenslag en de Vlaamse identiteitsverbeelding na de Tweede Wereldoorlog: openbare omroep versus Vlaams Komitee voor Brussel

I.2.1 De machtsgreep van de openbare omroep

I.2.1.1 De openbare omroep en de Vlaams-minimalistische optie

Het feit dat de Brusselse Guldensporenviering in de culturele collaboratie was opgegaan, bemoeilijkte een herinrichting van het feest. Het vooroorlogse Vlaamsch Verbond was zelf in diskrediet geraakt door de collaboratie van sommige verbondsleden. Jozef Clottens, de voormalige voorzitter en bezieler van het Vlaamsch Verbond, vond het in oktober 1944 dan ook niet opportuun om de draad weer op te nemen, omdat leden van het verbond het 'wat te bont' hadden gemaakt.²⁸ Tot verrassing van velen kondigde *De Nieuwe Standaard* toch de herinrichting van een Brusselse Guldensporenviering op 11 juli 1945 aan. Nog verrassender was de aankondiging van deze gebeurtenis via de Belgische Nationale Radio-omroep.

^{24.} *Het Vlaamsche Land*, 14 juli 1942.

^{25.} *Volk en Staat*, 14 juli 1940.

^{26.} M. BEYEN, *Oorlog en Verleden etc.*, p. 100.

^{27.} *Volk en Staat*, 13 juli 1944.

^{28.} H. FAYAT, *Niets is voorbij*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1983, p. 289. De meest in het oog springende voorbeelden waren trouwens die van Edward Brieven, Hendrik Tanrez en Maurits Liesenborghs.

Deze laatste bleek de drijvende kracht achter de herinrichting van de Guldensporenviering, die zou plaatsvinden in de studio's van die omroep op het Brusselse Flageyplein! Het eigen grote symfonisch orkest en het versterkt koor onder leiding van dirigent Lodewijk De Vocht stond in voor de uitvoering van deze viering.²⁹ Welk belang streefde de Belgische Nationale Radio-omroep na met de organisatie van een gediscrediteerd symbool? Het lijkt er sterk op dat de omroep wilde bijdragen aan het herstel van de vooroorlogse minimalistische Vlaamse strekking. Zoals eerder gezegd, ijverde deze reeds voor de Eerste Wereldoorlog voor een minimumprogramma via taalwetgeving *binnen* de Belgische eenheidsstaat. Het ging om de vernederlandsing van Vlaanderen in onderwijs, bestuurszaken, leger en gerecht en de tweetaligheid van de centrale diensten. Het minimumprogramma werd gedragen door Vlaamsgezinde minimalisten binnen de katholieke partij, onder leiding van Frans Van Cauwelaert. In de loop van de jaren dertig verwezenlijkten de minimalisten de vernederlandsing van de Gentse universiteit (1930) en de wetten op de eentaligheid van Vlaanderen in onderwijs- en bestuurszaken (1932) en in rechtszaken (1935).³⁰ Tevens betrof het een poging om aan te tonen dat er een democratische Vlaamse Beweging bestond, die zich buiten het activisme en de Frontbeweging had gehouden, en die zich nog thuis voelde in het Belgische vaderland. Op die manier slaagde het Belgische patriottische establishment na 1918 er niet in om de gehele Vlaamse Beweging in diskrediet te brengen.³¹

Werkte de openbare omroep na de Tweede Wereldoorlog aan een soortgelijke politiek? Een aantal indicatoren wees in deze richting. Zo kon het weinig toevallig genoemd worden dat de administrateur-directeur-generaal van de openbare omroep, Jan Boon, het prototype was van een minimalist. Via *De Standaard* had Boon nauw contact met Frans Van Cauwelaert, waarvan hij de politieke invloed onderging.³² Boon geloofde in Van Cauwelaerts taalwetpolitiek. Volgens hem werd het op die manier mogelijk om formele gelijkheid aan het Vlaamse volksdeel te schenken, met alle respect voor de Belgische eenheid.³³ Zijn gepropageerde Vlaamse cultuur-

²⁹ *De Nieuwe Standaard*, 10 juli 1945, p. 1.

³⁰ L. WILS, "Van Cauwelaert Frans", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 701.

³¹ E. WITTE, *Politieke Geschiedenis van België etc.*, p. 149.

³² Boon werd in de loop van de jaren twintig zowel redactiesecretaris, redacteur als hoofdredacteur van de krant. Van Cauwelaert was er politiek directeur. Zie: L. WILS, "Van Cauwelaert Frans", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 700 & K. HEMMERECHE & L. VANDEWEYER, "Boon Jan F.", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 547.

³³ KATHOLIEK ONDERZOEKS- EN DOCUMENTATIECENTRUM. Archief Jan Boon/Maria Ceulemans. Nr. 7.6.3.1.8. Radiorede van 21 juli 1945 door Jan Boon.

politiek sloot hierbij naadloos aan. In een aantal publicaties, *De Vlaamse Gentleman in de school der wereld* (1948) en *Herovering van Brussel, prestigepolitiek!* (1933) hield hij een pleidooi voor de opvoeding van de Vlaming van een boerse en aan minderwaardigheidscomplexen lijdende figuur tot wat hij een Vlaamse gentleman noemde, die vooral in Brussel de confrontatie kon aangaan met de hoogstaande en zelfverzekerde Franse cultuur. Via een dergelijke prestigepolitiek kon Vlaanderen de sympathie van Brussel winnen, wat de Belgische eenheid ten goede kon komen.³⁴ Wat hij hiermee in strijd achtte werd genadeloos aan de kaak gesteld. Zo ontpopte hij zich tot een heftig bestrijder van het Vlaams-nationalisme, waartegen hij geregeld uithaalde in zijn bekende Standaardrubriek *Cultuurbolsjevisme – Kroniek der Vlaamse grofheid*. Boons Belgisch-loyale houding kwam tijdens de oorlog duidelijk tot uiting. Hij trad immers in het verzet waar hij zich bedrijvig toonde in de sluikpers. Eind 1943 moest hij onderduiken. Hij was een van de kopstukken achter de verzetsgroep Samoyède, die in opdracht van de geallieerden de hervatting van de uitzendingen bij de bevrijding moest voorbereiden.³⁵

Na de Tweede Wereldoorlog spande hij zich als administrateur-directeur-generaal van de openbare omroep in om de Vlaamse idee met het Belgisch vaderland te verzoenen, naar het voorbeeld van wat Van Cauwelaert na de Eerste Wereldoorlog had gedaan. Boon werkte aan de culturele uitschakeling van het Vlaams-nationalisme, waarmee hij op dezelfde golf-lengte zat als de CVP die een heruitgave van het Vlaams-nationalisme wilde voorkomen, vooral omdat die laatste in dezelfde electorale vijver viste. Dat is wat het naoorlogse getouwtrek rond twee belangrijke Vlaamse culturele manifestaties aantoonde, de IJzerbedevaart en het zangfeest. De IJzerbedevaart groeide in het interbellum uit tot een Vlaams-nationalistische gebeurtenis, die tijdens de oorlog werd voortgezet. Na de oorlog werd de IJzertoren tot tweemaal toe gedynamiteerd. De eerste maal in 1945 bleven de schade en de reacties beperkt. Een jaar later verliep het anders met de bijna volledige vernieling van de toren.³⁶ Na die tweede aanslag gingen twee comités, een minimalistisch en een maximalistisch, zich bezighouden met de heropbouw van het monument. Het nationalistische comité wilde de traditionele ceremonie aan de IJzer behouden als een herdenkingsplechtigheid met Vlaams-nationalistisch inzicht. Het

³⁴. J. BOON, *De Vlaamse Gentleman in de school der wereld*, Brussel: De Portiek, 1948, p. 18 & J. BOON, *Herovering van Brussel. Prestigepolitiek!*, 1933.

³⁵. JAN BOON (Halle 1898-Ukkel 1960). Zie: K. HEMMERECHTS & L. VANDEWEYER, "Boon Jan F.", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 547-549.

³⁶. A. BECK, "De IJzerbedevaarten. Van heldenhulde tot politieke massamanifestatie". In: G. LEEMANS, L. BOEVA, G. DENECKERE & F.J. VERDOODT, *Vlamingen komt in massa*, 1999 (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 17), p. 160.

andere comité bestond uit flamingantische patriotten die er een Belgische plechtigheid wilden van maken ter ere van gesneuvelde verzetslieden en andere slachtoffers van de nazi-dwingelandij. Bij de initiatiefnemers van het minimalistische comité hoorden niet toevallig Vlaamse CVP'ers van ACW-signatuur zoals Paul-Willem Segers, voorzitter van het ACW en van de Vlaamse CVP-vleugel.³⁷ Het initiatief genoot ook de steun van éminence grise en minimalistisch boegbeeld Van Cauwelaert.³⁸ In 1946 organiseerde het minimalistische herstelcomité een jeugdbede vaart. Jan Boon vormde een drijvende kracht achter dat herstelcomité. Hij hield een toespraak op de patriottische jeugdbede vaart van 1946 waarin hij getuigde dat het in zijn bedoeling lag om de ceremonie bij de IJzer te wijzigen in een herdenkingsplechtigheid met 'Belgisch inzicht'.³⁹

Enige jaren later dook de naam van Jan Boon ook op in een soortgelijke machtsstrijd tussen minimalisten en maximalisten rond het Vlaamse zangfeest. Het Algemeen Nederlands Zangverbond (ANZ) dat in 1948 het eerste naoorlogse zangfeest organiseerde, trok onverholten de Vlaams-nationalistische kaart door zich uit te spreken voor zelfbestuur. Het ANZ nam daarmee een positie in die zo kort na de Tweede Wereldoorlog niet vanzelfsprekend was. Bovendien werden de zangfeesten doorgenummerd, waarmee men de oorlogszangfeesten erkende. Van meet af aan waren er hierrond twisten tussen minimalisten en maximalisten die hun hoogtepunt bereikten in de organisatie van twee zangfeesten. De patriottische Dag van het Vlaamse Lied droeg een CVP-stempel, net zoals de patriottische IJzerbede vaart van 1946. De drijvende kracht was Marcel Vandewiele, het hoofd van de propagandadienst van het ACW⁴⁰, die als nationaal voorzitter van de jongerenvereniging van het ACW, de Katholieke Arbeidersjeugd, ook betrokken was bij het Patriottische Comité van de IJzerbede vaart. De Dag werd meegerealiseerd met de hulp van katholieke jeugdverenigingen zoals de Katholieke Studentenactie. Deze laatste ontstond na de Eerste Wereldoorlog als een reactie op de anti-Belgische en

37. PAUL-WILLEM SEGERS (Antwerpen 1900-1983). Zie: E. GERARD, "Segers Paul-Willem", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2728.

38. H. TODTS, *Hoop en wanhoop der Vlaamsgezinden. Kroniek van de Vlaamse Beweging 1944-1954*, Leuven: Davidsfonds, 1961 (Keurreeks van het Davidsfonds nr. 84), p. 89.

39. L. WILS, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging III. Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven: Davidsfonds, 1989, pp. 276-277.

40. MARCEL VANDEWIELE (Sint-Joris-ten-Distel 1920-1999): in 1938 werd hij lid van het Algemeen Christelijk Vakverbond. Tussen 1948 en 1958 was hij nationaal verantwoordelijke van de culturele en propagandadienst van het Algemeen Christelijk Werknemersverbond. Nauw betrokken bij flamingantische initiatieven waaronder de IJzerbede vaart waarvan hij beheerder was. Was ook zeer actief binnen de CVP als lid van het Nationaal Comité (1957-1975) en van het Nationaal Bestuur (1957-1968). Zie: N. BRACKE, "Vandewiele Marcel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3163.

Vlaams-nationalistische koers van het Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond.⁴¹ De Dag werd opgericht als protest tegen het Vlaams-nationalistische karakter van het ANZ⁴². Zoals met de IJzerbedevaart bevond Boon zich opnieuw in het minimalistische kamp. Zo schakelde hij als administrateur-directeur-generaal van de openbare omroep alle middelen van het instituut in om De Dag van het Vlaamse Lied te doen slagen. In tegenstelling tot het zangfeest van het ANZ werden de Dagen van het Vlaamse Lied integraal op de radio uitgezonden. Het eerste zangfeest kreeg weinig aandacht omdat Boon het naar eigen zeggen niet eens was met de Vlaams-nationalistische strekking van het feest.⁴³ Uit een aantal brieven blijkt trouwens dat Boon zijn persoonlijke stempel drukte op de inhoud van deze viering. Zo liet hij in het programma van de Dag van het Vlaamse Lied strijdliederen schrappen omdat 'de periode voorbij was waarin zoveel strijdliederen moesten voorkomen in een groot zangprogramma.'⁴⁴

Het leek er aldus sterk op dat de organisatie van de Guldensporenviering door de openbare omroep een onderdeel vormde van de minimalistische poging om de Vlaamse cultuurmanifestaties te zuiveren van Vlaams-nationalistische invloeden en opnieuw te verzoenen met het Belgische vaderland. Boon sprak in 1945 zowel op 11 juli als 21 juli een rede uit voor de microfoon van de radio waarin de nadruk lag op het minimalistische credo. Op 21 juli verklaarde hij onomwonden dat de 'heropstanding' van Vlaanderen in de loop van het interbellum 'bevorderd en aangemoedigd' werd door de Belgische staat. Het was immers die laatste die Vlaanderen zijn eerste universiteit in de volkstaal had geschonken, met behulp van wettelijke maatregelen de taaleenheid in Vlaanderen had bewerkstelligd en daarmee de verbastering van het Vlaams land hielp tegengaan.⁴⁵ In zijn eerdere 11-julitoespraak had hij gesteld dat de Vlamingen moesten 'spreken en bewegen als volwaardige Vlaamsche burgers van den Belgischen staat.'⁴⁶ Daarmee sloot hij aan bij zijn prestigepolitiek van 1933: de

41. LOUIS VOS, "Katholieke Studentenactie – Jong Vlaanderen", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 1636-1637.

42. H. CROONENBORGH, "Van het Vlaams Nationaal Zangverbond naar het Algemeen Nederlands Zangverbond (1940-1952)", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1981, nr. 3, p. 183. Zie ook: K. DE MEULDER & J. DEWILDE, "Het lied in ziel en mond: de Vlaams Nationale Zangfeesten", in: G. LEEMANS, L. BOEVA, G. DENECKERE & F.J. VERDOODT, *Vlamingen komt in massa. De Vlaamse Beweging als massabeweging*, 1999 (Bijdragen Museum van de Vlaamse sociale strijd, nr. 17), pp. 199-229.

43. H. CROONENBERGH, "Het ANZ en de Dag van het Vlaamse Lied", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1982, p. 46.

44. AMERIKAANS THEATER Archief openbare omroep. Doos 2639. Brief Boon aan de secretaris van de Dag van het Vlaamse Lied van 30 oktober 1954.

45. KATHOLIEK ONDERZOEKS- EN DOCUMENTATIECENTRUM. Archief Jan Boon/Maria Ceulemans. Nr. 7.6.3.1.8. Radiorede van Jan Boon op 21 juli.

Vlamingen moesten hun minderwaardigheidscomplex van zich afschudden en zich zonder rancunes gedragen tegenover de Belgische staat.

Dat de Guldensporenviering aanleunde bij het minimalisme bleek ook uit de aanwezigheid van Vlaamse christen-democratische figuren, waarmee het minimalisme traditioneel nauw verbonden was. Met de viering van 11 juli 1945 zat Frans Van Cauwelaert, voorzitter van de Kamer van volksvertegenwoordigers, op de eerste rij. Hij werd geflankeerd door de katholieke minister van Oorlogsslachtoffers en voorzitter van het Christelijk Vakverbond Henri Pauwels⁴⁷ en katholiek minister van Financiën Gaston Eyskens.⁴⁸ Op de jubileumviering voor de 650ste verjaardag van de Guldensporenslag in 1952 was Gerard Van den Daele aanwezig, minister van Arbeid en Sociale Voorzorg. Dit Vlaamsgezinde parlementslid met ACW-achtergrond werd bekend door zijn strijd voor billijke taalverhoudingen in de overheidsdiensten.⁴⁹ Hij verkeerde in het gezelschap van Raphaël Hulpiau. Deze hoogleraar aan de Katholieke Universiteit van Leuven had Paul-Willem Segers opgevolgd aan het hoofd van het ACW.⁵⁰ Opvallend was de aanwezigheid van Franstalige christen-democraten zoals minister van Onderwijs Pierre Harmel en Kamervoorzitter Paul Struye. Verder was er sprake van senatoren en volksvertegenwoordigers van de partij onder wie Marguerite De Riemaecker⁵¹, Brussels volksvertegenwoordiger en Marcel Decoene⁵², Brussels senator⁵³. In 1959 werd de viering bijgewoond door drie CVP-ministers: André Dequae⁵⁴, minister

46. KATHOLIEK ARCHIEF- EN DOCUMENTATIECENTRUM. Archief Jan Boon/Maria Ceulemans. Nr. 7.6.3.1.8. Radiorede voor 11 juli van Jan Boon.

47. HENRI PAUWELS (Nijvel 1890-Gander 1946): als gewezen metaalbewerker kwam hij in contact met het Christelijk vakverbond waarvan hij voorzitter werd. Na de oorlog was hij kortstondig minister van Oorlogsslachtoffers (1945). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 262.

48. *De Nieuwe Standaard*, 13 juli 1945, p. 2.

49. GERARD VAN DEN DAELE (Kortrijk 1908-Gent 1984): begon met een diploma van sociaal assistent zijn loopbaan in de Christelijke Arbeidersbeweging. Hij werd later doctor in de rechten en licentiaat in het notariaat. Na de bevrijding werd hij kamerlid voor de CVP en minister van Arbeid en Sociale Voorzorg (1950-1954). Van den Daele stond bekend als een Vlaamsgezin parlementslid die de strijd aanbond tegen de repressie- en epuratie-wetgeving. Zie: M. RUYSS, "Daele Gerard", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 835-836.

50. RAPHAËL HULPIAU (Zeel 1910-Leuven 1997): buitengewoon hoogleraar Economische Wetenschappen aan de KUL (1948-1978), voorzitter van het ACW (1951-1965) en senator (1965-1974). Hij was ook een tijdlang minister van Volksgezondheid (1966-1968). N. WOUTERS, "Hulpiau Raphaël", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1481.

51. MARGUERITE DE RIEMAECKER (Oudenaarde 1913-1979): doctor in de rechten. Ze was Brussels volksvertegenwoordiger (1946-1971) en voorzitter van de Brusselse CVP (1946) en tevens gemeenteraadslid (1970) en schepen (1971-1982) van de stad Brussel. De Riemaecker bekleedde ook de ministerpost van Gezin en Huisvesting (1965-1966 & 1966-1968). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 400.

van Buitenlandse Handel, Paul Meyers⁵⁵, minister van Openbare Werken en Maurice Van Hemelrijck⁵⁶, minister van Onderwijs⁵⁷. Ook in de beginjaren zestig bleef de Brusselse Guldensporenviering een forum waarop Vlaamse christen-democraten elkaar ontmoetten. De viering van 1961 werd bezocht door drie CVP-ministers in functie: Renaat Van Elslande, adjunct-minister van Nationale Opvoeding en Cultuur⁵⁸, Jozef Custers, minister van Volksgezondheid en Gezin⁵⁹ en Alfred Bertrand, minister van Verkeerswezen⁶⁰. Ook waren er CVP-parlementairen aanwezig, onder wie senator Karel Van Cauwelaert, hoofdredacteur van *Het Volk*, het dagblad van de christen-democratische richting binnen de CVP⁶¹, en Maurice Van Hemelrijck, CVP-fractievoorzitter in de Senaat en Margue-

-
52. MARCEL DECOENE (Woumen 1893-Halle 1960): landbouwer en lid van het CVP-hoofdbestuur. Voor die partij werd hij gemeenteraadslid (1926-1938) in Anderlecht, Brabants provincieraadslid (1932-1936 & 1954-1958) en senator (1946-1954). Zie: P. VAN MOLLE, op. cit., p. 70.
53. *De Standaard*, 12 juli 1952, pp. 1-2.
54. ANDRE DEQUAE (Kortrijk 1915-): was volksvertegenwoordiger voor de CVP (1946-) en minister van Financiën, Wederopbouw, Koloniën, Buitenlandse Handel en Economische Coördinatie. Zie: *Levensberichten Kamer van Volksvertegenwoordigers*, 1975, p. 125.
55. PAUL MEYERS (Hasselt 1921-): vestigde zich als advocaat in Hasselt (1947) en vervulde verschillende mandaten voor de CVP waaronder burgemeester van Hasselt (1963-1988), volksvertegenwoordiger (1949-1971) en minister van Openbare Werken (1958) en Volksgezondheid en Gezin (1958-1961). Zie: J.M. LERMYTE & G. VAN OVERLOOP, "Meyers Paul", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2051.
56. MAURICE VAN HEMELRIJCK (Brussel 1901-1964): doctor in de rechten. Deze christen-democraat was een tijdlang voorzitter van de Boerenbond. Hij werd verder Brussels senator (1949) en minister van Onderwijs (1958-1961). Y.W. DELZENNE & J. HOUYOUX, op. cit., p. 297.
57. AMERIKAANS THEATER. Archief BRT. Doos 2696. D10. Lijst met personaliteiten aanwezig op de Guldensporenviering van 1958.
58. RENAAT VAN ELSLANDE (Boekhoute 1916-2000): Advocaat en journalist. Voor de CVP werd hij Brussels kamerlid (1949), minister-onderstaatssecretaris voor Cultuur (1960-1961), adjunct-minister voor Nationale Opvoeding en minister van Cultuur (1966-1968). Vervolgens ook minister van buitenlandse zaken (1973-1977) & Justitie (1977-1980). Zie: M. RUYS, "Elslande Renaat van", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1064.
59. JOZEF CUSTERS (Opoeteren 1904-Brussel 1982): deze advocaat werd voor de CVP provinciaal senator (1949-1968) en minister van Volksgezondheid en Gezin (1961-1965). Zie: J.-M. LERMYTE & G. DURNEZ, "Custers Jozef", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 831.
60. ALFRED BERTRAND (Bilzen 1913-Sint-Truiden 1986): voorzitter van het Limburgse ACW (1951-1977). Hij werd ook CVP-volksvertegenwoordiger (1946-1978) en minister van Verkeerswezen (1961-1964 & 1966-1972) en minister van Volksgezondheid (1965-1966). Zie: L. VINTS, "Bertrand Alfred", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 472-473.
61. KAREL VAN CAUWELAERT (Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek 1905-Ninove 1987): hoofdredacteur van *Het Volk* (1946-1965). Burgemeester van Roosdaal en senator (1958-1971). Zie: G. DURNEZ, "Van Cauwelaert Karel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 703.

rite De Riemaecker, volksvertegenwoordiger en toekomstig minister van Gezin⁶².

Ook in de keuze van de sprekers viel de Vlaams-katholieke component op. Het dient opgemerkt te worden dat Boon ook hier de touwtjes in handen hield. Uit de briefwisseling van de openbare omroep blijkt duidelijk dat hij het was die de gastsprekers koos en uitnodigde. Zo vroeg Boon verschillende malen aan Frans Van Cauwelaert om op 11 juli een rede te geven voor de microfoon van de openbare omroep. De gelegenheidsrede van 1946 werd uitgesproken door Frank Baur, hoogleraar Germaanse talen aan de Rijksuniversiteit van Gent die in datzelfde jaar werd verkozen tot CVP-senator.⁶³ Voor de viering naar aanleiding van de Vlaamse Dag op de Wereldtentoonstelling in 1958 viel Boons keuze op Louis Roppe⁶⁴, jarenlang volksvertegenwoordiger en toenmalig gouverneur van Limburg.⁶⁵ Tussen 1960 en 1962 viel de keuze achtereenvolgens op Jozef Custers, Renaat Van Elslande en Frans Van Mechelen.⁶⁶ Custers was provinciaal senator en een jaar later minister van Volksgezondheid en Gezin. Van Mechelen was een figuur van ACW-strekking die enige jaren later volksvertegenwoordiger en minister van Nederlandse Cultuur zou worden. Van Mechelen startte een Vlaamse aanwezigheidspolitiek in Brussel en de Rand, door de inplanting van culturele centra. In diezelfde lijn stichtte hij het Contact- en Cultuurcentrum Brussel.⁶⁷

In andere gevallen ging het om sprekers die geen politiek mandaat uitoefenden, maar toch aanleunden bij de CVP. In 1945 nodigde Boon Floris Prims uit om te komen spreken voor de microfoon van de omroep. Prims was jarenlang archivaris van de stad Antwerpen en nam in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog in verschillende weekbladen stelling tegen het Vlaams-nationalisme. Hij stelde zijn geschriften in dienst van de katho-

⁶². AMERIKAANS THEATER. Archief BRT. Doos 12094. Lijst met genodigden voor het Gulden-sporenconcert op 11 juli 1961.

⁶³. FRANK BAUR (Vilvoorde 1887-Waasmunster 1969). Zie: A. VAN ELSLANDER, "Baur Frank", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 396-397.

⁶⁴. LOUIS ROPPE (Heers 1914-Hasselt 1982): advocaat en kamerlid voor de CVP (1947-1950). In 1950 werd hij gouverneur van Limburg (tot 1978). Roppe droeg bij tot de ver-vlaamsing van het bedrijfsleven en stond vooraan bij de oprichting van de Kultuurraad voor Vlaanderen. M. RUYS & N. WOUTERS, "Roppe Louis", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2663-2664.

⁶⁵. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. D10. Lijst met personaliteiten aanwezig op de Gulden-sporenviering van 1958.

⁶⁶. *De Standaard*, 9/10 juli 1960, p. 8; 11 juli 1961, p. 1; 11 juli 1962, pp. 5 & 7.

⁶⁷. FRANS VAN MECHELEN (Turnhout 1923-2000): hoogleraar aan de KUL. Hij zetelde als volksvertegenwoordiger in de kamer (1965-1976) en was ook voorzitter van de Bond van Jonge en Grote Gezinnen. In de jaren zestig gaf hij krachtige impulsen aan de Vlaamse culturele aanwezigheid in Brussel. Zie: N. WOUTERS & P. GUNST, "Van Mechelen Frans", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2016-2018.

lieke en unitair-Belgicistische politiek.⁶⁸ In 1953 betrad Robert Vandeputte het spreekgestoelte. Vandeputte werd voor de oorlog door Frans Van Cauwelaert in de politiek geïntroduceerd als eerste plaatsvervangend kamerlid voor Antwerpen. Hij werd later kabinetschef bij verschillende katholieke ministers. Tijdens de oorlog werd hij dienstdoend directeur van de Nationale Bank van België, in welke hoedanigheid hij betrokken was bij de voorbereiding van de Gutt-operatie. Het was het begin van een carrière in de financiële wereld waarin zijn voorzitterschap van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid van groot belang was. Zijn Vlaamsgezindheid uitte zich in zijn pleidooi voor de vernederlandsing van het bedrijfsleven.⁶⁹ In 1957 viel Boons keuze op Maurice Roelants. Deze katholieke figuur was een kennis van Boon die hij leerde kennen als hoofdredacteur bij *De Nieuwe Standaard*. Roelants was bekend voor zijn baanbrekend werk op het vlak van de Vlaamse culturele aanwezigheid in Brussel, onder andere door zijn pionierschap op het vlak van de Vlaamse boekhandel en uitgeverij in Brussel. Hij werd tevens adviseur bij de katholieke ministeries van Onderwijs en Culturele Zaken.⁷⁰

Boon zelf besliste dus over de keuze van de sprekers op de vieringen van de omroep. Maar daar beperkte zijn invloed zich niet toe. De administrateur-directeur-generaal hield de touwtjes strak in handen wat de organisatie en de inhoudelijke programmatie van de Guldensporenvieringen betrof. De Vlaamse Beweging van Brussel kon daaraan meewerken in naam, zonder iets in de pap te brokken te hebben wat betrof opzet en inhoud. Van de eerste viering in 1945 waren de organisatoren van voor de oorlog niet op de hoogte. Clottens kwam pas minder dan een maand voor de viering te weten dat de openbare omroep een viering plande. Boon vroeg hem toen wie hij wilde uitnodigen op de viering.⁷¹ Toen het Comité ter Bevordering van het Vlaams Leven te Brussel in 1947⁷² van de grond kwam, wilde dit zelf opnieuw aanknopen met zijn Guldensporentraditie. Vanuit het Comité werden pogingen ondernomen om Boon te overtuigen van een gezamenlijke viering, aangezien twee vieringen financieel en organisatorisch nefast waren.⁷³ Het was van meet af aan duidelijk dat dit

⁶⁸. FLORIS PRIMIS (Antwerpen 1882-1954). Zie: A. CALLENS, "Prims Floris", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2509-2510.

⁶⁹. ROBERT VANDEPUTTE (Antwerpen 1908-Brussel 1997). Zie: E. VANDEWALLE & J. BOHETS, "Vandeputte Robert", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3154-3155.

⁷⁰. MAURICE ROELANTS (Gent 1895-Sint-Martens-Lennik 1966). Zie: R. VERVLIT, "Roelants Maurice", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2633-2635.

⁷¹. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Ongeklasseerde map met codenummer V/5592/D. Brief Clottens aan Lindemans van 13 juni 1945.

⁷². Het Comité ter Bevordering van het Vlaams Leven te Brussel veranderde van naam in 1950. Het Comité ging toen Vlaams Komitee voor Brussel heten.

financiële euvel vooral het Comité zelf zou treffen. De openbare omroep kon veel meer financieel gewicht in de schaal leggen. Voor de 650ste verjaardag van de Guldensporenslag in 1952 organiseerde de omroep een zodanig grootse viering dat het Vlaams Komitee voor Brussel zich genoodzaakt zag om af te zien van een eigen viering.⁷⁴ Het feest ging door in het Paleis voor Schone Kunsten, gerealiseerd door het symfonisch orkest, het versterkt koor en het personeel van de openbare omroep. Tevens werd op 11 juli 1952 het radioprogramma van de dag in het teken geplaatst van de Guldensporenviering. De rechtstreekse uitzending van het feest in het Paleis voor Schone Kunsten vormde de apotheose.⁷⁵ Sindsdien volgden de groots opgezette Guldensporenherdenkingen in het Brusselse zich jaarlijks op. De viering van 11 juli 1954 vond opnieuw plaats in het Paleis voor Schone Kunsten en werd rechtstreeks uitgezonden op televisie, wat een primeur was.⁷⁶ De avond ervoor was 11 juli herdacht in de gewone tv-uitzendingen met een film *De Slag der Gulden Sporen* over de historische betekenis van 1302.⁷⁷ Alle middelen en personeel werden aangewend om de Guldensporenvieringen tot een succes te maken: omroepkoor, symfonieorkest, solisten, recitanten, nieuwslezers enzovoort.⁷⁸ Met uitzondering van 1954, 1956 en 1957, toen het Vlaams Komitee eigen vieringen organiseerde, verliep de viering steeds zoals in 1952. Het Vlaams Komitee kreeg in al die jaren steeds opnieuw 'de eer' om als medeorganisator vermeld te worden. Op die manier wilde de omroep de schijn wekken te spreken in naam van heel de Vlaamse gemeenschap van Brussel. In de praktijk had de medewerking van het Komitee weinig om het lijf. Een voorbeeld daarvan was de viering ter gelegenheid van de Wereldtentoonstelling in 1958. Ondanks de officiële status van het Vlaams Komitee als meewerkende vereniging werd het bij de voorbereidingen niet betrokken. Begin maart vroeg Boon aan het hoofd van de muziekdienst, Leonce Gras, om na te denken over de invulling van het Guldensporenprogramma. Toen begin juni het programma definitieve vorm had gekregen, wist het Vlaams Komitee nog steeds nergens van. Pas een paar weken voor de viering deelde Boon het programma mee aan het Komitee. Het jaar daarop voltrok zich hetzelfde scenario. Het Komitee probeerde herhaaldelijk gesprekken aan te knopen met Jan Boon met het oog op de gezamenlijke viering van de Guldensporendag. Boon liet na verloop van tijd weten dat

⁷³. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Vergadering van 10 mei 1948.

⁷⁴. *De Nieuwe Gids*, 8 juli 1952, p. 7.

⁷⁵. *De Nieuwe Gids*, 8 juli 1952, p. 7.

⁷⁶. *De Standaard*, 13 juli 1954, p. 2.

⁷⁷. 't Vrije Volksblad, 9 juli 1954, p. 2.

⁷⁸. A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen te Brussel, 1930-1980*, Brussel: Vlaams Komitee voor Brussel, 1980, s.p.

de directies van de muziekdienst en de gesproken uitzendingen al bezig waren met de uitwerking van het programma. Boon had daartoe zelf een 11 juli-commissie samengesteld met daarin de orkestleider Leonce Gras, de directeur van de gesproken uitzendingen Van Kerckhoven, Marcel Coole en Raymond Brulez. Het Vlaams Komitee kon desgewenst een verslag krijgen van de besprekingen van de 11 juli-commissie.⁷⁹ Een poging van het Komitee om suggesties te geven over de inhoud van de komende viering viel bij Boon in slechte aarde. De administrateur-directeur-generaal schreef persoonlijk aan voorzitter Van Cauwelaert dat, indien hij niet akkoord ging met het programma, hij maar een eigen feest moest inrichten.⁸⁰

Ook het Vlaams Jeugdkomitee voor de Wereldtentoonstelling maakte kennis met Boons onverzettelijkheid. Dit Komitee plande op 5 juli 1958, aan de vooravond van de Vlaamse Dag op de Wereldtentoonstelling, een Guldensporenviering in Strombeek-Bever. Het Vlaams Jeugdkomitee was een jaar eerder opgericht om te reageren tegen de sterke Franstalige invloed in het organisatiecomité van de Wereldtentoonstelling. De viering moest in de ogen van de initiatiefnemers een inleidende manifestatie vormen op de Vlaamse Dag. De organisatoren zagen die groots: de viering moest uitgroeien tot de belangrijkste manifestatie van de naoorlogse Vlaamse Beweging. Zij schreven daarom ook Jan Boon, maar die weigerde deel uit te maken van het beschermcomité: 'Ik ontving uw beide oproepen voor een 11 juli-herdenking te Wemmel op 5 juli a.s. en verklaar U dat ik geen deel wens uit te maken van uw beschermcomité. Ik vind immers deze onderneming niet ter zake dienende voor de Vlaamse opgang te Brussel.'⁸¹ Ook de bemiddeling van Jozef Clottens mocht niet baten. In zijn onderhoud met Boon beklemdoende de voorman van het Vlaams Komitee voor Brussel dat het niet in de bedoeling lag van de jongeren om er een betoging tégen de Wereldtentoonstelling van te maken. Het Vlaams Komitee verleende overigens steun aan het initiatief, vooral omdat de onderneming geleid werd door Coomans, een van de steunpilaren van de commissie onderwijs van het Komitee. Zijn inspanningen mochten echter niet baten. Boon vond 'de onderneming' te Wemmel 'overbodig' aangezien de omroep zelf een Guldensporenviering organiseerde in de Magdalenazaal op 10 juli.⁸² Kortom, sinds 1945 was de Brusselse Guldensporenviering

⁷⁹. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. D10. Dienstnota Brulez aan Boon van 27 mei 1959.

⁸⁰. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. D10. Brief van Boon aan Van Cauwelaert van 25 mei 1959.

⁸¹. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. D10. Brief Boon aan Verrept van 21 mei 1958.

⁸². AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. D10. Brief Boon aan Verrept van 21 mei 1958.

vrijwel het monopolie van de openbare omroep. Volgens Boon sprak de omroep in naam van de hele Brussels-Vlaamse gemeenschap. In elk geval werd de slag om de toeschouwers ruim gewonnen door de omroep. Het Paleis voor Schone Kunsten liep jaarlijks vol, wat neerkwam op 2.000 man. Zoals we verder nog zullen zien trokken de aparte vieringen van het Vlaams Komitee hooguit enkele honderden toeschouwers.⁸³

In 1960 overleed Jan Boon. Betekende dit het einde van de Guldensporenviering van de omroep? Helemaal niet. Zijn opvolger aan het hoofd van de openbare omroep, Paul Vandenbussche, zette ze immers verder. Vandenbussche was vanaf 1945 actief binnen de omroep als radiojournalist, gespecialiseerd in buitenlandse politiek. Vandenbussche was van huize uit een katholieke figuur. Zijn vader was een in Brussel ingeweken West-Vlaming die jarenlang actief was in het hoofdbestuur van het Davidsfonds en de Katholieke Vlaamse Landsbond. Vader Vandenbussche lag ook aan de basis van de oprichting van Vlaamse humaniora aan het Jetse aartsbisschoppelijke Sint-Pieterscollege. Zelf stichtte hij mee de Davidsfondsafdeling Heizel-Verregat. In zijn jonge jaren was hij bondsleider geweest bij de lokale KSA-afdeling van Jette. Ook was hij regeringscommissaris bij de omroep voor de katholieke minister Pierre Harmel. Vandenbussche schreef als redactioneel diensthoofd buitenlandse politiek geregeld bijdragen in het CVP-partijblad *Zeg*.⁸⁴

Net als Boon hield Vandenbussche toezicht op de inhoudelijke programmatie van de Guldensporenvieringen. Op 15 juni 1969 organiseerde de BRT een Guldensporenviering in het Paleis voor Schone Kunsten, met medewerking van het symfonieorkest en het koor van de BRT. Vandenbussche had het idee opgevat om *De Schelde* van Benoit op te voeren, naar aanleiding van de opening van een nieuwe tunnel onder de Schelde in Antwerpen. Vervolgens gaf hij de opdracht aan programmadirecteur Corneel Mertens om de viering in die zin uit te werken.⁸⁵ Vandenbussche besliste een uitgebreide samenvatting van veertig minuten te brengen op de televisie op 11 juli.⁸⁶ In de traditie van Boon werd het programma ‘mee-

⁸³. De Brusselse Post, een onverdachte bron aldus, sprak zo in 1953 en 1955 van 2000 aanwezigen of een uitverkocht Paleis voor Schone Kunsten. Zie: *De Brusselse Post*, 15 juli 1953, p. 8 & 15 juli 1955, p. 12.

⁸⁴. PAUL VANDENBUSSCHE (Jette 1921-). Zie: K. HEMMERECHTS, “Vandenbussche Paul”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3153-3154 & J.C. BURGELMAN, *Omroep en Politiek. Het Belgisch audio-visuele bestel als inzet en resultante van de naoorlogse partijpolitieke machtsstrategieën (1940-1960)*, Brussel: BRT-uitgaven, 1990, pp. 287 & 329.

⁸⁵. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Doos 7792. Brief Vandenbussche aan Mertens en Janssens van 20 december 1968.

⁸⁶. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Doos 7792. Interne fiche met organisatorische aspecten over de 11-juliviering van 1969.

gedeeld' aan het Vlaams Komitee voor Brussel, zonder dat dit laatste daar iets in te zeggen had. Het Komitee klaagde in de loop van de jaren zestig herhaaldelijk over deze laattijdige communicatie. Ook vergelijkbaar met het tijdperk-Boon was het feit dat de vieringen werden bijgewoond door personaliteiten uit de CVP. We zagen eerder dat verschillende CVP-ministers op de vieringen aanwezig waren en er het woord voerden. Evenzeer vergelijkbaar was het weren van Vlaams-nationalistische invloeden in het programma van de Guldensporenviering. Dat bleek vooral uit reacties vanuit die Vlaams-nationalistische hoek. Zoals we verder zullen zien hakte de Volksunie geregeld in op de bemoeienissen van de 'staatsomroep' met Vlaams-nationale manifestaties zoals de Guldensporenviering en het zangfeest. Binnen het Vlaams Komitee voor Brussel bleef de ergernis over het gebrek aan een strijdbare geest van de omroep-Guldensporenvieringen levendig.

Met de viering van 1963 vond er een incident plaats dat tekenend was voor de bewuste manier waarop men sinds 1945 het Vlaams-nationale element uit de vieringen weerde en ook voor de betrokkenheid van de CVP hierbij. De voorzitter van het Vlaams Komitee voor Brussel, Edgard Van Cauwelaert, had van Vandenbussche verkregen dat hij een redevoering mocht houden op de viering van de openbare omroep. Van Cauwelaert moest voorafgaandelijk wel zijn toespraak toelichten in een onderhoud met Vandenbussche en verzekeren dat hij 'gematigd' zou blijven.⁸⁷ Tegen die afspraken in week Van Cauwelaert tijdens de viering van zijn tekst af en hield een strijdrede waarin hij uithaalde naar de houding van de CVP in de faciliteitenkwestie, die op dat ogenblik in volle belangstelling stond. De rede ging gepaard met 'luidruchtig applaus' en 'vijandige kreten' tegen de CVP.⁸⁸ De viering, die niet rechtstreeks in de ether ging, werd gecensureerd met het oog op de integrale uitzending ervan op 13 juli. De scherpe kanten van de toespraak van Van Cauwelaert, zeker die in verband met de CVP, en de 'passionele reacties uit het publiek' werden weggesneden. Niettegenstaande die ingreep bleven reacties vanuit de CVP niet uit. Een paar dagen na het incident verklaarde de voorzitter van de Vaste Commissie dat er scherpe kritiek werd geuit op de viering en de 'antigouvernementele sfeer' die er hing.⁸⁹ Het katholieke lid van de Vaste Commissie, Rafaël Hulpiau, was van mening dat men de toespraak nooit had mogen toelaten. In de gespannen politieke omstandigheden kon men zich immers aan 'scherpe reacties en overdrijvingen' verwachten. Sterke

⁸⁷. VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Vaste Commissie. Uittreksel P.V. 58 van 15 juli 1963, p. 1.

⁸⁸. *De Standaard*, 12 juli 1963, p. 5.

⁸⁹. VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Vaste Commissie. Uittreksel P.V. 58 van 15 juli 1963, p. 1.

nationalistische strekkingen aan Waalse kant maakten aan Vlaamse kant extremistische krachten wakker die elke gelegenheid te baat namen om aan bod te komen. De BRT had er verkeerdt aan gedaan om de camera en de microfoon in het bereik van extremistische krachten te brengen.⁹⁰ De partijleiding van de CVP liet via Hulpiau weten dat de gecensureerde reportage van 13 juli 'in de huidige politieke spanning te uitgebreid en te scherp' was. Minister van Verkeer Bertrand, de vertegenwoordiger van de regering bij de BRT, ventileerde via zijn regeringscommissaris eveneens zijn ongenoegen. Het was niet opportuun een reportage te wijden aan een scherpe toespraak, ook al waren de betwiste passages eruit gecensureerd. Het partijbestuur volgend vond hij dat het niet opging dat in de politiek geladen sfeer van dat ogenblik de BRT 'sommige vormen van extremisme' diende. Vandenbussche kon alleen maar reageren door te stellen dat zijn 'goede trouw' verschalkt was door Van Cauwelaert en dat de BRT zijn vertrouwen zou onttrekken aan het Vlaams Komitee voor Brussel.⁹¹ In de jaren zestig bleef de BRT de strategie volgen die het vanaf 1945 had aangehouden onder impuls van Boon, en die steeds aanleunde bij die van de CVP: onder alle omstandigheden het Vlaams-nationalisme weren.

1.2.1.2 De openbare omroep en zijn Guldensporenviering

Met de herinrichting van de Guldensporenviering in Brussel in 1945 door de openbare omroep werd het herstel van de Vlaamse minimalistische strekking beoogd. Het kwam erop aan in de gegeven omstandigheden aan te tonen dat er een democratische Vlaamse Beweging bestond die haar vingers niet aan de collaboratie had verbrand. Bovendien wilde men een heruitgave van het Vlaams-nationalisme in de kiem smoren. De Guldensporenviering moest bijdragen aan de beeldvorming over de 'echte' Vlaamse identiteit en die was democratisch, vaderlands en antinationalistisch. De Guldensporenslag toonde de authenticiteit van deze identiteitsvisie aan. Het was een strijd van het Vlaamse volk voor democratie, die de weg plaveide voor de totstandkoming van België. Op die manier werden de sociale interpretatie van het begin van de twintigste eeuw en de negentiende-eeuwse Belgische interpretatie gecombineerd. De eerste historische studie die deze mengeling maakte, verscheen als een kleine monografie in de patriottische reeks *Notre Passé* en was van de hand van de Gentse stadsarchivaris Henri Nowé. Hij zag 1302 als een complex verschijnsel dat niet tot één enkele verklaringsfactor was te reduceren.

⁹⁰. VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Vaste Commissie. Uittreksel P.V. 58 van 15 juli 1963, p. 2.

⁹¹. VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Vaste Commissie. Uittreksel P.V. 58 Bijlage 1, p. 3.

Volgens hem speelden zowel sociale als nationale motieven. 1302 kon ook als een stap gezien worden in de richting van de zelfstandigheid van de latere Nederlanden en het latere België.⁹² Het was die mengeling die teruggevonden werd in de Guldensporentoespraken op de vieringen van de openbare omroep.

Dat de strijd democratisch was geweest, werd door veel sprekers beklemtoond. De toon werd gezet door Jan Boon in zijn Guldensporentoespraak op 11 juli 1945. Volgens de administrateur-directeur-generaal voltrok zich in 1302 de 'allereerste overwinning van de democratie'. De slag op de Groeningekouter luidde het begin in van 'steeds meer democratische veroveringen'. Voor 1302 kon de geschiedenis gereduceerd worden tot een voortdurende machtsstrijd tussen de grafelijke macht en 'adelijke heerszucht'. Hij speelde zich 'boven de hoofden van het volk' af. In 1302 werd het volk zich bewust van zijn 'lotsverbondenheid', die voortkwam uit de wens tot deelname van de ambachten aan het politieke bestel. Vlaanderen kon dus prat gaan op de eerste democratische overwinning in de menselijke geschiedenis: 'Bij Vlaanderen zal men moeten beginnen telkens als men de volledige geschiedenis der democratie in Europa begrijpelijk wil maken.'⁹³ Boons visie leek als twee druppels water op de sociale Guldensporen-interpretatie van August Vermeylen: ook hij legde de nadruk op de confrontatie tussen patriciërs en naar democratie strevende stedelijke ambachten.⁹⁴ CVP-minister Alfons Verbist trad deze visie bij in zijn Guldensporentoespraak van 1947 in de Koninklijke Vlaamse Schouwburg. Hij omschreef 1302 als 'de zege, de dageraad en de uitstraling van de democratie, zowel in politiek als sociaal opzicht'. 11 juli 1302 vormde een fundamentele datum in de politieke ontvoogding van een volk.⁹⁵ Herman Teirlinck bouwde zijn toespraak ter gelegenheid van de 650ste verjaardag van de Guldensporenslag in het Paleis voor Schone Kunsten eveneens op rond die democratische interpretatie. Op 11 juli 1302 zette men een eerste beslissende stap in de richting van wat hij de humanistische wereldrevolutie noemde. Zoals Boon bestempelde de letterkundige 11 juli 1302 als een moment waarop de grondslagen werden gelegd van de democratische vrijheden: 'Het eerste heldenbloed voor de eerste democratisch zege werd in 1302 vergoten.' De Vlaamse Beweging mocht zich niet verenigen tot een taalstrijd, maar moest streven naar 'het ruime grootmenselijke mandaat dat Groeninge' aan het Vlaamse volk had opgedragen.⁹⁶

⁹² J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, "Herdenkers en Herdenken etc.", p. 202.

⁹³ *De Nieuwe Gids*, 11 juli 1947, p. 1 (heruitgave van de toespraak van Jan Boon van 1945).

⁹⁴ J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, "Helden en herdenkers etc.", p. 196.

⁹⁵ *De Standaard*, 12 juli 1947, p. 1 & *De Nieuwe Gids*, 12 juli 1947, p. 1.

⁹⁶ *De Brusselse Post*, 15 juli 1952, p. 1.

Naast de sociale interpretatie greep men op de vieringen van de openbare omroep terug op de negentiende-eeuwse Belgische interpretatie van de Guldensporenslag, dat wil zeggen dat deze laatste een belangrijke rol werd toegeschreven in de Belgische staatsvorming. Die visie was voor en tijdens de oorlog door de Vlaams-nationalistische geschiedschrijving zwaar aangevallen, en vervangen door een eigen interpretatie van de feiten van 1302. In hun ogen werd 1302 een strijd van het Vlaamse volk dat niets te maken had met het door hen verachte Belgische staatskader. Jan Boon kaatste in zijn Guldensporenrede van 1945 de bal terug door de gebeurtenis van 1302 voor te stellen als 'een vaderlandsch feit, een staatkundig feit', en niet een 'geïsoleerd Vlaams feit'.⁹⁷ Meteen volgde een kritiek aan het adres van Vlaams-nationalisten: 'Het moet nu gedaan zijn met vitters en de kleinmoedigen en wij moeten spreken en bewegen als volwaardige Vlaamsche burgers van den Belgischen staat waarvan wij de sterke en zelfbewuste meerderheid zijn...'⁹⁸ Het jaar daarop hield CVP-senator Frank Baur een pleidooi voor een zelfbewust Vlaams volk in het Belgisch vaderland, gepaard gaande met een uitval naar het collaborerende Vlaams-nationalisme: 'Vlamingen, gedenkt wat uwe vaderen waren, wat gij bezig waart te worden voor den verraderlijken aanval van 1940, wat gij thans zijt, door de schuld van hen die de eer van uwen naam met verraad bezoedelden en wat gij worden kunt in ons Belgisch vaderland, indien gij het voorbeeld onzer vaderen volgt!'⁹⁹

Verschillende sprekers die het 11-juliforum van de Brusselse Guldensporenviering betraden, vielen terug op de negentiende-eeuwse visie op de Guldensporenslag als Belgisch feit. Voor Van Cauwelaert smeedde de overwinning van 1302 een gevoel van samenhang, waaruit de Bourgondische staat zou worden geboren, die op zijn beurt als de voorloper werd beschouwd van de Belgische staat van 1830.¹⁰⁰ Alfons Verbist oreerde in zijn toespraak van 1947 dat het stuiten van de Franse expansiedrang door het Vlaamse volk de weg had vrijgemaakt voor het latere België. Het Vlaamse volk had toen immers voorkomen dat het Franse imperialisme zou uitdeinen naar Brabant en andere vorstendommen.¹⁰¹ Dezelfde visie op 1302 werd verkondigd door Floris Van der Mueren op de jubileumviering van 1952. Op diezelfde viering noemde Teirlinck 11 juli 1302 zelfs ongezoeten een Belgisch-nationale én een Vlaams-nationale

⁹⁷. AMERIKAANS THEATER. Achief openbare omroep. Doos 7538. Map met gelegenheidstoespraken van Jan Boon, 1940-1960.

⁹⁸. KATHOLIEK DOCUMENTATIE- EN ONDERZOEKSCENTRUM. Archief Jan Boon/Maria Ceulemans. Nummer 7.6.3.1.6. Radiorede van 11 juli 1945 door Jan Boon.

⁹⁹. *De Nieuwe Standaard*, 12 juli 1946, p. 2.

¹⁰⁰. *De Nieuwe Gids*, 13 juli 1951, p. 11.

¹⁰¹. *De Nieuwe Gids*, 12 juli 1947, p. 1.

strijd. Wallonië moest die strijd evengoed vieren, maar ‘demagogische prestigezucht’ stond dat in de weg.¹⁰²

Naast democratiegezindheid en vaderlandslievendheid maakte antinationalisme deel uit van de beeldvorming over de Vlaamse identiteit op de Guldensporenvieringen van de openbare omroep. Meer bepaald viseerde men het minderwaardigheidscomplex dat door het Vlaams-nationalisme gecultiveerd werd. Men verwierp de ‘verkrampde’ verdediging van de eigen identiteit, wat zich uitte in het verhaal van onderdrukking door de Franse erfvijand en de eeuwenoude strijd tegen deze laatste. De klemtoon lag op de cultivatie van een fierheidsgevoel over de rijke geschiedenis en cultuur van een zelfverzekerd Vlaams volk. Zoals eerder gezegd hekelde Jan Boon in zijn 11-julitoespraak van 1945 de ‘vitters en kleinmoedigen’. Boon zag er als administrateur-directeur-generaal op toe dat de Guldensporentoespraken van ‘antigevoelens’ gevrijwaard bleven. Dat blijkt uit een brief van Boon aan Frans Van Cauwelaert, waarin hij deze laatste uitnodigde om een toespraak te komen houden ter gelegenheid van de Guldensporenviering van 1959. De brief bevatte een aantal veelbetekenende aanbevelingen: de rede mocht niet ontaarden in een oproep tot strijd of anti-Belgische en anti-Franse gevoelens cultiveren, maar een ‘spoorslag’ geven tot fierheid en moed aan de Vlamingen.¹⁰³ De verkrampde verdediging van de Vlaamse identiteit door het Vlaams-nationalisme werd ook na het tijdperk-Boon op BRT verschillende malen zwaar op de korrel genomen. Zo vermeldde het programmaboekje van de viering van 1963 dat het niet langer gewenst was dat de Vlamingen naar de wereld keken ‘met samengetrokken wenkbrauwen en een verbeterd trek om de mond’, wel integendeel... ‘Wij kunnen ook flamingant zijn zonder de goedendag te zwaaien en zonder de vuisten te ballen’ en ten slotte... ‘Het is een nare wet dat wij steeds op onze Vlaamse hoede moeten wezen, dat wij ons waakzaam en weerbaar moeten aanstellen, opdat men ons de grond niet van onder de voeten zou stelen en onze kinderen tegen elk spraakgebrek te vrijwaren.’¹⁰⁴ In diezelfde lijn lag Boons verzet tegen de opname van Vlaamse strijdliederen in het feestprogramma. Deze cultiveerden immers vooral antigevoelens. De administrateur-directeur-generaal was ook op dit punt onvermurwbaar. Dat blijkt uit polemieken met het Vlaams Komitee voor Brussel. Voor de vieringen van 11 juli 1955 en 1958 trok een vertegenwoordiging van het Komitee de stoute schoenen aan en begaf zich

¹⁰². *De Brusselse Post*, 15 juli 1952, p. 1.

¹⁰³. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Archief Algemene Directie. Doos 2696. NIR-Guldensporenviering 1959-1960. Brief Boon aan Van Cauwelaert, 6 juni 1959.

¹⁰⁴. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Ongeklasseerde en ongenummerde doos. Loszittende aankondigingsbrochure van de Guldensporenherdenking van de openbare omroep van 1963.

naar het Flageyplein om Jan Boon te verzoeken de Guldensporenvieringen een meer strijdend karakter te geven.¹⁰⁵ In beide gevallen ving het Komitee bot. Voor Boon moest de Guldensporenviering uitgroeien tot een 'artistiek hoogstaand' feest, een 'bevrijd volk waardig', zoals hij in een brief kenbaar maakte aan Jozef Clottens: 'Op de dag van een groot nationaal feest zijn wij van mening dat een volk met culturele grootheid een groot, hoogstaand feest moet op touw zetten. Wij zijn niet van mening dat tromgeroffel en een liederenavond in de hoofdstad van het land als 11 julifeest moet dienen.'¹⁰⁶

Wat bedoelde Boon met een hoogstaand artistiek feest? Meestal ging de voorkeur uit naar klassieke muziekstukken voor orkest. De meest duidelijke Vlaamse component werd in deze gevormd door het spelen van muziekstukken uit het repertoire van Peter Benoit, de grondlegger van de nationalistische school in de Vlaamse muziek. Een cantate zoals de *Pacificatie van Gent* en het oratorium *De Schelde* stonden meermaals op het programma van de vieringen van de openbare omroep.¹⁰⁷ Maar de omroep illustreerde dat er ook muzikaal leven was voor en na Benoit, en dat deze niet verbonden hoefde te zijn met zijn nationale school. Zo programmeerde de omroep werken van componisten die geen affiniteit hadden met de Vlaamse Beweging en in hun muziek aansluiting zochten bij Europese stromingen in de muziekkunst. Deze componisten schreven werk op Nederlandse teksten, maar hadden weinig gemeen met het Vlaamse strijd- of volkslied.¹⁰⁸ Markante voorbeelden waren Paul Gilson, August De Boeck, Lodewijk Mortelmans en Jan Blockx. Gilson stond bekend als de man die aan het einde van de negentiende eeuw de Vlaamse muziek in voeling bracht met Europese stromingen. Hij creëerde balletten en verschillende opera's die in de smaak vielen op de Guldensporenvieringen van de openbare omroep. Het ging om *De Zee* (1890) en zijn opera *Prinses Zonneschijn* (1903).¹⁰⁹ Een andere populaire componist bij de omroep was

¹⁰⁵ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de Algemene Vergadering van 24 mei 1955 & AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. Map D10. Brief Clottens aan Boon van 12 juni 1958.

¹⁰⁶ AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Algemene Directie. Doos 2696. Map D10. Brief Boon aan Van Cauwelaert van 25 mei 1959.

¹⁰⁷ De *Pacificatie van Gent* werd zo geprogrammeerd op de Guldensporenviering van 1947, en werd ter gelegenheid van 11 juli 1951 ook integraal uitgezonden via de radio. Zie: KATHOLIEK DOCUMENTATIE- EN ONDERZOEKSCENTRUM. Archief Jan Boon/Maria Ceulemans. Nummer 7.6.4.5. Gelegenheidsdrukwerk. Guldensporenviering 1947 & *De Brusselse Post*, 11 juli 1951, p. 4. De *Schelde*, Benoits eerste muzieknationalistische werk, stond onder andere geprogrammeerd op de vieringen van 1958 en 1969. Zie: A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen in Brussel etc.*, s.p.

¹⁰⁸ H. WILLAERT & J. DEWILDE, *Het Lied in Ziel en Mond. 150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1987, p. 74.

August De Boeck. Van hem werd zijn *Dahomeyse Rapsodie* meermaals opgevoerd, evenals een aantal andere werken waaronder zijn *Fantaisie op twee Vlaamse thema's*.¹¹⁰ Lodewijk Mortelmans maakte vooral naam met zijn liedkunst op basis van Gezelle-teksten. Jan Blockx werd bekend als componist van romantisch-realistische opera's zoals *Herbergprinses* (1896).¹¹¹

Kortom, door middel van de viering van de Guldensporenslag verbeeldde de openbare omroep de Vlaamse identiteit als vaderlandslievend, democratisch en antinationalistisch. De Vlaams-nationale manier van Guldensporenvieren werd beschouwd als *passé*. Dat betekende echter niet dat deze van het Brussels toneel verdwenen was, maar daarover meer in het volgend hoofdstuk.

I.2.2 Het Vlaams Komitee voor Brussel in het verzet

I.2.2.1 Het Vlaams Komitee voor Brussel en de 'alternatieve' Guldensporenviering

Zoals eerder geschreven, maakte de collaboratie van sommige leden een onmiddellijke heroprichting van het Vlaamsch Verbond voor Brussel na de oorlog vrijwel onmogelijk. Het was wachten tot 1946 alvorens er plannen circuleerden tot een heroprichting, ditmaal onder de benaming *Comité ter Bevordering van het Vlaams Leven te Brussel*. De eerste vergadering vond plaats op 23 juni 1947. Het nieuwe Comité profileerde zich als erfgenaam van het vooroorlogs Vlaamsch Verbond: een strijdvereniging en drukkingsgroep op taalpolitiek vlak, met onderwijs en administratie als voornaamste actiepunten. Het Guldensporenkomitee vormde een pluralistische overkoepeling van het Vlaamse socio-culturele verenigingsleven in Brussel, voornamelijk met afgevaardigden uit het Davidsfonds, Willemsfonds en Vermeylenfonds. Het Davidsfonds vormde de belangrijkste pijler van het Guldensporenkomitee. Het fonds was in Brussel numeriek het sterkst en het best ingeplant op lokaal niveau. In 1948 telde het Davidsfonds in Brussel 27 afdelingen in alle uithoeken van de agglomera-

¹⁰⁹. Fragmenten uit *De Zee* werden al op de viering van 1945 uitgevoerd. Het programma van 1957 was volledig gewijd aan de integrale opvoering ervan, wat herhaald werd in 1965. De opera *Prinses Zonneshijn* werd dan weer integraal uitgevoerd op de Guldensporenviering van 1955. Zie: *De Nieuwe Standaard*, 14 juli 1948, p. 4; *De Brusselse Post*, 15 juli 1957, p. 3; *De Standaard*, 12 juli 1965, p. 8 & *De Standaard*, 13 juli 1955, p. 5.

¹¹⁰. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN. Archief BRT. Map 6/9461-BR/D. Programmabrochure Guldensporenconcert van 1965.

¹¹¹. De Guldensporenviering van 1955 stond zo in het teken van de opvoering van het tweede bedrijf van *De Herbergprinses*. Zie: *De Brusselse Post*, 15 juni 1955, p. 3.

tie.¹¹² Het Willemsfonds telde slechts twee afdelingen, Brussel en Schaarbeek/Sint-Joost-ten-Node, goed voor 625 leden in 1949.¹¹³ Ter vergelijking: alleen al de afdeling Brussel van het Davidsfonds telde op datzelfde ogenblik 373 leden.¹¹⁴ Het Vermeylenfonds richtte zich in de eerste plaats op een intellectueel publiek, waardoor er nauwelijks aan lokale afdelingen werd gedacht. Numeriek gezien was het fonds het kleinst.¹¹⁵ Het Comité werd verder gedragen door figuren wier sociaal-professionele profiel zich leende tot actie op taalpolitiek vlak. Zo rekruteerde het Comité zijn bestuursleden vooral in de openbare sector – vooral ambtenaren en onderwijsmensen – en in de vrije beroepen – vooral advocaten en journalisten. Die professionele samenstelling lag in het verlengde van de vooroorlogse situatie.

De drijvende kracht achter de heroprichting van het Comité was Jozef Clottens die tot aan zijn dood het voorzitterschap ervan op zich zou nemen. Deze éminence grise van de Vlaamse Beweging in Brussel was lid van het nationaal bestuur van het Davidsfonds én lid van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht. Professioneel gezien doorliep Clottens een carrière binnen de ambtenarij, onder andere als klerk bij de Belgische staatspoorwegen en op de ministeries van Landbouw en Binnenlandse Zaken.¹¹⁶ Hij stond in 1933 aan de wieg van het Vlaamsch Verbond voor Brussel. Een andere ambtenaar in het bestuur was Fernand Bové, werkzaam op de Rijksdienst voor Sociale Zekerheid en medeoprichter van het Verbond van het Vlaams Overheidspersoneel, waarvan hij enige jaren het voorzitterschap op zich zou nemen. Hij was begaan met de Vlaamse taalrechten bij het overheidspersoneel waaraan hij een wekelijkse rubriek ontleende in *De Standaard*. Hij leverde tevens als jurist verschillende juridische bijdragen over de taalwetgeving.¹¹⁷ Net als Clottens was hij lid van de Vaste Commissie voor Taaltoezicht. De beweging werd ook gedragen door Vlaams-Brusselse figuren uit het onderwijs. Een van de bekendste gezichten was Karel De Pauw. Hij startte zijn loopbaan in de jaren twintig als onderwijzer in het Brussels lager onderwijs en kwam nadien terecht in de lagere en middelbare normaalschool Karel Buls. De man maakte ook naam als directeur van de leergangen van het Willemsfonds.¹¹⁸ August Aernouts was leraar aan het Brussels atheneum en

¹¹² J. DERAECK, *De Vlaamse Beweging in het naoorlogse Brussel (1944-1950)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis, Vrije Universiteit Brussel, 2002-2003, p. 48.

¹¹³ J. DERAECK, op. cit., p. 33.

¹¹⁴ J. DERAECK, op. cit., p. 51.

¹¹⁵ J. DERAECK, op. cit., pp. 57-58.

¹¹⁶ JOZEF CLOTTENS (Mechelen 1881-Schaarbeek 1959). Zie: L. SIEBEN, "Clottens Jozef", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 751-752.

¹¹⁷ FERNAND BOVÉ (Merelbeke 1926-). Zie: P. STOPPIE, "Bové Fernand", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 576.

bekend als secretaris van het Vermeylenfonds.¹¹⁹ Tot het lerarenkorps binnen het bestuur hoorden ten slotte ook Antoon Goeyens en Jan Tordeur. Deze laatste was ere-inspecteur van het Brusselse lager onderwijs en behoorde tot het Brusselse Willemsfonds.¹²⁰ Goeyens gaf les aan een onbekend gebleven Brusselse onderwijsinstelling, was ondervoorzitter van het Verbond der Vlaamse Oud-Strijders en behoorde tot het IJzerbedevaartcomité.¹²¹ Het talrijkst vertegenwoordigd waren de advocaten: Antoon Roosens, Edgard Van Cauwelaert, Hendrik Fayat, Leo Lindemans en Albert De Cuyper. Van Cauwelaert werd de eerste secretaris en volgde Clottens als voorzitter op in 1959. Deze advocaat en hoogleraar aan het Hoger Instituut voor Bestuurs- en Handelswetenschappen was voorzitter van het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie van Brussel. Zijn aandacht ging in de eerste plaats naar de verdediging en de bevordering van het Nederlandstalige onderwijs in Brussel.¹²² De Cuyper was sinds 1945 advocaat aan de balie van Brussel. Zijn rol binnen het Comité werd pas een eind later belangrijk, toen hij het voorzitterschap ervan op zich nam tussen 1971 en 1984.¹²³ Net zoals De Cuyper en Van Cauwelaert behoorde ook Hendrik Fayat tot de Vlaamse Balie van Brussel en tot het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie van Brussel. Hij behoorde tot de oprichters van het Vermeylenfonds en was stichtend voorzitter van de Brusselse Vermeylenkring. Fayat was een van de twee leden die een politiek mandaat combineerde met het lidmaatschap van het Vlaams Komitee. In 1946 werd hij tot volksvertegenwoordiger gekozen voor de socialistische partij. Een goede twee decennia later lag hij aan de basis van de Vlaams-Brusselse dissidentie binnen het Brusselse socialisme, met de oprichting van de Rode Leeuwen.¹²⁴ Ten slotte werd het kransje advocaten vervolledigd met Leo Lindemans. Deze vestigde zich onmiddellijk na de oorlog als advocaat in Brussel. Lindemans was de enige politiek actieve CVP'er in het Komitee. In 1948 werd hij lid van het arrondissementeel bestuur van

¹¹⁸. KAREL DE PAUW (Asse 1901-Sint-Agatha-Berchem 1970). Zie: J. TYSENS, "De Pauw Karel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2400.

¹¹⁹. C. KESTELOOT, *L'Obstacle. Entre fédéralisme et liberté linguistique: le Mouvement wallon et Bruxelles (1912-1965)*. Thèse présentée pour l'obtention du grade légal de docteur en Philosophie et Lettres, Université Libre de Bruxelles, 2000-2001, p. 502.

¹²⁰. Verdere gegevens ontbreken over deze figuur. Hij krijgt ook geen vermelding in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.

¹²¹. ANTOON GOEYENS (Sint-Truiden 1889-1967). Zie: ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Goeyens bestaande uit een losse map met code G/6835.

¹²². EDGARD VAN CAUWELAERT (Nederzwalm-Hermelgem 1916-Molenbeek 1987). Zie: E. VANDEWALLE & N. WOUTERS, "Van Cauwelaert Edgard", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 694-695.

¹²³. ALBERT DE CUYPER (Eine 1915-Mechelen 1993). Zie: F. DENYS, "De Cuyper Albert", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 832.

Brussel. Vanaf 1958 werd hij volksvertegenwoordiger en later senator. Hij vervulde ook de functie van bestuurslid van het Brusselse Davidsfonds en van voorzitter van de Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreiding en het Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel. Zijn aandacht voor de situatie van de Vlamingen in Brussel kwam ook tot uiting in tal van publicaties en bijdragen in *De Brusselse Post*.¹²⁵ Het lijstje advocaten kan ten slotte afgesloten worden met Antoon Roosens. Deze doctor in de rechten werd in de loop van de jaren vijftig actief in de Vlaamse Beweging, als secretaris van het Vlaams Komitee voor Brussel. Hij ontpopte zich tot de ideoloog van het sociaal-flamingantisme, een strekking binnen de Vlaamse Beweging die het federalisme koppelde aan economische structuurhervormingen. Veel later werd hij nationaal voorzitter van het Mase-reelfonds.¹²⁶ Tot het gezelschap van het Komitee behoorden ten slotte twee drukkers, August Wouters en Leo Van Hoorick. Zeker deze laatste naam klonk menig Vlaams Brusselaar bekend in de oren. Hij nam gedurende vele jaren de functie van secretaris van het Vlaams Komitee waar. Hij was de pionier van de Nederlandstalige vakbladen en technische uitgaven in Vlaanderen. Zijn Vlaamsgezindheid kwam ook tot uiting in zijn voorzitterschap van de Vlaamse Club, zijn secretarisschap van het Liberaal Vlaams Verbond en zijn lidmaatschap van de Brusselse afdeling van het Vlaams Economisch Verbond.¹²⁷

Een van de eerste doelstellingen die het Comité voor ogen had, was de herinrichting van een Guldensporenviering. Dat de openbare omroep sinds 1945 een viering inrichtte, kon het Comité klaarblijkelijk niet beko-ren aangezien vanaf 1947 werd overgegaan tot de organisatie van een eigen viering. Brussel was op die manier tot 1951 jaarlijks het toneel van twee vieringen. Daarna volgden er nog eigen vieringen in 1954, 1956 en 1957. In alle andere jaren werd het Vlaams Komitee voor Brussel vermeld als medeorganisator van de vieringen van de openbare omroep. De verhouding tussen het Vlaams Komitee voor Brussel en de openbare omroep bleek op zijn minst gezegd niet opperbest. De Guldensporenviering was de

¹²⁴ HENDRIK FAYAT (Sint-Jans-Molenbeek 1908-Jette 1997). Zie: M. DE WAELE, "Fayat Hendrik", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 1113-1115. Zie ook: R. DE GROOF, *De August Vermeylenkring. Politiek-culturele actie van progressieve en socialistische intellectuelen in Brussel (1954-2004)*, Brussel: VUBPRESS, 2004, pp. 31-37 & H. VAN VELTHOVEN, "Flamingant want socialist: Hendrik Fayat (28 juni 1908-21 september 1997)", in: E. WITTE & A. MARES (red.), *19 keer Brussel*, Brussel: VUBPRESS, 2001, pp. 187-205 (Brusselse Thema's 7).

¹²⁵ LEO LINDEMANS (Brussel 1923). N. WOUTERS, "Lindemans Leo", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 1911-1912.

¹²⁶ ANTOON ROOSENS (Meerbeke 1929-2003). H. CUYPERS & N. WOUTERS, "Roosens Antoon", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2657-2658.

¹²⁷ LEO VAN HOORICK (Zeel 1887-Ukkel 1965). G. DURNEZ, "Van Hoorick Leo", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1468.

inzet van een concurrentiestrijd, waarbij het Vlaams Komitee doorgaans aan het kortste eind trok. In tegenstelling tot de openbare omroep kon het Komitee slechts een bescheiden financieel gewicht in de schaal leggen. De omroep concurreerde de Guldensporenviering van het Komitee dood door de viering tegen sterk verminderde prijzen of zelfs volledig kosteloos te laten bijwonen. De feesten van de omroep werden bovendien gerealiseerd met het eigen symfonische orkest, versterkt koor enzovoort. Het Komitee zag zich echter gedwongen om een hoog inkomgeld te vragen om de praktische realisatie te bekostigen.¹²⁸ Die ongelijke situatie dwong het Vlaams Komitee voor Brussel in de jaren 1952 en 1953 tot samenwerking met de omroep, terwijl de eigen viering afgevoerd werd.¹²⁹ Veel bevrediging schonken die gezamenlijke vieringen niet voor het Komitee aangezien in 1954 opnieuw een eigen viering in het vooruitzicht werd gesteld in de zaal Stadium aan de Brusselse Hooikaai.¹³⁰ Deze maakte echter duidelijk dat men niet opgewassen was tegen de prestigieuze viering van de omroep. Het feest liep uit op een financiële kater, mede door het feit dat de opkomst onder de maat was gebleven. Er werd door Van Hoorick gesproken over 'regelrecht prestigeverlies'. Hij trok aan de alarmbel en waarschuwde ervoor dat de kas geen volgend financieel fiasco meer kon dragen.¹³¹ Binnen de bestuursvergadering werd de vinger op de wonde gelegd: de openbare omroep slaagde er met zijn financiële middelen moeiteloos in om een viering met hoog kunstgehalte te brengen en tevens lagere inkomprijzen te vragen. Volgens Van Hoorick hoefde het dan ook niet te verwonderen dat de Brusselse Vlamingen het feest van de openbare omroep verkozen boven dat van het Komitee. Hij achtte het raadzaam om in de toekomst af te zien van een eigen feest en zoals de twee voorgaande jaren mee te werken aan de viering van de omroep.¹³² Die raad viel niet in dovemansoren aangezien men het jaar erop afzag van de organisatie van een feest en in plaats daarvan zijn medewerking verleende aan de viering van de omroep. De gezamenlijke viering kon echter het ongenoegen binnen het Komitee over het gebrek aan strijdbaarheid ervan niet de kop indrukken. In 1956 besloot men Van Hooricks raad van twee jaar eerder in de wind te slaan door nogmaals solo te gaan.¹³³ Het feest vond

¹²⁸. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de Algemene Vergadering van 17 april 1957.

¹²⁹. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de vergadering van 10 mei 1948. A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen in Brussel etc.*, s.p.

¹³⁰. *De Brusselse Post*, 15 juli 1954, p. 9.

¹³¹. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Doos V/5436/D. Nr. 8111. Brief Van Hoorick aan Van Cauwelaert van 23 mei 1955.

¹³². A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen in Brussel enz.*, s.p.

plaats op 7 juli in de Patria-zaal in de Brusselse Broekstraat, en werd gerealiseerd met de medewerking van de volksdansgroep De Garve, de groep Outer en Heerd van Oudergem en de muziekkapel van de Zilvermewuwtjes.¹³⁴ Van Hooricks vrees werd bewaarheid: de Guldensporenviering kon de concurrentie met de openbare omroep niet aan. In *De Brusselse Post* gaf men toe dat de opkomst 'niet overweldigend' was geweest. Een lezersbrief legde de vinger op de wonde door de geringe belangstelling voor het feest te verklaren door het gebrek aan de 'bezieling voor verdere strijd'. Die mislukking stond in schril contrast met het succesvolle verloop van de Guldensporenviering van de openbare omroep. Alle beschikbare plaatsen in het Paleis voor Schone Kunsten waren veertien dagen van tevoren de deur uit.¹³⁵ *De Standaard* sprak na de viering van een 'nokvol' Paleis voor Schone Kunsten en een 'overweldigende' belangstelling.¹³⁶ Zelfs *De Brusselse Post* bleek geen moeite te hebben met toe te geven dat de viering een massale opkomst trok, na voorafgaandelijk het omgekeerde te hebben moeten vaststellen voor de eigen viering.¹³⁷ Dit alles was uiteraard niet van aard om de ontevreden binnen het Vlaams Komitee te paaien. De voorbereiding van 11 juli 1957 gaf alweer aanleiding tot een discussie over de wenselijkheid van een samenwerking met de omroep. Enerzijds kon men moeilijk opboksen tegen het financiële overwicht van de omroep. Anderzijds stootte het tegen de borst om mee te werken aan een 'makke' Guldensporenviering. De onverzettelijken binnen het Komitee haalden hun slag opnieuw thuis, want in 1957 organiseerde men voor het tweede jaar op rij op eigen houtje een Guldensporenviering, met medewerking van verschillende Brusselse volksdansgroepen en de muziekkapellen van de KSA en de Vlaamse Vereniging voor Katholieke Scouts. In de Patriaschouwburg deelde Edgard Van Cauwelaert een concreet politiek eisenprogramma mee van het Vlaams Komitee voor Brussel, terwijl Edmond Van Dieren een pleidooi hield voor amnestie. Daarna trok voor de eerste maal na de oorlog een optocht van de schouwburg naar de Beurs, dwars door het centrum van Brussel.¹³⁸ Bij gebrek aan een verslag in het archief kon niet achterhaald worden in welke mate dit succes opleverde. Dat laatste is echter twijfelachtig aangezien het Komitee na deze viering de handdoek definitief in de ring gooide en koos voor de samenwerkingsformule met de openbare omroep. Clottens vroeg zelf aan Boon om voor de

¹³³ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de algemene vergadering van 15 juni 1956.

¹³⁴ A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen etc.*, s.p.

¹³⁵ *De Brusselse Post*, 15 juli 1956, pp. 2 & 3.

¹³⁶ *De Standaard*, 13 juli 1956.

¹³⁷ *De Brusselse Post*, 17 juli 1956, p. 2.

¹³⁸ *De Standaard*, 12 juli 1957, p. 3 & A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen etc.*, s.p.

viering van 1958 te mogen samenwerken met de openbare omroep.¹³⁹ In die situatie kwam geen verandering in de jaren zestig. De algemene ledenvergadering van 13 juni 1961 besloot af te zien van een eigen viering gezien de ongelijke concurrentie met de omroep die zijn viering gratis liet bijwonen.¹⁴⁰ Op de algemene ledenvergadering van 29 mei 1962 pareerde de voorzitter de kritiek op de samenwerking met de 'lauwe' omroepviering met het gekende feit dat het Komitee niet beschikte over dezelfde begroting.¹⁴¹ Met de Guldensporenviering van de openbare omroep in 1963 kwamen de onderhuidse spanningen naar boven. Zoals eerder gezegd hield Edgard Van Cauwelaert er, tegen de afspraken met de BRT in, een strijdrede waarin hij uithaalde naar de houding van de CVP en de Eerste Minister in de faciliteitenkwestie. Binnen de Vaste Commissie van de BRT werd toen besloten om in de toekomst te vermijden dat camera en microfoon in het bereik van 'extremistische' strekkingen gebracht zouden worden.

Niet toevallig zag het jaar daarop voor het eerst sinds 1957 een alternatieve Guldensporenviering het licht. Het initiatief werd ditmaal genomen door de Brabantse afdeling van het Algemeen Nederlands Zangverbond. Het Vlaams Komitee voor Brussel verleende hieraan zijn medewerking. De zogenaamde Brabantse Guldensporenfeesten gingen door op 5 juli 1964, 4 juli 1965 en 3 juli 1966.¹⁴² Een onverdeeld succes werd het niet en vanaf 1967 beschikte de BRT opnieuw over de traditionele monopoliepositie op het Guldensporenfeest.

Tussen 1945 en het einde van de jaren zestig slaagde de omroep er aldus in om het monopolie op de Brusselse Guldensporenvieringen te verwerven. De sleutel tot succes lag daarbij in de grotere financiële draagkracht van de omroep, die tenslotte door de nationale overheid werd gefinancierd. Ondanks de beperkte middelen waarop het Komitee in vergelijking met de omroep kon bogen, bleef men in de mate van het mogelijke tegen de stroom oproeien, hetzij door de inrichting van een eigen viering, hetzij door te proberen van strijdbare elementen in het programma van de omroep in te lassen. Globaal gezien trok het Komitee aan het kortste eind. De eerste strategie liep met een financiële sisser af. De tweede botste op de onverzettelijkheid van Jan Boon

¹³⁹. A. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen etc.*, s.p.

¹⁴⁰. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de algemene vergadering van 13 juni 1961.

¹⁴¹. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de algemene vergadering van 29 mei 1962.

¹⁴². A. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen etc.*, s.p.

1.2.2.2 De ratio achter de 'alternatieve' Guldensporenviering

Maar waarom getroostte het Vlaams Komitee voor Brussel zich zoveel moeite voor de organisatie van een eigen Guldensporenviering? Waarom werden financiële risico's genomen voor een eigen viering, wanneer men kon meewerken aan de grootser opgezette viering van de omroep? Belangrijk was ongetwijfeld het wantrouwige beeld dat men had van de 'Belgische staatsomroep'. Boon beschouwde in de lijn van zijn minimalistische filosofie het Vlaamse volk als bevrijd en onvoorwaardelijk vaderlandslievend. Daar was men het bij het Komitee niet mee eens: de taaltoestanden in Brussel rechtvaardigden geen optimisme over een bevrijd volk, terwijl die vaderlandslievendheid niet onvoorwaardelijk kon zijn. Vandaar dat binnen de vereniging voortdurend geklaagd werd over het gebrek aan strijdbaarheid van de vieringen van de openbare omroep. Op de algemene ledenvergadering van 1957 werd door een aantal leden gevraagd om in de toekomst tabula rasa te maken met het verbinden van de naam van het Vlaams Komitee aan manifestaties van de openbare omroep. Dit zou immers de mogelijkheid bieden om het feest een meer strijdbaar karakter te geven.¹⁴³ Dezelfde oproep tot strijdbaarheid kwam op zowat elke algemene ledenvergadering tot uiting. Hetzelfde gold voor de strijdliederen, die Boon onverenigbaar achtte met het hoogstaande en kunstzinnige karakter van zijn vieringen.

Hiermee samenhangend vormde ook de invloed van Vlaams-nationalisten binnen het Komitee een obstakel voor samenwerking. In de jaren vijftig werd door Vlaams-nationalisten geregeld de spot gedreven met de herdenkingspolitiek van de omroep. Dat was het geval in *'t Pallieterke*, het Antwerps Vlaams-nationalistisch satirisch weekblad, dat zich ongezouten uitsprak voor federalisme en zelfs boedelscheiding.¹⁴⁴ In het 11-julinummer van 1955 hekelde het weekblad 'de officiële Belgiek' die zijn radio en televisie gebruikte om de Vlamingen 'in slaap te sussen'. In de ogen van het satirische blad begon 11 juli goed te lijken op 21 juli, een officieel en conformistisch feest en een uiting van 'zoetwaterflamingantisme'.¹⁴⁵ Net zoals *'t Pallieterke* hekelde de Volksunie de greep van de openbare omroep op de Guldensporenvieringen. Regelmatig verscheen in *Wij*, het partijblad van de Volksunie, een kritiek op de viering van de omroep. In het nummer van 1967 getuigde een lezer in naam van de aanwezige Vlamingen dat die viering beschouwd werd als een 'bourgeoisconcert'. Hij haalde daarbij de woorden aan van de Vlaamse componist Jef Van Hoof, die zich zou heb-

¹⁴³ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de Algemene Vergadering van 17 april 1957.

¹⁴⁴ B. DE WEVER, "Pallieterke", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2388.

¹⁴⁵ *'t Pallieterke*, 14 juli 1955, p. 3.

ben laten ontvallen dat ze de Vlamingen in de BRT ‘wat stroop om de mond smeerden om ze lekker in slaap te wiegen met wat mooie muziek.’¹⁴⁶

Hoewel het Vlaams Komitee voor Brussel niet Vlaams-nationalistisch was – het stelde zich pluralistisch op – had het er toch affiniteiten mee. Jozef Clottens behoorde bij de stichtende leden van het Vlaams Comité voor Federalisme in 1950. Verschillende andere bestuursleden, Antoon Goeyens, Edward Brieven en August Aernouts, maakten deel uit van een door dit Vlaams Comité opgerichte studiecél gericht op het uitwerken van federalistische voorstellen samen met Waalse verenigingen. Goeyens en Aernouts behoorden eveneens tot de medeondertekenaars van het Schreurs-Couvreux-akkoord dat de kroon op het werk vormde van die werkzaamheden en voorzag in een federalisme op basis van een Vlaamse en een Waalse etnie.¹⁴⁷ Clottens’ affiniteit met het Vlaams-nationalisme beperkte zich overigens niet tot het Vlaams Comité voor federalisme. De *éminence grise* van de Vlaamse Beweging in Brussel koos ook de kant van de Vlaams-nationalisten in de dispuuten rond het Algemeen Nederlands Zangverbond en de IJzerbedevaart. Daarmee stond hij tegenover Jan Boon, die meewerkte aan de pogingen om beide manifestaties van Vlaams-nationale elementen te zuiveren en om er Belgische plechtigheden van te maken. Wat de IJzerbedevaart betrof, sprak Boon op het Comité voor het Herstel van het IJzerkruis zijn voornemen uit om mee te werken aan de omvorming van de IJzerbedevaart tot een plechtigheid met Belgisch-patriottisch inzicht, waarop een hulde zou worden gebracht aan de slachtoffers van de nazi-dwingelandij.¹⁴⁸ Clottens bekende zich tot het rivaliserende IJzerbedevaartcomité, dat de gebeurtenis wilde behouden als een plechtigheid met Vlaams-nationalistisch inzicht. Een hulde aan het verzet ging voor dit comité meer dan één brug te ver. Begin jaren vijftig kreeg het ANZ af te rekenen met concurrentie van de Dag van het Vlaamse Lied. De voorman van het Vlaams Komitee koos opnieuw de kant van de Vlaams-nationalisten. Hij behoorde overigens tot de grondleggers van het Algemeen Nederlands Zangverbond (ANZ) in 1947, de erfgenaam van het vooroorlogs Vlaamsch Nationaal Zangfeest.¹⁴⁹ Clottens zorgde in 1948 voor een ANZ-zangfeest in Brussel.¹⁵⁰ In zijn inzet voor deze naoorlogse Vlaams-nationale manifestaties bleek Clottens’ solidariteit met

¹⁴⁶ *Wij*, 5 augustus 1967, p. 2.

¹⁴⁷ F. VAN DER ELST & G. VAN OVERLOOP, “Vlaams Comité voor Federalisme”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3315.

¹⁴⁸ L. WILS, *Honderd jaar Vlaamse Beweging. Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven: Davidsfonds, 1989, pp. 277-278.

¹⁴⁹ H. CROONENBORGH, “Van het Vlaams Nationaal Zangverbond naar het Algemeen Nederlands Zangverbond (1940-1952)”, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1981, 3, p. 180.

¹⁵⁰ *De Standaard*, 14 juli 1948, p. 4.

Vlaams-nationalisten die in de collaboratie waren terechtgekomen en met de repressie werden geconfronteerd.

Van diezelfde solidariteit getuigde het door hem voorgezeten Vlaams Komitee voor Brussel. Een voorbeeld was dat van de samenwerking met De Zilvermeeuwjes op de Guldensporenvieringen. De Brusselse Vlaams-nationalistische jeugdbeweging aanschouwde het levenslicht in september 1944 op initiatief van oud-leden van de Dietsche Blauwvoetvendels, die op hun beurt deel hadden uitgemaakt van de in 1941 opgerichte Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen.¹⁵¹ De jeugdbeweging legde zich vooral toe op liefdadigheidsacties voor gezinnen die met de repressie geconfronteerd werden.¹⁵² Dat De Zilvermeeuwjes actief participeerden in de vieringen van het Komitee was niet zonder betekenis. Hun publieke verschijning was in de onmiddellijke naoorlogse periode gecontesteerd. Zo leidde een optreden in 1948 op een Diets feest in Gent tot rellen, wat aanleiding gaf tot virulente artikelen in linkse en Franstalige pers en tot een nasleep van interpellaties in het parlement.¹⁵³ Op de vieringen van de openbare omroep zou hun verschijning ondenkbaar zijn geweest, dit in tegenstelling tot de vieringen van het Komitee. Vanaf 1950 luisterden de muziekkapel en de vendelzwaaiers van de jeugdvereniging de vieringen van het Komitee op. De aalmoezenier van de jeugdvereniging, Max Wildiers, trad in 1950 zelfs op als gelegenheidsredenaar. Deze theoloog en cultuurfilosoof lenigde onmiddellijk na de oorlog met ingezamelde gelden de materiële nood van Vlaamse gezinnen die geconfronteerd werden met de repressie.¹⁵⁴ Op die Guldensporenviering nam hij geen blad voor de mond. Zo trok hij scherp van leer tegen de 'eenzijdige repressie' waardoor vele Vlaamse gezinnen 'een harde deuk' kregen.¹⁵⁵ Betekenisvol in dezelfde zin als de Zilvermeeuwjes, was de aanwezigheid van Edmond Van Dieren op de vieringen. Zowel in 1948 als 1957 hield hij op verzoek van het Komitee toespraken. Deze advocaat maakte na de Eerste Wereldoorlog naam met zijn verdediging van August Borms. Van Dieren was een Vlaams-nationalist die als onafhankelijke kandidaat was opgekomen op een VNV-lijst in 1939. Na de oorlog werd zijn parlementaire onschendbaarheid opgeheven en werd hij veroordeeld tot acht jaar gevangenisstraf. Na herhaalde herzieningen en

¹⁵¹ B. DE WEVER, "Dietsche Blauwvoetvendels", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 948.

¹⁵² M. VAN HOOREBEECK, *Oranjedassen. 1944-1961. Geschiedenis van het Algemeen Diets Jeugdverbond*, Antwerpen: De Nederlanden, 1986, pp. 20-21.

¹⁵³ N. WOUTERS, "Zilvermeeuwjes", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3779-3780 & M. HOOREBEECK, op. cit., pp. 67-68.

¹⁵⁴ G. KWANTEN, "Wildiers Max", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3738-3739.

¹⁵⁵ H. VERVAECKE, *In liefde en trouw. Gedenkboek van De Zilvermeeuwjes 1945-1955*, uitgegeven door de Zilvermeeuwjes en de Zilvermeeuwen, Brussel, 1956, p. 76.

anderhalf jaar gevangenis werd hij vrijgesproken. Zijn proces vond grote weerklank en Van Dieren groeide uit tot een van de symbolen van de in Vlaams-nationalistische kringen als onrechtvaardig omschreven repressie. Van Dieren lag eind jaren veertig mee aan de basis van de oprichting van de antirepressiepartij Vlaamse Concentratie.¹⁵⁶ In zijn Guldensporen-toespraak van 1957 hield hij een ongezouten pleidooi voor amnestie. Hij beëindigde zijn toespraak met de slogan 'Daels terug en Elias vrij.'¹⁵⁷ Het uitdrukkelijke pleidooi voor amnestie zette kwaad bloed bij verschillende Franstalig-Brusselse kranten.¹⁵⁸

Het Davidsfonds, de belangrijkste vereniging binnen het Komitee, organiseerde jaarlijks een guldensporenmis in de Gesu-Kerk in de Koningsstraat. In de kanselredes van verschillende paters kon de roep naar amnestie in de jaren vijftig vaak gehoord worden. Voorbeelden waren Max Wildiers, Dries Vervinckt en Remi Van de Walle. Wildiers was zoals bekend de aalmoezenier van de Vlaams-nationalistische jeugdvereniging De Zilvermееuwтjes en een van de eerste pleitbezorgers van amnestie. Vervinckt organiseerde vanaf Kerstmis 1944 in Brussel hulp aan repressiegevangenen en hun gezinnen, waarmee hij aan de basis lag van initiatieven zoals De Samaritaan en Hulp in Nood. De dominicaan werd na de oorlog een jaar geïnterneerd voor het verlenen van steun aan verdachten.¹⁵⁹ Van de Walle groeide op in een gezin dat na de oorlog vanwege collaboratie door het repressieapparaat gestraft werd. Als priester beleed hij de Vlaams-nationalistische overtuiging en hield ophefmakende homilieën ter nagedachtenis van Hendrik Elias en Cyriel Verschaeve.¹⁶⁰

In de jaren zestig steeg de invloed van het Vlaams-nationalisme parallel met de electorale successen van de Volksunie. Vanaf 1964 organiseerde de Brabantse afdeling van het Algemeen Nederlands Zangverbond een alternatieve Guldensporenviering. Het Vlaams Komitee voor Brussel verleende zijn medewerking en kwam zo tegemoet aan de roep van de achterban om een meer strijdbare viering. Met vereende krachten wilde men proberen om het monopolie van de openbare omroep op de Brusselse Guldensporenviering te breken. Volgens Empereur, bestuurslid van het Vlaams Komitee voor Brussel en voorzitter van de Brabantse ANZ-afdeling, had Brussel in geen jaren een 'echt' Guldensporenfeest aanschouwd. In enigszins eufemistische bewoordingen stelde hij dat het feest van de

¹⁵⁶ G. DURNEZ, "Van Dieren Edmond", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 940-941.

¹⁵⁷ *De Standaard*, 12 juli 1957, p. 3.

¹⁵⁸ *De Brusselse Post*, 15 juli 1957, p. 3 & *Le Peuple*, 12 juli 1957, p. 2.

¹⁵⁹ DRIES VERVINCKT (Lovendegem 1906-Denderleeuw 1963). Zie: F. SEBERECHTS, "Vervinckt Dries", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3292.

¹⁶⁰ REMI VAN DE WALLE (Aalter 1927). Zie: P. NUYENS & C. DUHAMEL, "Walle Remi van de", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3665-3666.

BRT 'op een andere leest' geschoeid was dan dat van strijdende Vlaamse verenigingen.¹⁶¹ De verhouding tussen BRT en Algemeen Nederlands Zangverbond was in het algemeen niet goed. Dat blijkt uit de veelvuldige kritiek van de Volksunie op de houding van de BRT tegenover het Algemeen Nederlands Zangverbond. De Vlaams-nationalistische partij klaagde de 'vervalsing van de geest' van het zangfeest door de 'staatsomroep' aan. De partij hekelde ook het gebrek aan zendtijd die besteed werd aan deze Vlaamse gebeurtenis. De BRT weerde volgens De Volkunie alles wat Vlaams-nationaal was, en weet dat aan de 'democratie van de Vlaamse kleurpolitieke creaturen'.¹⁶² De Volksunie vond het onbegrijpelijk dat Paul Vandenbussche met de BRT nog nooit aanwezig was geweest op het zangfeest van het ANZ voor een rechtstreekse uitzending van dit 'hoogtepunt in het Vlaamse cultuurleven'.¹⁶³

Concreet had de Brabantse afdeling van het Algemeen Nederlands Zangverbond besloten om haar provinciaal zangfeest, dat normaal plaatsvond in de lente, op te schuiven naar 11 juli om er een Guldensporenfeest van te maken.¹⁶⁴ Het ANZ-Brabant kon naast het Vlaams Komitee voor Brussel een beroep doen op verschillende verenigingen waarbinnen Vlaams-nationalisten prominent aanwezig waren. Stuk voor stuk ging het om verenigingen die zich ondubbelzinnig hadden uitgesproken voor een federalistische hervorming van de Belgische staat. Het Verbond der Vlaamse Oud-Strijders nam al in 1953 federalistische standpunten in. Samen met de partijpolitieke opgang van de Volksunie won de Vlaams-nationalistische stroming binnen de oudstrijdersvereniging nog meer veld begin jaren zestig.¹⁶⁵ Verder werd medewerking verleend door het Verbond der Vlaamse Academici. Dat bestond uit een pluralistische, niet-partijpolitieke basis, maar streefde evenzeer naar een federalistische hervorming van de Belgische staat.¹⁶⁶ Hetzelfde kon gezegd worden voor de Vlaamse Volksbeweging die aansloot bij het initiatief. Ten slotte viel de medewerking op van Vlaams-nationalistische jeugdverenigingen. De Zilvermeeuwjes zijn ondertussen voldoende bekend. De Blauwvoetfederatie

¹⁶¹ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief ANZ-Brabant. Losse map met codenummer A/4767-BRA. Brief van Empereur aan het Vlaams Komitee voor Brussel.

¹⁶² De Volksunie, 24 juni 1961, p. 2.

¹⁶³ *Wij*, 19 augustus 1967, p. 2.

¹⁶⁴ A. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen etc.*, s.p. & ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de vergadering van 11 maart 1964.

¹⁶⁵ P. LEMMENS, "Verbond der Vlaamse Oud-Strijders", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3189.

¹⁶⁶ G. VAN OVERLOOP, "Verbond der Vlaamse Academici", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3186.

was een Dietse jeugdvereniging die in 1963 opgericht werd. Dit gebeurde onder impuls van de in 1960 opgerichte Vlaams-nationalistische jeugdfederatie Verbond der Blauwvoetvendels en het in datzelfde jaar opgerichte Verbond van Vlaamse Meisjesscharen. Beide jeugdgroepen beleden het Grootneerlandisme.¹⁶⁷ Dat de Guldensporenviering van het ANZ-Brabant een Vlaams-nationalistische aangelegenheid was, liet zich ook aflezen uit het rijtje van gelegenheidsredenaars en dirigenten. Tot de sprekers behoorden Maurits Coppieters, Jozef Van Overstraeten en Hendrik Borginon. Coppieters was jarenlang voorzitter van het Vlaams Verbond van Katholieke Scouts en van de Vlaamse Volksbeweging. Midden jaren zestig werd hij kamerlid voor de Volksunie.¹⁶⁸ Borginon, die een VNV-verleden had, nam het voorzitterschap van het IJzerbedevaartcomité waar en ontpopte zich tot een vurig pleitbezorger van amnestie.¹⁶⁹ Jozef Van Overstraeten, de voorzitter van de VTB-VAB, was een politiek en cultureel voorstander van de Groot-Nederlandse gedachte. Hij koesterde sympathie voor de Vlaams-nationalistische partijpolitiek, al engageerde hij zich niet.¹⁷⁰ Vanaf het ontstaan van de Volksunie bestond er overigens een zekere overlapping van lidmaatschappen met het Vlaams Komitee voor Brussel. Bij de bekendste voorbeelden hoorden Daniël Deconinck, Etienne Schepens, Robert Vandezande en Steven Van Haelst. Deconinck trad in 1957 toe tot de Volksunie waarvoor hij in 1961 volksvertegenwoordiger werd, maar waarvan hij later weer afstand nam door de oprichting van de Vlaamse Democraten, een Vlaams-nationale én progressieve groep.¹⁷¹ Schepens werd bestuurslid van de Volksunie-afdeling van Sint-Joost-ten-Node begin jaren zestig, om later actief te worden in de VU-afdeling van Grimbergen en die van Strombeek.¹⁷² Steven Van Haelst vormde jarenlang het boegbeeld van de lijst Vlaamse Belangen in Anderlecht en werd in 1971 vertegenwoordiger voor de Volksunie in de Brusselse agglomeratieraad. Later maakte hij de overgang naar het Vlaams Blok.¹⁷³ Vandezande werd actief in de Vlaamse Volksbeweging en het VABT. Begin jaren zeventig werd hij gecoöpteerd senator voor de Volksunie.¹⁷⁴

¹⁶⁷. N. WOUTERS, "Blauwvoetfederatie", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3211.

¹⁶⁸. MAURITS COPPIETERS (Sint-Niklaas 1920-). Zie: J. DEDEURWAARDER, "Coppieters Maurits", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 795-797.

¹⁶⁹. G. DURNEZ & B. DE WEVER, "Borginon Hendrik", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 553-558.

¹⁷⁰. JOZEF VAN OVERSTRAETEN (Sint-Truiden 1896-Leuven 1986). Zie: B. DE WEVER, "Van Overstraeten Jozef", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2368-2369.

¹⁷¹. N. WOUTERS, "Deconinck Daniël", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 883.

¹⁷². N. WOUTERS, "Schepens Etienne", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2705.

¹⁷³. A. MARES, *De gemeenteraadsverkiezingen etc.*, s.p.

I.2.2.3 Het Vlaams Komitee voor Brussel en de herformulering van de Vlaams-nationale identiteitsverbeelding

Op de Guldensporenvieringen van de openbare omroep werden democratiegezindheid, vaderlandsliefde en antinationalisme als kernwaarden van de Vlaamse identiteit voorgesteld. De Guldensporenslag onderbouwde deze voorstelling met historische argumenten. Het Vlaamse volk verzette zich in naam van de democratie en het Belgisch vaderland tegen het Franse imperialisme. Men putte daarbij inspiratie uit de sociale en Belgische interpretaties over het gebeuren uit het verleden en uit recente werken die beide visies verstrengelden, waaronder dat van Henri Nowé van 1945. In 1952, het jaar van de jubileumviering, kreeg Nowé tegenwind van zijn Vlaams-nationalistische collegae Leo Delfos en Arthur De Bruyne. In 1952 publiceerden zij respectievelijk *Het avontuur van de Liebaards. 1297-1302-1304: geschiedenis van een Vlaams opstand 'Omme die defense van den lande'* en *De Guldensporenslag 11 juli 1302*, waarin opnieuw aansluiting werd gezocht bij de Vlaams-nationalistische interpretatie. Zo bleef men uiteenzetten hoe de 'verovering' van de 'Dietse voorpost' Vlaanderen in 1302 was verhinderd. De Guldensporenslag bleef een Vlaamse vrijheidsoorlog die geen uitstaans had met het moderne België, noch met enig sociaal motief.¹⁷⁵ Vanuit het Vlaams Komitee voor Brussel was men ook deze mening toegedaan. Men deelde het optimisme van de openbare omroep over het bevrijde Vlaamse volk niet, evenmin als de onvoorwaardelijke Belgische vaderlandsliefde. Dit resulteerde in een verschillende Guldensporenviering en een verschillende visie op de Vlaamse identiteit. 1302 stond symbool voor de vrijheidsstrijd van het Vlaamse volk voor het behoud van taal en cultuur tegen het Franse imperialisme. Deze visie lag paradoxaal genoeg in het verlengde van de negentiende-eeuwse Belgische opvatting, die de Guldensporenslag voorstelde als de voorloper van de strijd ter vrijwaring van België tegen Frankrijk. Rond de eeuwwisseling verschoof de betekenis van de Guldensporenviering naar een strijd gericht tegen de Franse invloed in Vlaanderen. Nu was de herdenking vooral gericht op 'de Franstalig-Brusselse leliaards' die het Nederlands in Brussel wilden elimineren. De Guldensporenvieringen van het Komitee stonden bol van toespraken, liederen en gedichten over de Vlaamse vrijheidsstrijd tegen de Franse ervvijand, de antipode van Boons visie op een Guldensporenherdenking. Voor hem getuigde dit soort opvatting over een Guldensporenherdenking van een 'antihouding' en een 'negativisme' dat samenhang met het Vlaams-nationalistische 'minder-

¹⁷⁴ F. BAERT & H. CUYPERS, "Vandezande Robert", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3164.

¹⁷⁵ J. TOLLEBEEK, "De Guldensporenslag etc.", p. 201.

waardigheidscomplex'. In het eerste 11-julinummer van *De Brusselse Post*, de periodiek van het Vlaams Komitee voor Brussel, kwam het thema van de eeuwenoude vrijheidsstrijd al op de voorgrond. 1302 stond symbool voor de verdediging door de Vlaamse gemeenten van de onafhankelijkheid van het Vlaams grondgebied tegenover Frankrijk. De veldslag kon echter niet verhinderen dat 'zijn geestelijk wezen immer opnieuw door de Franse invloeden is aangetast geworden' en 'dienvolgens is ook de strijd voor het bewaren en vrijwaren van ons geestelijk erf en onze geestelijke waarden tegen de opdringerige Franse invloeden doorheen de eeuwen levend gebleven'. De strijd van de Vlamingen in Brussel in 1952 lag in het verlengde van wat 650 jaar eerder op de Groeningekouter door een Vlaams voetleger was begonnen. De Vlamingen dienden de strijd van 1302 in Brussel verder te zetten, want hij was er nooit uitgevchten. Men moest zich 'harnassen' tegen de 'opdringerige Franse taal' en de 'Zuiderse waarden' die 'volksvreemd' waren aan de Vlaamse taal. Meer dan ooit werd de Vlaamse taal immers verbannen uit scholen, besturen, kerken, leger en magistratuur.¹⁷⁶ Dit defensieve identiteitsdiscours kon gehoord worden op de vieringen van het Komitee. De Vlaamse publicist en hoogleraar sociologie Max Lamberty¹⁷⁷ spoorde op de viering van 1954 zijn Brussels-Vlaamse toehoorders aan 'om verder te strijden voor de beveiliging tegen alle gevaren die ons volk en ons land, onze taal en onze cultuur bedreigen'. Uit het voorbeeld van de voorvaderen diende men moed te putten om de 'komende gevaren' het hoofd te bieden.¹⁷⁸ Het verschil met de gelegenheidstoespraken op de vieringen van de openbare omroep was markant. De oproep ter bescherming van het geestelijk erf tegen opdringerige Vlaamse invloeden stak schril af tegen de oproep van Van Elslande op de viering van 1961 van de BRT om 'alle vensters open te zetten om alle winden te laten binnen waaien, alle klanken te horen en alle schoonheid te zien', of van de aansporing in de BRT-programmabrochure van 1963 om af te stappen van de 'nare wet dat wij steeds op onze Vlaamse hoede moeten wezen... opdat men ons de grond niet van onder de voeten zou stelen en om onze kinderen tegen elk spraakgebrek te vrijwaren'.¹⁷⁹

¹⁷⁶ *De Brusselse Post*, 11 juli 1951, p. 1.

¹⁷⁷ MAX LAMBERTY (Sint-Gillis 1893-Brussel 1975): jarenlang ambtenaar bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Later werd hij hoogleraar in de algemene sociologie aan het Universitair Instituut voor de Overzeese gebieden te Antwerpen. Hij verwierf bekendheid als publicist van een lange reeks uitvoerige bijdragen over de Vlaamse Beweging. Zijn belangrijkste werk is *Philosophie der Vlaamsche Beweging* waarin hij de stelling formuleerde dat de Vlaamse Beweging haar oorsprong en haar stuwkracht vond in ideeën en gevoelens, in waardeoordelen die samen Vlaamsgezindheid worden genoemd en de aantrekkingskracht ervan bepalen. Zie: C. DE RIDDER & P. VAN HEES, "Lamberty Max", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 1772-1773.

¹⁷⁸ *De Brusselse Post*, 15 juli 1954, p. 1.

Het defensieve discours kon nog in extremere zin teruggevonden worden bij De Zilvermeeuwjes. Op een eigen Guldensporenviering in 1948 zette de vereniging een historisch toneel op. Op het podium stond een nagebootste toren van het Brusselse stadhuis. Een jong lid van de jeugdvereniging riep het Vlaamse volk van Brussel op tot de Vlaamse herovering van Brussel, waarna de zaal de oproep beantwoordde met een geestdriftige 'Wij zijn bereid!'. Volgens Wildiers was de tijd aangebroken van 'onversaagde strijdvaardigheid'.¹⁸⁰ In 1949 plaatste de jeugdvereniging de Guldensporenherdenking in het teken van de spreuk 'Al wat Wals is, vals is, slaat al dood'. 'Het vreemde' moest uit de geesten verbannen worden.¹⁸¹ In *Het Zilvermeeuwje* kon ook de Vlaamse versie van de mythe van vreemde overheersing teruggevonden worden: de strijd voor de eigen volkse cultuur was een constante in de geschiedenis van Vlaanderen. In 1302 moest men optornen tegen het Franse leger. Maar daar bleef het niet bij: ook tegen de Spaanse en Napoleontische heersers moest het volk zich teweerstellen 'voor outer en heerd'. Ten slotte werd Vlaanderen ook in de twintigste eeuw onderdrukt, zoals tijdens de Eerste Wereldoorlog toen de Vlaamse jongens de dood werden ingejaagd door Franstalige officieren. Uiteindelijk namen de 'vijanden van het volk' na de Tweede Wereldoorlog opnieuw de gelegenheid te baat om Vlaanderen de kop in te drukken: Borms werd neergekogeld.¹⁸²

Dat verschil in opvatting over de Guldensporenviering en bijbehorende verschillende beeldvorming over de Vlaamse identiteit liet zich ook aflezen uit de kwestie van de strijdliederen. Boon achtte deze onverenigbaar met een hoogstaand artistiek feest van een bevrijd volk. De Vlaamse Leeuw buiten beschouwing gelaten weerde de administrateur-directeur-generaal de samenzang van strijdliederen. Die strijdliederen werden immers geassocieerd met Vlaams-nationalistische 'antivieringen'. Op de vieringen van het Komitee echter maakten zij samen met de gelegenhedsrede de kern van de viering uit. In tegenstelling tot de openbare omroep verleende het Komitee prioriteit aan strijd- en volksliederen van componisten die nauwe banden onderhielden met de Vlaamse Beweging. De voornaamste voorbeelden waren Jef Van Hoof, Gaston Feremans, Renaat Veremans, Armand Preud'homme, Jef Tinel, Wies Pee en Emiel Hullebroeck. Van Hoof was een geëngageerd Vlaams Beweger, wat bleek uit zijn aanwezigheid als dirigent op Vlaamse manifestaties en uit zijn

^{179.} *De Standaard*, 11 juli 1961, p. 1 & PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Ongeklasseerde doos zonder titel. Loszittende aankondigingsbrochure van de Guldensporenherdenking van de openbare omroep van 1963.

^{180.} *De Standaard*, 12 juli 1948, p. 2.

^{181.} *Het Zilvermeeuwje*, hooimaand 1949, p. 1.

^{182.} *Het Zilvermeeuwje*, juli 1953, pp. 1-2.

medewerking aan de oprichting van het Vlaamsch Nationaal Zangfeest. De man genoot grote bekendheid in de Vlaamse Beweging vanwege zijn strijdliederen. De bekendste klassieker uit zijn strijdliedrepertoire was ongetwijfeld *Groeninge* (1909), gecomponeerd op tekst van Guido Gezelle.¹⁸³ Het Komitee nam het jaarlijks op in de apotheose, voor de *Vlaamse Leeuw*. Zoals Van Hoof maakte Veremans deel uit van de Vlaamse Beweging. Deze componist, dirigent en organist was altijd aanwezig op het Vlaamsch Nationaal Zangfeest. Zijn bekendste lied was *Vlaanderen* (1911), gecomponeerd op tekst van Willem Gijssels.¹⁸⁴ Gaston Feremans, niet te verwarren met Veremans, engageerde zich net als Van Hoof en Veremans in de nationalistische muziekbeweging. De componist verzeilde tijdens de Tweede Wereldoorlog in de culturele collaboratie, door het geven van optredens voor VNV en DeVlag. Hij nam ook enige jaren de functie van directeur waar van Sender Brüssel. Hij kreeg vooral bekendheid door zijn *Gebed voor het Vaderland*, dat in flamingantische kringen de status van Vlaams-nationaal lied toegedicht kreeg.¹⁸⁵ Getuige daarvan was de regelmatige opname ervan in de apotheose van de Guldensporenvieringen van het Vlaams Komitee. Preud'homme verwierf bekendheid met zijn honderden heimat- en strijdliederen waaronder het bekende *Kempenland*.¹⁸⁶ Pee profileerde zich als een overtuigd verdediger van de volksofvoeding-door-het-lied en dirigeerde verschillende zangfeesten. Hij componeerde verschillende strijdliederen waaronder *Te Weer en Jeugd in 't Gelid*.¹⁸⁷ Ghesquiere stond model voor de strijdende Vlaamsgezinde componist, opgegroeid in de bloeitijd van de Vlaamse romantiek. Hij schreef strijdliederen waarvan er een aantal in het teken stonden van de Guldensporenvieringen. Het meest bekende voorbeeld daarvan is *De Trommel Slaat* (1902).¹⁸⁸ Hullebroeck dankte zijn bekendheid vooral aan zijn volksliederen.¹⁸⁹ Op de Guldensporenvieringen van het Komitee behoorden Hullebroecks liederen tot het vaste repertoire. Jef Tinel ten

¹⁸³. JEF VAN HOOF (Antwerpen 1886-1959). Zie: L. LEYTENS, "Van Hoof Jef", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 1459-1460.

¹⁸⁴. RENAAT VEREMANS (Lier 1894-Antwerpen 1969). Zie: M.T. BUYSENS, H. DIELS & M. DE MOOR, "Veremans Renaat", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3222-3223.

¹⁸⁵. GASTON FEREMANS (Mechelen 1907-Berchem 1964). Zie: J. DEWILDE, "Feremans Gaston", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1133.

¹⁸⁶. ARMAND PREUD'HOMME (Peer 1904-Brasschaat 1986). H. WILLAERT & J. DEWILDE, *Het Lied in Ziel en Mond etc.*, p. 112.

¹⁸⁷. WIES PEE (Dendermonde 1911-Antwerpen 1990). H. WILLAERT & J. DEWILDE, *Het Lied in Ziel en Mond etc.*, p. 109.

¹⁸⁸. REMI GHESQUIERE (Geluwe 1866-Brugge 1964). H. WILLAERT & J. DEWILDE, *Het Lied in Ziel en Mond etc.*, p. 102.

¹⁸⁹. EMIEL HULLEBROECK (Gentbrugge 1878-Liedekerke 1965). J. DEWILDE, "Hullebroeck Emiel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1480.

slotte was eveneens bekend om zijn volksgerichte liedcompositie. Hij manifesteerde zich in de Vlaamse Beweging als dirigent op Vlaams-nationale manifestaties en componeerde strijdliederen waaronder *Wij zijn bereid*.¹⁹⁰

Op de vieringen van het Komitee werd het romantische repertoire van strijdliederen opengetrokken: de strijd van het vrijheidslievende volk vormde het thema bij uitstek. In *De Vlaamse Leeuw*¹⁹¹ werd de vijand in herinnering gebracht dat het Vlaamse volk tot de laatste man zijn vrijheid zou verdedigen: 'Zij zullen hem niet temmen, de fiere Vlaamse Leeuw/ al dreigen zij zijn vrijheid met kluisters en geschreeuw/ Zij zullen hem niet temmen, zolang één Vlaming leeft/ Zolang de leeuw kan klauwen, zolang hij tanden heeft.'¹⁹² Typisch voor het strijdliedrepertoire waren de romantisch-nationalistische oproepen tot strijdvaardigheid tegen de vreemde dreiging. Laten we de viering van 1951 als voorbeeld nemen. Tijdens de viering werd het strijdlied *De landsknechttrommen dreunen* opgevoerd. Verschillende Vlaamse jeugdverenigingen hielden een opmars: 'De Landsknechttrommen dreunen!/ Zij dreunen voor de strijd!/ De Landsknechttrommen dreunen!/ De vendels staan bereid!/ Rom, Rom, Rom!/ Landsknechttrom! Voer ons ten strijd!/ We zijn bereid!.'¹⁹³ Andere voorbeelden waren legio. Op de vieringen van 1964, 1965 en 1966 stonden strijdliederen als *Vlaanderen, te weer!*, *De trommel slaat, Vlaanderen herrijst* en *Jeugd in 't Gelid* op het Guldensporenprogramma. *De Trommel slaat* bevatte een huldebetoon aan de Vlaamse jeugd die Vlaanderen door de eeuwen heen had behoed voor slavernij, waarna de oproep volgde om aan de voorvaderen een voorbeeld te nemen in het aanschijn van de nieuwe vijand: 'Ei! Ruimt de baan al waar wij gaan/ Wij zonen van de helden/ Die hielden vrij van slavernij/ hun vele Vlaamse velden/ Zijt welgezind die Vlaandren mint/ De toekomst hoort ons, knapen/ Wij ook, wij gaan de vijand slaan/ En Gulden Sporen rapen.'¹⁹⁴ Het Vlaams Komitee viel niet alleen terug op composities uit het verleden. De compositie van strijdlie-

¹⁹⁰ H. WILLAERT & J. DEWILDE, *Het Lied in Ziel en Mond etc.*, p. 111.

¹⁹¹ *De Vlaamse Leeuw* werd gecomponeerd in 1847 door Hippoliet Van Peene op tekst van Karel Miry. De doorbraak van het lied kwam er in 1848, toen het publiek, diep onder de indruk van de februari-omwenteling in Parijs en bevreesd voor een mogelijke Franse annexatie, de uitvoering ervan vroeg in de nieuwe Vlaamse Minard-Schouwburg in Gent. Het lied groeide uit tot de nationale hymne van Vlaanderen bij het begin van de twintigste eeuw, daarbij dezelfde evolutie volgend als die van de Guldensporenviering. A. DEPREZ, "Vlaamse Leeuw", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3463.

¹⁹² *Belgisch Staatsblad*, 11 juli 1985, nr. 85-1255. Ministerieel besluit tot vaststelling van de versie van de tekst en notatie van de melodie van het volkslied van de Vlaamse Gemeenschap. p. 10289.

¹⁹³ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief ANZ-Brabant. Losse map met opschrift A/4767-BRA. Brochure met teksten van Guldensporenzangfeest van 5 juli 1964.

deren ging in deze periode door. Getuige daarvan is de cantate *Te weer!* geschreven door Clem De Ridder en op muziek gezet door Emiel Hullebroeck.¹⁹⁵ De cantate werd gepubliceerd door *De Standaard* en opgevoerd op de Guldensporenviering van 1951. De tekst verschilde weinig van de rest van het romantische strijdliedrepertoire: 'Zingt al torens in den lande/ klepelt klare klanken uit/ veilig zijn de Nederlanden/ vreemde heerszucht werd gestuit/ 't volk wil leven zonder schande/ vrij van ketens, vrij van banden/ vrij van slaafse herendienst/ 't volk is heer, zijn wil is wet...', gevolgd door de traditionele strijdoproep: 'Vlaanderen, onthoud/ macht is dienaar, recht is koning/ neem uw recht in eigen woning/ Vlaanderens recht is Vlaanderens eer/ Vlaanderen, sta te weer!'¹⁹⁶

¹⁹⁴. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief ANZ-Brabant etc. Brochure met teksten van het Guldensporenzangfeest van 4 juli 1965.

¹⁹⁵. *De Brusselse Post*, 15 juni 1951, pp. 1-2.

¹⁹⁶. *De Standaard*, 11 juli 1950, pp. 1-2.

De Vlaamse feestdag in het federaliserende België: de historische continuïteit van een gespleten identiteitsverbeelding

II.1 Het einde van de Guldensporenvieringen van de openbare omroep

In 1976 vond de laatste Guldensporenviering van de openbare omroep plaats, in samenwerking met het Vlaams Komitee. Dit kwam niet uit de lucht vallen. Sinds de tweede helft van de jaren zestig was de publieke belangstelling voor de viering onmiskenbaar tanend. De Guldensporenviering van 1965 in Studio 4 van de BRT bleek het keerpunt: er werd geklaagd over een onvolledig bezette zaal, iets wat voor dat jaar niet het geval was geweest. Volgens interne BRT-documenten daagden nog 850 toeschouwers op, inderdaad een stuk minder dan in de jaren vijftig, toen de 2000 zitplaatsen van het Paleis voor Schone Kunsten van weken tevoren de deur uit waren. De jaren daarop bevestigden de neerwaartse trend: met de viering van 1967 klaagde Vandenbussche over een ‘magere opkomst’ ondanks de propaganda via radio en televisie. Ook de terugkeer met de Guldensporenviering van 1969 naar de vroegere zaal, het Paleis voor Schone Kunsten, bracht weinig zoden aan de dijk: het concert kon slechts 700 aanwezigen bekoren.¹

De afnemende populariteit van de Guldensporenviering zette de BRT er echter niet toe aan om zich te bezinnen over de redenen en een eventuele verandering van het concept uit te denken. Vermoedelijk had dit te maken met het feit dat de politieke ratio van de vieringen voorbijgestreefd was. Het Pact van Hertoginnedal van 1963 vormde de laatste ‘minimalistische’ poging om de ontvoogding van Vlaanderen te laten gebeuren via taalwetten binnen de unitaire Belgische staat. De Guldensporenviering zoals ze in 1945 door toedoen van Boon tot stand kwam, was een uiting van

¹. AMERIKAANS THEATER. Archief openbare omroep. Doos 12109. Verslag Openbare Uitzendingen en Onthaal van 16 juni 1969.

een identiteitsstrategie die deel uitmaakte van het minimalisme. De Vlaamse identiteitspolitiek werd geïntegreerd in het Belgische vaderland. De splitsingsgeschiedenis van de Leuvense universiteit aan het einde van de jaren zestig luidde echter de doods-klok voor de unitaire Belgische staat. De grondwetsherziening van 1970 voerde een zekere mate van culturele autonomie voor de Gemeenschappen. De Raad van de Nederlandse Cultuurgemeenschap, de voorloper van de Vlaamse Gemeenschap, werd de nieuwe drijvende kracht achter het proces van Vlaamse identiteitsvorming. In 1973 keurde de Cultuurraad een voorstel van decreet goed rond de officialisering van 11 juli als feestdag van de Nederlandse Cultuurgemeenschap. Het decreet werd op 6 juli 1973 door de Koning bekrachtigd en op 12 september in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerd.² Onder impuls van voorzitter Maurits Coppieters organiseerde de Cultuurraad een eerste Guldensporenviering in 1977. Het kon weinig toevallig zijn dat de BRT juist vanaf 1977 er vanaf zag om nog langer een viering te organiseren.

Het dient overigens te worden gezegd dat de viering van de BRT in de woelige communautaire jaren rond 1970 binnen de instelling zelf een teken van tegenspraak was geworden. Tijdens de Guldensporenviering van 1969 weigerde een deel van de orkestleden om *De Vlaamse Leeuw* rechtstaand uit te voeren. De kwestie beroerde de hoogste regionen van de omroep. De Raad van Beheer verzocht administrateur-directeur-generaal Vandenbussche de kwestie onder vier ogen te bespreken met zijn Frans-talige collega Robert Wangermée. Die laatste hield het bij het zittend uitvoeren van *De Vlaamse Leeuw*. Vandenbussche liet de Raad van Beheer weten dat hij ook afzag van de eis omdat hij vreesde voor een ernstig incident, mocht dit worden opgelegd. De voorzitter van de Raad van Beheer echter meende dat geen inbreuk mocht worden gepleegd op een twintig jaar oude traditie. De meningen waren verdeeld: volgens sommigen moest men incidenten vermijden en volgens anderen moest het gezagsbeginsel geëerbiedigd worden: als de dirigent de staande uitvoering oplegde, moesten de orkestleden gehoorzamen. De voorzitter van de Raad van Beheer stelde vervolgens voor om de kwestie te bespreken in de Algemene Raad.³ Ook daar bleef de patstelling overeind. In die raad herhaalde Wangermée zijn standpunt: als de rechtstaande uitvoering van *De Vlaamse Leeuw* zou worden opgelegd, vreesde hij voor een weigering van dit bevel en een behoorlijk gezichtsverlies. Hij schreef de incidenten toe aan de 'atmosfeer die rond de taalkwesties' heerste. Wangermée vroeg met aandrang om het

² M. GOOSSENS, *Ontstaan en groei van het Vlaams Parlement 1970-1995*, Kapellen: Pelckmans, 1995, p. 121.

³ VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Nederlandse Uitzendingen. Raad van Beheer. PV113 van 7 juli 1969.

lied door een zittend orkest te laten uitvoeren. Vandenbussche liet weten dat de musici onder elkaar een stemming hadden gehouden waarbij de Franstalige leden tegenover de Vlaamse stonden. Uiteindelijk besliste de raad dat men over de zaak geen stemming wilde uitlokken binnen de Raad. *De Vlaamse Leeuw* werd voortaan zittend uitgevoerd.⁴ Daar bleef het echter niet bij: in 1973 weigerde een deel van de orkestleden om *De Vlaamse Leeuw* gewoonweg uit te voeren.⁵ Over de afloop van dat incident zijn echter geen gegevens teruggevonden.

In de jaren tachtig en negentig werd de rol van de openbare omroep in de Brusselse viering overgenomen door de Vlaamse Gemeenschap. Inhoudelijk en programmatorisch nam de BRT afstand van de viering, ook al werd de omroep nog vaak verzocht om een inbreng te hebben in het gebeuren. De voorzitter van het Guldensporenkomitee Rigo Peeters (over wie verder meer) nam in 1986 contact op met Adriaan Verhulst, de voorzitter van de Raad van Beheer van de BRT, voor een nauwere samenwerking op het vlak van programmatie en promotie van de Brusselse viering.⁶ Daar werd nooit op ingegaan. Vaak werden daar budgettaire redenen voor opgegeven. In 1990 weigerde de BRT een gelegenheidsprogramma te realiseren voor de feestdag van de Vlaamse Gemeenschap omdat men niet over voldoende middelen beschikte.⁷ Ook de herhaalde vraag van Rigo Peeters aan administrateur-directeur-generaal Cas Goossens voor een financiële inbreng van de omroep werd van de hand gewezen.⁸ Wat de BRT wél nog deed was achteraf samenvattingen brengen van het gebeuren op radio en/of televisie. BRT-TV zond bijvoorbeeld een samenvatting van 45 minuten uit van de viering van 1986. Dit gebeurde dan wel in de late uurtjes. Van de viering van 1989 werd eveneens een samenvatting uitgezonden op televisie, terwijl Radio 1 een montage van een halfuur zou brengen op 12 juli.⁹

Eind jaren zeventig was de organisatorische inbreng van de openbare omroep weggevallen. Maar ook het Vlaams Komitee voor Brussel boette al geruime tijd aan invloed in. Die evolutie hing samen met de staatsher-

4. VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Algemene Raad. Uittreksel notulen 79 van 7 juli 1969.

5. VRT REYERSLAAN. Archief Raad van Beheer. Algemene Raad. Nota voor de Raad van Beheer van 6 september 1973.

6. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Niet geklasseerd. Blauwe map. Brief Peeters aan Verhulst van 17 februari 1986.

7. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Niet geklasseerd. Blauwe map. Brief Peeters aan Ceuleers van 26 mei 1990.

8. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Niet geklasseerd. Blauwe map. Brief Goossens aan Peeters van 14 februari 1990.

9. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Niet geklasseerd. Blauwe map. Brief Goossens aan Peeters van 16 juni 1989.

vorming: door de uitbouw van de Nederlandstalige overheids- en overkoepelingstructuur werd het militante karakter van de taalpolitieke strijdbeveging gekanaliseerd. Het functieverlies van het Vlaams Komitee had ook een weerslag op de overkoepelende werking. Daar waar het Komitee oorspronkelijk een tweehonderdtal verenigingen telde, slonk dat in de jaren tachtig tot een dertigtal.¹⁰ Het Komitee was niet langer de enige representatieve vereniging van de Brusselse Vlamingen. Nieuwe actoren kwamen op de proppen. De rol van de openbare omroep werd overgenomen door de Nederlandse Cultuurgemeenschap en later de Vlaamse Gemeenschap. Het Vlaams Komitee voor Brussel werd opgeslorpt in een afzonderlijk Guldensporenkomitee. Het ontstaan van dit Guldensporenkomitee is vrij vaag. Vermoedelijk was dit het resultaat van de noodzaak tot gemeenschappelijke actie naar aanleiding van de millenniumviering van Brussel in 1979. Het was in dat jaar dat de naam van het Guldensporenkomitee voor de eerste maal opduikt. Het betrof een los en niet-geïnstitutionaliseerd verband van het Vlaams Komitee voor Brussel en de Brusselse afdelingen van het Davidsfonds, het Willemsfonds, het Vermeylenfonds en het Karel-Bulsfonds. De eerste vergadering vond vermoedelijk plaats op 26 november 1979 en handelde over de organisatie van de Guldensporenviering van 1980.¹¹

Het zwaartepunt lag bij het Vlaams Komitee voor Brussel en bij de Brusselse afdeling van het Davidsfonds. Dat had vooral met de grootte van de aanhang te maken. Medio jaren tachtig bestond het Davidsfondsnetwerk uit 33 afdelingen die in totaal 2.712 leden telden, overkoepeld door de gewestbond Brussel.¹² De andere twee fondsen moesten het met heel wat minder doen: het Willemsfondsnetwerk bestond uit 17 lokale afdelingen en 529 leden.¹³ De Vermeylenkring bereikte 302 leden.¹⁴ Het Karel-Bulsfonds ten slotte telde 269 leden.¹⁵ Het Guldensporenkomitee was pluralistisch samengesteld. Tot de belangrijkste medewerkers behoorden drie afgevaardigden van het Vlaams Komitee voor Brussel. Jeannine Madyol was bediende en Vlaams gemeenteraadslid voor de Vlaamse lijst WOLUWE in Sint-Lambrechts-Woluwe. Zij nam deel aan de Gewestverkiezingen van 1999 voor VLD-VU-O. Zij is ook actief in het Vlaams sociocultureel leven, onder andere als lid van de Raad van Beheer

¹⁰ S. PARMENTIER, *Vereniging en identiteit. De opbouw van een Nederlandstalig sociaal-cultureel netwerk te Brussel (1960-1986)*, Brussel: VUBPRESS, 1986, p. 192.

¹¹ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met titel Guldensporenviering 1981. Verslag van vergadering Guldensporenkomitee van 26 november 1979.

¹² S. PARMENTIER, op. cit., p. 200.

¹³ S. PARMENTIER, op. cit., p. 197.

¹⁴ S. PARMENTIER, op. cit., p. 204.

¹⁵ S. PARMENTIER, op. cit., p. 206.

van het Gemeenschapscentrum Op-Weule in Sint-Lambrechts-Woluwe¹⁶ Rigo Peeters was niet alleen bestuurslid van het Komitee, maar ook van de gewestbond van het Davidsfonds en de afdeling Koekelberg. Albert De Cuyper was advocaat en voorzitter van het Vlaams Komitee voor Brussel. Verder waren er vertegenwoordigers van het Davidsfonds. Jef Bijloos was bestuurslid van de gewestbond van het Davidsfonds, en sinds 1952 bestuurslid van de Davidsfondsafdelingen Papedelle en Brussel-Centrum. Tevens toonde hij zich actief als voorzitter van de Confederatie van Nederlandstalige Brusselse Seniorenclubs en als secretaris van de sociaal-culturele Raad van Schaarbeek en het Vlaams Komitee voor Brussel.¹⁷ Steven Van Haelst, advocaat, was jarenlang actief in het Brussels gewestbestuur en de afdeling Scheut van het Davidsfonds. Toon Snellings was de voorzitter van de Brusselse Gewestbond van het Davidsfonds. Ten slotte waren er afgevaardigden van de kleinere fondsen. Het Karel-Bulsfonds werd vertegenwoordigd door Hugo Reinhard, algemeen voorzitter en bedrijfsleider. De man vervulde ook het voorzitterschap van het Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel tussen 1980 en 1998. Eerder stond Reinhard op de Vlaams-Brusselse barricaden als voorzitter van het Actiecomité Vlaams-Brabant.¹⁸ Het Vermeylenfonds werd vertegenwoordigd door Rik Coolen. Deze ambtenaar was stichter van de afdeling Watermaal-Bosvoorde van de Rode Leeuwen. Coolen was geëngageerd in het Nederlandstalige socio-culturele leven als voorzitter van de APSKW en van de Brusselse Vermeylenkring.¹⁹ Voor de Vermeylenkring zetelde ook Piet Waedemon in het Komitee, leraar en lid van de Raad van Beheer van het Vlaams Onderwijscentrum.²⁰ Het Willemsfonds ten slotte vaardigde Willy Dehondt af samen met Yvette Bützler, advocate en ondervoorzitter van het Brusselse Willemsfonds.²¹

16. JEANNINE MADYOL (Ukkel 1938). Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

17. JEF BIJLOOS (1924). Zie: ARCHIEF DAVIDSFONDS GEWESTBOND BRUSSEL. Map met verslagen gewestbestuur werkjaar 1995-1996. Verslag vergadering van 17 december 1990.

18. HUGO REINHARD (Elsene 1929) Zie: N. WOUTERS, "Reinhard Hugo", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2576.

19. RIK COOLEN (Berlare 1929-2002). Zie: A. MARES, op. cit., s.p. & S. PARMENTIER, op. cit., pp. 103-104.

20. S. PARMENTIER, op. cit., p. 90.

21. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met titel Guldensporenviering 1981. Verslag van vergadering Guldensporenkomitee van 26 november 1979.

II.2 Het Guldensporenkomitee tussen Vlaamse Gemeenschap en Vlaams-nationalisme

II.2.1 De machtsgreep van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen

De met de eerste staatshervorming verworven culturele autonomie stelde de Nederlandse Cultuurgemeenschap in staat haar symbolen te officialiseren. Vanuit de Volksunie werd een initiatief genomen om van 11 juli de officiële feestdag te maken van iedereen die tot de Nederlandse Cultuurgemeenschap behoorde. De andere partijen konden zich in die keuze vinden, hoewel hun meer behoudsgezinde Cultuurraadsleden nog een kleine maar symbolische slag thuishaalden. De Volksunie koos in haar voorstel voor een zwarte leeuw op gele achtergrond voor de nieuwe officiële vlag. Dit werd vanuit de traditionele partijen gezien als een partijsymbool en de Volksunie werd verweten politieke munt te willen slaan uit het symbolendebat. De Leeuw kreeg bij wijze van compromis een rode tong en klauwen, waarmee de verbondenheid met België bleef beklemtoond. De Cultuurraad nam het decreet met 94 stemmen aan tegen de 29 onthoudingen van de Volksunie. Het decreet werd op 6 juli 1973 door de Koning bekrachtigd en op 12 september 1973 in het *Belgisch Staatsblad* gepubliceerd.²² Onder impuls van Maurits Coppieters organiseerde de Cultuurraad een officiële Guldensporenviering in 1977, zij het in beperkt gezelschap in de lokalen van de Cultuurraad zelf.²³ Al snel keek men uit naar manieren om de officiële Guldensporenviering meer bekendheid en populariteit bij te brengen. Daarbij viel het oog in de eerste plaats op Brussel. Politiek gezien was dit een opportune keuze: men beklemtoonde immers de band van Vlaanderen met Brussel.

De Vlaamse Gemeenschapsinstellingen dienden daarbij rekening te houden met een andere actor, namelijk het Guldensporenkomitee. Zoals de BRT en het Vlaams Komitee voor Brussel in de jaren vijftig en zestig, leefden de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen en het Guldensporenkomitee van in het begin op gespannen voet. Dat bleek al in 1980 toen er zich een discussie ontspon over de verantwoordelijkheid voor de organisatie van het gebeuren. Het Guldensporenkomitee vroeg in 1979 aan de Stad Brussel of er een mogelijkheid bestond om 11 juli te kunnen vieren op de Grote Markt. Die vraag kwam er nadat de Franse Cultuurgemeenschap in 1979 toestemming had gekregen om de viering van de feestdag van de

²². M. GOOSSENS, op. cit., p. 121.

²³. M. GOOSSENS, op. cit., p. 149.

Franse Gemeenschap te vieren op de Grote Markt.²⁴ De Stad Brussel besliste dat het Guldensporenkomitee kon beschikken over de Grote Markt op voorwaarde dat de voorzitter van de Cultuurraad daartoe een aanvraag zou doen. De procedure was aan Franstalige kant niet anders verlopen. De beslissing van de Stad werd door de Cultuurraad dankbaar aangegrepen om het initiatief tot de Guldensporenviering uit de handen te nemen van het komitee. De inkt van de handtekening van de Brusselse burgemeester was nog niet volledig droog of de griffier van de Cultuurraad liet het Komitee schriftelijk weten dat de Cultuurraad de volledige verantwoordelijkheid wenste te dragen over vorm én inhoud van de viering. De Cultuurraad plande de oprichting van een 11 juli-werkgroep in eigen schoot. Vertegenwoordigers van het Guldensporenkomitee konden desgewenst hierin zetelen, maar enkel met adviserende stem.²⁵ De feestrede zou gehouden worden door de voorzitter van de Cultuurraad, de socialist Rik Boel. Het komitee 'mocht' wel instaan voor de praktische organisatie van de viering. Deze strakke houding van de Cultuurraad kon begrepen worden vanuit een anti-Vlaams-nationalistische houding. Het komitee werd aangemaand om bij de realisatie van de viering op de Grote Markt er rekening mee te houden dat de viering 'voor iedereen' aanvaardbaar moest zijn. Gevraagde medewerkers mochten 'niet eenzijdig gekleurd zijn'. 'Extreme uitspattingen' zoals 'België barst' waren onaanvaardbaar en in dat geval zou de Cultuurraad zich terugtrekken.²⁶ Een ander mooi staaltje van het bewust weren van Vlaams-nationalistische invloeden was de polemiek rond de keuze van Rik Boel als spreker op de viering. Het Guldensporenkomitee stelde Davidsfondsvoorzitter Clem De Ridder voor, die vrijwel onmiddellijk gewraakt werd door de Cultuurraad.²⁷ De Ridder stond immers bekend als een principieel Vlaams-nationalist wiens aandacht uitging naar de politieke zelfstandigheid van Vlaanderen en die een broertje dood had aan Belgische compromisoplossingen. De Ridder had zich enige jaren eerder nog sterk laten gelden als medeoprichter en voorzitter van het anti-Egmontkomitee dat actie voerde

^{24.} *De Brusselse Post*, 15 juni 1980, p. 1 & A.G. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen etc.*, s.p.

^{25.} ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee Brussel. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Brief Vandenberghe aan Verlinden van 28 december 1979.

^{26.} ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee Brussel. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Verslagen van de vergaderingen van het Guldensporenkomitee van 30 januari 1980 & 21 januari 1980.

^{27.} ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee Brussel. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Verslag van de vergadering van het Guldensporenkomitee van 14 april 1980.

tegen het Egmontpact.²⁸ Voor het Komitee was Rik Boel dan weer onaanvaardbaar zodat overwogen werd om de Guldensporenviering te organiseren zonder de steun van de Cultuurraad. Een definitieve breuk tussen beide kempfanen werd vermeden door toedoen van de Stad Brussel zelf. De ruzie bleek zinloos geweest aangezien politieke toespraken op de Grote Markt niet toegelaten werden door het stadsbestuur.²⁹ Het incident openbaarde het blijvende spanningsveld tussen 'officiële' en Vlaams-nationalistische actoren rond de Brusselse Guldensporenviering.

Vanaf 1980 organiseerde de Vlaamse Raad een academische zitting met 's morgens een toespraak door de voorzitter op het Brusselse stadhuis. In de avond van dezelfde dag vond op de Grote Markt een volksfeest plaats, ingericht door het Guldensporenkomitee, weliswaar nadat de Cultuurraad een aanvraag deed bij Brussel-stad. In die zin was het Guldensporenkomitee verplicht om rekening te houden met de desiderata van de Vlaamse Raad, wilde men de viering laten doorgaan op de Grote Markt van Brussel. Er bestond echter nog een belangrijker kanaal waarlangs de Vlaamse Raad invloed kon laten gelden op het Komitee, namelijk via de subsidiëring. Voor de Guldensporenviering van 1982 ontving het Komitee 250.000 BEF vanwege het Ministerie van Nederlandse Cultuur en 50.000 BEF vanwege de Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie.³⁰ Daarmee was het aandeel van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen in de financiering van het feest het grootst: van privé-

²⁸ CLEM DE RIDDER (Opwijk 1920-): hij hielp na de oorlog aan de georganiseerde vorming van de Vlaamse bewustwording, vooral door liederteksten, bindteksten voor Vlaamse manifestaties, door artikelen en zijn werk voor het Davidsfonds. In 1964 werd hij secretaris-generaal van het Davidsfonds en kwam de zwaartekracht van zijn werk te liggen op de deelneming aan de Vlaamse politieke actie, op de cultuurpolitiek en op de vernieuwing van het culturele vormingswerk. Later werd hij voorzitter van het Davidsfonds (1977-1986). Hij bekleedde talrijke functies in verenigingen die op de een of andere wijze te maken hadden met de Vlaamse Beweging in de breedste zin van het woord. Zie: G. DURNÉZ, "De Ridder Clem", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2609-2610.

²⁹ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee Brussel. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Brief Stad Brussel aan Rik Boel van 30 juni 1980.

³⁰ De Nederlandse Commissie voor de Cultuur van de Brusselse Agglomeratie werd opgericht als grondwettelijk orgaan bij de grondwetsherziening in 1970. Enerzijds hield de NCC een expliciete erkenning in van de Vlaamse Gemeenschap te Brussel en anderzijds paste ze duidelijk in de Vlaamse strategie om eigen Nederlandstalige instellingen te creëren onder voorgedij van de Vlaamse Gemeenschap, een reactie tegen het als Vlaams-onvriendelijk geacht gemeentebestuur. De oprichting van de NCC was een voorlopig hoogtepunt van de institutionalisering die het Nederlandstalige gemeenschapsleven inkapte en kanaliseerde. De NCC oefende een enorme impact uit op het Nederlandstalig socio-cultureel beleid en gebruikte eveneens haar bevoegdheid inzake onderwijsaangelegenheden om een Nederlandstalig onderwijsnet te Brussel te subsidiëren. Zie: M. DE METSENAERE e.a., "Brussel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 648.

sponsoring ontving men 147.000 BEF, terwijl de programmaverkoop 70.000 BEF opleverde.³¹ In de loop van de jaren tachtig vergrootte de bijdrage van de Gemeenschapsinstellingen stelselmatig. In 1985 stortte Vlaams Gemeenschapsminister voor Cultuur Karel Poma 400.000 BEF op de rekening van het Komitee. In de loop van de jaren negentig leek er geen plafond meer te bestaan op de subsidies van overheidswege. Voor de viering van 1993 verhoogde de Vlaamse Gemeenschap de bijdrage van 450.000 BEF naar één miljoen BEF. Ook de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de opvolger van de NCC, verhoogde de subsidie van 200.000 BEF in datzelfde jaar tot één miljoen. Met die twee miljoen was de overheid onbetwistbaar de belangrijkste sponsor van de viering. Privé-sponsoring was goed voor 200.000 BEF en de kaartenverkoop voor 150.000 BEF.³²

Het merkwaardigst was de manier waarop de Vlaamse Gemeenschapscommissie aan de officialisering van de Brusselse Guldensporenviering begon. De VGC toonde van bij het eerste werkingsjaar meer dan gewone belangstelling voor de viering. De voorzitter van de VGC, de socialist Robert Garcia, zocht toenadering tot het Komitee om een nauwere samenwerking van de VGC en het Komitee te bepleiten.³³ We zagen hoe de subsidiëring in 1993 gevoelig werd opgetrokken. Steeds meer gingen binnen de VGC stemmen op om de organisatie van de Brusselse Guldensporenviering in eigen handen te nemen. Sven Gatz, die in 1995 voor de Volksunie tot de Brusselse Hoofdstedelijke Raad was toegetreden³⁴, hield in de Raad van de VGC een pleidooi om de Guldensporenviering over te laten aan een orgaan dat representatief was ‘voor alle Vlamingen’, lees: over te laten aan de Vlaamse Gemeenschap én de VGC. Volgens hem groeide de organisatie van de viering het Guldensporenkomitee boven het hoofd. Gatz werd daarin gesteund door Jos Chabert, lid van het college van de VGC, zij het dat het programma volgens hem overgelaten moest worden aan cultuurprogrammatoren.³⁵ Die opinie werd gedeeld door de andere raadsleden van de VGC, het Vlaams Blok uitgezonderd. Jan Béghin,

31. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee Brussel. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1982. Begrotingsdocument Guldensporenviering 1982.

32. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Ongeklasseerde map. Brief Peeters aan Paesschierens van 5 november 1993.

33. PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Ongeklasseerde map. Verslag van vergadering Guldensporenkomitee van 8 januari 1992.

34. SVEN GATZ (Sint-Agatha-Berchem 1967): hij was als student actief in de studentenafdeling van de Volksunie-jongeren, onder meer als voorzitter. Daarna werd hij voorzitter van de Volksunie in Sint-Agatha-Berchem (1992-1995) en in Jette. Sinds 1992 was hij lid van het arrondissementeel bestuur in Brussel en van de partijraad. In 1995 trad hij in opvolging van Vic Anciaux toe tot de Brusselse Hoofdstedelijke Raad. Na het opdoeken van de Volksunie vond hij zijn gading in de VLD. Zie: B. DE WEVER, “Gatz Sven”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1234.

ondervoorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en secretaris van de Raad van de VGC³⁶, vond dat de overheden niet langer passief konden toekijken. Nu de Vlaamse autonomie was toegenomen, het Vlaams parlement en de regering volwaardig waren uitgebouwd en de VGC haar plaats verwierf in Brussel, moest de overheid haar feestdag vieren.³⁷ In 1997 nam de VGC een resolutie aan waarin de rol van de overheid in de organisatie van de 11-juliviering werd beklemtoond. Collegevoorzitter Vic Anciaux³⁸ onderstreepte dat de resolutie een Guldensporenviering beoogde die in een open democratische geest de vitaliteit van de Vlaamse gemeenschap zou tonen door op een professionele, creatieve en moderne manier een kwaliteitsvol programma te brengen gericht op een breed publiek.³⁹ Vervolgens onthief hij het Guldensporenkomitee van de verantwoordelijkheid voor de organisatie van de Brusselse Guldensporenviering. Een nieuw comité werd samengesteld met als voorzitter Hugo Weckx, door de wol geveerd in het Brusselse politiek en socio-cultureel leven. Hij was de eerste voorzitter van de NCC, Brussels senator en volksvertegenwoordiger (respectievelijk 1977-1981 & 1987-1995), een tijdlang Vlaams Minister van Cultuur en ten slotte achttien jaar CVP-schepen van Nederlandstalige Cultuur en Jeugd in Sint-Agatha-Berchem.⁴⁰ De verdere samenstelling van het Komitee was volgens de collegevoorzitter maatschappelijk en cultureel representatief voor Brussel. Onder de leden bevonden zich Hugo De Greef, directeur van het Kaaithheater, Nora De Kempeneer, verantwoordelijke van Gemeenschapscentrum De Markten,

35. RAAD VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE. Handelingen. Vergadering van 7 juni 1996, p. 175

36. JAN BEGHIN (Ieper 1949): sedert 1971 christen-democratisch gemeenteraadslid in Ganshoren en schepen voor Openbare Werken, Derde Leeftijd en Nederlandse Cultuur vanaf 1977. Hij was tevens lid van het hoofdbestuur van de CVP, waarvoor hij eerst als lid (1972), vervolgens als ondervoorzitter (1979) en voorzitter (1988) van de NCC werd. Toen deze laatste werd vervangen door de VGC werd hij verkozen tot ondervoorzitter van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad. In september 1997 volgde hij Grouwels op als lid van het Vlaams Parlement. Zie: N. WOUTERS, "Beghin Jan", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 426.

37. RAAD VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE. Handelingen. Vergadering van 28 februari 1997, p. 110

38. VIC ANCIAUX (Boechout 1931): geneesheer. Hij trad toe tot de Volksunie en oefende in of voor die partij verscheidene bestuursmandaten uit waaronder arrondissementeel voorzitter voor Brussel (1961-1964), partijbestuurslid (vanaf 1965), gemeenteraadslid van Brussel (1970-1988) en kamerlid (1965-1995). Voorzitter van de Volksunie tot 1986. In 1989 werd hij lid van de Brusselse Hoofdstedelijke Raad en staatssecretaris in de Brusselse regering. In november 1997 nam hij er ontslag. Zie: M. RUYS, "Anciaux Vic", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 294.

39. RAAD VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE. Handelingen. Vergadering van 28 maart 1997, p. 135

40. HUGO WECKX (Vilvoorde 1935). Zie: G. FONTEYNE & M. JANSSENS, "Weckx Hugo", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3674-3675.

Jan De Troyer, hoofdredacteur van TV-Brussel, Paul Corthouts, directeur van de Beursschouwburg, Relinde Raeymaekers, directrice van de Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek, Paul Buekenhoudt, van de afdeling literatuur van de VZW Paleis voor Schone Kunsten e.a. Van het oude Guldensporenkomitee schoot enkel ex-voorzitter Rigo Peeters over. De praktische realisatie van de 11-juliviering kwam in handen van Jari Demeulemeester, directeur van de Ancienne Belgique. Op de begroting van de VGC werd 2,5 miljoen BEF ingeschreven voor de realisatie van de viering. Dit bedrag werd vervolledigd met een half miljoen BEF van de Vlaamse Gemeenschap en een saldo van één miljoen dat het vorige Komitee voor de organisatie van 11-julivieringen ontving.⁴¹

II.2.2 Het Guldensporenkomitee tussen Vlaamse overheid en Vlaams-nationalisme

Het Guldensporenkomitee reageerde verdeeld op de overheidsbemoeienissen. Sommigen schuwden de samenwerking met de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen niet, en deelden de visie dat een strijdbare viering tot het verleden behoorde. Deze mening kon men voornamelijk vinden bij de vertegenwoordigers van het Willems- en Vermeylenfonds. Die twee fondsen waren vanouds gematigder dan het Davidsfonds. De invloed van de overheid liet zich vooral aflezen uit plannen binnen het Guldensporenkomitee om de viering moderner en gevarieerder te maken en gericht naar de hele Vlaamse Gemeenschap, in plaats van enkel op een select groepje Vlaams-nationalisten. Vlaams-nationalistische elementen, zoals de samenzang van strijdliederen en discours over strijd en overheersing, hoorden in dit opzet niet langer thuis. In 1983 trad in het Guldensporenkomitee een nieuwe voorzitter aan, Jozef Van Waeyenberge, die vaart wilde zetten achter deze plannen. Hij stond een formule voor die nauw aanleunde bij die van de Vlaamse Gemeenschap. Zo liet hij weten dat hij van de Guldensporenviering een evenement wilde maken waarop 'de grieventrommel werd begraven'. Vendelzwaaien en samenzang van strijdliederen trokken het jonge Brussels-Vlaamse volk niet. De gebeurtenis moest uitgroeien tot een modern spektakel met amusementswaarde, maar moest tevens een ontmoetingsplaats zijn tussen de Gemeenschappen en Gewesten. Daarom besloot hij politici van de federale regering, van het Waalse Gewest en van de Franse Gemeenschap uit te nodigen om het feest bij te wonen, en last but not least de Koning. Verder wilde Van Waey-

⁴¹ RAAD VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAPSCOMMISSIE. Handelingen. Vergadering van 28 maart 1997, p. 136 & 23 mei 1997, p. 212.

enberge een folder laten drukken in elf (!) talen en een programmaboekje met een historisch overzicht van de Brusselse Guldensporenviering in vijf talen.⁴² Hij werd in die plannen bijgevalen door de Vlaamse Club, een in 1923 door August Vermeylen opgerichte ontmoetingsplaats voor Vlaamse kunstenaars, letterkundigen, politici en wetenschapsmensen in de Belgische hoofdstad.⁴³ Voorzitter Jos Vleugels zag in de plannen van Van Waeyenberge een evolutie van een 'agressieve strijdbijlsfeer' naar het 'aangenaam feestelijke'.⁴⁴

De nieuwe opvatting kon ook teruggevonden worden bij de opvolger van Van Waeyenberge, Rigo Peeters. Deze voorzitter streefde naar een goede relatie met de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen. Net als Van Waeyenberge maakte Peeters er geen geheim van dat hij de strijdviering achterhaald vond en dat de Vlaamse Beweging in toenemende mate het contact met het Vlaamse volk verloor. De Vlaamse Beweging mocht geen vrees hebben om samen te werken met de overheid, hoewel hij toegaf dat dit standpunt moeilijk te slikken was voor de 'klassieke' Vlaamse Beweging die 'het strijden niet laten kan'. De voorzitter van het Guldensporenkomitee werkte vanaf 1994 aan een toenadering met de VGC. De positie van Peeters werd om die reden gecontesteerd. Hij nam daarom ontslag uit het Vlaams Komitee voor Brussel, waarvan hij lid was. Gezien hij in naam van het Vlaams Komitee in het Guldensporenkomitee zetelde, zette dit ontslag ook zijn voorzitterschap op de helling. Het maakte de verhoudingen binnen het Guldensporenkomitee nogmaals duidelijk. Willemsfonds- en Vermeylenfonds ondersteunden Peeters, terwijl het Davidsfonds bezwaren had, officieel omdat coöptaties een gevaarlijk precedent zouden scheppen om figuren in het Komitee te smokkelen die niet stamden uit het Brussels-Vlaamse verenigingsleven. Op een zeker ogenblik werd binnen de gewestbond van het Davidsfonds zelfs besloten om ontslag te nemen uit het Guldensporenkomitee. Uiteindelijk bleek het een storm in een glas water. Er diende zich geen nieuwe voorzitter aan, terwijl Peeters op het vlak van relaties, ervaring en werkkraft kon bogen op een positief rapport. De rel rond zijn voorzitterschap illustreerde wel dat niet iedereen gediend was met overheidsinmenging in de Guldensporenviering. Zoals eerder gezien behoorde Peeters uiteindelijk tot het 11 juli-comité dat werd samengesteld door de VGC en dat de viering uit handen nam van het Guldensporenkomitee. Het werd hem door dit laatste niet in dank afgenomen.

De invloed van de overheid liet zich niet alleen gelden op de strijdbaarheid van de viering. Dit gebeurde ook in het pleidooi voor verdraagzaam-

⁴² *Ons Leven*, juli/augustus 1984, p. 7.

⁴³ I. DE NIJS & F. DENYS, "Vlaamse Club", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3441.

⁴⁴ *Ons Brussel*, juli/augustus 1984, p. 3.

heid, gastvrijheid en respect voor diversiteit. De inleidende tekst van de programmabrochure van 1980 stond zo in het teken van verdraagzaamheid. Willy Dehondt, de afgevaardigde van het Willemsfonds in het Komitee, wenste in naam van de Brusselse Vlamingen een stad vol mensen van goede wil '... die elkaar willen helpen zonder haat of tweedracht, die begrip tonen voor elke volksgemeenschap die haar eigen karakter heeft en wil bewaren'. Brussel moest een hoofdstad worden voor alle Brusselaars, een stad die openstond voor dialoog tussen Vlamingen en Walen en tussen alle lidstaten en culturen van het toekomstige Europa.⁴⁵ Dit pleidooi voor openheid werd ook verwerkt in de bindteksten van de Guldensporenvieringen zoals in die van 1981: 'Wij kijken verder dan de poorten van deze stad! De Brabantse hemel is de zee waarin wij over alle grenzen zeilen als vrije vogels. De hunker naar het nest waakt onder de trouwe vleugels en baart meteen respect voor taal, cultuur en zeden van aanverwante en van vreemde volkeren...'⁴⁶ Aan het einde van de jaren tachtig en vooral in de jaren negentig sloeg die verdraagzaamheid ook meer en meer op de vreemdelingenthematiek, die op de politieke agenda werd gezet door het Vlaams Blok. De tekst van de programmabrochure van de viering van 1986 riep de Vlaamse gemeenschap van Brussel op om het 'plurinationale' karakter van Brussel, 'met zijn vele vreemdelingen en gastarbeiders', positief te benaderen zonder het eigen karakter te verliezen.⁴⁷ In de *Brusselse Post*, het tijdschrift van het Vlaams Komitee voor Brussel, publiceerde de eigengereide voorzitter Peeters een tekst onder het motto 'Brussel tussen Noordzee en Maasland' naar aanleiding van de Guldensporenviering van dat jaar. Op die manier wilde hij de aandacht trekken op de komende Europese eenmaking waarbinnen er ruimte moest zijn voor culturele entiteiten. Nieuwe samenlevingsvormen drongen zich op, het wereldbeeld wijzigde en de mobiliteit werd steeds groter. In die omstandigheden moest men waken over het verdere bestaan van de kleinere culturele gemeenschappen. Peeters nam tegelijkertijd stelling voor een multiculturele toekomst: 'Eenheid in verscheidenheid is een waardevol uitgangspunt om zulke multi-culturele en multi-rationale wereldgemeenschap te organiseren. Laten wij ervoor zorgen dat de eigenheid van de Vlaamse gemeenschap haar plaats vindt en krijgt.'⁴⁸ Volgens Peeters

45. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Tekst met titel "Aan alle bezoekers en bewonderaars van de Grote Markt" door Willy Dehondt.

46. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Bindteksten bij Guldensporenviering van 1981.

47. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Briefwisseling 1984.

48. *De Brusselse Post*, juni 1991, p. 1.

was er niks mis met de bevestiging van de Vlaamse eigenheid door de Brusselse Vlamingen, maar dit mocht niet een open geest in de weg staan: 'We beseffen dat onze eigenheid niet in een reservaat, achter dikke hoge muren, tot haar volle ontplooiing zal komen.'⁴⁹ De openheid en verdraagzaamheid van de Vlamingen in Brussel werden ook verwerkt in de bindteksten van de viering van dat jaar. Brussel werd het speerpunt van het Europa van morgen, het trefpunt van Europese culturen. Het opengaan van de grenzen diende zonder schroom beklemtoond te worden.⁵⁰ Toen het Vlaams Blok op Zwarte Zondag van 24 november 1991 zijn electorale doorbraak kende, beïnvloedde dat nog meer de Guldensporenviering en de invulling van de Vlaamse identiteit. Niet toevallig programmeerde het Guldensporenkomitee in 1992 Willem Vermandere. De West-Vlaamse bard stak niet onder stoelen of banken dat de opkomst van het Vlaams Blok hem zorgen baarde. Hij verwierp begin jaren negentig in verschillende nummers het vreemdelingenstandpunt van de partij.⁵¹ Een van die nummers, *Bange Blanke Man*, werd geprogrammeerd op de viering. Volgens Peeters wilden de Brusselse Vlamingen op die manier aantonen dat Brussel een open en verdraagzame stad was, waar ze in de smeltkroes van nationaliteiten hun Vlaming-zijn als iets heel normaal beschouwden.⁵² Dit opzet kon op de volledige goedkeuring rekenen van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen. De socialist Louis Vanvelthoven, voorzitter van de Vlaamse Raad, zette zich naar aanleiding van de viering van 1992 af van het 'verkrampde en in zichzelf gesloten Vlaanderen dat sommigen ons vandaag willen opdringen'. In naam van de Vlaamse Beweging riep Vanvelthoven op om te bevestigen dat 'wij voor ons volk een open en verdraagzaam Vlaanderen willen, met ruimte en geborgenheid voor allen die er wonen en die hun bijdrage willen leveren tot de ontplooiing van onze samenleving'.⁵³ Kortom, de invloed van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen op het Komitee liet zich enerzijds voelen in de manier waarop de Vlaamse identiteit werd geassocieerd met verdraagzaamheid, openheid en multiculturalisme. Anderzijds liet die invloed zich aflezen uit de wens om te komen tot een 'moderne' viering voor de 'hele' Vlaamse Gemeenschap en niet enkel meer voor Vlaams-nationalisten. In die zin kon de viering niet langer een strijdviering zijn. Vooral Peeters werkte in deze richting, daarin gesteund door het Willems- en Vermeulenfonds.

^{49.} *De Brusselse Post*, juni 1991, p. 1.

^{50.} PRIVE-ARCHIEF RIGO PEETERS. Ongeklasseerde blauwe map. Verslag van Guldensporenkomitee van 27 maart 1991.

^{51.} WILLEM VERMANDERE (Lauwe 1940). Zie: H. DEFOORT, "Vermandere Willem", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3259.

^{52.} *Gazet van Antwerpen*, 6 juli 1992, p. 3.

^{53.} *De Standaard*, 14 juli 1992, p. 3.

Binnen het Guldensporenkomitee botste de omvorming van een strijdviering in een moderne viering met amusementswaarde op heel wat tegenkanting. Niet toevallig hekelde men hier ook de toenemende overheidsinsminging in de viering. Tot dit kamp behoorden het Davidsfonds en het Vlaams Komitee voor Brussel. Het Davidsfonds toonde zich daarmee trouw aan zijn radicaliserende staatsopvattingen. Begin jaren zeventig sprak men zich al uit voor een consequent federalisme. In de loop van de jaren tachtig en negentig radicaliseerde het gedachtegoed van de christelijke socio-culturele vereniging verder. Mede onder invloed van het Vlaams Blok verkondigde het Davidsfonds bij het begin van de jaren negentig een onverbloemd separatisme. De ultieme doelstelling was een onafhankelijke Vlaamse staat met Brussel als hoofdstad. Hierbij paste een strijdbare Guldensporenviering. De eerste gesubsidieerde viering van 1979 kreeg dan ook de wind van voren vanuit het Davidsfonds. Brussels lid Steven Van Haelst haalde uit naar de officialiseringstendens die zich dat jaar doorzette. Vooral de keuze van de spreker viel in verkeerde aarde. Die was immers gevallen op Lydia Deveen. Zij behoorde tot de medeoprichters van de Rode Leeuwen en publiceerde in de jaren zeventig artikels in het tijdschrift *Links* over de toestand van de Vlamingen in Brussel. Zij was ook voorzitter van de Brusselse agglomeratie van de Socialistische Partij, maar vooral ook staatssecretaris voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.⁵⁴ Van Haelst verwees naar die laatste functie wanneer hij stelde dat hij in de toekomst een 'strijdprogramma met een strijdrede' wilde, in plaats van een 'feest met regeringsmededeling'.⁵⁵ Van Haelst predikte niet in de woestijn. Hij kreeg de steun van het Brusselse Gewestbestuur van het Davidsfonds dat de viering van 1979 ook als te weinig strijdlustig beoordeelde.⁵⁶ Het eerder vermelde incident rond de keuze van een spreker voor de viering van 1980, De Ridder versus Boel, lag in het verlengde van deze kritiek op Deveen. Sindsdien bleef het Davidsfonds de drijvende kracht achter het verzet tegen de officialisering. Zo lag het fonds aan de basis van het verzet tegen de poging van de Cultuurraad in 1980 om de 11-juliviering uit de handen te nemen van het Guldensporenkomitee. Samen met het Vlaams Komitee voor Brussel was het Davidsfonds van oordeel dat een viering die al vijftig jaar op een zelfstandige en vrije manier werd ingericht (een overdrijving gezien de eerder vermelde gegevens over de vieringen van de openbare omroep) niet geofficialiseerd

⁵⁴. LYDIA DEVEEN (Ukkel 1929). Zie: F. SCHEELINGS, "Deveen Lydia", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 926-927. Zie ook R. DE GROOF, *op. cit.*, pp. 37-39.

⁵⁵. *De Brusselse Post*, 15 september 1979, p. 7.

⁵⁶. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1980. Verslag van de vergadering van het Guldensporenkomitee van 26 november 1979.

mocht worden. De argumentatie klonk bekend in de oren: de klassieke strijdende viering zou, eenmaal in handen van de Vlaamse Gemeenschap, een 'tamme bedoening' worden. Het strijdelement was absoluut noodzakelijk voor de relatie met de geëngageerde basis.⁵⁷ Kenmerkend voor het verzet tegen de officialisering door de Gemeenschapsinstellingen was het vlaggenincident op de viering van 1980. Het Guldensporenkomitee had een vlaggenspel laten uitvoeren met als titel *Europa*. De uitvoering gebeurde met de vlaggen van de Europese lidstaten. De groep die het nummer moest uitvoeren maakte echter de fout om ook... de Belgische vlag op te voeren. Verschillende afkeurende reacties bereikten het Komitee achteraf. In plaats van de Belgische vlag moest de Vlaamse Leeuw opgevoerd worden. Het was een onvergeeflijke fout om een Belgische vlag op het podium te laten verschijnen op een ogenblik dat, in de woorden van Steven Van Haelst, de Vlaamse Beweging de slogan hanteerde van 'Met België als het kan, zonder België als het moet'.⁵⁸ De vendeliërsgroep was zich van geen kwaad bewust: men had hun gevraagd een nummer met Europese vlaggen uit te voeren. De Vlaamse Leeuw behoorde daar niet toe.

De gewestbond van het Davidsfonds reageerde ook afwijzend op de politieke pogingen om de Guldensporenviering te officialiseren. Toen in 1984 vanuit de NCC een ballonnetje werd opgelaten om de Brusselse Guldensporenviering in handen te geven van de NCC, reageerde de gewestbond van het Davidsfonds met een kordate njet.⁵⁹ Hetzelfde lot waren de eerste pogingen van de VGC beschoren om de hand te leggen op de viering. Het Davidsfonds klaagde 'de infiltratie' vanwege de VGC aan. Er moest over gewaakt worden dat 11 juli een strijdend Vlaams feest zou blijven.⁶⁰ Daarmee stond het Davidsfonds wel lijnrecht tegenover Rigo Peeters, nochtans lid van de socio-culturele vereniging. In het verzet tegen de druk vanwege de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen kreeg het Davidsfonds vaak de steun van het Vlaams Komitee voor Brussel. Dit laatste bedankte voor een feest dat slechts een verlenging zou worden van de officiële receptie op het stadhuis. De overheid moest dan maar zelf een viering organiseren in 'haar' hoofdstad. Wie nog een strijdend feest wilde inrichten kon dat het

⁵⁷. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Ongeklasseerde doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Verslag van de vergadering van het Guldensporenkomitee van 21 januari 1980.

⁵⁸. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Brief Van Haelst aan Guldensporenkomitee van 28 juli 1980 & Housen aan Guldensporenkomitee van 18 juli 1980 & De Troyer aan Guldensporenkomitee van 18 juli 1980.

⁵⁹. *Brussel Nu*, september 1984, p. 8.

⁶⁰. SECRETARIAAT DAVIDSFONDS BRUSSEL. Archief Davidsfonds-Brussel. Ongeklasseerde map. Verslag Vergadering gewestbestuur van 21 oktober 1991.

best doen los van het officiële feest en ondubbelzinnig onder die noemer.⁶¹ Toen de VGC in 1997 het Guldensporenfeest volledig in eigen handen nam, reageerde het Vlaams Komitee furieus: men sprak van een politieke inbeslagname van een vrij initiatief.⁶²

Kritiek was er binnen het Komitee voortdurend op het inhoudelijke aspect. Onder druk van de vertegenwoordigers van het Davidsfonds bleef het Guldensporenkomitee rekening houden met de verwerking van Vlaams-nationalistische strijdende elementen in de vieringen. De traditionele samenzang van strijdliederen behoorde hiertoe. Een vijftal traditionele klassiekers werd jaarlijks geprogrammeerd. Ook het orgelpunt met de samenzang van *De Vlaamse Leeuw* bleef onlosmakelijk deel uitmaken van het programma. De Vlaams-nationalistische identiteitssymboliek werd verwerkt in bindteksten van de vieringen, gezien het verbod van politieke toespraken op de Grote Markt. Die bindteksten sloten perfect aan bij het traditionele strijddiscours. Om een voorbeeld te noemen: op de viering van 1986 luidde een bindtekst als volgt: 'Vlaanderen, gij blijft gekneld in een keurslijf met grendels, sleutels van onrechtvaardigheid. Uw mogelijkheden worden beknot, gemuilband wordt uw meerderheid. Het oude juk is afgelegd. Gij wordt door 't nieuwe juk ontkracht!'⁶³ Die Vlaams-nationalistische retoriek kon ook teruggevonden worden in een aantal publicaties van verenigingen naar aanleiding van het feest op de Markt. Zo kon in het *Kontakblad* van het Vlaams-nationalistisch Karel-Bulsfonds naar aanleiding van 11 juli een ander staaltje van traditionele onderdrukkingsretoriek aangetroffen worden: 'Volk zonder eigen orde-macht om ons te beschermen, volk zonder rechtsverschaffing voor de rechtbank, volk gehoond in eigen hoofdstad...' De Vlamingen werden met de nodige zin voor overdrijving vergeleken met de Maya's: zij bouwden een prachtige cultuur op, maar verkeerden in de onmogelijkheid om deze politiek en militair te verdedigen. Net als de Maya's mochten de Vlamingen jaarlijks naar aanleiding van 11 juli hun 'gestolen goud' gaan bekijken in het Brusselse stadhuis.⁶⁴

De integratie van strijdsymboliek in het programma van de vieringen volstond echter niet om de Vlaams-nationalisten te paaien. De eerste viering van 1980 gaf binnen het Guldensporenkomitee aanleiding tot een debat over de mate waarin een Guldensporenviering strijdend moest zijn. Het Komitee ontving verschillende misnoegde reacties vanuit Vlaams-nationalistische hoek. De vraag naar een 'traditionele' viering bleek zeer

61. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Vlaams Komitee voor Brussel. Verslagboek. Verslag van de vergadering van 3 september 1992.

62. *De Brusselse Post*, juni 1997, p. 1.

63. *De Brusselse Post*, juli/augustus 1986, p. 3.

64. *Kontakblad Karel Bulsfonds*, herfst 1985.

reëel.⁶⁵ Jan Housen en Steven Van Haelst, secretaris en voorzitter van de Davidsfonds-afdeling van Scheut vonden dat er zelfs geen sprake was van een 11-juliprogramma bij gebrek aan een 'strijdend element'. Beiden toonden de goede weg met een eigen Guldensporenviering door de Davidsfondsafdelingen in Anderlecht. Jaarlijks ging er een Guldensporenmis door, gevolgd door een Guldensporenwandelconcert op de tonen van Vlaamse marsmuziek en een Guldensporenconcert met Vlaamse strijd- en volksliederen. Voorzitter Van Haelst sloot het geheel af met een strijdrrede, waarin in traditionele stijl de band werd gelegd tussen de Vlaamse strijd van 1302 en die van 1980.⁶⁶ De secretaris van de Davidsfonds-afdeling van Boetendaal, Croonenberghs, betreunde eveneens de afwezigheid van strijdende componenten, vooral de samenzang en een 'krachtige toespraak'.⁶⁷ Volgens de directeur van Ontmoetingscentrum De Westrand in Dilbeek, die naar eigen zeggen sprak namens verschillende aanwezige Vlamingen, was het programma niet aangepast aan de verwachtingen van het publiek. Dit bestond volgens hem immers uit een merendeel aan overtuigde Vlamingen die een Guldensporenviering wensten met een herkenbaar Vlaams profiel.⁶⁸ Een andere Vlaams-nationalist, De Troyer, die eveneens sprak in naam van verschillende aanwezige Vlamingen, vond het programma zelfs 'lamentabel'. Bij compleet gebrek aan strijdende Vlaamse bezieling, kon het door om het even welke politieke partij geprogrammeerd worden.⁶⁹

Toen de voortvarende voorzitter van het Guldensporenkomitee, Jozef Van Waeyenberge, in 1983 met het idee uitpakte om van de Guldensporenviering een groots spektakel te maken, steigerde men vanuit Vlaams-nationalistische hoek. De voorzitter van het gewestbestuur van het Davidsfonds stuurde een brief naar de leden van het komitee om het ongehoorden uit te drukken over de plannen van de nieuwe voorzitter. Het Davidsfonds had de grootste moeite met de geplande omvorming van het volksfeest tot een groots spektakel. Dit mocht niet ten koste gaan van diegenen die al jaren 'op de bres stonden' voor de Vlaamse strijd. Het idee om Franstalige politici uit te nodigen kon voor het gewestbestuur niet door de

⁶⁵. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Verslag vergadering Guldensporenkomitee van 13 oktober 1980.

⁶⁶. *Het Nieuwsblad*, 21 juni 1980 & *De Anderlechtse Post*, augustus 1981, p. 2 & augustus 1982, p. 4.

⁶⁷. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Brief Croonenberghs aan Verlinden van 11 augustus 1980.

⁶⁸. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Brief Vanderpooten aan Verlinden van 18 september 1980.

⁶⁹. ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Doos met opschrift Guldensporenviering 1981. Brief De Troyer aan Guldensporenkomitee van 18 juli 1980.

beugel. De 'gewone Vlaamse mannen en vrouwen' zouden moeite hebben met de aanwezigheid van politici die de Vlaamse strijd ontmoedigden door 'diepvriespolitiek'. De tijd was niet rijp om met uitgestoken hand naar de Franstaligen toe te stappen.⁷⁰

Kortom, het Guldensporenkomitee raakte van in het begin geprangd tussen Vlaamse Gemeenschapsinstellingen en het Vlaams-nationalisme. Het Komitee trachtte de kerk in het midden te houden en maakte van de Brusselse Guldensporenviering een gebeuren dat het midden hield tussen de visies van Vlaamse overheid en Vlaams-nationalisme. Onder druk van vooral het Davidsfonds bleef de Guldensporenviering in zekere mate haar strijdend karakter behouden. Voorzitter Rigo Peeters, met de steun van het Willems- en Vermeylenfonds, vertolkte de invloed van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen. Zo werd de programmatie op de Brusselse Guldensporenviering op een groter publiek gericht, terwijl dit tevens een forum vormde voor de verkondiging van verdraagzaamheid, openheid op de wereld en multiculturaliteit. Uiteindelijk helde de balans in het voordeel van de tweede over. De laatste staatshervorming van 1993 gaf aan de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen meer invloed dan ooit tevoren. Die laatste achtten de tijd dan ook rijp om de viering in eigen handen te nemen...

II.2.3 Het Vlaams Blok als stoorzender

De laatste twintig jaar laat zich een andere politieke actor gelden op het Brusselse Guldensporenforum, namelijk het Vlaams Blok. De partij ontstond eind jaren zeventig als een afscheuring van de Volksunie toen deze mee het Egmontpact ondertekende. Dit pact was de katalysator voor het ontluiken van spanningen die al langer binnen de Volksunie aanwezig waren: rechtse groepen konden zich niet verzoenen met coalitiegesprekken met de Belgische regering, met de compromispolitiek én met de uitbreiding van het VU-partijprogramma naar niet-klassieke Vlaams-nationalistische thema's. Die rechtse groepen trokken als gevolg hiervan de deur van de Volksunie achter zich dicht en vonden elkaar in het nieuw opgerichte Vlaams Blok. De partij bepleitte een compromisloos Vlaams-nationalisme, waarbij onverbloemd werd geopteerd voor de onafhankelijkheid van Vlaanderen met Brussel als hoofdstad. Belgische staatshervormingen werden verworpen en de Vlaamse partijen, de Volksunie in het bijzonder, werden aan de schandpaal genageld vanwege hun 'toegiften'

⁷⁰. SECRETARIAAT DAVIDSFONDS BRUSSEL. Archief Davidsfonds. Map 1. Verslagen gewestbestuur. Brief Snellings aan de leden van het Guldensporenkomitee, 1983.

aan België. Het Vlaams Blok riep meermaals op tot de bundeling van alle radicale, Vlaamse krachten en beschouwde de Vlaamsgezinden die de Belgische staatshervorming aanvaardden als staande buiten de Vlaamse Beweging.

Van in het begin hekelde het Vlaams Blok de Brusselse Guldensporenvieringen. Jaarlijks protesteerden Vlaams-Blokmilitanten en aanverwante verenigingen op de vieringen. Daarbij werd getracht verwarring te zaaien over de 'officiële' vieringen door het uitlokken van incidenten. Met de viering van 1981 waren afvaardigingen van het Vlaams Blok en van het Vlaams Nationaal Jeugdverbond aanwezig. Het VNJ, dat oorspronkelijk dicht aanleunde bij de Volksunie, was de enig overgebleven Vlaams-nationalistische jeugdbeweging die separatistische standpunten aanhing. Na de oprichting van het Vlaams Blok en de uittrede van traditionele nationalistenvan uit de Volksunie trad er een identificatie op van het VNJ met het Vlaams Blok, hoewel de leiding van het VNJ wel het predikaat van 'Vlaams Blok-jeugd' verwierp.⁷¹ Na het zingen van *De Vlaamse Leeuw* op de Grote Markt scandeerden zij 'Brussel, Vlaams!' en 'Mars op Brussel' en trokken op die manier door het centrum van Brussel.⁷² Toen ter gelegenheid van de Guldensporenviering van 1985 op de Grote Markt de nieuwe tekst van *De Vlaamse Leeuw* werd overhandigd aan het Guldensporenkomitee door een vertegenwoordiger van minister Karel Poma werd er gefloten en geroepen.⁷³ Tijdens de Guldensporenviering van 1986 marcheerde het VNJ de Grote Markt op met hun muziekkapel om het voorprogramma van het feest te verstoren.⁷⁴ Het Vlaams Blok beschikte ook over een persoon in het Guldensporenkomitee, hoewel niet officieel. In het Komitee zetelden immers alleen niet-partijpolitieke figuren uit de socio-culturele fondsen en het Vlaams Komitee voor Brussel. Dit verhinderde niet dat Steven Van Haelst lid was van het Komitee. Hij was een van de kopstukken van de Brusselse afdeling van het Vlaams Blok. In de jaren tachtig kwam hij met de parlementsverkiezingen op als tweede kandidaat op de Brusselse lijst van het Vlaams Blok.⁷⁵

Een ander aspect waren de nieuw-rechtse denkbeelden die aansloten bij de autoritaire denkbeelden van de jaren dertig en vijftig. Een van de belangrijkste pijlers in het Blok-programma was de vreemdelingentema-

⁷¹ B. DE WEVER, "Vlaams Nationaal Jeugdverbond", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 3327-3328.

⁷² *De Brusselse Post*, september 1981, p. 28.

⁷³ SECRETARIAAT DAVIDSFONDS BRUSSEL. Archief Davidsfonds. Map met verslagen van gewestbestuur van 1983 tot 1986. Verslag van het gewestbestuur van 2 september 1985.

⁷⁴ ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee Brussel. Verslag van de vergadering van het Guldensporenkomitee van 7 oktober 1986.

⁷⁵ *De Brusselse Post*, september 1985, p. 1.

tiek. Het Blok vulde het Vlaams-nationalistisch gedachtegoed zeer etnisch in: de partij streefde naar een homogene cultuur en een pluralistische samenleving was uit den boze. Al in 1978 verscheen in *De Vlaams-Nationalist*, het toenmalige partijblad, een eerste artikel tegen de gastarbeiders. Op een kaderdag in september 1980 werd het antivreemdelingen-thema als een van de centrale strijdpunten van de partij aangenomen. In datzelfde jaar werd in de Grondbeginselen van de partij een eerste paragraaf in die zin opgenomen. Ook op het tweede ideologische congres van de partij, in 1981, dat handelde over Brussel, werd tegen de aanwezigheid van vreemdelingen in Brussel gefulmineerd. In 1984 werd een volledig congres aan dit onderwerp besteed. In verscheidene publicaties en slogans – het beruchte ‘Eigen Volk Eerst’ – bleef het vreemdelingenthema een constante in het programma van het Blok, een thema dat de partij electoraal gezien in de jaren negentig geen windeieren zou leggen.⁷⁶

Het hoeft weinig betoog dat de multiculturele invulling van de Vlaamse identiteit op de Brusselse Guldensporenviering werd verguisd. De Guldensporenviering was een traditioneel Vlaamse viering en moest uiting geven aan de homogene Vlaamse cultuur. Het Vlaams Blok sloot aan bij het Vlaams-nationalistische strijddiscours, zij het dat de invulling van het vijandbeeld werd aangevuld met de (islamitische) allochtoon. In die zin kan gesproken worden van een ‘actualisering’ van het traditionele Vlaams-nationalistische vijandbeeld. Het Vlaams Blok lokte incidenten uit rond dat multiculturele karakter van de viering. Exemplarisch hiervoor waren de rellen rond het optreden van de Surinaamse tv-presentatrice Alida Neslo op de Guldensporenviering van 1987. Zij werd dat jaar door de organisatoren aangezocht om het programma te presenteren. De Brusselse afdeling van het Vlaams Blok, die lucht kreeg van de zaak, schreef voorafgaandelijk een brief waarin ze vroegen om ‘eigen Vlaamse’ zangers, artiesten en voordrachtskunstenaars te laten optreden.⁷⁷ Tevens verspreidde de Brusselse afdeling vlak voor de viering een vlugschrift waarin Alida Neslo een pijnlijke keuze werd genoemd, gevolgd door een oproep om in de toekomst eigen Vlaamse artiesten aan te trekken.⁷⁸ Op de viering zelf werd ze uitgefloten en voortdurend geconfronteerd met de ‘Eigen Volk Eerst’-slogan.⁷⁹ Het Antwerpse satirisch blad *’t Pallieterke* legde de vinger op de wonde door te wijzen op de onverenigbaarheid van een ‘Vlaamse’ Guldensporenviering en een ‘donker-koloriete’ presentatrice: ‘Generaties Vlamingen hebben, verbeterd en verbitterd, gevochten voor onze Vlaamse identiteit. Nu wij elk jaar één keer op de Brusselse

⁷⁶ E. WITTE, *Politieke Geschiedenis van België etc.*, p. 360.

⁷⁷ *’t Pallieterke*, 16 juli 1987, p. 1.

⁷⁸ *’t Pallieterke*, 23 juli 1987, p. 2.

⁷⁹ *’t Pallieterke*, 23 juli 1987, p. 2.

Grote Markt mogen guldensporen, lijkt het ons geen overmatige luxe die duur bevochten identiteit voor heel de wereld te etaleren onder het motto: Dit is Vlaams! Wanneer om het even wie, in ons aller naam, daar het woord mag komen voeren, wat belet dan op den duur het Guldensporenkomitee nog de imam eens op het podium te roepen?⁸⁰ De secretaris van de Brusselse afdeling van het Vlaams Blok, Jaak Peeters, zag in het incident een spontane reactie dat erop wees dat het 'militante Vlaanderen' geen onaanzienlijke strekking vertegenwoordigde.⁸¹ Op een vergadering van het Guldensporenkomitee vertolkte Van Haelst de mening van het Vlaams Blok nogmaals wanneer hij stelde dat het optreden van Neslo een 'bewust opgezette provocatie' was waarachter een belangrijk deel van het Vlaamse volk zich niet kon scharen. De incidenten waren dan ook 'te verwachten'. Hij vroeg zich ook af in hoeverre er nog sprake kon zijn van een Guldensporenviering. Het Komitee moest zich in de toekomst toeleggen op het verhogen van de Vlaamse strijdvaardigheid van het feest.⁸²

Vijf jaar later, met de viering van 1992, deed zich opnieuw een incident voor dat revelerend is voor de opvattingen van het Vlaams Blok over de Guldensporenviering en de Vlaamse identiteit. Ditmaal vormde een optreden van de West-Vlaamse bard Willem Vermandere de aanleiding, en dan meer bepaald het lied *Bange blanke man*. Toen dit laatste door Vermandere werd aangesneden, brak er een fluitconcert los en werden de slogans 'Eigen Volk Eerst' en 'Multikul Flauwekul' gescandeerd door aanhangers van het Vlaams Blok, bijgestaan door de Nationalistische Studentenvereniging en de Franstalige groep Assaut. Vervolgens bestormde een tachtigtal jongeren het podium. Een aantal mensen raakte gewond. Alle politieke partijen spraken schande, hierin gevolgd door zowel de Vlaamse als de Franstalige pers. Het Vlaams Blok daarentegen ontwaarde er een provocatie in, zoals in 1987 met Alida Neslo, met dit verschil dat de provocatie nu gericht was tegen het Vlaams Blok. Het *Bange blanke man*-lied was geen onschuldig liedje, maar een politieke reactie op de electorale vooruitgang van de partij. Gerolf Annemans, kamerfractieleider van het Vlaams Blok⁸³, noemde Vermandere smalend de 'held van het anti-Vlaams Blok fenomeen'. Dat jongeren, die sinds de Blokoverwinning van 24 november 1991 al het vuil over hun hoofd hadden gekregen, reageerden op het politiek getinte *Bange blanke man*-lied verwonderde hem dan ook niet. Annemans betreurde verder de 'verburgerlijking' van de Guldensporenviering, die te veel in handen van de 'Belgische goe-

^{80.} 't Pallieterke, 16 juli 1987, p. 2.

^{81.} 't Pallieterke, 30 juli 1987, p. 13.

^{82.} ARCHIEF EN MUSEUM VAN HET VLAAMS LEVEN TE BRUSSEL. Archief Guldensporenkomitee. Doos met opschrift Guldensporenviering 1986. Witte enveloppe "Varia". Verslagen van Vergaderingen van 5 oktober 1987 en 10 maart 1988.

gemeente' was geraakt, waardoor de strijdbaarheid van het feest verdween.⁸⁴ Filip Dewinter, fractieleider in de Vlaamse Raad⁸⁵, sprak in het parlement van een 'hetze zonder voorgaande' tegen het Vlaams Blok. Ook voor hem waren de rellen geprovoceerd.⁸⁶ Roeland Raes, senator en ondervoorzitter van de partij⁸⁷, wees eveneens op de politieke ondertoon van het *Bange blanke man*-lied. Na de verkiezingsoverwinning van het Vlaams Blok was het immers 'tot in den treuren toe' opgevoerd als een reactie op de verkiezingsoverwinning van het Vlaams Blok. Hij vond het provocerend dat het Guldensporenkomitee de keuze van zanger én lied zwaar in de verf had gezet.⁸⁸ Vlaams-Blokstichter en nationaal voorzitter Karel Dillen haalde uit naar het multiculturele karakter van de 11-juliviering. Voor hem had er in Brussel nog geen enkele Guldensporenviering plaatsgevonden, maar alleen een 'multiculturele zever'.⁸⁹ Het Vlaams Blok werd verdedigd door een aantal lezersbrieven in de Vlaamse kranten. De meeste wezen op de onverenigbaarheid van een Vlaams feest met multiculturalisme. Volgens Vlaams Blokker Philip Claeys, later lid van het partijbestuur, was het signaal van 24 november nog niet goed doorgedrongen tot de organisatoren van de Brusselse Guldensporenviering, want 'onze nationale feestdag moest zo nodig multicultureel ingekleurd worden', waarmee een groot gedeelte van het publiek tegen de borst werd gestoten. De verontwaardiging over het protest van de jongeren was volgens hem hypocriet, opgeklopt en misplaatst aangezien het een bewuste provocatie van de organisatoren betrof.⁹⁰ Geert Vander Roost uit Halle zag de inci-

83. GEROLF ANNEMANS (Antwerpen 1958): advocaat die in 1987 verkozen werd als kamerlid voor het Vlaams Blok. Hij groeide uit tot een leidende figuur in de partij, onder andere als lid van het partijbestuur en als fractieleider in de kamer sinds 1991. Annemans verwierf in de loop der jaren ook de reputatie van te behoren tot de minder extremen binnen het Blok die meer de Vlaams-nationale thema's bespelen en minder de migrantenpolitiek. Zie: R. FALTER, "Annemans Gerolf", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 295.

84. *Het Nieuwsblad*, 1 augustus 1992, p. 4.

85. FILIP DEWINTER (Brugge 1962): stamde niet uit een Vlaams-nationalistisch milieu, maar begon zich tijdens zijn scholierentijd voor de Vlaamse strijd te interesseren. Hij stichtte het Nationalistisch Jongstudentenverbond. In Antwerpen werd hij lid van de Nationalistische Studentenvereniging. In 1987 werd hij verkozen als volksvertegenwoordiger voor het Vlaams Blok. In 1991 werd hij tevens fractieleider in de Vlaamse Raad. Zie: M. SPRUYT, "Dewinter Filip", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 932-933.

86. *De Standaard*, 18 juli 1992.

87. ROELAND RAES (Gent 1934): werd lid van de Volksunie en hoorde van meet af aan tot de rechtervleugel. Na het Egmontpact stapte hij uit de VU en kwam bij het Vlaams Blok terecht, waarvoor hij jarenlang ondervoorzitter werd. In 1991 werd hij verkozen tot senator. Zie: M. SPRUYT "Raes Roeland", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2530.

88. *Het Nieuwsblad*, 14 juli 1992.

89. *Ons Leven*, 16 december 1992, p. 9.

denten in hetzelfde licht: 'Het was de organisatoren van de viering blijkbaar te veel gevraagd om te zorgen dat de multiculturele hersenspoeling ten minste één dag in het jaar, op onze nationale feestdag, even onderbroken wordt.'⁹¹ Eenzelfde teneur zien we bij Mark Keulemans en Wim Vanderheyden. Volgens de eerste waren propagandaliederen voor een multiculturele maatschappij onverenigbaar met een Guldensporenviering. Dit was immers een 'Vlaams' feest, en geen 'multicultureel' of 'internationalistisch'. Vanderheyden stelde voor om provocaties in de toekomst te vermijden: 'Als ze elk Belgisch gedoe en alle verheerlijking en afkeuring van om het even welk soort vreemdelingen, van pro- of antiracisme weglaten, hoeven ze geen reactie te verwachten. Noch België, noch de vreemdelingen, noch Europa hebben iets met dat feest te maken.'⁹²

II.2.4 De alternatieve Guldensporenviering van de Vlaamse Volksbeweging

Vanaf het begin van de jaren negentig waaide er een nieuwe wind door de Vlaamse Volksbeweging (VVB). Het ging om een Vlaams-nationale drukingsgroep die al sinds de jaren vijftig actief was, maar die in de loop van de jaren tachtig teruggefallen was. Nieuwe en jonge leden, de meesten onder hen gewezen kaderleden van de VU die het aan het eind van de jaren tachtig binnen die partij voor bekeken hielden, maar ook traditionele nationalistenvan Vlaams Blok-signatuur, stuurden de VVB op nieuwe wegen. In 1991 zette de VVB de stap van zijn verouderd federalistisch programma naar een openlijke, separatistische stellingname: een onafhankelijke Vlaamse staat in Europa werd het hoofddoel van de vereniging.⁹³

De hernieuwde dynamiek van de VVB op nationaal vlak zorgde ook voor een heropleving in Brussel. De drijvende krachten waren een aantal linkse Vlaams-nationalisten die stamden uit de werkgroep Arbeid of Vlaams Republikeinse-Socialistische Beweging, een linkse afscheuring van Were Di in 1972. Het ging om Christian Dutoit, Pol Van Caeneghem en Joost Vandommele. Daarnaast waren er Bernard Daelemans, de secretaris, en Antoon Roosens, die in de jaren zestig actief was bij de Vlaamse Democraten. Roosens hing een marxistisch geïnspireerde visie met nationalistische invulling aan waarbij hij een onafhankelijke Vlaamse natie

^{90.} *Het Nieuwsblad*, 24 juli 1992.

^{91.} *Het Nieuwsblad*, 23 juli 1992.

^{92.} *Het Nieuwsblad*, 23 juli 1992.

^{93.} B. DE WEVER, "Vlaamse Volksbeweging", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3488.

zag als dam tegen het multinationale onderdrukkingskapitalisme.⁹⁴ Zoals het nationale bestuur opteerde de Brusselse afdeling ondubbelzinnig voor een onafhankelijk Vlaanderen met Brussel als hoofdstad.⁹⁵ De aanwezigheid van de VVB-Brussel maakte de politiek-ideologische strijd rond de Brusselse Guldensporenviering en de Vlaamse identiteit nog complexer. Enerzijds wilde men een radicaal en strijdbaar alternatief bieden voor de officiële viering van het Guldensporenkomitee op de Grote Markt. Roosens viel zo op een van de 11-julivieringen van de VVB uit tegen het 'officiële Vlaanderen' dat hij de 'succursale van de oude Belgische staat' noemde. De Vlaamse Beweging werd uitgesloten uit de 'officiële cultuurtempels van Vlaanderen'.⁹⁶ Anderzijds wilde men niet geassocieerd worden met een Vlaams Blok-initiatief. Het VVB-Brussel opteerde meer voor een progressief Vlaanderen, dan voor een extreem-rechts. De VVB zette zich af tegen de extreem-rechtse ideologie waarmee het Vlaams Blok de Vlaamse identiteit identificeerde. Naar aanleiding van de rellen rond Vermandere zette VVB-voorzitter Daelemans zich af tegen het Vlaams Blok dat met het Vermandere-incident het tegendeel bekwam van wat het beoogde, namelijk 'de teloorgang van het Vlaamse volk, ten gronde gericht door een gebrek aan respect voor de meest elementaire menselijke waarden: de vrijheid van de dichter en de ongecompliceerde vrolijkheid van een feest'.⁹⁷ Het Vlaams Blok daarentegen hekelde de houding van VVB-nationaal die er geen graten in zag om met deze linkse nationalistenvan rond het tijdschrift *Meervoud* een 11-juliviering te houden. Volgens het Blok leerde de jarenlange ervaring met 'links-georiënteerde clubjes' in de Vlaamse Beweging dat 'als men met de hond slaapt men ook zijn vlooienvan krijgt'.⁹⁸

De VVB-Brussel organiseerde in 1993 een Guldensporenviering in beperkte kring in de Vlaams-Baskische Club. Het welkomstwoord werd er uitgesproken door Van Caenegem, een strijdrede door SP-volksvertegenwoordiger Fred Dielens en een groet uit Baskenland van Europees parlements lid Karmelo Landa.⁹⁹ VVB-Brussel trad in 1994 voor de eerste maal naar buiten met haar radicale sporenviering op de Oude Graanmarkt. Het zwaartepunt van die viering lag op de strijdlustige toespraken waarin de Belgische staat en de officiële Vlaamse politiek niet gespaard werden. De

⁹⁴ H. CUYPERS & N. WOUTERS, "Roosens Antoon", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2657-2658.

⁹⁵ ARCHIEF VVB-BRUSSEL, map met titel "11 juli-viering 1994", Inleiding tot de 11-juliviering 1994, door Prof. Dr. Joost Rampelberg.

⁹⁶ ARCHIEF VVB-BRUSSEL, map met titel "11 juli 1996", VVB-Brabant, radicale sporenviering 11 juli 1996, teksten van toespraken.

⁹⁷ *De Standaard*, 22-7-92.

⁹⁸ *Vlaams Blok*, september 1994.

⁹⁹ *Meervoud*, juni 1993.

keuze van de sprekers leende zich daar ook toe: zo ging het onder andere om nationaal VVB-voorzitter Peter De Roover¹⁰⁰, de Vlaams-nationalistische journalist Mark Grammens¹⁰¹ en de woordvoerder van het Taalaktiëkomitee, Guido Moons¹⁰².

¹⁰⁰ PETER DE ROOVER (Turnhout 1962-): hij werd lid van de VU in 1977 en bekleedde er verscheidene bestuursfuncties. In 1987 nam hij ontslag uit de partij. De Roover werd vervolgens voorzitter van de Antwerpse afdeling van het VVB. In 1988 werd hij voorzitter van het politiek bureau van het VVB en in 1989 werd hij algemeen voorzitter. De Roover kiest als voorzitter voor een “realistisch radicalisme” en verdedigt een Vlaams programma zonder ideologische keuzen. Zie: P. RENARD, “De Roover Peter”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 2662-2663.

¹⁰¹ MARK GRAMMENS (Ronse 1933-): oud-politiek redacteur van *De Linie*, directeur-hoofredacteur van *De Nieuwe*. Van 1974 tot 1983 uitgever van het *Tijdschrift voor Diplomatie*. Wat Vlaanderen betreft, vielen zijn eerste analyses en stellingnames samen met die van de werkgroep rond het maandblad *De Pennoen*. Grammens, lange tijd ongevraagd beschouwd als boegbeeld van de Vlaamsgezinde linkerzijde, kreeg echter in het midden van de jaren tachtig de reputatie van een extreem-rechts nationalist, hoewel dat niet echt overeenstemt met de werkelijkheid. L. ABICHT, “Grammens Mark”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 1351.

¹⁰² GUIDO MOONS (Gent 1954-): hij was regieassistent van de IJzerbedevaart en lid van het IJzerbedevaartcomité, waaruit hij ontslag nam uit ontevredenheid over de te gematigde koers. Richtte zo mee het IJzerbedevaartsforum op, hoewel hij in 1998 terugkeerde naar het oude comité. Moons trad in 1980 toe tot TAK, waarvan hij van 1986 tot 1995 woordvoerder werd. Tevens ondervoorzitter van de VVB in 1995. Zie: M. DEWEERDT, “Moons Guido”, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 2094. ARCHIEF VVB-BRUSSEL, ringmap met opschrift 11 juli 1995, “toespraken Guldensporenviering 1995” & ringmap met opschrift 11 juli 1994, “inleiding tot de 11 juliviering 1994, door Prof. Dr. Joost Rampelberg”.

Feestdagenpolitiekidentiteitsvormers en
Waalse/Franstaligeidentiteitsverbeelding

De Waalse feestdag na de Tweede Wereldoorlog (1945-1965): een dubbelzinnige identiteitsverbeelding

I.1 De herdenking van de ‘Waalse’ Revolutie van 1830: het fundament van de Waalse identiteitsverbeelding (1906-1940)

De Waalse Beweging ontstond aan het einde van de negentiende eeuw in Vlaanderen en Brussel. Deze vormde een verdedigingsreflex tegen de eerste eisen tot *tweetaligheid* van Vlaanderen. De Waalse bewegers vreesden dat een tegemoetkoming op dit vlak in Vlaanderen ook gevolgen zou hebben voor Brussel en zelfs Wallonië. Niet toevallig maakten vooral mensen uit vrije beroepen en de openbare sector de dienst uit in de beweging, met andere woorden beroepsgroepen die in het bijzonder vatbaar waren voor het gevaar van een vernederlandsing van het openbare leven voor hun beroepsperspectieven. Vandaar dat zij zich klaar en duidelijk uitspraken voor het onvoorwaardelijke behoud van een eentalig Frans België. Taalwetten die gericht waren op één of andere vorm van tweetaligheid, in Vlaanderen of elders, werden met vijandigheid bejegend.

Naar het voorbeeld van de Vlaamse Beweging ging de Waalse Beweging op zoek naar een historische onderbouwing van haar taalpolitieke eisen door de introductie van een herdenkingspolitiek. Onder impuls van de Ligue wallonne du Brabant¹, een eerste georganiseerde structuur van Waalse liga's in Brussel, aanschouwde de hoofdstad de eerste Waalse feestdag in 1906. Voor de datum putte de Waalse Beweging haar inspiratie uit de Belgische negentiende-eeuwse herdenkingspolitiek. De keuze

¹. Afhankelijk van de bronnen zou deze eerste Ligue van 1500 tot 5000 leden geteld hebben. Voor een uitgebreide historiek van het ontstaan van de Waalse Beweging in Brussel zie C. KESTELOOT, *L'Obstacle. Entre fédéralisme et liberté linguistique: le Mouvement wallon et Bruxelles (1912-1965). Volume 1*, Thèse présentée pour l'obtention du grade légal de docteur en Philosophie et Lettres, 2000-2001, p. 87.

viel immers op... de revolutie van 1830.² De Waalse militanten van Brussel herstelden daarmee de oorspronkelijke Belgische nationale feestdag die, volgens hen onterecht, door de nationale politiek werd gedumpte vanwege zijn anti-Nederlandse connotatie. De gebeurtenis werd geherformuleerd in dienst van de taalpolitieke doelstellingen van de Waalse Beweging. De revolutie van 1830 betekende zoals in de Belgische interpretatie het orgelpunt van een eeuwenlange vrijheidsstrijd tegen vreemde overheersing, maar... deze vormde niet langer het werk van het 'Belgische' volk, maar van het 'Waalse' volk. Het was een wapenfeit waarbij de Walen, en zij alleen, de handschoenen opnamen tegen de vernederlandsingspolitiek van de Hollandse vorst Willem I. De revolutie van 1830 werd gekoppeld aan de eigentijdse strijd tegen de vervlaamsing van Brussel. De Walen vochten in 1830 voor het behoud van de (Franse) taal en cultuur. De Brusselse Walen moesten zich wat de actuele taalpolitieke strijd betrof, spiegelen aan de voorvaderen van 1830. Een mooi voorbeeld hiervan was te lezen op een affiche van 1908 van de Ligue wallonne du Brabant: 'La Voix Wallonne qui clama le plus haut sa révolte contre le régime d'oppression hollandais s'élève à nouveau! Aux Néerlandais de jadis se substituent les flamingants... les descendants des héros, qui contribuèrent le plus puissamment à créer la Patrie, sont traités en Belges de seconde catégorie. Un vent de réaction néerlandaise souffle sur le pays et assaille l'œuvre de la Révolution. Wallons et Bruxellois, qui vous unirent jadis, dans la gloire et dans la mort, pour échapper à la tyrannie orangiste, vous courberez-vous sous le joug flamingant? Unissez-vous dans la résistance! Sauvez le patrimoine de 1830!... Vive la liberté!'³ Zoals de Vlaamse Beweging bouwde de Waalse een ideaalbeeld op van een historische gemeenschap, bezielde door vrijheidsliefde die zich moest verzetten tegen vreemde dreiging. Zonder België afvallig te zijn, week de interpretatie van de Waalse Beweging in Brussel af van de Belgische interpretatie. Dit liet zich aflezen uit de dubbele viering van 1830 in de hoofdstad. Zoals eerder gezien organiseerde Brussel-stad sinds 1896 een eigen herdenking van de revolutie. De eerste Waalse militanten hielden zich hierbij opvallend afzijdig. De uiteindelijke organisatie van de eigen herdenking van 1830 in 1905 maakte duidelijk dat er een kloof gaapte tussen beide interpretaties. De symbolische figuur van de Waalse viering was Charles Rogier. Hij was de Luikse verzetsman onder wiens leiding een contingent van Luikse vrijwilligers in 1830 de revolutie tegen de Nederlanders

². R. VAN ALBOOM, "Aspecten van de Waalse Beweging in Brussel (1877-1914)", in: *Taal & Sociale Integratie* 6, Brussel: VUBPRESS, 1982, pp. 25-26.

³. P. CARLIER, "La Wallonie à la recherche d'une fête nationale. Un épisode du Mouvement wallon à l'aube du 20e siècle", in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2/3, 1990, p. 918.

beslechtte.⁴ De Waalse feestdag bestond oorspronkelijk uit een optocht van de Waalse verenigingen naar het in 1905 ingehuldigde standbeeld van Rogier op het Vrijheidsplein.

De Ligue wallonne du Brabant kwam met haar viering mee aan de basis te liggen van de beslissing die de Assemblée wallonne nam in 1913. Deze Assemblée vormde een eerste structurele samenwerking tussen alle Waalse verenigingen, zowel uit Brussel als Wallonië, en profileerde zichzelf als een officieus Waals parlement.⁵ Een van de concrete verwezenlijkingen van de instelling was de erkenning van een feestdag die, zoals het in Brussel al sinds 1905 het geval was, zou vallen aan het eind van september ter herinnering aan de vermeende doorslaggevende rol die de Walen speelden in de Belgische Revolutie.⁶ In het rapport van de Assemblée, opgesteld door de Waalse kunstcriticus en romancier Richard Dupierreux, werden de septemberdagen van 1830 naar het Brusselse voorbeeld voorgesteld als een Waalse verwezenlijking: 'Ce furent les premières journées où l'on vit les gens de Liège, de Tournai, de Charleroi, de Mons et de Namur, déjà unis par une âme et une langue identiques, sacrifier leur vie à une cause commune,' waarna het rapport besloot met de stelling dat 'Pendant les heures décisives où seul compte le sang versé, ce fut surtout du sang wallon qui mouilla les barricades'.⁷ Ook de Waalse socialistische voorman Jules Destrée deelde die visie: 'Ce sont les Wallons qui ont fait la Révolution de 1830. Si l'on connaissait mieux l'histoire nationale, il n'y aurait pas d'hésitation pour la date de septembre'.⁸ De Eerste Wereldoorlog versterkte de historische beeldvorming over de taalpolitieke strijd op de Waalse feestdag. De Waalse Beweging van Brussel speelde gretig in op het activisme om de Vlaamse Beweging verder in diskrediet te brengen. De Walen bleven de helden van de Belgische Revolutie en de grondleggers van het eentalig' Frans België. De Vlaamse Beweging werd gelijkgesteld met 'germanisme' (verwijzing naar Duits imperia-lisme) en vooral antipatriottisme. Net zoals in 1830 vormde de Vlaamse Beweging een vijfde colonne in dienst van de vijand. Het activisme vormde daarvan het bewijs.

De Waalse Beweging van Brussel kenmerkte zich wel als een beweging met een dubbelzinnig politiek karakter, dat vooral tot uiting kwam in de discussies over de doorvoering van het territorialiteitsprincipe in de jaren twintig en dertig. In concreto voorzag dit laatste in twee taalhomogene regio's, Vlaanderen en Wallonië. Een deel van de Waalse Beweging in

4. R. CARLIER, op. cit., p. 908.

5. C. KESTELOOT, *L'Obstacle etc.*, pp. 57-59.

6. P. CARLIER, op. cit., pp. 902-921.

7. P. CARLIER, op. cit., p. 980.

8. P. CARLIER, op. cit., p. 909.

Wallonië plooidde zich terug op de Waalse regio. De radicale Waalse bewegers eisten Waalse autonomie en keerden zich af van Brussel als machtscentrum. Vele Waalse en Franstalige Brusselaars konden zich niet vinden in een federalisme op basis van Wallonië en Vlaanderen, waarvan Brussel het slachtoffer zou worden. Hun eis voor taalvrijheid stond ook haaks op het federalisme, volgens dewelke de taalgrens strikt moest worden afgebakend. De Waalse Beweging in Brussel engageerde zich steeds meer in de 'Franstalige' taalsrijd, waarbij men medestanders vond in de ontlukende Brussels-Franstalige Beweging. Deze laatste was Belgischgezind en stond vijandig tegenover het Waals federalisme. Dit politieke dilemma, taalvrijheid of federalisme, vertaalde zich in een dubbelzinnige identiteitsvisie. Enerzijds verdedigde men een Franstalige identiteit, waarvan de kern bestond uit de Franse taal, cultuur en de daarmee verbonden vrijheidsliefde. Anderzijds werkte men aan de opbouw van de Waalse identiteit, die meer inhield dan een gemeenschappelijke taal en cultuur. Exemplarisch hiervoor was het ritueel van de hommage à la Terre wallonne, dat voor de eerste maal werd georganiseerd in 1924. De hommage was geïnspireerd op het voorbeeld van de Waalse kolonie in New York. In een urne werden stukjes grond samengebracht van vijftig Waalse gemeenten die zich hadden onderscheiden in de geschiedenis.⁹ Het hoogtepunt van het ritueel werd gevormd door een gelegenheidsrede van een politieke, culturele of academische protagonist uit de Waalse Beweging, waarin deze de 'Waalse ziel' verheerlijkte.

I.2 De Waalse feestdag na de Tweede Wereldoorlog (1945-1960): Waalse of Franstalige identiteitsverbeelding?

I.2.1 De Waalse Beweging van Brussel en de fêtes de la Wallonie

De Waals-Brusselse verenigingen die na de Tweede Wereldoorlog aan de basis lagen van de Waalse feesten worstelden met het eerder besproken dilemma. Avant-garde wallonne, die het initiatief nam tot de eerste naoorlogse septembervieringen, positioneerde zich het meest in Waalse hoek. Dat was historisch te begrijpen. Deze numeriek bescheiden maar niettemin dynamische beweging onderhield van bij haar ontstaan in 1927

⁹. FONDS D'HISTOIRE DU MOUVEMENT WALLON. Archief Putanier. Fédération des Sociétés Wallonnes de l'Agglomération Bruxelloise 4. F0024/5.

nauwe banden met de federalistische stroming in de Waalse Beweging van Wallonië.¹⁰ Avant-Garde wilde de Waalse autonomie in al haar vormen onder de loep nemen, inclusief een eventuele aanhechting bij Frankrijk. Stichtend voorzitter Maurice Esser was een bevlogen Waals militant. Hij stichtte mee de politiek getinte periodiek *L'Aube wallonne* en werkte mee aan *La lutte wallonne*. In 1910 lag hij aan de basis van de eerste Waalse electorale campagne, die geen succes kende. Hij herhaalde dat politiek engagement nog tweemaal, in 1929 voor de Parti wallon en in 1939 als eerste kandidaat voor de Parti wallon indépendante, andermaal zonder resultaat. Esser stak zijn rattachistische sympathieën niet onder stoelen of banken.¹¹ De Waalse strijdvereniging lag aan de basis van het Comité des Fêtes de la Wallonie en de eerste naoorlogse Waalse septemberviering in 1945. Ze vormde tevens de drijvende kracht achter de oprichting van een verruimd Comité des Fêtes de la Wallonie in 1949. Verschillende leden van de vereniging zetelden in het feestcomité. Naast Maurice Esser, die het voorzitterschap op zich nam tot aan zijn dood in 1951, behoorden Raymond Mathieu, als secretaris¹² en Albert Camberlin als bestuurslid¹³ tot het feestcomité¹⁴.

In dat comité van 1949 zetelden verder de Association wallonne du Personnel des Services publics, de Brusselse federatie van Wallonie libre, de Galas du Folklore wallon en enkele vertegenwoordigers van de Ligues wallonnes die de hoofdstad rijk was. De positie van de Brusselse sectie van Wallonie libre was een stuk dubbelzinniger dan die van Avant-garde

10. C. KESTELOOT, "Stratégies wallonnes et francophones à Bruxelles (1955-1963)", in: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, p. 459 (Taal & Sociale Integratie 11).

11. MAURICE ESSER (Verviers 1880-Bruxelles 1951): naast zijn bovenvermelde journalistieke en politieke engagement was Esser stichtend lid van de Fédération des Sociétés Wallonnes de l'Arrondissement de Bruxelles, waarvan hij het feestcomité voorzat. Binnen de Waalse Beweging ontpopte hij zich ook als propagandist van het chanson. Hij was zo stichter van La Roulotte Wallonne, een folkloristische zanggroep. Hij was ook voorzitter van de Galas du Folklore Wallon (1927-1936) en vervulde de functie van artistiek raadgever bij Radio Wallonie. Zie: P. DELFORGE, "Esser Maurice", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 574-575.

12. RAYMOND MATHIEU: slechts weinig gegevens werden over hem teruggevonden. Hij krijgt zelfs geen vermelding in de *Encyclopedie van de Waalse Beweging*. Voorzover bekend beperkte zijn engagement zich tot Avant-garde wallonne en het Comité des Fêtes de Wallonie eind jaren veertig en in de jaren vijftig, toen hij er het secretariaat van op zich nam. Zie: *Le Gaulois*, 25 september 1948, p. 3.

13. ALBERT CAMBERLIN: was voorzitter van Avant-garde wallonne (1951-1957), tot hij vanwege gezondheidsredenen uit die functie ontslag nam. De Waalse bedrijvigheid van deze man beperkte zich voorzover bekend tot de Avant-garde wallonne. Zie: P. DELFORGE, "Albert Camberlin", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 225-226.

14. FONDS D'HISTOIRE DU MOUVEMENT WALLON. Archives Bilquin. F0036. Doos 5. Algemene Vergadering Avant-garde wallonne van 3 augustus 1948.

wallonne. Deze zag het levenslicht op 20 november 1944. Alleen de titel al van de periodiek, *Bruxelles-français* (en dus niet *Bruxelles Wallon*), verreesde de Franstalige opstelling. Juist daardoor waren er meningsverschillen tussen de Brusselse federatie en het hoofdbestuur van Wallonie libre over diens Waals-federalistische discours. Voorzitter Jean-Marie Culot, auditeur aan het Rekenhof¹⁵, hield zelfs een pleidooi voor de Fransstalige politiek en verwierp daarbij de formulering van de Waalse identiteit. Die laatste bestond enkel bij gratie van de Franse taal. Niettemin bleef een groot aantal militanten van de Brusselse federatie zichzelf in de eerste plaats als Waal beschouwen en bleef Culot lid van het Congrès national wallon dat Waals-federalistische standpunten innam. Culot zetelde samen met Amedée Moulin¹⁶ in naam van Wallonie libre in het feestcomité. Hierin zetelden verder vertegenwoordigers van de *Galas du Folklore wallon*. Deze vormde een overkoepeling van folkloreverenigingen. Dat folkloreaspect nam niet weg dat de Galas deel uitmaakte van het Congrès national wallon. Tot de belangrijkste figuren in het feestcomité behoorden Arthur Hombrain, Henri Lebrun en Fernand Houdez. Hombrain kwam voor de oorlog studeren aan de ULB en kwam op die manier in contact met de Ligue wallonne van Elsenne. Na de oorlog werd hij voorzitter van de Galas du Folklore wallon.¹⁷ Lebrun was gedelegeerd bestuurder van diezelfde Galas en voorzitter van de Waalse folkloregroep Cercle Sambre et Meuse. Hij bekleedde een tijdlang de functie van schatbewaarder in het Comité des Fêtes de la Wallonie.¹⁸ Fernand Houdez was een éminence grise binnen de Waalse folklorewereld in Brussel. Hij was decennialang de secretaris van de folkloregroep Cercle royal montois en hoofdredacteur van *No Catiau*, de periodiek van deze vereniging.¹⁹ In het Comité des Fêtes de la Wallonie zetelden ten slotte vertegenwoordigers van de *Ligues wallonnes* van Brussel, meer bepaald de Ligue wallonne d'Etterbeek en de Ligue wallonne de Woluwé-Saint-Lambert.²⁰ Niettegen-

15. JEAN-MARIE CULOT (Beauraing 1895-Beauraing 1958): was tevens de animator achter de Brusselse sectie van het APIAW en schatbewaarder van de Association des Ecrivains de Belgique. Lid van het Algemeen Comité van het Congrès Culturel Wallon (1955). Zie: P. DELFORGE, "Culot Jean-Marie", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 387.

16. AMEEDÉ MOULIN (Boussu 1890-Rixensart 1969): was lid van Wallonie libre, van de sectie Vorst van de vereniging en van het federaal comité van Brussel. Tevens stichtend lid van de Fondation Charles Plisnier. Zie: P. DELFORGE, "Moulin Amedée", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1126.

17. ARTHUR HOMBRAIN (Soignies 1901-Elsene 1966). Zie: P. DELFORGE, "Arthur Hombrain", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 810.

18. FONDS D'HISTOIRE DU MOUVEMENT WALLON. Ongeklasseerde doos 0047. Brochure Les Galas du Folklore Wallon, p. 53.

19. FERNAND HOUDEZ (Bergen 1876-onbekend). Zie: BIBLIOTHEQUE CENTRALE DE L'UNIVERSITE DE MONS. Archief Putanier. Onge Nummerde doos met opschrift Cercle Montois Années 1923-1940 & 1945-1956.

staande het feit dat de ligues in hun benaming de term Waals opvoerden, waren ook zij actief in de Franstalige strijd. De Ligue werd in het feestcomité vertegenwoordigd door haar voorzitter, Charles Hubert. Hubert was sinds 1936 lid van de Galas du Folklore wallon.²¹ Een andere liga was die van Sint-Lambrechts-Woluwe onder impuls van voorzitter Fernand Sambrée die in het feestcomité zetelde. Sambrée, die bekend was als drukker en fabrikant van Waalse strijdbare pamfletten en periodieken, was actief in tal van Waalse én Brussels-Franstalige verenigingen.²² Ten slotte bestond er nog een overkoepeling van de Waalse liga's, de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise, die in het feestcomité vertegenwoordigd werd door voorzitter Marcel Lengrand. Deze industrieel was sinds de jaren twintig actief binnen de Ligue wallonne d'Etterbeek en redacteur van diens periodiek.²³

Vanaf de jaren vijftig ontpopte de Association wallonne du Personnel des Services publics zich als de drijvende kracht achter de organisatie van de Waalse feesten, waarmee het initiatief werd overgenomen van Avantgarde wallonne. De Association vormde de weerspiegeling van het dilemma van de Waalse Beweging van Brussel. Deze ontstond als een taalpolitieke vereniging van misnoegde Waalse ambtenaren, die reageerde op de taalwet van 1921. Het favoriete stokpaardje van de vereniging was de verdediging van de taalvrijheid in onderwijs én administratie. De gemiddelde militant uit de beweging had in de meeste gevallen een hoge opleiding genoten, werkte in de openbare sector en bekleedde daar niet zelden een hoge verantwoordelijke post. Het waren dit soort militanten die in het bijzonder gevoelig waren voor vernederlandsing als gevaar voor hun beroepsperspectieven. Niettegenstaande het Brussels-Franstalige profiel van de Association, profileerde de vereniging zich ook op het vlak van de Waalse strijd.²⁴ Dit laat zich aflezen uit de benaming van de periodiek van de Association, *Combat wallon*, waarin werd uitgevaren

20. C. KESTELOOT, op. cit., p. 452.

21. FONDS D'HISTOIRE DU MOUVEMENT WALLON. Ongeklasseerde doos 0047. Brochure Les Galas du Folklore Wallon, pp. 10, 53 & 55.

22. FERNAND SAMBREE (Bierges 1897-Etterbeek 1974): combineerde het lidmaatschap van Brussels-Franstalige verenigingen en Waalse. Zo was hij tegelijkertijd lid van het Bloc de la Liberté linguistique (1938) en voorzitter van de Ligue wallonne de Woluwe-Saint-Lambert (1954). Hij was ook actief in het Waalse folkloregebeuren als schatbewaarder van de Cercle Wavrien de Bruxelles en lid van de Galas du Folklore Wallon. Sloot later aan bij het FDF. Zie: C. KESTELOOT, "Sambrée Fernand", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1458.

23. MARCEL LENGRAND (Chaumont-Gistoux 1906-Bruxelles 1976): hij was schatbewaarder van de Ligue wallonne d'Etterbeek sedert 1923. Lange tijd voorzitter van de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise (1951-1974). Lengrand werd tevens de eerste schatbewaarder van het FDF. Zie: P. DELFORGE & C. KESTELOOT, "Lengrand Marcel", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 975.

tegen de 'denationalisatie' van de Walen in Brussel.²⁵ De Association was verder een van de trouwste partners van het Congrès national wallon in Brussel, wat bleek uit het feit dat de topfiguren van de Association deel uitmaakten van het permanente comité van het Congrès national wallon.²⁶

Verschillende leden van de Association bekleedden sleutelposities in het feestcomité. Na de dood van Esser in 1951 bleef het voorzitterschap van het Comité steeds in handen van een lid van de Association. Eerst werd de fakkel overgenomen door Edouard Flamme tot 1958. Daarna was het de beurt aan Urbain Missaire die tot 1972 het voorzitterschap waarnam. Beide persoonlijkheden vormden de incarnatie van de dubbelzinnigheid waarover meermaals sprake. Flamme was algemeen directeur van Registratie en Domeinen bij het ministerie van Financiën. Binnen de Association vervulde hij de functie van voorzitter van de sectie Financiën. Hij voerde fervent strijd tegen de tweetaligheid die volgens hem de Walen in Brussel discrimineerde. Aan de andere kant hield hij nauw contact met de Waalse Beweging van Wallonië via zijn lidmaatschap van het permanent comité van het Congrès national wallon. Tegelijkertijd vond hij dat de Association stellingen kon innemen los van het Congrès national wallon.²⁷ Hetzelfde gold voor Missaire: deze ambtenaar wiens carrière liep over verschillende ministeries, voerde een kruistocht tegen alles wat naar een veralgemeende tweetaligheid zweemde, maar onderhield evengoed banden met het Congrès national wallon waarvan hij lid was.²⁸ Andere leden van de Association binnen het feestcomité waren André Adnet, Eugène Pauly en Raymond Dumilieu. Adnet nam jarenlang de praktische organisatie van de Waalse optocht voor zijn rekening. Hij was werkzaam op de muziekdienst bij de openbare omroep, waar hij vanaf 1961 directeur

²⁴ C. KESTELOOT, *L'obstacle etc.*, pp. 471-472 & E. DESLE, "De Brussels-Franstalige beweging etc.", p. 431.

²⁵ Op een congres van de Association in 1955 stelde René Bourgeois, een vooraanstaand militant, het als volgt: 'Ne croyez surtout pas que Bruxelles nous ait contaminé. Nous sommes Wallons et nous entendons le rester. Nous avons gardé au cœur la nostalgie de notre terre natale... l'âme populaire wallon évoque en nous des résonances profondes. Nous n'admettrons jamais par conséquent d'être considérés comme des émigrants plus ou moins dénationalisés...' Zie: *Combat Wallon*, januari 1955, p. 1.

²⁶ Het ging hierbij om Roger Maingain, Edouard Flamme, Urbain Missaire, Jules Winand en René Bourgeois. Zie: C. KESTELOOT, "Stratégies wallonnes etc.", p. 487.

²⁷ EDOUARD FLAMME (Hornu 1907-Sint-Genesius-Rode 1981). Zie: P. DELFORGE, "Flamme Edouard", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 641.

²⁸ URBAIN MISSAIRE (Rémicourt 1910-Schaarbeek 1972): werkte achtereenvolgens op het ministerie van Financiën, van Begroting, van Pensioenen, dan bij de Eerste Minister en vervolgens op het ministerie van Onderwijs. Tijdens de oorlog was hij actief in de clandestiene pers in Bergen. Bij de Association wallonne du Personnel des Services publics sloot hij aan in 1935. Zie: P. DELFORGE, "Urbain Missaire", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1107.

werd van de dienst Ernstige Muziek. Vandaar dat hij een drijvende kracht vormde achter de sectie openbare omroep van de Association.²⁹ Pauly maakte in de loop van de jaren dertig carrière bij de ASLK. Zijn Waals engagement bleek uit de door hem gestimuleerde oprichting van een Syndicat wallon du Personnel de la CGER, waardoor hij in contact kwam met de Association, waarvan hij medeheroprichter werd na de Tweede Wereldoorlog.³⁰ Van Raymond Dumilieu zijn weinig gegevens bekend, afgezien van het feit dat hij het voorzitterschap waarnam van de sectie Economische Zaken van de Association. Net zoals Missaire en Flamme maakten Adnet, Pauly en Dumilieu deel uit van het Congrès national wallon.

Dat de Association een belangrijke rol speelde in de feestdagenpraktijk bleek ook uit de manier waarop het feestcomité de communicatie verzorgde. De vereniging lag aan de basis van de samenwerking tussen het feestcomité en de Franstalige uitzendingen van de openbare omroep. Zoals eerder vermeld bestond er binnen de vereniging een speciale sectie die zich boog over de taalproblemen bij de openbare omroep. De leden van deze sectie vormden aldus een netwerk van Waalsgezinden binnen de openbare omroep en dat netwerk werd aangewend om gebruik te maken van de middelen van het instituut bij de Waalse feesten in de hoofdstad. De samenwerking tussen het feestcomité en de openbare omroep kwam vooral vanaf 1953 van de grond, al dan niet toevallig op het ogenblik dat verschillende leden van de Association op belangrijke plaatsen werden benoemd binnen het INR. Zo werd Clausse met ingang van 1953 de nieuwe administrateur-directeur-generaal van de Franstalige uitzendingen van de openbare omroep. Het is waarschijnlijk dat het feit dat een lid van de Association hoofd werd van de Franstalige uitzendingen heeft meegespeeld in de medewerking ervan aan de Waalse feesten. Bovendien bood Clausse aan de Waalse verenigingen van Brussel jaarlijks ter gelegenheid van de Waalse feesten een receptie aan op de openbare omroep.³¹ Clausses adjunct-alge-

29. ANDRE ADNET (Monceau-sur-Sambre 1906-Oudergem 1999): officieel directeur van de Dienst Ernstige Muziek tot aan zijn pensioen (1961-1972). Adnet was verantwoordelijk voor het feit dat het Groot Symfonisch Orkest van de RTB belangrijke concerten gaf in Waalse steden. Hij zette ook het Festival van Namen op poten. Binnen de Waalse Beweging ijverde hij voor contacten met politieke en culturele kringen om autonomie te krijgen voor Wallonië. Zie: J.F. POTELLE, "Adnet André", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 26.

30. EUGENE PAULY (Overijse 1908-Overijse 1988): lag in 1931 mee aan de basis van de AWPE en werd voorzitter van de sectie CGER. Behoorde tot de stichters van de Cercle Wallon de Watermael-Boitsfort. Lid van het permanent comité van het Congrès national wallon (1952-1971). Later lid van het regionaal comité van het Mouvement populaire wallon en stichtend lid van het FDF, waarvoor hij provincieraadslid en gemeenteraadslid in Watermaal-Bosvoorde werd. Zie: P. DELFORGE, Pauly Eugène", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1245-1246.

31. *Le Soir*, 22 september 1953, p. 2.

meen-directeur en rechterhand Hoosemans was ook een vaak geziene gast op de Waalse feesten van Brussel, evenals Hankart, Brenta, Deradoux, Mazy, Béthume en Masson. Hankart was directeur van de Franse gesproken uitzendingen. Brenta zat op de plaats van muzikaal directeur. Deradoux werd het nieuwe hoofd van de lichte muziek, terwijl Mazy en Béthume de plaatsen innamen van hoofd van de INR-koren en het radio-orkest.³² Masson leidde sinds 1946 de regionale Waalse zenders en werd in 1958 benoemd tot adjunct-algemeen-directeur van het Institut des Emissions Françaises. Masson was de voorzitter van de sectie INR van de Association wallonne du Personnel des Services publics.³³ Adnet was eerste adjunct-programmamaker bij het INR en was niet alleen adjunct-algemeen-secretaris van de sectie INR van de Association, maar ook regisseur van het Comité des Fêtes de la Wallonie, belast met de organisatie van de optocht. De bijdrage die de Franse uitzendingen van het INR leverden aan de Waalse feesten van Brussel was groot en nam drie vormen aan. Een *eerste vorm* van samenwerking kwam tot stand rond de hommage à la Terre wallonne. In 1952 zijn de eerste sporen van deze samenwerking terug te vinden. Toen verbond het INR er zich toe om het Waalse feest in Brussel via de radio rechtstreeks in de ether te brengen en zelfs bereikbaar te maken voor de in Afrika residerende Waalse kolonialen.³⁴ De presentatie van het Waalse feest werd verzorgd door de voorzitter van het propagandacomité van de Association, Igor Recht.³⁵ Deze man, die behoorde tot de sectie INR van de Association, was directeur van de Franse tv-uitzendingen bij het INR. Ook hij onderhield goede banden met Wallonië: hij was zowel lid van het Congrès national wallon als van Wallonie libre. Vanaf

^{32.} *Combat Wallon*, februari 1953, p. 2.

^{33.} HECTOR MASSON (Ensival 1896-Luik 1985): begon reeds in 1931 bij het INR waar hij sedert 1937 directeur van het secretariaat van de gesproken uitzendingen werd. In 1946 werd hij directeur van de Waalse regionale zenders en eindigde zijn carrière als adjunct-algemeen-directeur bij het Institut des Emissions françaises. Niet alleen was hij de dynamische voorzitter van de sectie INR van de Association wallonne du Personnel des Services publics, hij was ook lid van het Comité permanent du Congrès national wallon (1950-1961) en Wallonie libre. Zie: P. DELFORGE, "Masson Hector", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1084.

^{34.} *Le Gaulois*, 27-10-52, p. 2 & 8; *Le Soir*, 29-9-52, p. 2 & *No Catiau*, November 1952, p. 101.

^{35.} IGOR RECHT (Moskou 1918-Brussel 1995): was lid van de Cercle des Etudiants Wallons de l'ULB. Vanaf het einde van de oorlog maakte Recht carrière bij de openbare omroep. Hij werd in 1946 de eerste Belgische correspondent in Parijs. Lid van het Congrès national wallon (1961-1971), de Association wallonne du Personnel des Services publics (vanaf 1947) en de Elsense sectie van Wallonie libre. In 1951 werd hij aangeduid om te participeren in de totstandkoming van de televisie en in 1953 werd hij benoemd tot directeur van de sectie Actualiteiten. In 1955 werd hij directeur van de dienst Informatie en Onderwijs. Voorzitter ook van het propagandacomité van Association wallonne du Personnel des Services publics, sectie INR (1948). Zie: L. LEVEQUE, "Recht Igor", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1368-1369.

1953 kwam de samenwerking pas goed op gang. Het INR nam toen een groot deel van de praktische realisatie van de hommage à la Terre wallonne op zich. De middelen van het comité voor die praktische realisatie waren tot dan toe altijd vrij bescheiden geweest. Zo deed men vooral een beroep op de kunde van de folkloreveverenigingen bij de opluistering van de Waalse feesten. Muzikale uitvoeringen, cabarets, declamatie enzovoort werden vaak verzorgd door leden van de folkloreveverenigingen. Gezien men altijd van de eigen middelen uitging bij de praktische realisatie bleef de uitvoering qua uitstraling vrij bescheiden. In 1951 kon men klachten horen over de beperkte middelen om de Waalse feesten te organiseren. Als pertinent voorbeeld werd toen de hommage van dat jaar aangehaald waar qua muzikaal instrumentarium alleen een beroep was gedaan op een piano, terwijl op zijn minst een klein symfonisch orkest verwacht werd. Het INR leende vanaf 1953 het groot symfonisch orkest, de koren en dirigenten uit voor de Waalse feesten.³⁶ Een *tweede vorm* van samenwerking bestond uit de organisatie door de Franse uitzendingen van het INR van Waalse muzikale en artistieke avonden in de INR-studio's. Het Comité werkte daaraan, voorzover de bronnen dit staven, niet mee, maar de leden ervan behoorden steeds tot de eregenodigden voor de receptie die volgde op die avonden. Nog steeds volgens diezelfde bronnen zou het eerste Waalse concert in dit genre georganiseerd zijn in 1953, toen een concert werd gegeven als eerbetoon aan de componist Joseph Jongen.³⁷ Begin jaren vijftig kwam een *derde vorm* van samenwerking tot stand. Vanaf 1951 werd ter gelegenheid van de Waalse feesten van Brussel een toespraak gehouden door Missaire. Deze toespraak vond enkele dagen voor de Waalse feestdag van Brussel plaats, rond 20 september. Missaire maakte zo gebruik van de radio om propaganda te maken voor de Waalse feesten: hij kondigde er het programma aan en hield een gelegenheidsrede.³⁸

De openbare omroep speelde dus een rol in de communicatie rond de Waalse feesten in Brussel. Maar ook de geschreven pers vormde een spreekbuis voor het Waalse feestcomité. Onmiddellijk na de oorlog kon vooral een beroep gedaan worden op de omstreden periodiek *Le Gaulois*. Deze zag het licht vlak na de bevrijding onder impuls van enkele Brusselsse Walen die in de hoofdstad een Waals dagblad wilden uitgeven. De meerderheid van de verantwoordelijken van *Le Gaulois* waren leden van Wallonie libre. Voornaamste doelstelling was duidelijk maken dat er een

^{36.} Zie duidelijke verwijzingen in deze zin in *Le Soir*, 19 september 1956, p. 1 & 30 september 1957, p. 4 e.a. en in *Le Combat Wallon*, september 1956, p. 3, oktober 1956, p. 1 en oktober 1957, p. 2 e.a.

^{37.} *Le Soir*, 22 september 1953, p. 2.

^{38.} *Le Combat Wallon*, september 1951, p. 1 & juni 1952, p. 4. Zie voor de volgende jaren telkens het septembernummer.

Waalse Beweging bestond in Brussel die zich wilde verzetten tegen het flamingantisme en de inertie van het Brusselse 'middelmatisme'. Het blad schrok niet terug voor de openbare afkondiging van de Waalse onafhankelijkheid.³⁹ In elk geval was de periodiek verantwoordelijk voor de ruchtbaarheid die werd gegeven aan de eerste naoorlogse feesten in de hoofdstad. In 1945 werd het Waalse feest met grote trom aangekondigd en enige dagen later maakte men er een uitgebreid verslag van op.⁴⁰ Ook het feest van 1946 werd paginagroot aangekondigd.⁴¹ De banden van *Le Gaulois* met het feestcomité bleken wederzijds. In de aankondigingsbrochure van de Waalse feesten van 1945 werden de Walen van Brussel opgeroepen om iedere dag *Le Gaulois* te lezen.⁴² Uiteraard waren er ook de periodieken van de Waalse verenigingen in Brussel zelf. Zoals eerder gezien is *Combat wallon* hiervan het belangrijkste voorbeeld. Verder moet gewezen worden op de rol van de Association wallonne du Personnel des Services publics in de propaganda rond de Waalse feesten. Evenals de radio gold dit voor zijn periodiek, namelijk *Combat wallon*, die op regelmatige basis verscheen vanaf juni 1945 en meer dan gewone aandacht had voor de Waalse feesten in Brussel. Vooral vanaf 1952-1953 werd met de regelmaat van een klok in de septembernummers publiciteit gemaakt voor de Waalse feesten in Brussel. Uitgebreide verslagen van de Waalse feesten werden achteraf gepubliceerd. De meeste discours ter gelegenheid van de hommage à la Terre wallonne en van de herdenking aan het standbeeld van Rogier werden in de loop van de jaren vijftig integraal gepubliceerd, net als een aantal gelegenhedsredes van Missaire op de INR.⁴³

Wie nam ten slotte deel aan de Waalse feesten? In 1945 werd in *Le Gaulois* gesproken van een optocht van 2000 Walen door de straten van Brussel. In de stoet liepen de Association wallonne du Personnel des Services publics, Wallonie libre en de Ligues wallonnes van Sint-Lambrechts-Woluwe, Sint-Gillis en Vorst. Verder waren vijftien folkloreeverenigingen aanwezig: Cercle artistique et folklorique ardennais, Cercle d'art wallon, Cercle borain de Bruxelles, Cercle choral gaulois, Cercle gaumais, Cercle les hutois de Bruxelles, Cercle l'oeuillet, Cercle le sillon, Cercle royal verviétois, Cercle le vieux chêne, Cercle liégeois Wallonia, Cercle royal les wallons du bassin du centre, les namurwès d'Saint-Djîles en les tournaïsiens sont là.⁴⁴ Voor de hommage à la Terre wallonne kwamen honderden

³⁹ C. KESTELOOT, *L'obstacle etc.*, pp. 405-409.

⁴⁰ *Le Gaulois*, 22 september 1945, pp. 1-2 & 24 september 1945, p. 1.

⁴¹ *Le Gaulois*, 21 september 1946, p. 1 & 28 september 1946, p. 6.

⁴² FONDS D'HISTOIRE DU MOUVEMENT WALLON. Archief Avant-garde wallonne. Doos 0008. Document met de aankondiging van de Waalse feesten van 1945.

⁴³ Het gaat hier dus om de september- en oktobernummers van *Combat Wallon*.

⁴⁴ FONDS D'HISTOIRE DU MOUVEMENT WALLON. Archief Avant-garde wallonne. Doos 0008. Document met aankondiging van de Fête de la Wallonie 1945.

Walen samen in de Salle du Pavillon.⁴⁵ In 1947 was er sprake van de deelname aan de optocht van 30 Waalse groepen volgens *La Libre Belgique* en 38 volgens *Le Soir*.⁴⁶ Dit aantal bleef in de jaren vijftig min of meer stabiel. In de optocht van 1950 waren dezelfde verenigingen aanwezig: de Association wallonne du Personnel des Services publics, Avant-garde wallonne, de Ligues wallonnes en de Brusselse federatie en verschillende secties van Wallonie libre, samen met de folkloreverenigingen. Voor de eerste maal doken wel de namen op van Jeune Wallonie en de Cercle des étudiants wallons de l'Université Libre de Bruxelles.⁴⁷ Iedere keer ging het om verschillende honderden personen.⁴⁸

Ten slotte moeten we nog eens terugkomen op het dilemma van de Waalse Beweging in Brussel. Het feestcomité hinkte sinds het begin van de jaren twintig op twee gedachten. Dat verhinderde niet dat een bundeling van alle Franstalige krachten in Brussel rond de Waalse feesten niet mogelijk bleek. De Brussels-Franstalige beweging bleef afzijdig van het gebeuren. Deze beweging bestond uit Franstalige Brusselaars (hoewel er ook Walen in resideerden die actief waren in de Waalse Beweging in Brussel) die de Waalse Beweging van Wallonië uitermate vijandig gezind waren. Dit had vooral te maken met de federalistische strekking binnen de Waalse Beweging. Zowel het Bloc de la Liberté als het Rassemblement bruxellois contre la tyrannie linguistique profileerden zich als Belgisch en koesterden een diep wantrouwen ten aanzien van het Congrès national wallon en Wallonie libre.⁴⁹ Dat het feestcomité zijn sprekersforum aanbood aan uitgesproken federalisten als Arille Carlier, Maurice Bologne, Fernand Massart, Jean Fillée, Georges Guilmin en Fernand Schreurs kon op weinig Brussels-Franstalig begrip rekenen.⁵⁰ Waalse bewegers zoals Carlier en Guilmin, deden hun reputatie trouwens alle eer aan door federalistische stellingnames in hun feestrede op te nemen.⁵¹ Zowel het Bloc de la Liberté linguistique als het Rassemblement bruxellois contre la tyrannie linguistique weigerden bijgevolg een vertegenwoordiging in het feestcomité en vertikten het om in hun periodieken ook maar met één enkel woord over de Waalse feesten in Brussel te reppen.

⁴⁵. *Le Gaulois*, 24 september 1945, p. 1.

⁴⁶. *La Libre Belgique*, 29 september 1947, p. 2 & *Le Soir*, 30 september 1947, p. 5.

⁴⁷. *La Nouvelle Gazette de Bruxelles*, 25 september 1950, p. 3.

⁴⁸. *La Reforme*, 1/15 oktober 1955, p. 1 & *La Nouvelle Gazette de Bruxelles*, 23 september 1957, p. 3 & 21 september 1959, p. 12.

⁴⁹. C. KESTELOOT, "Stratégies wallonnes etc.", p. 461.

⁵⁰. De biografische notities van deze Waalse federalisten komen in het volgende hoofdstuk aan bod.

⁵¹. *Combat Wallon*, oktober 1956, p. 1 & *La Nouvelle Gazette de Bruxelles*, 22 september 1955, p. 3.

I.2.2 De herdenking van de ‘Waalse’ Revolutie van 1830

Sinds 1906 herdachten de Walen van Brussel de Belgische revolutie als feestdag. Daarmee werd een belangrijk element uit de Belgische herdenkingspolitiek overgenomen. Het gegeven werd echter geherformuleerd als een Waalse gebeurtenis. Wat in 1830 in het Brusselse Warandepark geschiedde, was het werk van het Waalse volk. Over de belangrijkste drijfveer van de Revolutie was men het in Brussels-Waalse kringen roerend eens: ze was gericht tegen de opgelegde vernederlandsingspolitiek van Willem I. 1830 was volgens deze versie niet de kroon op het werk van een eeuwenlange vrijheidsstrijd van het Belgische volk, maar een vrijheidsstrijd van de Walen gericht op het behoud van de Franse taal en cultuur. De strijd werd in een definitieve plooi gelegd door Charles Rogier, die met een driehonderd Luikenaars sterk legertje afzakte naar Brussel, en er de macht greep. Hij was dan ook de centrale figuur in de septemberdagencultus van de Waalse Beweging van Brussel. Uit de Revolutie vloeide vervolgens de eentalig Franse Belgische staat voort. Zo ging men uit van het Waalse volk dat het bestaan van België voorafging. Bovendien werd het beeld van voortdurende bedreiging geherformuleerd in Waalse zin. De toon werd gezet met de herdenking in 1945 door *Le Gaulois*. Volgens het omstreden Waals-Brusselse dagblad dwong het Waalse volk toen de vrijheid af van het buitenlandse juk: ‘... Il n’en est pas de plus glorieux que l’élan spontané, généreux et unanime avec lequel, en 1830, le peuple wallon réalisa le rêve séculaire de liberté d’un peuple opprimé... En 1830, la Wallonie secoua le joug de l’étranger...’ Dezelfde stelling stond in de beginselverklaring van 1945 van Avant-garde wallonne. 1830 was hét symbool van de onafhankelijkheidsstrijd van een onderdrukt Waals volk. Igor Recht, voorzitter van het propagandacomité van de Association wallonne du Personnel des Services publics, voerde de revolutie van 1830 op als het symbool van de strijd voor het behoud van ‘le message lumineux de la culture française’. Maar ook Waalse federalisten deden hun best om in hun gelegenheidsredes op het Brusselse Vrijheidsplein die interpretatie kracht bij te zetten. Volgens Schreurs, de sterke man achter het Congrès national wallon en voorzitter van Wallonie libre⁵², was 1830 de revolutie

⁵². FERNAND SCHREURS (Luik 1900-1970): was advocaat en een van de belangrijkste kopstukken van de naoorlogse Waalse Beweging. Hij was voorzitter van de Luikse sectie van het clandestiene *Wallonie libre* en stichter van het Front Wallon pour la Libération du Pays. Hij vormde de drijvende kracht achter het Congrès national wallon, waarvan hij het secretariaat op zich nam. Verder was hij lid van het directiecomité van Wallonie libre (1942-1970) en voorzitter (1944-1960) en gewoon lid (1961-1970) van de Luikse federatie. Zie: P. DELFORGE, “Schreurs Fernand”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1468-1472.

van de Waalse voorvaderen, die daarmee aan de basis lagen van een een-talig Frans België.⁵³ Zelfs Maurice Bologne, lid van het directorium van Wallonie libre⁵⁴, deed zijn duit in het Brusselse zakje: de man die bekend werd met zijn stelling dat 1830 een proletarische revolutie was geweest, stelde nu dat het een strijd was voor de vrijwaring van de Franse ziel. Zonder de tussenkomst van de Walen was Brussel een klein Vlaams stadje gebleven en was België zelfs niet ontstaan. Volgens Bologne was de 'grote massa' van revolutionairen afkomstig van Wallonië.

De analogie met de eigentijdse taalstrijd laat aan duidelijkheid niets te wensen over: met de Vlaamse taalwetten keerde men terug naar de donkere periode van voor 1830 en werd de door Waals bloed veroverde taalvrijheid met voeten getreden. De Vlaamse taalpolitiek werd afgeschilderd als een pendant van de despotische taalpolitiek van de Nederlandse vorst, die de Franse taal en cultuur en de grote waarden van de verlichting wilde uitroeien. In die zin herformuleerde de Waalse Beweging van Brussel de Belgische mythe van vreemde overheersing. De collaboratie van een deel van de Vlaamse Beweging en de poging van collaborateurs om de taalwetten van 1932 in Brussel te laten naleven met de hulp van de bezetter, maakten die negatieve beeldvorming nog een stuk meer voor de hand liggend. Na de Tweede Wereldoorlog raakten de Walen verder verdrukt door de Vlamingen. De symboliek van 1830 bleef deze beeldvorming kracht bijzetten. Volgens Schreurs vocht men in 1830 om te blijven wat men al twee millennia (!) was: 'Nous rendons un hommage reconnu à ceux qui ont lutté jusqu'à leur dernier souffle pour que nous restions ce que deux millénaires nous ont faits.'⁵⁵ Igor Recht besloot zijn betoog voor de verdediging van de Franse cultuur met een oproep aan de Waalse jeugd. De herdenking van 1830 moest de Waalse jongeren aanzetten om zij aan zij 'le trésor de notre pensée française menacé' te verdedigen, een fingerwijzing in de richting van de Vlaamse tweetaligheidseisen.⁵⁶

We zagen eerder het dilemma waarvoor de Waalse Beweging in Brussel gesteld was: taalvrijheid of federalisme. Verschillende sprekers op de Waalse feesten van Brussel behoorden tot het tweede kamp. Hier was de trouw aan het Belgische vaderland niet voor de hand liggend. Federalisten stelden vragen bij het Belgische staatskader. De revolutie van 1830 was

53. *Combat Wallon*, oktober 1957, p. 1.

54. MAURICE BOLOGNE (Luik 1900-Nalines 1984): was na de oorlog leraar aan het Atheneum van Charleroi. Tijdens de oorlog was hij redacteur van het clandestiene blad *Wallonie libre*. Na de oorlog maakte hij deel uit van het directorium van Wallonie libre. In 1961 brak hij met de PSB naar aanleiding van het dispuut over het MPW. Later werd hij senator voor het Rassemblement Wallon. Zie: P. DELFORGE, "Bologne Maurice", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 164-166.

55. *Combat Wallon*, oktober 1958, p. 3.

56. *Le Gaulois*, 27 oktober 1952, p. 2.

wel degelijk een Waalse revolutie, maar door de schuld van de Europese grootmachten en Vlaanderen dan wel één met een faliekante uitkomst: twee volkeren werden tegen hun zin met elkaar verenigd. Een voorbeeld vinden we bij Roger Maingain. Deze man nam het voorzitterschap waar van de sectie Economische Zaken van het AWPSP en was hoofdredacteur van *Combat wallon*. Maingain verdedigde een federatie gebaseerd op twee volkeren, het Waalse en het Vlaamse, en de taalhomogeniteit van beide regio's.⁵⁷ Zijn visie op de gebeurtenissen van 1830 waren navenant. In een artikel in *Le Combat wallon* stelde hij dat er in 1830 een opstand gebeurde van het Waalse volk tegen de Hollanders. Het ging om een pro-Franse revolte: tijdens de revolutie zong men de Marseillaise en de Parisienne en werd de Franse driekleur aan de huizen gehesen. Dat België uiteindelijk een 'samenraapsel' was geworden van twee volkeren had alleen te maken met de beslissing van de Europese supermachten van die tijd. De Belgische staat druiste in tegen het nationaliteitsbeginsel. De woorden van de eigentijdse diplomaat Talleyrand indachtig stelde Maingain vervolgens dat België bestond uit drie naties. Deze naties spraken een verschillende taal: Nederlands, Frans en Duits. Zijn conclusie was verregaand: 'Que chacun vive avec les siens; tout ira bien; il n'y point de lien comme la langue maternelle.'⁵⁸ Eenzelfde federalistisch discours was te horen bij Arille Carlier in 1957. Hij maakte zoals Maingain deel uit van Wallonie libre. Hij was vicevoorzitter van de beweging, voorzitter van de sectie van Charleroi en directeur van de gelijknamige periodiek. Net als Maingain bepleitte hij een federalisme met twee volkeren en de taalhomogeniteit van de twee regio's met een speciaal statuut voor Brussel.⁵⁹ In 1830 vergoten de Walen hun bloed voor de bevrijding van de vreemde overheersing. Wallonië keerde zich naar Frankrijk maar werd in de ambities gefnuikt door Vlaanderen en de Europese grootmachten. Ondertussen was duidelijk geworden dat het

⁵⁷. ROGER MAINGAIN (Etterbeek 1923) was werkzaam als raadgever en algemeen inspecteur op verschillende ministeries. Zijn Waals engagement kwam vooral tot uiting in de AWPSP waarvan hij tussen 1946 en 1983 een vooraanstaand lid was. Maingain was lid van de PSB sedert 1944, maar verliet deze twintig jaar later als gevolg van de veroordeling van de Mouvement populaire wallon door de PSB. Hij sloot zich vervolgens aan bij het FDF. Zie: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1061.

⁵⁸. *Combat Wallon*, September 1956, p. 1.

⁵⁹. ARILLE CARLIER (Monceau-sur-Sambre 1887-Charleroi 1963): doctor in de Rechten (ULB, 1911) en advocaat. Dialectoloog en folklorist. Hij was lid van de Assemblée wallonne (1912). Tijdens de Eerste Wereldoorlog ontwikkelde hij clandestien zijn federalistische these als reactie op de realisatie van enkele Vlaamse eisen met hulp van de bezetter. Hij sloot aan bij Concentration Wallonne. Tijdens de Tweede Wereldoorlog engageerde hij zich in het clandestiene Wallonie libre waarvan hij tot aan zijn dood een prominent lid zou blijven. Carlier was een van de vijf Waalse militanten die het federalistische Manifeste Schreurs-Couvreux ondertekende (1952). Zie: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 230-232.

verkeerd was om twee volkeren met een verschillende taal in één staat te willen verenigen. Het Vlaamse volk was zich daar eerder bewust van geworden dan het Waalse. Dit laatste moest dan ook een forse dosis nationaal gevoel bijgebracht worden. De politieke conclusie luidde dat de omvorming van de centrale staat in een federatie noodzakelijk was.⁶⁰ Net als Carlier en Maingain nam Georges Guilmin het 'artificiële' karakter van de Belgische staat op de korrel. Guilmin was stichtend lid van de federalistische Entente libérale wallonne en de liberale voorzitter van de Naamse Provincieraad.⁶¹ De Belgische Revolutie was ten koste gegaan van Waals bloed. Ze werd gedreven door de Franse republikeinse waarden. Het resultaat was echter niet positief. België verenigde twee 'beschavingen' tegen hun zin. De conclusie was duidelijk: 'Pourquoi nous contraindre dans un état unitaire qui ne nous laisse pas d'autre choix à une lutte incessante pour la suprématie de l'un sur l'autre?...'⁶² Avant-garde wallonne ten slotte liet zich evenmin onbetuigd. 1830 gold als waarschuwing aan het adres van België. Als deze de Walen blijvend zou discrimineren kon men een nieuwe revolutie verwachten.⁶³ In deze gevallen overdreef men de rol van Frankrijk en de invloed van het rattachisme. Igor Recht stelde dat Frankrijk het jonge koninkrijk in zijn 'eerste passen' had begeleid en de verovering van zijn plaats op de kaart van Europa had mogelijk gemaakt.⁶⁴ Volgens Roger Maingain genoten de Walen tijdens de revolutie van de 'natuurlijke' steun van ex-soldaten van het oude 'grande armée' van Napoleon. Bovendien werden de Marseillaise en de Parisienne gezongen tijdens de revolutie en werd de Franse vlag gehesen.⁶⁵

I.3.2 De verheerlijking van het Waalse genie: de hommage à la Terre wallonne

De hommage à la Terre wallonne verheerlijkte het Waalse 'genie'. Meer nog dan de mythe van 1830 toonde dit ritueel aan op welke manier het verleden werd gebruikt om de beeldvorming te versterken van een eeuwenoude Waalse natie. Tekenend was het gebruik van 'nos' en 'notre', waarmee een verband werd gelegd tussen eigentijdse Walen en personen uit een ver

^{60.} *Combat Wallon*, oktober 1956, p. 1.

^{61.} GEORGES GUILMIN (Saint-Servais 1905-Temploux 1975): deze advocaat was voorzitter van de Naamse Provinciale Raad (1954-1958) en voorzitter van het Comité des Fêtes de la Wallonie in Namen. Hij was eveneens lid van het Congrès national wallon. Zie: P. DELFORGE, "Guilmin Georges", *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 773.

^{62.} *La Nouvelle Gazette De Bruxelles*, 22 september 1955, p. 3.

^{63.} C. KESTELOOT, "Stratégies wallonnes etc.", p. 458.

^{64.} *Le Gaulois*, 27 oktober 1952, p. 2.

^{65.} *Combat Wallon*, september 1956, p. 1.

verleden. Kunstenaars, literatoren, musici, poëten, politici en wetenschappers werden 'onze' kunstenaars, literatoren, musici, poëten, politici en wetenschappers, enkel en alleen omdat ze gewerkt en geleefd hadden op het huidige Waalse grondgebied. Oscar Grosjean, voorzitter van de Brusselsese sectie van de APIAW, gaf ter gelegenheid van de hommage à la Terre wallonne van 27 september 1949 een staaltje ten beste: 'Wallonie! Ce n'est pas seulement notre patois; ce ne sont pas seulement nos héros. C'est une mélodie de César Franck ou de Guillaume Lekeu, un dessin d'August Donnay, une peinture de Pierre Paulus, une sculpture d'Adolphe Wansart, un récit de Maurice des Ombiaux ou de Jean Tousseul...' ⁶⁶ In 1957 bracht Roger Bodart een hommage aan de pioniersrol die de Walen volgens hem hadden gespeeld in de wereldgeschiedenis, en dit in alle uithoeken van wereld. Wallonië kon prat gaan op de belangrijke rol die 'hun' voorouders speelden in Congo, op 'hun' ontdekkingsreizigers zoals Adrien De Gerlache, op 'hun' rol in de aanleg van een spoorwegennet in China en Perzië en 'hun' bijdrage aan de wereldliteratuur. Als klap op de vuurpijl bleken Waalse kolonies mee aan de basis van de stichting van New York te liggen. Het Waalse genie dook ook bij Robert Goffin op. Deze Waalsgezinde conferencier, journalist en auteur ⁶⁷ gaf in zijn gelegenheidsrede op de hommage à la Terre wallonne van 1951 eerst een historisch overzicht van Wallonië als vooruitgeschoven punt van de 'Latiniteit'. De bijdrage van Wallonië aan de wereldbeschaving was enorm. Met Roland de Lassus en Roger de la Pasture begon een lange rij van Waalse artiesten tot op heden. De Walen moesten zich van de 'heilige' taak kwijten om het werk van de voorouders verder te zetten. Ook Goffin ging er prat op dat Walen mee aan de basis hebben gelegen van de stichting van New York. ⁶⁸ Het Waalse genie viel ook een verheerlijking te beurt ter gelegenheid van de hommage à la Terre wallonne van 1960, uitgesproken door Jean Mogin. Hij hield een pleidooi voor een betere kennis van het Waalse verleden. Meer aandacht moest uitgaan naar de 'Waalse' schilders, miniaturisten en kapelmeesters uit de Middeleeuwen en de 'Waalse' bijdrage aan de cultuur en de kunsten van Frankrijk. Mogin liet niet na om de taalpolitieke toer op te gaan door uit te halen naar meertaligheid. Kinderen moesten opgevoed worden in 'hun' cultuur, die ze van generaties hebben overgeërfd. Het leren van een andere taal was schadelijk. ⁶⁹ Soms reikte die cultuur tot ongekende historische diepten. Op de herdenking van 1957 bracht Frans Hoosemans een hulde aan de Luikse

^{66.} *La Nouvelle Gazette de Bruxelles*, 25 september 1949, p. 8.

^{67.} ROBERT GOFFIN (Ohain 1898-1984) was advocaat. Na 1945 legde hij zich vooral toe op poëzie, waarin de band met Wallonië duidelijk tot uiting kwam. Zie: J.F. POTELLE, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 734-735.

^{68.} *Le Soir*, 24 september 1951 & *Le Gaulois*, 27 oktober 1952, p. 2 & 8.

^{69.} *Combat Wallon*, oktober/november 1960, p. 6.

componist Marsyck. Volgens Hoosemans ging ‘notre culture’ terug tot in de Griekse Oudheid: ‘Wallon, donc français, donc latin, vous l’êtes, mon cher maître, jusqu’à l’extrême point de votre sensibilité, puisque vous êtes remonté aux sources de notre culture, celles que les conquérants venus du Latium ont découvertes en pénétrant dans l’enceinte sacrée du Parthénon.’⁷⁰ Het territorium en de Franse cultuur werden soms rechtstreeks aan elkaar gebonden, zoals door Lucien Christophe in de hommage van 1956: ‘Mais la richesse de la Wallonie, son honneur propre, c’est d’extraire de son sol et d’y produire, imparfaite ou parfaite... cette matière humaine française dont nous sommes faits...’⁷¹ De hommage à la Terre wallonne beperkte zich niet tot een gelegenheidsdiscours. Deze werd immers ieder jaar voorafgegaan door een illustratie van de uitingvormen van het Waalse genie: folklore, liederen, poëzie en klassieke muziekstukken. De eerste naoorlogse gala-avond die plaatsvond op 22 september 1945 bestond uit een programma van liederen en poëzie ‘van Waalse bodem’. Eerst werd een aantal ‘oud-Waalse’ liederen, ‘les bons vieux airs de chez nous’, ten gehore gebracht. Vervolgens voerde men een rapsodie voor cello en piano van de als Waalse componist bestempelde Joseph Jongen op, evenals een voordracht van verschillende poëziewerken van de letterkundige Louis Boumal⁷² en de poëet Jules Sottiaux.⁷³ Afsluitend werden twee Waalse hymnen gezongen. Ten eerste *le coq hardi de Wallonie* van de letterkundige en Waalse militant van het eerste uur Albert Mockel.⁷⁴ Ten tweede *le Chant des Wallons* van Théophile Bovy en Louis Hillier die respectievelijk de hymne schreven (1900) en op muziek zetten (1901). Deze bleef trouwens lange tijd de officiële hymne van Wallonië; regionale twisten leidden ertoe dat deze pas op 15 juli 1998 werd verheven tot officiële hymne.⁷⁵ De hommage van september 1946 stond evenzeer in het teken van Waalse volksliederen, poëzie en klassieke composities. Waalse volksliedjes werden

⁷⁰. *Combat Wallon*, oktober 1957, pp. 1-2.

⁷¹. *Combat Wallon*, oktober 1956.

⁷². LOUIS BOUMAL (Luik 1890-Saint-Michel-Lez-Bruges 1918): was letterkundige en doctor in de filosofie en letteren. Leraar retorica aan het atheneum van Bouillon. Lid van de Association des Amis de l’Art Wallon. Hij schreef verschillende artikels in Waalse tijdschriften. Zie: P. DELFORGE, “Boumal Louis”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 181.

⁷³. JULES SOTTIAUX (Montignies-le-Tilleul 1862-1953): was poëet en werd in die hoedanigheid beschouwd als een van de gangmakers van het ‘Waalse bewustzijn’. De Borinage stond centraal in zijn werk, net zoals de voortdurende zoektocht naar de ‘Waalse ziel’. Zie: P. DELFORGE, “Sottiaux Jules”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1492-1493.

⁷⁴. ALBERT MOCKEL (Luik 1866-Elsene 1945): deze letterkundige en Waalse militant toonde zich reeds in 1897 voorstander van het federalisme. Hij lag mee aan de basis van de Assemblée wallonne (1912). Zie: P. DELFORGE, “Mockel Albert”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1108-1109.

⁷⁵. P. DELFORGE, « Le Chant des Wallons », in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 255-258.

gezongen, waarna men overging op de klassieke muziekstukken *Le Rossignol* en *Où peut-on être mieux* van Grétry. Verder droeg Raymond Colleye, de redacteur van *La Réforme*⁷⁶, Waalse gedichten voor. De avond werd zoals het jaar ervoor afgesloten met de samenzang van de *Chant des Wallons*. De hommage bleef de komende decennia volgens hetzelfde stramien verlopen. In 1954 werd de dertigste verjaardag van de hommage à la Terre wallonne gevierd met de opvoering van een zogenaamde *pot-pourri d'airs wallons*, de opvoering van een Waalse *farce* uit de vijftiende eeuw en stukken uit het repertoire van de klassieke componist Henri Vieuxtemps. De jubileumviering werd traditiegetrouw afgesloten met de samenzang van de *Chant des Wallons*.

Evenals de mythe van 1830 was de hommage een illustratie van de manier waarop de Waalse Beweging begaan was met de verdediging van het Waalse genie. Voor Marcel Thiry⁷⁷ lag de eigenheid van Wallonië in zijn 'Latijnse persoonlijkheid'. Volgens de letterkundige hadden de Walen als 'grensvolk' de plicht om hun 'génie personnel' niet te laten verbasteren. Een 'groot collectief instinct' richtte zich tegen bedreiging en voor het behoud van het België van 1830.⁷⁸ Eenzelfde geluid liet Fernand Pieltain horen in zijn gelegenheidsrede van 1947 op het Vrijheidsplein. Wallonië fungeerde als 'bastion van Latiniteit' op de grens met 'Germanië': 'La Wallonie est la marche de la latinité aux confins de la Germanie, et sa mission est de cultiver et de protéger la culture française...' Pieltain sprak over een 'historische missie' van het Waalse volk: 'faire rayonner la culture française qui est imprégnée de l'esprit latin et de christianisme...'⁷⁹ Dat laatste element was een gevolg van het feit dat Pieltain christen-democraat was.⁸⁰ Volgens Georges Guilmin in zijn gelegenheidsrede van 1955 moest Wallonië een bastion blijven, een 'wachttorens' aan de grenzen van Noord en Oost.⁸¹

⁷⁶. RAYMOND COLLEYE (Brussel 1890-Vorst 1963): was journalist en stichter van verschillende literaire tijdschriften. Hij was secretaris van de Ligue wallonne du Brabant. Colleye was een grote bewonderaar van de Waalse irrendentistische theoreticus Albert du Bois. Zie: P. MURET, "Colleye Raymond", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 294-295.

⁷⁷. MARCEL THIRY (Charleroi 1897-1977): advocaat en schrijver. Lid van de Académie de Langue et de Littérature françaises (1939) waarvan hij secretaris werd (1960-1972). Werkte ook mee aan *Wallonie libre*. Later senator voor het Rassemblement Wallon. Zie: Y.W. DELZENNE & J. HOUYOUN, op. cit., p. 252.

⁷⁸. *Combat Wallon*, oktober 1958, pp. 3-4.

⁷⁹. *La Libre Belgique*, 29 september 1947, p. 2.

⁸⁰. FERNAND PIELTAIN (Salzannes 1893-Nice 1977): was advocaat, christen-democratisch schepen van Onderwijs en Schone Kunsten in Namen (1935-1963) en burgemeester (1963-1970). Een van de zeldzame katholieken die vroeg betrokken was bij de Waalse Beweging. Hij was onder andere lid van het directiecomité van *Wallonie libre* (1945-1946). Zie: P. DELFORGE, "Pieltain Fernand", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1266-1268.

⁸¹. *La Nouvelle Gazette De Bruxelles*, 22 september 1955, p. 3.

Feestdagen in het federaliserende België: van Waalse naar Franstalige identiteitsverbeelding (1965-1995)

II.1 Het FDF en de herdenking van de ‘Franstalige’ Revolutie van 1830 (1960-1970)

II.1.1 Het ontluiken van een Franstalige politiek van identiteitsverbeelding

Taalvrijheid of federalisme? Franstalige solidariteit of Waalse solidariteit? In de jaren vijftig spaarden de meeste Waalse verenigingen in Brussel de kool en de geit. Men nam geen duidelijke beslissing in één van beide richtingen. In de loop van de jaren zestig deden er zich echter belangrijke politieke en maatschappelijke veranderingen voor die de Waalse Beweging van Brussel ten gronde zouden beïnvloeden. De pacificatie van het levensbeschouwelijke conflict aan het einde van de jaren vijftig, maar vooral de verschuiving van het economische en demografische zwaartepunt ten voordele van Vlaanderen en de hiermee samenhangende doorbaak van de Vlaamse Beweging brachten het communautaire conflict op de voorgrond. Hete hangijzers werden de vastlegging van de taalgrens rond Brussel en de uitwerking van taalbeschermende maatregelen voor de Vlamingen in Brussel. De Walen van Brussel werden zich veel sterker dan tevoren bewust van het bestaan van een Brussels-Franstalige problematiek, waarmee de Waalse Beweging van Wallonië weinig uitstaans had. Die laatste was immers veel meer begaan met de demografische en economische achteruitgang van de Waalse regio, dan met de taalproblemen in de hoofdstad. Dit alles resulteerde in een toenadering van de Walen van Brussel tot de Franstalig-Brusselse Beweging. Bleef die toenadering in de jaren vijftig beperkt tot enige kortstondige initiatieven, dan leek de nieuwe marsrichting begin jaren zestig van doorslaggevender belang. In 1961 ontstond als reactie op de eerste Vlaamse mars op Brussel het Front pour la Défense de Bruxelles. Zowel Franstalige als Waalse ver-

enigingen bundelden hun krachten: de Brusselse regionale van het Mouvement populaire wallon, de Ligue wallonne de l'agglomération de Bruxelles, de Brusselse federatie van de Parti d'unité wallonne, Avant-garde wallonne, Rénovation wallonne, Association wallonne du Personnel des Services publics, de Brusselse federatie van Wallonie libre, het Bloc francophone en het Bloc de la Liberté linguistique. Voor- en tegenstanders van het federalisme vonden gemeenschappelijke Franstalige actiepunten: de strijd voor de taalvrijheid, gemeentelijke autonomie en een referendum in taalgrensgemeenten.¹ De toenadering kreeg ten slotte haar bekroning in de oprichting midden jaren zestig van een nieuwe formatie op het Brusselse politieke toneel: het Front démocratique des francophones (FDF). De taalvrijheid werd vanaf dan gedragen door een politieke partij. Iedere tweetaligheidsmaatregel in onderwijs of administratie werd gezien als een paard van Troje dat tot de vervlaamsing van Brussel zou leiden.

Dit alles had belangrijke gevolgen voor het proces van Waalse identiteitsvorming in de hoofdstad in het algemeen en voor de Waalse feesten in het bijzonder. De Brussels-Franstalige beweging bleef in de jaren vijftig afzijdig van de Waalse herdenkingen van 1830. Aan deze afstandelijke houding kwam begin jaren zestig een einde. Een duidelijke aanwijzing was het feit dat de mobilisatie voor de optocht naar het Vrijheidsplein in 1962 uitging van het Front pour la Défense de Bruxelles. In de stoet liepen het Mouvement populaire wallon en Rénovation wallonne. Zij werden geleid door Léon Defosset en Robert Royer. Defosset, advocaat aan het Brusselse Hof van Beroep, verdiende zijn sporen vooral in het FDF, waarvoor hij volksvertegenwoordiger, burgemeester van Etterbeek en minister zou worden.² Royer legde tijdens de oorlog de basis van een vereniging van Waalse katholieken. Onmiddellijk na de oorlog stichtte hij mee Rénovation wallonne, waarvoor hij algemeen secretaris werd.³

1. J.F. POTELLE, "Front pour la Défense de Bruxelles", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 682-683.

2. LEON DEFOSSET (Leignon 1925-Sint-Lambrechts-Woluwe 1991): was advocaat aan de balie van Brussel (1949) en het Hof van Beroep (1950). Hij lag mee aan de basis van het FDF waarvoor hij volksvertegenwoordiger (1965), burgemeester van Etterbeek (1970), voorzitter (1975) en minister van PTT en Brusselse Zaken (1977-1979) werd. Hij werd ook minister van het Brusselse Gewest en voorzitter van zijn uitvoerend orgaan in de regering-Martens van 1979. Stapte later uit het FDF uit ongenoegen over de alliantie met het Rassemblement Wallon. Hij stichtte toen het Rassemblement Démocratique Wallon (1985) en bleef als onafhankelijk volksvertegenwoordiger zetelen. P. DELFORGE, "Defosset Léon", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 413-414.

3. ROBERT ROYER (Elsene 1906-Sint-Lambrechts-Woluwe 1979): groepeerde tijdens de oorlog de katholieke Walen binnen het verzet en droeg bij tot de redactie van het clandestiene blad *Wallonie Catholique*. In 1943 stichtte hij de Mouvement Catholique Wallon. In 1945 zorgde hij voor de basis waarop de Rénovation wallonne totstandkwam. Zie: L. GENICOT, "Royer Robert", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1446-1447.

Nieuw waren de Franstalig-Brusselse verenigingen. Ten eerste was er het Bloc de la Liberté linguistique onder leiding van Victor Laloux, korte tijd voorzitter van het Front pour la Défense de Bruxelles en stichtend lid van het FDF, waarvoor hij volksvertegenwoordiger werd.⁴ Ten tweede bestond de Brussels-Franstalige vertegenwoordiging uit het Bloc francophone van Georges De Froidmont, een Brusselse priester die zowel in Voeren, Moeskroen als Brussel opkwam voor de Franstalige belangen.⁵ Beide verenigingen riepen hun leden op om deel te nemen aan de optocht, of om op zijn minst aanwezig te zijn als toeschouwer. Zowel in *La Vigie*, de periodiek van het Bloc francophone, als in *Le Pays de Bruxelles*, de periodiek van het Bloc de la Liberté linguistique, werd de nadruk gelegd op het belang van de optocht voor de solidariteit met de Waalse Beweging in de strijd tegen de vervlaamsing van Brussel.⁶ Verder waren de traditionele Waalse verenigingen op het appèl: de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise, de Ligue wallonne de Saint-Gilles, de Ligue wallonne de Woluwe-Saint-Lambert, de Association wallonne du Personnel des Services publics en de Brusselse federatie van Wallonie libre. Zoals de periodieken van de Brussels-Franstalige verenigingen predikten de Waalse de solidariteit met de Franstalige Brusselaars die zich niet noodzakelijkerwijze herkenden in de Waalse identiteit. Dat was het geval in *Alliance wallonne* en *Combat wallon*. Dat deze laatste de periodiek was van de Association wallonne du Personnel des Services publics wisten we al. *Alliance wallonne* was de periodiek van de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise. Deze laatste werd opgericht tijdens de perikelen rond de talentelling in 1960 en fungeerde als opvolger van de Ligue wallonne d'Etterbeek-Ixelles. *Alliance wallonne* verscheen voor de eerste maal in januari 1962 en haalde een oplage van een tienduizendtal exemplaren. Dat de traditionele optocht vanaf dan het symbool werd van de vereniging van Waalse en Franstalige Brusselaars in een Brusselse

4. VICTOR LALOUX (Fleurus 1915-Anderlecht 1997): deze advocaat was sedert 1945 actief binnen de Brussels-Franstalige Beweging. Korte tijd voorzitter van het Front de Défense de Bruxelles. Tegelijkertijd lid van diverse Waalse verenigingen in de hoofdstad waaronder Mouvement Populaire Wallon, Wallonie libre en Rénovation wallonne. Was een van de stichters van het FDF waarvoor hij volksvertegenwoordiger werd (1965-1974). Tevens tijdlang schepen in Sint-Agatha-Berchem (1952-1958). Zie: C. KESTELOOT & P. DELFORGE, "Laloux Victor", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 908.

5. GEORGES DE FROIDMONT (Etterbeek 1908-Elsene 1997): hij lag als strijdend Franstalige priester aan de basis van het Bloc francophone. Hij had ook sympathieën voor het Mouvement Populaire Wallon, maar bleef als Franstalige Brusselaar sceptisch ten aanzien van Waalse federalisme-projecten. Zie: P. DELFORGE, "Georges De Froidmont", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 416-417.

6. *Le Pays de Bruxelles*, Organe mensuel du Bloc de la Liberté linguistique. September 1966, p. 1 & *LA Vigie*, Mensuel d'Information du Bloc francophone. Juli/augustus 1963, p. 1.

Beweging bleek ook uit de samenstelling van de optochten van 1962, 1963 en 1964, waarin alle Brussels-Franstalige en Waalse verenigingen liepen. In 1962 kreeg de optocht de toepasselijke naam *Marche des Bruxellois sur Bruxelles*. De optocht bracht ongeveer 6 à 7000 mensen op de been, een onovertroffen aantal in de geschiedenis van de Waalse Beweging van Brussel.⁷ In de jaren erop nam dit aantal opnieuw af, hoewel de bronnen uiteenlopende cijfers geven. *La Libre Belgique* maakte voor 1963 gewag van 1500 deelnemers, maar de krant was de Waalse Beweging niet welgezind.⁸ *Alliance wallonne* daarentegen sprak van 5000 deelnemers.⁹ In die beginjaren zestig viel ook de hommage à la Terre wallonne een grote aandacht te beurt. In 1963 liep het Cultureel Centrum van Ukkel met een capaciteit van 600 personen volledig vol, terwijl volgens *Bruxelles-français* honderden anderen geweigerd moesten worden.¹⁰ Hetzelfde werd gemeld door de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise volgens wie 300 mensen de toegang noodgedwongen ontzegd moest worden.¹¹

Het ontluiken van het Brussels-Franstalig bewustzijn maakte de verheerlijking van Waalse tradities in de loop van de jaren zestig stilaan achterhaald. De hommages bleven weliswaar in de vorm behouden, maar in praktijk werd het een politiek platform waarop de Franstalige identiteit werd uitgedragen ten nadele van de Waalse. De verheerlijking van de Waalse tradities was achterhaald in de toenmalige politieke en maatschappelijke context. De toenmalige voorzitter van het feestcomité, Urbain Missaire, beklemtoonde in zijn feestredes van 1962 en 1964 op de radio dat het vieren van de Waalse tradities niet langer meer voldeed voor een Waals feest.¹² Hetzelfde geluid was te horen bij Robert Goffin. In 1963 verklaarde hij onomwonden dat de opvoering van Waalse folklore in de toenmalige omstandigheden tot het verleden behoorde.¹³ Een jaar later liet Albert Henry¹⁴ in het cultureel centrum van Ukkel verstaan dat de hommage à la Terre wallonne *passé* was.¹⁵ Meer aan het einde van de

⁷. *Le Soir*, 30 september 1962, p. 3.

⁸. *La Libre Belgique*, 30 september 1963, p. 5.

⁹. *L'alliance Wallonne*, november 1963, p. 3.

¹⁰. *Bruxelles-français*, oktober 1963.

¹¹. *Alliance Wallonne*, november 1963, p. 3.

¹². *Combat Wallon*, oktober/november 1962, p. 2 & oktober 1964, p. 4. Zie ook: *FDF-Contact*, oktober 1967, p. 3.

¹³. *Bruxelles-français*, oktober 1963, p. 1.

¹⁴. ALBERT HENRY (Grand Marnil 1910-2002): docent Romaanse filologie aan de ULB. Hij geniet bekendheid als de schrijver van *Offrande wallonne*, een lyrisch werkstuk dat de specificiteiten van Wallonië verheerlijkte en de bijdrage van Wallonië aan de Romaanse cultuur. Zie: P. DELFORGE, "Henry Albert", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 798-799.

¹⁵. *Le Soir*, 29 september 1964, p. 7.

jaren zestig zette Pierre Ruelle zich af van de hommage aan het 'kleine vaderland'. Waalse dialecten, geschiedenis of geografie speelden geen enkele rol in het Waalse identiteitsgevoel. De Walen moesten er zich van bewust zijn dat ze slechts één gemeenschappelijk element hadden, namelijk de Franse taal.¹⁶ Dit alles viel samen met een plotse uittocht van de Waalse folkloreverenigingen uit het feestcomité. Dat kan afgeleid worden uit een brief van Edmond Donis, de secretaris van het Waals feestcomité, en van Missaire, voorzitter. Beide leden maakten zich daarin zorgen over het groot aantal ontslagen van folkloristische verenigingen uit het feestcomité. Volgens Donis had dit te maken met het feit dat de omstandigheden niet langer meer toelieten om van Waalse folklore te spreken. Aan de andere kant bleek dat de kaders van de folkloreverenigingen vergrijsden en niet vervangen werden. Wellicht zette de toenemende politisering van het feestcomité sommigen ertoe aan om er de brui aan te geven. In deze periode werd ook gespeeld met plannen om de organisatie van de Waalse feesten uit handen te geven aan het Front pour la Défense de Bruxelles¹⁷, een plan dat geen vervolg heeft gekregen aangezien het Waalse feestcomité in de daaropvolgende jaren in eigen naam actie bleef voeren.

Opvallend was hoezeer het FDF het Waalse feest voor de eigen kar spande. *Ten eerste* traden de leidende figuren van de politieke nieuwkomer op als gelegenheidsredenaars op de hommage à la Terre wallonne en op de ceremonie op het Vrijheidsplein. Dat was het geval met Lagasse en Defosset in 1965, respectievelijk ter gelegenheid van de hommage en de optocht, en Outers in 1968 ter gelegenheid van de optocht. Deze drie FDF'ers vormden het leidende triumviraat van de partij. Een tweede element waaruit bleek dat het FDF een grote belangstelling had voor de Waalse feesten was de aanwezigheid van het directiecomité van de partij op de feesten. In de tweede helft van de jaren zestig bezochten de leden van het hoogste partijorgaan minstens één Waals feest. Op de hommage à la Terre wallonne van 1965 waren er zo acht leden van het directiecomité aanwezig. In de eerste plaats betrof het de leidende figuren Defosset en Lagasse, respectievelijk volksvertegenwoordiger en senator. Met Victor Laloux verscheen ook de tweede senator van het FDF op het appèl. Verder tekende Paul Brien aanwezig, de eerste voorzitter van de partij. Ten slotte waren er de provincieraadsleden Edmond Cristel en Philippe Steenebrugge, schepen in Etterbeek Adrien Motte en gemeenteraadslid en toekomstig burgemeester van Schaarbeek Roger Nols. In de daaropvolgende jaren werden de Waalse feesten ook bezocht door volksvertegen-

¹⁶. *Wallonie Libre*, 15 oktober 1968, pp. 1-2.

¹⁷. BIBLIOTHEQUE DE L'UNIVERSITE DE MONS. Archives Putanier. Ongeklasseerde en ongenummerde doos met opschrift Mouvement wallon 184-198. Dossier 196. Brief van Donis en Missaire aan Putanier van 30 april 1963.

woordigers Jean Boon en Pierre Havelange, de tweede voorzitter van het FDF Albert Peeters en de senatoren René Bourgeois en Jacques Pohl. De bijzondere interesse van het FDF voor de Waalse feesten bleek ook uit het feit dat de twee voornaamste spreekbuizen van de partij, *FDF-Contact* en *Bruxelles-Vérité*, zich ontpopten tot de propagandakanalen voor de Waalse feesten in Brussel. Alle septembermanifestaties werden er uitgebreid in aangekondigd en vaak werden er achteraf weergaven van gelegenheidsredes in opgenomen.¹⁸ Samen met de periodieken van het Association wallonne du Personnel des Services publics (*Combat wallon*), Wallonie libre (*Bruxelles-français*) en de Ligue wallonne de l'Agglomération Bruxellois (*Alliance wallonne*) vormden ze de propagandakanalen voor het Waalse feestcomité.

II.1.2 De herdenking van de 'Franstalige' Revolutie van 1830

Welke gevolgen had de toenadering van de Franstalig-Brusselse Beweging en Waalse Beweging en de politieke emanatie hiervan – het FDF – op de herdenking van 1830? Dat het een revolutie betrof, geïnspireerd door de wil om de Franse taal en cultuur te verdedigen tegen vernederlandsing, bleef buiten kijf staan. Alleen kwam de eer voor de geslaagde revolutie niet langer alleen de Walen toe. De revolutie was een coalitie van Walen én Franstalige Brusselaars. Zo bekleemtoonde *Combat wallon* naar aanleiding van de septemberviering van 1963 de rol van de Franstaligen, naast die van de Walen in 1830: '... mais ce combat est aussi celui des francophones, comme il l'était en 1830. Qui ne se souvient en effet de cette poignée d'hommes de Charles Rogier qui marchaient sur la capitale précédés d'un drapeau portant les mots vaincre ou mourir pour Bruxelles. Aujourd'hui c'est encore la main dans la main que nous défendrons nos droits.'¹⁹ Dat Walen en Franstalige Brusselaars hand in hand de revolutie van 1830 hadden beslecht, leek in deze beginjaren zestig ook de mening van het Waalse feestcomité. In de aankondigingsbrochure van het Waalse feest van 1962 sprak men over 1830 als een 'solidariteitsdaad' van Walen en Franstalige Brusselaars in de verdediging van Brussel als 'Latijns bastion'.²⁰ Ten slotte nam ook het FDF deze visie over. Met het Waalse feest van 1965 riep Leon Defosset op het Vrijheidsplein de aanwezigen op om

^{18.} Zie bijvoorbeeld *FDF-Contact*, november 1965, p. 3 (met de integrale weergave van het discours van Defosset); oktober 1967, p. 3 (met de weergave van het discours van Mis-saire voor de microfoon van het INR, Yerna op het Vrijheidsplein en Génicot tijdens de hommage); september 1968, p. 4 (paginagrote aankondiging van de Waalse feesten in Brussel) etc.

^{19.} *Combat Wallon*, september 1963, p. 1.

een voorbeeld te nemen aan Walen én Franstalige Brusselaars die in 1830 *samen* de vrijheid veroverden.²¹

Dat aan de basis van de nieuwe invulling van 1830 de wens tot de historische onderbouwing van de eigentijdse taalpolitiek lag, was evident. De revolutie moest tot voorbeeld strekken voor de eigentijdse generatie van Walen en Franstalige Brusselaars. Zoals voorheen ging het om een uitgesproken etnische visie op die geschiedenis. Walen en Franstalige Brusselaars vormden van voor het ontstaan van België een door de Franse taal verbonden gemeenschap. En die verwantschap ging zelfs een stuk verder. Wie de Franse taal deelde, deelde ook de republikeinse waarden die hiermee samenhangen. Walen en Franstalige Brusselaars waren ‘van nature’ bezielde door vrijheidsliefde en een democratische geest. In die traditie paste ook de verdediging van de taalvrijheid. Tegelijkertijd bood 1830 de mogelijkheid om de Vlaamse taaleisen in diskrediet te brengen. De Vlamingen maakten deel uit van een ‘Germaanse gemeenschap’, samen met de Nederlanders. In plaats van republikeinse waarden, deelde de Vlaamse gemeenschap romantische waarden zoals ‘bloedverwantschap’ en ‘territoriumdrift’. Tegenover vrijheidsliefde en democratiegezindheid stonden nationalisme en racisme. De Vlaamse taaleisen lagen in het verlengde van de vernederlandsingsdrang van Willem I eertijds. De strijd tussen taalvrijheid en taalgelijkheid werd aldus samengevat als een botsing tussen twee historische taalgemeenschappen. Die stelling schemerde voortdurend door in taalpolitieke stellingnamen op de Waalse feesten. In de uitnodiging voor het Waalse feest van 1962 stelde het feestcomité dat de Vlamingen met hun marsen op Brussel getuigden van een ‘dominantiedrang’ in naam van het ‘recht van de sterkste’ en het geloof in het ‘heilige’ principe van het territorium.²² Daarbij werd de band met het Nederlandse regime openlijk gelegd. In zijn feestnummer van 1963 citeerde *Combat wallon* Marcel Grégoire die het aanleren van de tweede taal op school veroordeelde als een ‘despotische’ onderneming waarbij men de taal moest leren van de overwinnaar... ‘celle du vainqueur comme aux heures les plus sombres de Guillaume Ier des Pays-Bas.’²³ Volgens een radiorede van Missaire in 1964 wilden de Franstalige Brusselaars en de Walen niet meer dan hun ‘Latijnse persoonlijkheid’ verdedigen alsook de idealen van vrijheid en de universele rechten van de mens, trouw aan het voorbeeld

20. BIBLIOTHEQUE CENTRALE DE L'UNIVERSITE DE MONS. Archives Putanier. Ongeklasseerde en ongenummerde doos met opschrift Mouvement wallon 184-198. Dossier 195. Aankondiging van het Waalse Feest van 1962 door het Waals feestcomité.

21. *FDF-Contact*, november 1965, p. 3 & *Le Soir*, 19/20 september 1965, p. 3.

22. BIBLIOTHEQUE DE L'UNIVERSITE DE MONS. Archives Putanier. Ongeklasseerde en ongenummerde doos met opschrift Mouvement wallon 184-198. Dossier 198. Programma van de Waalse feesten van 20 september 1964 met inleidende tekst.

23. *Combat Wallon*, september 1963, p. 1.

van de voorvaderen van 1830.²⁴ Missaire beklemtoonde verder dat de tweetaligheid in onderwijs en administratie een voorbeeld was van het 'racistische fanatisme' van de flaminganten. Daartegenover stonden de Franstaligen die, 'begeesterd' door de idealen van vrijheid en verdraagzaamheid, weerstand moesten bieden.²⁵ De optocht van 1964 was een waarschuwing aan het adres van de regering: 'Il trouvera devant lui, plus unis que jamais, ceux qui croient encore aux droits des hommes et non à ceux du sol, ceux qui savent qu'il est injuste d'imposer un bilinguisme inutile autant que néfaste à des individus qui haïssent la contrainte.' In de uitnodiging citeerde men tevens een uitspraak van de Waalsgezinde liberale voorman Van Crombrugge, waarin deze verklaarde dat de Walen gedreven werden door een 'diepe zucht' naar vrijheid. De Vlamingen werden bestempeld als racistische fanatiekelingen en aanhangers van het recht van de sterkste. De optocht van dat jaar werd symbolisch in het teken geplaatst van de vrijheid en de universele rechten van de mens. In een vlugschrift werd de keuze nogmaals duidelijk gesteld: als Brussel zijn Europese roeping moest waarmaken, diende gekozen te worden tussen een 'terre d'accueil' enerzijds en 'dwang, onderdrukking en inquisitie' anderzijds. Het pamflet eindigde met de slogan: 'Les droits de l'homme: oui; les droits du sol: non.'²⁶ In 1968 verklaarde Pierre Ruelle dat afkomst, bloed en territorium vreemd waren aan de Franse taal. In naam van die weinig verheven principes werden tweetaligheid en gelijkheid van nationale culturen opgeëist. De Franstaligen werden niets minder dan bedreigd door 'assimilatie'.²⁷ De koppeling van de taalpolitieke strijd aan de Revolutie van 1830 nam een nog hogere vlucht onder impuls van het FDF. In zijn toespraak van 1965 noemde Defosset 1830 de strijd van Walen en Franstalige Brusselaars voor taalvrijheid: '... Septembre 1830: Wallons et Bruxellois en ont assez des brimades et des oppressions. Et ce sont les journées héroïques au cours desquelles la Belgique prend son visage au souffle de la liberté. Visage déjà modelé – compte tenu, bien sûr, des conceptions de l'époque – sous les signes de la liberté et de la démocratie. Liberté sous tous ses aspects déjà, et notamment – surtout et déjà pour les Bruxellois de l'époque – liberté linguistique.'²⁸ Een ander uitstekend voorbeeld was dat van Lucien Outers in 1968. Zowel onder de 'état belgo-flamand' als onder het Hollandse regime stelde men begrotingen op in het

²⁴. *Combat Wallon*, oktober 1964, p. 4.

²⁵. *Combat Wallon*, oktober/november 1962, p. 2.

²⁶. BIBLIOTHEQUE DE L'UNIVERSITE DE MONS. Archives Putanier. Ongeklasseerde en ongenummerde doos met opschrift Mouvement wallon 184-198. Dossier 198. Programma van Waalse feesten van 20 september 1964 met inleidende tekst.

²⁷. *Wallonie Libre*, 15 oktober 1968, pp. 1-2.

²⁸. *FDF-Contact*, november 1965, p. 3.

nadeel van Walen en Franstaligen en werd de Franse taal ‘verbannen’ uit scholen, kerken en administratie. Hij zette zijn sombere toekomstbeeld kracht bij door te verwijzen naar het lot van de Franstalige jongeren in de jaren zestig in een vervlaamst België, waar banen enkel voorbehouden werden voor Vlamingen.²⁹ In een aantal gevallen werd de band gelegd met nazi-Duitsland. De Brusselse sectie van Wallonie libre trok in *Bruxelles-français* herhaalde malen een continuïteitslijn tussen de Nederlandse bezetting van 1830, de Duitse bezetting van de beide wereldoorlogen en de ‘Vlaamse bezetting’. Zoals in 1830 en tijdens beide wereldoorlogen moesten Franstalige Brusselaars en Walen samen front vormen... ‘pour faire échec aux nouveaux gauleiter annoncés par le ministre Van Elslande. Nous avons ensemble secoué le joug de Guillaume d’Orange, des Hohenzollern, des Hitlériens et de leurs valets ; ensemble, nous aurons raison des Van Elslande et de tous leur collaborateurs...’³⁰

II.2 Het FDF en de evolutie van een ‘Waalse’ herdenking naar een ‘Franstalige’ herdenking (1970-1995)

In de nieuwe taalpolitieke en communautaire context van de jaren zestig werd het verbeeldingsproces van de Waalse identiteit steeds meer in Franstalige richting gestuwd. Die herformulering ging samen met de strategische alliantie tussen de Waalse Beweging en de Franstalig-Brusselse Beweging, wat uitmondde in het FDF. Deze laatste voerde op het partijpolitieke toneel de strijd voor de taalvrijheid tegen de Vlaamse tweetaligheidseisen. De doorbraak van de Vlaamse Beweging deed de noodzaak voelen aan de constructie van een Franstalige identiteit. Voor de invulling van die identiteit bouwde men voort op het oudere Waalse discours in de hoofdstad. De Waalse feesten werden zo gebruikt als rituelen in het proces van Franstalige identiteitsvorming. De revolutie van 1830 kreeg een nieuwe – Franstalige – invulling. Verwijzingen naar de Waalse identiteit konden alleen maar een wig drijven in de solidariteit rond de Franse taal. Dat verklaarde waarom het FDF niet hoog opliep met de hommage à la Terre wallonne. De jaren zeventig vormden een hoogtepunt in de Franstalige identiteitsvorming. Het was een proces dat samenhang met de spectaculaire electorale opgang van het FDF, dat uitgroeide tot de grootste partij van Brussel. Het belang dat het FDF hechtte aan de constructie van een Franstalige identiteit had in de jaren zeventig niet enkel te maken met de verdediging van de taalvrijheid. Sinds 1970 trok het FDF resoluut

²⁹. *Le Soir*, 24 september 1968, p. 2.

³⁰. *Bruxelles-français*, augustus/september 1971, p. 1 & september 1972, p. 1.

de kaart van het federalisme. Het streefde vanaf dan naar de oprichting van een autonoom Brussels Gewest om een eigen taalpolitiek te kunnen voeren, los van Vlaamse inmenging. Wetende dat Vlaanderen daar mor-
dicus tegen was, besepte het FDF dat solidariteit met Wallonië onontbeer-
lijk was. De Brusselaars alleen konden die autonomie niet bekomen. Ten
slotte moest de Franstalige identiteitspolitiek ook begrepen worden van-
uit de nieuwe federale context. Met de eerste staatshervorming in 1970
werd aan Vlaanderen culturele autonomie toegekend, met de oprichting
van een Nederlandse Cultuurgemeenschap. Daartegenover kwam een
Franse Cultuurgemeenschap te staan. Het FDF maakte van de instelling
gebruik om de Franstalige identiteitspolitiek te officialiseren en verder
ingang te doen vinden. Op diverse manieren lag de partij aan de basis van
een verschuiving van een Waalse feestdagenpraktijk naar een Fransta-
lige. We zullen achtereenvolgens aantonen hoe de partij de drijvende
kracht vormde achter de officiële erkenning van het feest van de Franse
Gemeenschap en hoe de partij alle middelen inschakelde om de Fransta-
lige identiteit te verspreiden en te populariseren. Dit gebeurde via een uit-
gebreid persnetwerk, via hun machtspositie in de Brusselse politieke
instellingen en via hun sterke machtspositie in de Brusselse gemeentebe-
sturen.

II.2.1 Het FDF en de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap via de Gemeenschaps- instellingen

Met de staatshervorming van 1970 werd de culturele autonomie inge-
voerd, wat zich vertaalde in de oprichting van de Franse Cultuurraad. Het
FDF maakte gebruik van de instelling om de Franstalige feestdagenpoli-
tiek te promoten en te officialiseren. Eigenaardig genoeg werd het officia-
liseringsdebat opgang gebracht door Fernand Massart, lid van Wallonie
libre en een Waalse federalist pur sang. Massart diende als volksverte-
genwoordiger voor het Rassemblement wallon bij de socialistische voorzit-
ter van de Franse Cultuurraad, Georges Dejardin, een voorstel van
decreet in tot officialisering van de symbolen van de ‘Waalse gemeen-
schap’. Dat berustte op een misverstand eigen aan de verwarring rond de
eerste institutionele hervorming. Er bestond immers geen ‘Waalse’
gemeenschap, maar een ‘Franstalige’, en dat was een wereld van verschil,
vooral als gevolg van de positie van Brussel. De hoofdstad herkende zich
niet in een Waalse gemeenschap. Dejardin stuurde het voorstel door naar
de Raad van State die een negatief advies velde: de Franse Cultuurraad
kon alleen symbolen voor de hele gemeenschap, inclusief Brussel dus, aan-

nemen. Vervolgens verdween het voorstel voor een tijd van het politieke toneel. Het kwam pas terug op de proppen toen de Nederlandse Cultuurgemeenschap in 1973 overging tot de officialisering van haar nationale feestdag. 11 juli werd vanaf dan in Brussel officieel gevierd en de Vlaamse Leeuw werd uitgehangen aan de gebouwen van de Nederlandse Cultuurgemeenschap.³¹ De partij die op deze Vlaamse identiteitspolitiek repleceerde was het FDF. Een eerste oproep kwam van Outers in het FDF-partijblad *Bruxelles-Vérité* en vormde een reactie op de publicatie van een boek van de hand van Manu Ruys met de titel *De Vlamingen. Een volk in beweging, een natie in wording*. Volgens Outers moest de Franse Cultuurgemeenschap als reactie op de Vlaamse natie-in-wording dringend werk maken van een Franstalige identiteitspolitiek door de officialisering van een eigen 'feest van de Franse Cultuurgemeenschap'. Zo kon ook de Franse Cultuurgemeenschap een volk in beweging en een natie in wording zijn.³² In de septembermaand van 1973 lanceerden verschillende FDF-kopstukken een oproep tot officialisering van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Ter gelegenheid van de maand van de francité, besliste het FDF om deel te nemen aan de Waalse feesten in Luik. Het FDF organiseerde er samen met het Rassemblement wallon een receptie in het Congressenpaleis. Vanuit het oogpunt van de Waals-Brusselse solidariteit was de aanwezigheid van de FDF-delegatie, geleid door Defosset en Lagasse, van bijzondere betekenis. Dat de Waalse feesten in Luik het bezoek kregen van Brusselaars was immers een primeur. De delegatie werd er ontvangen door de kopstukken van het Rassemblement wallon. De voorzitters van beide partijen wezen in een persconferentie op de noodzaak tot solidariteit onder alle volkeren die de Franse taal en cultuur gemeen hadden. Defosset sprak de hoop uit dat het Waalse feest in de toekomst dat van de Franstalige Gemeenschap zou worden.³³ Een maand later lanceerde André Lagasse op de Waalse feesten van Schaarbeek een oproep tot de officialisering van de symbolen van de Franse Cultuurgemeenschap.³⁴ De betekenisverschuiving van een Waals naar een Franstalig feest bleek goed uit deze oproepen van de voormannen van het FDF. Ze spraken betekenisvol van het feest van de *Franse Gemeenschap* en niet langer van het *Waals* feest of het feest van de *Waalse* gemeenschap zoals Massart dat een aantal jaren eerder had gedaan.

De Revolutie van 1830 vormde voortaan de funderingsmythe van de Franse Gemeenschap. In twee vrije tribunes in *Le Soir*, op 25 september

³¹ M. GOOSSENS, *Ontstaan en groei van het Vlaams parlement 1970-1995*, Kapellen: Pelckmans, 1995, pp. 82-84 & 121.

³² *Alliance Wallonne*, juli/augustus 1973, p. 7.

³³ *La Wallonie*, 24 september 1973, p. 3.

³⁴ *Le Soir*, 25 september 1973, p. 7.

1973 en 7 september 1975, beklemtoonde Lagasse dat 1830 hét symbool vormde van de 'natuurlijke eenheid' onder alle Franstalige Belgen die 'instinctief' in opstand kwamen tegen het imperialisme van de Noordelijke provincies.³⁵ De taalpolitieke en communautaire strijd werd in dit licht gezien. Lagasse hemelde 1830 op als de bevrijding van de slavernij en het imperialisme en het herstel van de vrijheid en de democratie.³⁶ Volgens Lagasse betekenden de jaren zeventig voor de Franstalige Belgen de terugkeer naar de periode van voor 1830: net als toen waren zij het slachtoffer van een dominantiepolitiek van een agressor die enkel de wet van de meerderheid erkende. Zowel in 1830 als in 1975 werden zij geconfronteerd met verbodsbepalingen en dwangmaatregelen, zoals de taalpariteit in ziekenhuizen en gemeentelijke administraties.³⁷

Op 24 juni 1975 was het dan eindelijk zover. Drie jaar na de indiening van het voorstel van decreet-Massart nam de Cultuurraad symbolen aan: 27 september als feestdag en de rode haan op een gele achtergrond als vlag van de Franse Cultuurgemeenschap. Het FDF onthaalde het decreet uiteraard op gejuich. Defosset verklaarde in naam van zijn partij dat de goedgekeurde symbolen de historische solidariteit tussen Walen en Franstalige Brusselaars versterkten: 'Quant à la fête, c'est le rappel des journées bruxelloises de septembre, où, Wallons et Bruxellois combattaient côte à côte. C'est le rappel d'une solidarité qui, j'espère, se réaffermira de plus en plus.' Het FDF werd bijgevalen door een aantal Brusselse liberalen. Risopoulos beklemtoonde het belang van het decreet in de broodnodige solidariteit tussen Walen en Franstalige Brusselaars: 'Comme Bruxellois, je souhaiterais qu'on voie le plus vite possible le Coq wallon dans la Capitale, pour qu'on se souvienne que cette Wallonie existe et pour qu'on puisse sentir qu'il y a un lien véritable au sein de la Belgique romane entre wallons et bruxellois.'³⁸ Risopoulos voegde daar nog fijntjes aan toe dat zonder de tussenkomst van de Walen in Brussel, men niet zou zitten vergaderen in de Franse Cultuurraad. In plaats daarvan zou men discussiëren over de oranje vlag en het Wilhelmus. Het decreet werd met een grote meerderheid goedgekeurd: op 138 aanwezigen stemden maar liefst 121 leden voor het decreet. Toch waren de 15 onthoudingen en twee tegenstemmen verre van onbelangrijk als die van naderbij beschouwd worden. De Brusselse socialisten en christen-democraten onthielden zich namelijk volledig. Daar zullen we verder op ingaan in het hoofdstuk over de unitaristische weerstand tegenover de Franstalige identiteitspolitiek

^{35.} *Le Soir*, 7 september 1975, p. 1.

^{36.} *Le Soir*, 7 september 1975, p. 1.

^{37.} *Le Soir*, 25 september 1973, pp. 1 & 7.

^{38.} *Conseil Culturelle de la Communauté Culturelle Française*. Compte Rendu Intégral. 24 mei 1975, p. 14.

van het FDF. Ook een groepje van Waalse regionalisten onder leiding van Jean-Maurice Dehousse onthield zich. Voor Dehousse symboliseerde het decreet de totstandkoming van een communautair België met twee dat primeerde op een geregionaliseerd België met drie. Niettegenstaande de numerieke minderheid van de strekking vormde deze de voorloper van de Waalse kritiek die zich in de jaren tachtig richtte tegen de Franse Gemeenschap, maar daarover verder meer. Het FDF nam op één onthouding na het decreet aan. De Brusselse liberalen namen het unaniem aan. De meeste Waalse mandatarissen in de assemblee maakten van het decreet geen punt. De prioriteiten lagen meer bij de economische en sociale politiek. De regeling werd trouwens als voorlopig beschouwd. Bij de totstandkoming van het Waalse Gewest kon Wallonië eigen symbolen aannemen.³⁹

Op “uitvoerend niveau” was er de Franstalige minister van Cultuur. Voor Brussel bestond er een staatssecretaris voor Cultuur, namelijk de FDF’er Persoons. Deze voormalige christen-democraat stapte aan het eind van de jaren zestig over naar het FDF, waarvoor hij in 1971 volksvertegenwoordiger werd. In datzelfde jaar werd hij verkozen tot burgemeester van Sint-Pieters-Woluwe. Als staatssecretaris voor Cultuur speelde hij een niet-onaanzienlijke rol in de cultuurpolitiek voor Brussel. Persoons nam in 1977 het initiatief tot de oprichting van de vzw Association Intercommunale de la Culture de l’Agglomération Bruxelloise (AICB). Eerste voorzitter van de vzw werd Didier Van Eyll, interim-burgemeester voor het FDF in Etterbeek.⁴⁰ De AICB vergaderde een eerste maal in 1978 onder leiding van Persoons en Van Eyll en vatte daarbij de doelstellingen samen. Algemeen ging het om de cultuurverspreiding in de Brusselse gemeenten én randgemeenten. Men wilde subsidies toekennen aan gemeenten voor de organisatie van tentoonstellingen, optredens en andere manifestaties, waaronder de viering van 27 september een belangrijke plaats innam. De bedoeling was het Franstalig identiteitsgevoel te stimuleren door een betere kennis van Franstalige zangers, musici, poëten van het Brusselse Gewest.⁴¹ De intercommunale droeg duidelijk de stempel van het FDF: niet alleen had Persoons er het initiatief toe genomen, ook het voorzitterschap berustte met Van Eyll in handen van de partij, terwijl de gemeenten zich vooral onder druk van FDF-schepenen van cultuur aansloten bij de vzw. Zo schreef Koekelberg zich in 1979 in als lid

^{39.} *Conseil Culturelle de la Communauté Culturelle Française. Compte Rendu Intégral*. 24 mei 1975, p. 20.

^{40.} DIDIER VAN EYLL (Les Waleffes 1943): deze schooldirecteur was voor het FDF lid van de Brusselse agglomeratieraad (1972), eerste schepenen van Etterbeek (1977) en interim-burgemeester (1978-1980). Zie: *FDF-Contact*, 1 juli 1981, p. 8.

^{41.} *4 Millions* 4, 23 februari 1978.

van de intercommunale onder impuls van FDF-schepen van cultuur Roland Muller.⁴² In andere gemeenten zoals in Elsene en Anderlecht, waar traditionele partijen nog een doorslaggevende machtspositie bekleedden, weerklonk FDF-protest over de afwijzende houding van de gemeente tegenover de intercommunale.⁴³ Om grote bedragen ging het nochtans niet, zeker als men het ruime opzet in ogenschouw nam. De AICB had 15 miljoen ter beschikking voor de twaalf gemeenten die eind jaren zeventig bij de intercommunale waren aangesloten.⁴⁴ Hoeveel van dit bedrag uiteindelijk naar de feesten van 27 september ging, is bij gebrek aan bronnenmateriaal moeilijk uit te maken, maar ieder van de aangesloten gemeenten werd financieel gesteund in de organisatie van de 27-septembervieringen. De AICB beperkte zich overigens niet tot de financiële ondersteuning van gemeentelijke initiatieven. De intercommunale organiseerde immers in 1978 en 1979 een *Gala de la Communauté française* in de Madeleine-zaal, een evenement dat in het teken stond van het Franse lied. De propaganda voor het gebeuren verliep weer via de organen van het FDF. Paginagrote aankondigingen werden gepubliceerd in *FDF-Contact*, *4 Millions 4* en *FDF-Cadre*.⁴⁵

Naast de inspanningen binnen de Franse Cultuurraad trachtte het FDF, samen met de liberalen van het Rassemblement bruxellois, een Franstalige identiteitsvormende dynamiek op te starten in de Commission française de la Culture. De drijvende kracht heette Jean-Pierre Poupko, wiens naam verbonden was met het voorzitterschap van deze instelling. Deze geboren en getogen Brusselaar was een van de liberale grondleggers van het Rassemblement bruxellois en stapte in 1978 over naar het FDF. Met bescheiden middelen trachtte hij een embryonale Franstalige cultuurpolitiek te ontwikkelen. Ook voor Poupko vormde de solidariteit tussen Franstalige Brusselaars en Walen een prioriteit. De viering van het feest van de Franse Gemeenschap was voor hem een geschikt forum om deze solidariteit kracht bij te zetten. Met het eerste Feest van de Franse Cultuurgemeenschap organiseerde Poupko in de lokalen van de Commission française de la Culture een ceremonie waaraan een honderdtal Brusselse personaliteiten deelnam. In een toespraak beklemtoonde Poupko dat 1830 de strijd was voor de Franse cultuur en voor democratie en vrijheid. Die teneur werd gevolgd door Georges van Houtte, de secretaris van de Commission, die 1830 voorstelde als een cruciaal moment waarop de Franstaligen 'hun leven gaven' voor de vrijheid

⁴² *FDF-Contact*, 25 januari 1980, p. 11.

⁴³ *FDF-Contact*, 5 maart 1978, p. 6 & 25 juni 1978, p. 8.

⁴⁴ *FDF-Contact*, 5 maart 1978, p. 6 & 25 juni 1978, pp. 5-6.

⁴⁵ *FDF-Contact*, 25 september 1978, p. 1 & 10 september 1979, p. 7. *FDF-Cadre*, 20 september 1979, p. 2. *4 Millions 4*, 21 september 1978, p. 3.

en de rechten van de mens. 1830 was een voorbeeld van de solidariteit onder de Franstalige Belgen, gedreven door een gezamenlijke 'dorst' naar vrijheid en door dezelfde geest waarmee Frankrijk zijn Verklaring van de Universele Rechten van de Mens had tot stand gebracht.⁴⁶ In 1976 richtte de Commission zich naar de scholieren. Een brochure werd uitgegeven en voorgesteld in het Maison de la Francité. De brochure legde daarin het hoe en waarom van het feest van 27 september omstandig uit.⁴⁷ De bedoeling was dat de minister van Onderwijs de brochure liet ronddelen aan de Brusselse jongeren en de leraars van de Franstalige staatsscholen van de agglomeratie. In 1977 ging men nog een stap verder en wilde men alle Brusselaars betrekken bij de viering. De Commission sloot zich hiervoor aan bij initiatieven die werden genomen door het CACEF en het Festival de Wallonie, en ondersteunde een muzikale ontmoeting op het Muntplein op 24 september. De commissie organiseerde dat jaar tevens de vernissage van de tentoonstelling *Ces jours qui firent le 27 septembre* in het Maison de la Francité, georganiseerd door het Koninklijk Legermuseum.⁴⁸ In 1980 stond er een *Grand spectacle de chansons et de rock français* op het programma in het Warandepark en een *Nuit de la poésie française de Belgique* in het Paleis voor Schone Kunsten. Het muziekfeest groeide uit tot een jaarlijks terugkerende gebeurtenis.

Nog voor de eigenlijke officialisering bewoog er ook een en ander in de gemeenten waar het FDF een belangrijke machtspositie veroverde. De gemeente Schaarbeek, waar de partij beschikte over een nagenoeg absolute meerderheid, organiseerde onder impuls van burgemeester Roger Nols in 1973 een Waals feest. Het feest omvatte zeven dagen en bestond uit academische zittingen, banketten, variétéavonden enzovoort. Een openingszitting werd voorzien in het gemeentehuis. Dat het FDF bijzondere aandacht schonk aan het initiatief bleek uit een rondschriven van de administrateur-directeur van de partij aan de leden van het directiecomité, waarin die verzocht werden om aanwezig te zijn op het feest in Schaarbeek.⁴⁹ Niettegenstaande de benaming Waals feest gingen de gelegenheidstoespraken van Nols en Lagasse de Franstalige kant uit. Zo drukte Lagasse er de wens uit dat de septemberfeesten het officiële feest van de *Franstalige Gemeenschap* van België zou worden.⁵⁰ Nols hield een vurig pleidooi voor de solidariteit tussen Walen en Franstalige Brusse-

⁴⁶ *Le Soir*, 28/29 september 1975 & *FDF-contact*, 1 oktober 1975, p. 10.

⁴⁷ H. HASQUIN & G. VAN HOUT, *Fête de la Communauté française de Belgique*, Commission française de la culture de l'agglomération de Bruxelles, 1976.

⁴⁸ *4 Millions* 4, 22 september 1977 & *Le Soir*, 28 september 1977, p. 6.

⁴⁹ ARCHIEF EN MUSEUM VAN DE SOCIALISTISCHE ARBEIDERSBEWEGING. Archief Maurice Malpoix. Doos 3. Document 1: Brief R. Charlot, administrateur-directeur van het FDF aan het directiecomité. 24 september 1974.

⁵⁰ *Le Soir*, 25 september 1973, p. 7.

laars. Deze solidariteit was gestoeld op de verdediging van de vrijheid tegenover Vlaanderen, dat de principes van de 'ware democratie' negeerde.⁵¹ Ook in zijn toespraak op het Waalse feest van Schaarbeek van 1974 benadrukte hij de gezamenlijke Franstalige identiteit van Walen en Franstalige Brusselaars. Het behoorde tot de voornaamste opdrachten van de Franstalige Belgen om het Latijnse karakter van Brussel te vrijwaren tegenover het 'nationalisme exacerbé et quasi mystique' van Vlaanderen. Het principe van het territorium primeerde op de democratische wil van het volk: tweetaligheidsvereisten in openbare diensten en onderwijs, de 'uitdrijving' van de Franstaligen uit Leuven en het 'carcan' rond Brussel. De Schaarbeekse burgemeester hanteerde daarbij het favoriete geschiedenis-stokpaardje van de partij: 1830 stond symbool voor de strijd van de vrijheidslievende Franstalige Belgen tegenover een opgelegde vernederlandsing. De Tweede Wereldoorlog situeerde hij eveneens in die historische lijn: opnieuw trachtten de Vlamingen hun taal op hardhandige wijze aan de Franstaligen op te dringen, ditmaal met de hulp van de Duitse bezetter. Walen en Franstalige Brusselaars moesten een voorbeeld nemen aan hun voorvaders van 1830, verenigd door een 'grande fraternité des peuples francophones', bestaande uit al diegenen die van in hun wieg dezelfde liederen zongen en dezelfde verzen reciteerden. Deze erfenis moest door de Franstalige Belgen ongeschonden worden doorgegeven aan hun kinderen.⁵² Een ander geluid in de Franstalige identiteitspolitiek van het FDF kwam vanuit Watermaal-Bosvoorde. De lokale FDF-fractie diende er in 1973 een motie in tot de viering van een plaatselijk feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Voorts maande diezelfde fractie de Franse Cultuurraad aan om onverwijd werk te maken van de officiële erkenning van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap.⁵³ Het FDF organiseerde, eenmaal aan de macht onder burgemeesterschap van Andrée Payfa-Fosseprez, een jaarlijks *Fête de la francité*. Die Francité was een groep van mensen die een taal- en cultuurgemeenschap vormde. Het is betekenisvol dat de Waalse feesten die een aantal jaren in de gemeente werden gevierd door dit *fête de la francité* vervangen werden. Dezelfde betekenisverschuiving, van Waals naar Franstalig, deed zich in de meeste Brusselse gemeenten voor, maar daarover verder meer.

^{51.} *Bruxelles-Français*, oktober 1973, p. 4.

^{52.} *Bruxelles-Français*, oktober 1974, p. 2.

^{53.} *FDF-Contact*, 15 november 1973, p. 8.

II.2.2 Het FDF en de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap via de partijpers

Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig schakelde het FDF zijn netwerk aan periodieken in om het proces van Franstalige identiteitsvorming te stimuleren. De belangrijkste partijperiodiek, *FDF-contact*, besteedde veel aandacht aan de feesten van de Franse Cultuurgemeenschap. Vooral de historische solidariteit tussen Walen en Franstalige Brusselaars bleef het thema bij uitstek. Op 1 september 1975 publiceerde Lagasse een artikel over het decreet-Massart onder de veelzeggende titel *Une victoire bruxelloise et un emblème wallon: deux symboles de l'unité de la communauté française de Belgique*.⁵⁴ Het decreet-Massart betekende een baken in de groeiende solidariteit tussen Franstalige Brusselaars en Walen tegenover de Vlaamse natie-in-wording. Naast 27 september symboliseerde de haan voortaan de solidariteit onder Walen en Franstalige Brusselaars. De haan was volgens *FDF-contact* niet langer het merkteken van een 'sorte de folklore patoisant' (lees tussen de lijnen Waals), maar het bindteken tussen al diegenen die leefden in de Romaanse provincies van België.⁵⁵ De rubriek over het wel en wee van de lokale secties van het FDF besteedde veel aandacht aan de 27-septemberinitiatieven van hun lokale mandatarissen en brachten achteraf verslagen van het verloop van de plaatselijke feestelijkheden. Naast *FDF-contact* werkten de lokale gemeentelijke FDF-blaadjes mee aan de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap. Zo verspreidde de afdeling van Schaarbeek ter gelegenheid van het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap een speciale editie van haar periodiek *FDF-Schaarbeek*. Het gemeenteraadslid Willy Tombelle gaf tekst en uitleg over de historische betekenis van het feest en publiceerde de redevoering van Defosset over de nieuwe symboliek in een zitting van de Cultuurraad.⁵⁶ Ook de lokale afdeling van Anderlecht bracht een speciale editie uit van haar periodiek ter gelegenheid van het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Gemeenteraadslid en ondervoorzitter van de FDF-afdeling Lepage besprak op een omstandige manier het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap in zijn gemeente.⁵⁷ *Cocorico* en *Solidarité*, de periodieken van de FDF-harmonie La Liberté en de FDF-jongeren, kweten zich van hun populariseringsopdracht door nummers te wijden aan het feest van de Franse Cultuurgemeenschap.⁵⁸

⁵⁴. *FDF-Contact*, 1 september 1975, p. 7.

⁵⁵. *FDF-Contact*, 1 oktober 1975, pp. 9-10.

⁵⁶. *FDF-Schaarbeek*, Périodique d'information de la section FDF de Schaerbeek. Oktober 1975, p. 1.

⁵⁷. *Ca Ira*, Périodique mensuel de la section d'Anderlecht du FDF. Oktober 1975, p. 1.

Een ander kanaal waarlangs de Franstalige identiteitspolitiek van het FDF werd verspreid, was de periodiek *Quatre Millions Quatre*. Deze ontstond uit een samengaan van het FDF-partijblad *Bruxelles-Vérité*, de voorganger van *FDF-Contact*, en *Rénovation*, het tijdschrift van de vzw *Rénovation pour l'Union des Progressistes*, die figuren rekruteerde uit de leidende kringen van *Rénovation wallonne*.⁵⁹ Niettegenstaande het feit dat de buitenwereld in de periodiek een instrument van het FDF zag, distantieerde het blad zich van zulke uitspraken. Toch kon niet ontkend worden dat het een spreekbuis vormde van de identiteitspolitiek van de partij, waarvoor het naar eigen zeggen de meeste sympathie koesterde. In het eerste nummer dat van de pers rolde, rekende de periodiek het tot haar belangrijkste taak om de identiteit van de Franse Cultuurgemeenschap te verdedigen en te promoten.⁶⁰ Trouw aan deze doelstelling werden vanaf 1975 ter gelegenheid van de viering van de Franse Gemeenschap speciale gelegenheidsnummers uitgegeven.⁶¹ Het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap riep het bewustzijn op van te behoren tot een gemeenschap waarvan de wortels tot ver in het verleden teruggingen: 'un appel à l'éveil de la conscience de chacun à cette réalité qui n'est pas nouvelle mais qui plonge ses racines très loin dans l'histoire et qui a éclaté une première fois, lors de la révolution de 1830...'⁶² Het feest van de Franse Gemeenschap vormde een uitstekend instrument om bij de Franstalige jeugd een Franstalig gemeenschapsgevoel aan te wakkeren.⁶³ *Quatre millions Quatre* bevatte verder aankondigingen en verslagen van de lokale feestelijkheden in Brussel. Het stelde de moeilijkheden waarmee FDF-mandatarissen als organisatoren af te rekenen kregen aan de kaak en verzorgde interviews met organisatoren en editoria's met beschouwingen over verleden, heden en toekomst van de Franse Gemeenschap, de Franstalige identiteit en de symbolen die er uitdrukking aan gaven. *Quatre Millions Quatre* was ook het tijdschrift waarin de huishistoricus van het FDF, Basile Risopoulos, zijn pennenvruchten neerschreef over de geschiedenis van 1830. Risopoulos was licentiaat in de geschiedenis aan de ULB, werkte een tijdlang als leraar geschiedenis in het atheneum van Sint-Gillis en was doctor in de rechten. Hij behoorde, eerst als senator voor de liberale partij en later als volksvertegenwoordiger voor het FDF, tot de vurigste verdedigers van de Franse cultuur in Brussel.⁶⁴ Hij schreef talrijke

^{58.} *Cocorico*, Harmonie La Liberté. November/december 1978, p. 1 & *Solidarité*, Mensuel des Jeunesses FDF, september 1975, pp. 6-7.

^{59.} A. PIROTTE, "4 Millions 4", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1314.

^{60.} *4 Millions* 4, 17 oktober 1974, p. 2.

^{61.} *4 Millions* 4, 25 september 1975, 24 september 1976, 22 september 1977, 27 september 1978 etc.

^{62.} *4 Millions* 4, 25 september 1975.

^{63.} *4 Millions* 4, 3 juli 1975, p. 3.

bijdragen over de geschiedenis van 1830 die de Franstalige visie erop historisch onderbouwden. De Belgische Revolutie was volgens hem geïnspireerd door de julirevolutie in Parijs. Het was een strijd ter verdediging van het Franse vrijheidsprincipe. Vlaanderen had met die strijd geen uitstaans.⁶⁵ Hieruit volgde dat België op een 'natuurlijke' wijze koos voor de Franse taal als enige officiële taal. De grondwet noemde hij een erfenis van de Franse revolutie: ze was geïnspireerd door de principes die eigen waren aan de Franse taal: vrijheid en democratie. Risopoulos stak zijn francofiële sympathieën niet onder stoelen of banken: zonder de tussenkomst van de Europese grootmachten was België volledig verfranst, met een Franse koning aan het hoofd.⁶⁶ Risopoulos spaarde zijn kritiek aan het adres van de 'historiens à la solde belgecaine' niet: aan de basis van de revolutie lag geen Vlaams-Waalse solidariteit, maar een Franstalige solidariteit.⁶⁷ Vanuit datzelfde solidariteitsdenken wierp *Quatre Millions* zich ook op tot een verdediger van de omvorming van de Waalse haan tot een Franstalig symbool. De periodiek wees hiervoor op de verwantschap van het symbool van de haan met de Franse *Coq Gaulois*. De haan symboliseerde de vrijheidswil tegenover de Vlaamse Leeuw.⁶⁸

In de dagbladers vond het FDF een medestander in *Le Soir*. Van een unitaristische krant groeide *Le Soir* in de loop van de jaren zestig en zeventig uit tot een krant met een herkenbaar communautair profiel. *Le Soir* profileerde zich als een notoire voorstander van de taalvrijheid in Brussel, viel het flamingantisme geregeld aan en gaf blijk van sympathie voor het FDF en de Brusselse liberalen.⁶⁹ Het dagblad schonk van bij het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap in 1975 zeer veel aandacht aan de gebeurtenis.⁷⁰ Artikels waarin Lagasse de betekenis van het feest van de Franse Gemeenschap toelichtte, werden tot tweemaal toe opgenomen in de vrije tribune op de voorpagina.⁷¹ Door de jaren heen wierp *Le Soir* zich op tot de voornaamste aankondiger en verslaggever van de lokale Brusselse feesten van de Franse Gemeenschap die voor het overgrote deel georganiseerd werden door het FDF. In 1977 werd zo ruchtbaarheid gegeven aan de feesten in Sint-Lambrechts-Woluwe, Watermaal-Bosvoorde en Schaarbeek.⁷² Het jaar erop werden de feesten van de

^{64.} *Francité*, juni 1997, p. 7.

^{65.} *4 Millions* 4, 27 september 1979, pp. 4-5 & 4 oktober 1979, pp. 14-15.

^{66.} *4 Millions* 4, 27 september 1980, pp. 3-4 & 2 oktober 1980, pp. 8-9.

^{67.} *4 Millions* 4, 27 september 1979, pp. 4-5 & 4 oktober 1979, pp. 14-15.

^{68.} *4 Millions* 4, 27 september 1978, p. 4.

^{69.} J. GOL, "Le Monde de la Presse en Belgique", in: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, 1970.

^{70.} Zie bijvoorbeeld *Le Soir*, 29 september 1975, p. 8 & 28 september 1975, p. 2.

^{71.} *Le Soir*, 7 september 1975, p. 1 & 25 september 1973, p. 9.

^{72.} *Le Soir*, 23 september 1977, p. 7, 24 september 1977, p. 8, 25/26 september 1977, pp. 6-7.

Franse Gemeenschap in vrijwel alle Brusselse gemeenten aangekondigd en werden er verslagen van gemaakt, een praktijk die in de loop der jaren tot een traditie van het dagblad uitgroeide.⁷³

II.2.3 Het FDF en de popularisering van het feest van de Franse Gemeenschap via de Brusselse gemeenten

Niet alleen in periodieken, dagbladen of instellingen stimuleerden FDF-militanten het Franstalig identiteitsgevoel op 27 september. De constructie van een Franstalige identiteit kon immers nog het best gebeuren op lokaal vlak. Het FDF toonde zich geïnteresseerd in de lokale cultuurpolitiek.⁷⁴ Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig, toen het FDF de grootste partij van Brussel geworden was, ontstonden in de meeste Brusselse gemeenten feesten van de Franse Gemeenschap. De dynamiek kwam uitsluitend voort uit de gemeentelijke FDF-afdelingen. In gemeenten met een absolute FDF-meerderheid ging dat vanzelf. In andere gemeenten moest men optornen tegen de traditionele partijen voor wie het feest van de Franse Gemeenschap vooral een FDF-partijfeest was. Vanuit die traditionele partijen was men niet geneigd om in een periode waarin het FDF verkiezingsoverwinningen bleef opstapelen steun te verlenen aan die feesten. Ook vanuit de gemeenschapsinstellingen kon men slechts bogen op aalmoezen. Zowel het Staatssecretariaat bij het ministerie van de Franse Cultuur als de Commission française de la Culture hadden te weinig middelen om de lokale initiatieven duurzaam te ondersteunen. De door Persoons opgerichte AICB kon ook maar in zeer bescheiden mate financiële steun verlenen aan de gemeentelijke feesten.

Zoals eerder aangeduid werden in 1973 Waalse feesten gehouden in **Schaarbeek**, dit onder de vorm van de *Quinzaine Wallonne*, georganiseerd met medewerking van de Waalse verenigingen. Het initiatief werd aldus genomen in de gemeente met de sterkste FDF-fractie. Op één liberaal na was het schepencollege in handen van het FDF.⁷⁵ Het was Roger Nols die het initiatief ertoe nam. Nols was sinds 1965 lid van het directiecomité van de partij, waarvoor hij ook ondervoorzitter, volksvertegenwoordiger en burgemeester van Schaarbeek werd. Zoals andere vooraanstaande FDF-leden was Nols afkomstig uit de Waalse Beweging, waar hij actief was binnen de Mouvement libéral wallon en Wallonie libre. Nols, die van afkomst een Luikenaar was, stond bekend als een fervent verde-

^{73.} *Le Soir*, 20 september 1978, p. 18 & 28 september 1978, pp. 7-8.

^{74.} Ook hier is er nog steeds geen onderzoek naar gevoerd. Ons voorbeeld van 27 september is in dat opzicht nieuw en suggereert in elk geval dat meer onderzoek interessant is.

^{75.} Le FDF-RW (1), in: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 516, 1971.

diger van de solidariteit tussen Walen en Franstalige Brusselaars⁷⁶. De jaarlijkse feesten werden georganiseerd onder auspiciën van het schepencollege.⁷⁷ Ze vonden plaats in het gemeentehuis, waar sedert begin jaren zeventig een vaste politiek bestond om de Waalse haan uit te hangen ter gelegenheid van de herdenking van de septemberdagen.⁷⁸ Het feest van de Franse Cultuurgemeenschap werd een jaarlijkse manifestatie in Schaarbeek. Steeds opnieuw viel de gedrevenheid op van de schepenen van het FDF. In 1977 organiseerde schepenen van Middenstand, Claude Paulet⁷⁹, een *Quinzaine française* in de schepenzaal op het stadhuis.⁸⁰ In datzelfde jaar vond er ook een tentoonstelling plaats met als thema *La France, ses régions, son folklore, son tourisme*. Ook de schepenen van Schone Kunsten, Pierre Adam⁸¹, droeg er zijn steentje toe bij. Zo werden in 1980 op zijn initiatief *Journées wallonnes* gehouden.⁸²

Een tweede gemeente waar in 1973 sprake was van een feest van de Franse Gemeenschap was in **Watermaal-Bosvoorde**. Niet toevallig was dit tussen 1970 en 1976, na Schaarbeek, de belangrijkste FDF-fractie in Brussel. Op dat ogenblik beschikte de partij er over 9 verkozenen op 19.⁸³ In openbare zitting van de gemeenteraad van 17 oktober 1973 diende de fractie een motie in tot het houden van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Het gemeenteraadslid Andrée Payfa-Fosseprez vroeg daarboven om een halve dag vakantie voor de scholen van Watermaal-Bosvoorde.⁸⁴ Het duurde tot 1977 alvorens het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap werd georganiseerd.⁸⁵ Daaraan ging eerst een machtswissel vooraf. Sedert de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 participeerde het FDF er daadwerkelijk in de macht: van de zes schepenen waren er drie FDF en hadden ze er de burgemeesterspost bovenop.⁸⁶ De drijvende kracht was de nieuwe FDF-burgemeester Andrée Payfa-Fosseprez. Deze ingeweken Luikse was in de jaren zestig actief geweest binnen het Mouvement populaire wallon alvorens ze aan de basis lag van de sectie Watermaal-Bosvoorde van het FDF in de tweede helft van de jaren zes-

⁷⁶ P. DELFORGE, "Roger Nols", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 117.

⁷⁷ Het schepencollege was op één liberaal na homogeen FDF. Zie: *FDF-Contact*, 22 januari 1977, p. 5.

⁷⁸ *Bruxelles-Français*, oktober 1973, p. 2.

⁷⁹ CLAUDE PAULET (Luik 1936-onbekend) was boekhouder. Gemeenteraadslid (1970-1976) en schepenen (1976-1982) voor het FDF en NOLS (1982-1994). Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

⁸⁰ *Le Soir*, 23 september 1977, p. 7.

⁸¹ PIERRE ADAM (Schaarbeek 1920-onbekend): advocaat en schepenen (1970-1982) voor het FDF in Schaarbeek. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

⁸² *FDF-Contact*, 23 september 1980, p. 11.

⁸³ "Le FDF-RW (1)", in: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n° 516, 1971, p. 26.

⁸⁴ *FDF-Contact*, 1 oktober 1975, p. 6.

⁸⁵ *Combat Wallon*, oktober/november 1977, p. 1.

⁸⁶ *FDF-Contact*, 22 januari 1977, p. 6

tig. Voor het feest van de Franse Gemeenschap stelde de burgemeester een comité samen dat, naast haarzelf als voorzitter, bestond uit drie van haar schepenen, Fernand Rossignol, Emile Demin en Robert Hotyat.⁸⁷ Rossignol, die medeoprichter was van de plaatselijke afdeling en er de eerste secretaris van werd⁸⁸, was FDF-schepen van Financiën en raadslid binnen de Brusselse agglomeratieraad. Emile Demin was FDF-schepen van Sport en Handel.⁸⁹ Robert Hotyat vormde een buitenbeentje: hij was de enige medeorganisator van een feest van de Franse Gemeenschap die niet behoorde tot het FDF, maar tot de socialistische partij. Hij was schepen van Stedenbouw en Cultuur.⁹⁰ Voor de organisatie schakelde Payfa de gemeentelijke administratie in, samen met het cultureel centrum La Vénérie.

In de loop van de tweede helft van de jaren zeventig volgde **Etterbeek** het voorbeeld van Schaarbeek en Watermaal-Bosvoorde. Het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap werd er georganiseerd in 1977, opnieuw een jaar na de gemeenteraadsverkiezingen die het FDF ook hier een absolute meerderheid hadden opgeleverd.⁹¹ Zoals eerder aangetoond was burgemeester Defosset vanouds begaan met de solidariteit tussen Walen en Franstalige Brusselaars. Het eerste Fête des francophones werd georganiseerd door de FDF-schepen van Animatie Didier Van Eyll, die in de jaren daarna de drijvende kracht achter de plaatselijke initiatieven van 27 september zou blijven.⁹² Van Eyll kon meermaals rekenen op de medewerking van de schepen van Onderwijs, Christiane Delforge⁹³ aan de feesten van de Franse Gemeenschap.⁹⁴ Soms organiseerden ze samen manifestaties, zoals in 1988.⁹⁵ In Etterbeek werkte ook de APAC, onder voorzitterschap van het FDF-gemeenteraadslid Jean-Marie Willequet⁹⁶,

⁸⁷. *Le Soir*, 23 september 1977, p. 7 & 25/26 september 1977, p. 7.

⁸⁸. FERNAND ROSSIGNOL (Hornu 1922): ambtenaar en gemeenteraadslid (1971-1976) en schepen (1976-1988) voor het FDF in Watermaal-Bosvoorde. Zie: *FDF-Contact*, oktober 1965 & A. MARES, op. cit., s.p.

⁸⁹. EMILE DEMIN (Gresves 1926): fiscaal raadgever en gemeenteraadslid (1970-1976) en schepen (1976-1988) voor het FDF in Watermaal-Bosvoorde. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

⁹⁰. R. HOTYAT (Elsene 1934): ambtenaar en schepen (1976-1988) voor de PS in Watermaal-Bosvoorde. Zie: A. MARES, op. cit., s.p. *FDF-Contact*, 22 januari 1977, p. 7.

⁹¹. A. MARES, op. cit., s.p.

⁹². *FDF-Contact*, 5 september 1977, p. 6.

⁹³. CHRISTIANE DELFORGE (Schaarbeek 1922): bediende en gemeenteraadslid (1970-1976) en schepen (1976-1988) voor het FDF in Etterbeek. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

⁹⁴. *La Gazette de Bruxelles*, 22 september 1984, p. 5.

⁹⁵. *L'ethnie Française*, december 1988, p. 213.

⁹⁶. JEAN-MARIE WILLIQUET (Namur 1934-Elsene 1997): ambtenaar en ondervoorzitter van de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise. In 1970 sloot hij aan bij het FDF waar hij ondervoorzitter werd van het FDF-Etterbeek en lid van het directiecomité van de partij. Hij werd ook gemeenteraadslid in Etterbeek (1976-1994). Zie: J.F. POTELLE, "Willequet Jean-Marie", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1675.

mee aan de feesten. In 1979 was er sprake van een Fête de la Communauté francophone op 22 en 23 september door de APAC-Etterbeek.⁹⁷ In 1980 organiseerde APAC-Etterbeek een eerste Impromptu op 26 en 27 september.⁹⁸ De gemeente lag aan de basis van verschillende tentoonstellingen die pasten in het kraam van de Franstalige identiteitspolitiek: in 1984 organiseerde men in het gemeentehuis een tentoonstelling met als thema *l'Enfant dans la littérature wallonne d'expression française et dialectale*.⁹⁹ Drie jaar later werd er een tentoonstelling georganiseerd over literaire en culturele tijdschriften van Wallonië, de Franse Gemeenschap en Franstalige landen over de wereld. De feesten vormden stuk voor stuk een aangelegenheid waarop het kruim van het plaatselijk FDF aanwezig was. Onder de personaliteiten bevonden zich burgemeester Defosset, schepen van Animatie en organisator Van Eyll, schepen van Openbare Werken Mahieu¹⁰⁰, schepen van Onderwijs Delforge en zelfs verschillende FDF-schepenen van buiten Etterbeek.¹⁰¹

Ook **Sint-Lambrechts-Woluwe** organiseerde de eerste feesten in 1977, een jaar nadat het FDF in de gemeenteraadsverkiezingen de PSC versloeg en met absolute meerderheid de scepter van deze laatste overnam.¹⁰² Tot dan werd er geen enkel initiatief in de richting van een feest van de Franse Cultuurgemeenschap genomen. Dat blijkt uit het feit dat het FDF-gemeenteraadslid en de latere burgemeester Désir zich in de gemeenteraad beklagde over het feit dat de gemeente niets ondernam om het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap op 27 september 1975 te vieren.¹⁰³ Het initiatief tot de *Romaanse feesten* ging volledig uit van burgemeester Georges Désir. Deze laatste, net als Nols en Payfa van Luikse afkomst, was in 1954 bij de televisie komen werken. Net als zijn collega-burgemeesters van Schaarbeek en Watermaal-Bosvoorde had hij een verleden in de Waalse Beweging. Hij werd begin jaren zestig algemeen secretaris van de Brusselse MPW-regionale en was ondervoorzitter van de sectie RTT van de AWPSP. Vanaf 1970 werd hij voor het FDF gemeenteraadslid in Sint-Lambrechts-Woluwe. Vanaf 1977 zetelde hij als volksvertegenwoordiger in de kamer en daarna een tijdlang als senator.¹⁰⁴ De Romaanse feesten in Sint-Lambrechts-Woluwe groeiden uit tot de meest succesvolle manifestaties ter gelegenheid van 27 september in Brussel. De dag stond jaarlijks in het teken van een Franstalige identi-

^{97.} *FDF-Contact*, 31 mei 1979, p. 7.

^{98.} *FDF-Contact*, 10 september 1980, p. 5.

^{99.} *La Gazette de Bruxelles*, 22 september 1984, p. 5.

^{100.} ROGER MAHIEU (Elsene 1922): expert-boekhouder en schepen (1976-1982) voor het FDF in Etterbeek. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

^{101.} Zie bijvoorbeeld *L'Ethnie Française*, december 1982, p. 274.

^{102.} A. MARES, op. cit., s.p.

^{103.} *FDF-Contact*, 16 oktober 1975, p. 8.

teitspolitiek die de burgemeester nauw aan het hart lag. Met de feesten wilde hij de Franstalige Brusselaars de rijkdom laten kennen van Romaans België en ze bewust maken van hun lidmaatschap van de grensoverschrijdende 'Romanité'.¹⁰⁵ Dat Franstalig identiteitsbewustzijn trachtte hij aan te wakkeren door de organisatie van manifestaties waaronder opstelwedstrijden (bijvoorbeeld over het Romaans België van 1830 tot heden¹⁰⁶) en markten van ambachtelijk vervaardigde en typisch geachte voorwerpen van dat Romaans België.

In **Sint-Pieters-Woluwe** was er ook pas na de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 sprake van een eerste feest van de Franse Gemeenschap.¹⁰⁷ Niet toevallig maakte het FDF toen een grote sprong voorwaarts. Daar waar voorheen de schepenzetels fifty-fifty waren verdeeld onder FDF en liberalen, werd dit na 1976 zes tegen twee. Burgemeester was François Persoons, die er ook voorzitter was van de plaatselijke APAC.¹⁰⁸ Persoons profileerde zich als een dynamische kracht op het vlak van de organisatie van feesten van de Franse Gemeenschap. In 1977 lag hij als staatssecretaris bij de minister van Franse Cultuur aan de basis van de AICB. Niet toevallig was Persoons actief in zijn gemeente waar hij verschillende manifestaties inrichtte ter gelegenheid van 27 september.¹⁰⁹

Ook in **Oudergem** verliep de genese van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap samen met de verworven machtspositie van het FDF na de gemeenteraadsverkiezingen van 1976. Het FDF haalde toen een nageoeg absolute meerderheid (op één socialistische schepen na).¹¹⁰ Burgemeester was Lucien Outers. Zoals geweten behoorde Outers tot de eerste voorvechters van de Waals-Brusselse solidariteit. Het hoeft weinig te verwonderen dat hij als burgemeester ook het feest van de Franse Cultuurgemeenschap in zijn gemeente stimuleerde. De praktische organisatie van het feest ging vooral uit van de FDF-schepen van Cultuur, Jeugd en Feesten, Didier Gosuin. Gosuin was voorzitter van de Association Artistique d'Auderghem die de feesten in de gemeente organiseerde.¹¹¹ De vieringen werden net zoals in veel andere gemeenten opgeluisterd met

^{104.} GEORGES DESIR (Ans 1925): begon in 1953 te werken bij Radio Liège alvorens productiechef te worden bij de RTB (tot 1977). Op dat ogenblik engageerde hij zich in de politiek als burgemeester (1977-), volksvertegenwoordiger (1977-1978) en senator (1978). Hij was een van de belangrijkste figuren binnen het FDF. In de jaren zestig was Désir aangesloten bij het MPW. In 1989 werd Désir minister in de eerste Brusselse regering (1989-1994). Zie: C. KESTELOOT, "Désir Georges", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 476.

^{105.} *FDF-Contact*, 10 oktober 1978, p. 14 & *La Libre Belgique*, 23 september 1977, p. 6.

^{106.} *4 Millions* 4, 21 september 1978, p. 14.

^{107.} *FDF-Contact*, 20 september 1977, p. 7.

^{108.} *FDF-Contact*, 22 januari 1977, p. 6.

^{109.} *Quatre Millions Quatre*, 21 september 1978, p. 18.

^{110.} A. MARES, op. cit., s.p.

Franse poëzie, folklore, literatuur en muziek. In 1980 werd er bijvoorbeeld een tentoonstelling georganiseerd ter ere van de bekende Dinantse saxofonist Adolphe Sax¹¹² en vond er een *Grand Concours de la Chanson française* plaats in het cultureel centrum.

Het was duidelijk dat in de gemeenten waar het FDF op een comfortabele meerderheid kon rekenen, er snel feesten van de Franse Cultuurgemeenschap werden gevierd. Maar ook in gemeenten waar het FDF de macht moest delen, bleek dat het juist de schepenen van deze partij waren die aan de basis lagen van feestelijke initiatieven. Het stond in schril contrast met de schepenen van de traditionele partijen, die volledig afzijdig bleven.

Zo deelde het FDF in **Vorst** de macht met de socialisten. Het FDF had er vijf schepenzetels in handen. Twee schepenzetels en de burgemeestersjerp gingen naar de socialisten.¹¹³ Toch viel het op dat het de FDF-schepenen waren die de dynamische krachten vormden achter de organisatie van de feesten van de Franse Gemeenschap. De initiatiefnemer van het eerste feest was de FDF-schepen van Schone Kunsten en oud-burgemeester Jacques Lepaffe, senator en lid van het permanent bureau van het FDF.¹¹⁴ Het werd georganiseerd in 1978 in de abdij van Vorst.¹¹⁵ Het feest van 1978 stond in het teken van de tradities van de Franstalige gemeenschap van België en het accent werd gelegd op de banden tussen de folklore van de Franstalige gemeenschap van België en die van Frankrijk. Dit gebeurde bijvoorbeeld via een optreden van de Franse folkzangeres Catherine Perrier die liederen bracht uit Anjou, Dauphiné, Vendée enzovoort.¹¹⁶ De bronnen maken ook gewag van initiatieven die Lepaffe nam ter gelegenheid van 27 september in samenwerking met de FDF-schepen van Culturele Actie Jacques Vedrin.¹¹⁷

¹¹¹. DIDIER GOSUIN (Elsene 1952): was voor zijn politieke carrière leraar van beroep. Werd van 1977 tot 1990 schepen van Jeugd, Urbanisme en Cultuur, daarna schepen van Urbanisme, Cultuur en Milieu. Staatssecretaris bij het Brussels Hoofdstedelijk Gewest in 1989 en 1990 en gewestminister voor Milieu, Renovatie, Waterbeheer en Natuurbehoud. Sedert 1995 ook burgemeester van Oudergem. Zie: <http://www.fdf.be/gosuin.htm>

¹¹². *FDF-Contact*, 10 september 1980, p. 5.

¹¹³. A. MARES, op. cit., s.p.

¹¹⁴. JACQUES LEPAFFE (Uccle 1923-onbekend): was advocaat, lid van het permanent bureau en van het politiek comité van het FDF, burgemeester (1970-1976), schepen (1976-?) in Vorst en senator voor het FDF, tevens in de eerste helft van de jaren zeventig hoofdredacteur van *Bruxelles Vérité*, het toenmalig officiële orgaan van het FDF. Zie: P. DESTATTE, *Mémoires*, s.p.

¹¹⁵. *FDF-Contact*, 21 september 1978, p. 13 & *Quatre Millions Quatre*, 21 september 1978, p. 13.

¹¹⁶. *4 Millions* 4, 21 september 1978, p. 13.

¹¹⁷. JACQUES VEDRIN (Elsene 1936): geneesheer en schepen voor het FDF (1970-1982) in Vorst. Zie: A. MARES, op. cit., s.p. & *FDF-Contact*, 10 september 1980, p. 6 & 23 september 1980, p. 10.

In **Koekelberg** participeerde het FDF ook mee in het beleid, maar stond de partij toch duidelijk in de schaduw van de liberale partij. Zij beschikten over slechts twee schepenen op vijf, terwijl de burgemeesterssjerp naar de liberalen ging.¹¹⁸ Het was de FDF-schepenen van Cultuur, Roland Muller, die aan de basis lag van de organisatie van het feest van de Franse Gemeenschap. Muller was al enige jaren gemeenteraadslid en lid van het directiecomité van het FDF.¹¹⁹ Het plaatselijke FDF organiseerde wel al voor zijn aantreden een bescheiden plechtigheid waarbij men zich in een optocht begaf naar het dodenmonument van de gemeente waar een korte plechtigheid plaatsvond. Een bloemenkrans werd door de plaatselijke partijmilitanten aan de voet van het monument neergelegd, terwijl Muller een gelegenheidstoespraak hield. De plechtigheid werd bijgewoond door lokale FDF-mandatarissen onder wie de schepenen van Onderwijs, René Bourgeois, die sedert 1965 algemeen secretaris en senator was van het FDF. De optocht telde verder gemeenteraadsliden onder wie Arril Montfort¹²⁰ van Koekelberg en Alphonse Weber¹²¹ van Sint-Joost-ten-Node.¹²² Ook hier werd in het partijblad de onverschilligheid aangeklaagd van de traditionele partijen van de gemeente.¹²³ De ceremonie bleef in dezelfde vorm bestaan gedurende de tweede helft van de jaren zeventig. In 1978 vertrok zo opnieuw een optocht naar het dodenmonument, waar Muller, ondertussen schepenen van Cultuur in Koekelberg, een redevoering hield over de betekenis van 27 september. In de stoet bevonden zich René Bourgeois, nog steeds schepenen van Onderwijs in Koekelberg en een hele trits aan plaatselijke gemeenteraadsliden van het FDF¹²⁴, onder wie Chantal Pochet¹²⁵, Lucie Lemaire¹²⁶ en Jean-Pierre Cornelissen¹²⁷.

Ook in **Jette** maakte het FDF met de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 een grote sprong voorwaarts en werd het veruit de grootste partij van

¹¹⁸ A. MARES, op. cit., s.p.

¹¹⁹ ROLAND MULLER (Elsene 1935): deze bediende was gemeenteraadslid (1970-1976) en schepenen (1976-1982) voor het FDF te Koekelberg. Zie: A. MARES, op. cit., s.p. & *FDF-CONTACT*, 22 januari 1977, p. 5 & september 1976, p. 5.

¹²⁰ ARRIL MONTFORT (Vireux-Molhain 1915): ambtenaar en gemeenteraadslid (1976-1982) voor het FDF in Koekelberg. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹²¹ ALPHONSE WEBER (Brussel 1932): handelaar en gemeenteraadslid (1970-1982) voor het FDF in Sint-Joost-ten-Node. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹²² *FDF-Contact*, 1 oktober 1975, p. 6.

¹²³ *FDF-Contact*, 1 oktober 1975, p. 6.

¹²⁴ *FDF-Contact*, 20 oktober 1978, p. 6.

¹²⁵ CHANTAL POCHE (Eupen 1938): verpleegster en gemeenteraadslid (1976-1982) voor het FDF in Koekelberg. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹²⁶ LUCIE LEMAIRE (Aarlen 1926): zonder beroep en gemeenteraadslid (1976-1988) voor het FDF in Koekelberg. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹²⁷ JEAN-PIERRE CORNELISSEN (Ukkel 1949): leraar en gemeenteraadslid (1976-) voor het FDF in Koekelberg. Later ook schepenen in Koekelberg en lid van de Brusselse Hoofdelijke Raad. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

de gemeente. Toch beschikte de partij maar over drie schepenzetels van de zeven. De vier andere en de burgemeestersjerp werden verdeeld onder socialist en christen-democraten.¹²⁸ Ook hier kwam het feest van de Franse Cultuurgemeenschap pas vanaf 1977 van de grond. Het werd gedragen door de schepen van Onderwijs en Franse Culturele Zaken, Michel Parent. Deze FDF'er van Waalse afkomst was eerder actief in *Rénovation wallonne* en de *Association wallonne du Personnel des Services publics* en was lid van het permanent bureau van het FDF.¹²⁹ Volgens *Combat wallon* was het dankzij Parent dat de vlag van de Franse Gemeenschap uitgehangen werd aan de Franstalige gemeentescholen van Jette.¹³⁰ Het volgende jaar lag hij aan de basis van het eerste feest van de Franse Gemeenschap. Maar liefst achttien culturele manifestaties stonden op de agenda waaronder klassieke muziekconcerten, tentoonstellingen en variétés.¹³¹ Ook in de jaren daarop bleef Parent aan de basis liggen van de feesten van de Franse Gemeenschap in Jette.¹³² Daarbij stond alles in het teken van de Franstalige identiteitspolitiek: in 1978 werd een Waals cabaret opgevoerd en een recital van Franse poëzie van de Middeleeuwen tot heden.¹³³ De viering van 1979 gaf aanleiding tot een Waals en Frans cabaret.¹³⁴

In **Ukkel** nam het FDF met drie schepenen op zes deel aan de macht tussen 1970 en 1976.¹³⁵ Het maakte dat er reeds in 1975 een feest werd ingericht.¹³⁶ Het was de FDF-schepen van Openbare Manifestaties en Burgerlijke Stand, Guy Messiaen¹³⁷, die op 27 september een variétéavond in het cultureel centrum organiseerde. Het feest bleek een succes en werd bijgewoond door enige honderden Ukkelse inwoners, dit ondanks, volgens het partijblad *FDF-Contact*, de terughoudendheid van de traditionele partijen in Ukkel.¹³⁸ Het was tekenend dat het initiatief vanaf 1977 niet meer werd hernomen. Dit gebeurde immers op een ogenblik dat het FDF opnieuw naar de oppositie werd verwezen door een tripartite van liberalen, christen-democraten en socialist. Deze laatste zette ook kwaad bloed door systematisch te weigeren de vlag van de Franse Gemeenschap uit te han-

¹²⁸ A. MARES, op. cit., s.p.

¹²⁹ MICHEL PARENT (Charleroi 1938): technisch directeur en gemeenteraadslid (1970-1976) en schepen (1976-1982) voor het FDF in Jette. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹³⁰ *Combat Wallon*, oktober/november 1977, p. 1.

¹³¹ *FDF-Contact*, 15 november 1978, p. 17, *Quatre Millions Quatre*, 21 september 1978, p. 16 & *Le Soir*, 26 september 1979, p. 3.

¹³² *FDF-Contact*, 10 september 1979, p. 9 & *Le Soir*, 29 september 1979, p. 7.

¹³³ *4 Millions* 4, 21 september 1978, p. 16.

¹³⁴ *FDF-Contact*, 10 september 1979, p. 9.

¹³⁵ A. MARES, op. cit., s.p.

¹³⁶ *FDF-Contact*, 2 september 1976, p. 7.

¹³⁷ GUY MESSIAEN (Elsene 1922): deze zaakdirecteur werd schepen (1970-1976) en gemeenteraadslid (1976-1982) voor het FDF in Ukkel. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹³⁸ *FDF-Contact*, 16 oktober 1975, p. 8.

gen op het stadhuis ter gelegenheid van 27 september. Bij een vergadering over de gemeentebegroting stelde de FDF-oppositie voor om 20.000 BEF uit te trekken voor de aankoop van enkele vlaggen van de Franstalige gemeenschap. De liberale burgemeester en volksvertegenwoordiger Van Offelen zou zich daartegen verzet hebben en als voorwendsel budgettaire motieven ingeroepen hebben, een houding waarin hij gevolgd werd door de meerderheid. Het FDF verliet de bewuste vergadering als teken van protest.¹³⁹ Twee jaar later bleek die ruzie nog niet bijgelegd, aangezien de fractie van het FDF opnieuw een interpellatie deed rond de afwezigheid van de vlag van de Franstalige gemeenschap op 27 september.¹⁴⁰ Vanaf 1979 was er wel opnieuw sprake van een feest van de Franse Gemeenschap, ingericht door de vzw Cercle Ucclais de la Francité – APAC, opgericht en geleid door de oud FDF-schepen, Jean-Pierre Cornet.¹⁴¹

Hoezeer die feesten vasthingen aan de machtspositie van het FDF werd ook geïllustreerd in die gemeenten waar het FDF niet deelnam aan de macht en/of in een zwakke electorale positie verkeerde. In deze door de traditionele partijen gedomineerde gemeenten werden geen of slechts bescheiden initiatieven genomen ter gelegenheid van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Dat was het geval in Anderlecht, Ganshoren, Brussel, Elsene, Sint-Jans-Molenbeek en Sint-Agatha-Berchem. Daar werden de lacunes die door de traditionele partijen beheerste gemeenten werden opengelaten, opgevuld door de secties van het FDF, die er eenvoudige ceremonieën organiseerden.

Anderlecht was vanouds een socialistisch bolwerk. In de jaren zeventig en tachtig bleef de socialistische partij bogen op een nagenoeg absolute meerderheid met een ongenaakbare Henri Simonet als burgemeester.¹⁴² Dat resulteerde in de totale verwaarlozing door het gemeentebestuur van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Die lacune werd echter opgevuld door de sectie van het FDF die zich geroepen voelde om de viering toch enige luister bij te zetten. Dat gebeurde, in vergelijking met de gemeenten waar het FDF in de macht participeerde, op een eerder bescheiden wijze. Op 27 september 1975 trok zo een stoet met militanten van het FDF naar het gemeentelijk monument aan de gesneuvelden van de twee wereldoorlogen. In de stoet bevonden zich Albert Lepage¹⁴³, gemeenteraadslid en ondervoorzitter van de sectie, en Willy Semal¹⁴⁴,

¹³⁹ *Quatre Millions Quatre*, 27 december 1979, p. 3.

¹⁴⁰ *FDF-Contact*, 5 december 1980, p. 10.

¹⁴¹ *FDF-Contact*, 10 september 1979, p. 9. JEAN-PIERRE CORNET (Heverlee 1922) piloot, schepen (1970-1976) en gemeenteraadslid (1976-1982) voor het FDF in Ukkel. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁴² A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁴³ ALBERT LEPAGE (Laken 1895-1986): letterkundige en gemeenteraadslid (1970-1976) voor het FDF. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

fractievoorzitter in de gemeenteraad. Lepage en Semal waren actief geweest in de Waalse Beweging, meer bepaald in het MPW. In het plaatselijke partijblad *Ca Ira* werd door Lepage het belang van 27 september beklemtoond.¹⁴⁵ De stoet groeide uit tot een jaarlijkse traditie en vormde het kernritueel van 27 september in Anderlecht.¹⁴⁶

In **Ganshoren** werd vanouds de plak gezwaaid door een homogene christen-democratische meerderheid met als burgemeester Richard Beauthier. Dat was ook zo in de jaren zeventig en tachtig.¹⁴⁷ Beauthier was de feesten van de Franse Cultuurgemeenschap vijandig gezind. Dat kon afgeleid worden uit de herhaalde klachten in *FDF-Contact* over de weigering van de burgemeester om een manifestatie te organiseren ter gelegenheid van 27 september.¹⁴⁸ Gezien de onwil van de burgemeester was het de sectie van het FDF die op een bescheiden wijze 27 september vierde. Deze viering, die voor de eerste maal in 1975 doorging, bestond uit een stoet naar de gemeentelijke vrijheidsboom die er in 1930 was neergeplant. De fractievoorzitter van het FDF in de gemeenteraad voerde er in aanwezigheid van de gemeenteraadsleden van zijn partij het woord.¹⁴⁹

Net als in Ganshoren bleek ook de liberale meerderheid onder leiding van burgemeester Albert Demuyter in **Elsene** niet tot enige activiteit te bewegen op 27 september. In de tweede helft van de jaren zeventig werd er geen enkele manifestatie georganiseerd. De liberale meerderheid werd er dan ook vaak op de korrel genomen door het FDF. Zo betreurde Guy Massenaux¹⁵⁰ in de gemeenteraad het ontbreken van de vlag van de Franse Gemeenschap aan de Elsense openbare gebouwen naar aanleiding van het eerste feest van de Franse Cultuurgemeenschap. Maar niet alleen de bevestiging liet te wensen over, ook van een feest was geen sprake.¹⁵¹ In 1978 kwam Charles Lagasse¹⁵² tussenbeide in de gemeenteraad, om het gebrek aan enige manifestatie ter gelegenheid van 27 september aan te klagen, hoewel dat ook geen zoden aan de dijk gezet heeft.¹⁵³

¹⁴⁴. WILLY SEMAL (Genappes 1920-Anderlecht 1982): industrieel en maatschappijbeheerder. Voorzitter van de Lakense sectie van het FDF, gemeenteraadslid (1970-1982) en Brabants provincieraadslid voor die partij (1968-1971). Zie: C. KESTELOOT, "Semal Willy", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1476-1477.

¹⁴⁵. *Ca Ira*, Périodique mensuel de la section d'Anderlecht du FDF, oktober 1975, p. 1.

¹⁴⁶. *FDF-Contact*, 10 september 1979, p. 8.

¹⁴⁷. A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁴⁸. *FDF-Contact*, 5 oktober 1977, p. 7 & 10 september 1979, p. 8.

¹⁴⁹. *FDF-Contact*, 5 oktober 1977, p. 5.

¹⁵⁰. GUY MASSENAUX (Eupen 1935): econoom en gemeenteraadslid (1976-1988) voor het FDF in Elsene. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁵¹. *FDF-Contact*, 1 november 1975, p. 5.

¹⁵². CHARLES LAGASSE (Etterbeek 1948): doctor in de rechten en gemeenteraadslid (1970-1994) voor het FDF in Elsene. A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁵³. *FDF-Contact*, 10 oktober 1978, p. 5.

Ook in **Brussel-stad**, in de jaren zeventig geleid door een tripartite van de drie traditionele partijen, gebeurde er zeer weinig.¹⁵⁴ De discussies beperkten zich tot tussenkomsten van de FDF-gemeenteraadsleden Gilberte Lambot¹⁵⁵ en Jules Peetermans¹⁵⁶. Zij drongen er bij het college van burgemeester en schepenen op aan om op 27 september scholen en schouwburgen aan te zetten tot bevestiging. Peetermans hield tevens een korte uiteenzetting over de betekenis van het symbool.¹⁵⁷ Veel manifestaties werden in Brussel-stad niet weergevonden. Wat er wél plaatsvond, ging zoals gewoonlijk uit van de militanten van het FDF. In 1980 organiseerde de partij in Brussel-stad een van zijn meer opgemerkte manifestaties, namelijk een 'Présentation du Costume' ter gelegenheid van de tiende verjaardag van de majoretten van Bruxelles-Parade in het Stadhuis van Brussel, terwijl in het Maison des Meuniers op de Grote Markt een samenkomst van het FDF plaatsvond voor een academische zitting.¹⁵⁸

In **Sint-Jans-Molenbeek** bestond vanouds een socialistische meerderheid onder burgemeesterschap van Edmond Machtens.¹⁵⁹ Net zoals in Anderlecht en Ganshoren viel het gemeentebestuur op door zijn onverschilligheid tegenover het feest van de Franse Cultuurgemeenschap. De lacune werd opgevuld door de sectie van het FDF, die een bescheiden optocht organiseerde naar het dodenmonument van de gemeente. In de stoet die voor de eerste maal uitging op 27 september 1980 liepen militanten, gemeenteraadsleden en OCMW-raadsleden van het FDF om een kranshulde te brengen aan het monument.¹⁶⁰

Ook in **Sint-Agatha-Berchem**, traditioneel een gemeente met een coalitie van twee van de drie traditionele partijen en zonder het FDF¹⁶¹, bleef de bevolking verstoken van een feest van de Franse Gemeenschap. Pas in 1979 was er sprake van een feest van de Franstalige jeugd, georganiseerd onder impuls van het FDF-gemeenteraadslid Jean-Marie Laloux.¹⁶²

¹⁵⁴ A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁵⁵ GILBERTE LAMBOT (Grandvoir 1930): deze regent sloot begin jaren zestig aan bij *Rénovation wallonne*. Gemeenteraadslid voor het FDF (1970-1994) en schepen van de stad Brussel (1982-1988). Voorzitter van de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise vanaf 1982. Zie: P. DELFORGE, "Lambot Gilberte", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 914.

¹⁵⁶ JULES PEETERMANS (Elsene 1923): onderwijzer en gemeenteraadslid (1970-1988) voor het FDF in Brussel-Stad. Zie: A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁵⁷ *FDF-Contact*, 1 juli 1975, p. 7.

¹⁵⁸ *FDF-Contact*, 10 september 1980, p. 5.

¹⁵⁹ A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁶⁰ *FDF-Contact*, 23 september 1980, p. 11.

¹⁶¹ A. MARES, op. cit., s.p.

¹⁶² *FDF-Contact*, 10 september 1979, p. 14; 5 februari 1978, p. 5 & *Le Soir*, 26 september 1979, p. 3.

Voor **Sint-Gillis, Sint-Joost-ten-Node** en **Evere**, drie andere traditionele bolwerken van de socialistische partij¹⁶³, maken de bronnen geen gewag van enige manifestaties ter gelegenheid van 27 september.

Het was duidelijk dat de machtspositie van het FDF doorslaggevend was voor de inrichting van gemeentelijke feesten van de Franse Cultuurgemeenschap. In gemeenten met een absolute of nagenoeg absolute FDF-meerderheid, in casu Schaarbeek, Watermaal-Bosvoorde, Etterbeek, de beide Woluwes en Oudergem, kwamen de feesten gemakkelijk van de grond. In Watermaal-Bosvoorde, Etterbeek, de beide Woluwes en Oudergem lag de verworven machtspositie van het FDF na de gemeenteraadsverkiezingen van 1976 aan de basis van de inrichting van de feesten. In gemeenten waar het FDF de macht deelde, waren het zijn schepenen die de dynamische krachten vormden. Dat was het geval in Koekelberg, Vorst, Ukkel en Jette. Dat stond in schril contrast met de onverschilligheid of zelfs tegenkanting van de traditionele partijen. Die vereenzelvigden de feesten terecht met het FDF. De onverschilligheid en/of tegenkanting bleek vooral in gemeenten waar het FDF niet deelnam aan de macht, zijnde Sint-Gillis, Evere, Anderlecht, Sint-Jans-Molenbeek, Ganshoren, Sint-Agatha-Berchem, Sint-Joost-ten-Node en Elsene. Hier werd de lacune ten dele opgevuld door een bescheiden optocht van de lokale sectie van het FDF.

II.3 Reacties op het feest van de Franse Gemeenschap: de Franstalige identiteitsverbeelding aangevochten

II.3.1 De regionalistische strekking in Wallonië

In de Waalse Beweging bestond een regionalistische strekking. Onder deze voorstanders van een autonoom Waalse Gewest, bevonden zich de grootste tegenstanders van de Franse Gemeenschap. Die laatste ontnam Wallonië immers de mogelijkheid om een eigen Waalse cultuur- en identiteitspolitiek te voeren. Dat probleem stelde zich in de discussie rond de officialisering van 27 september tot feestdag van de Franse Cultuurgemeenschap medio jaren zeventig. Zoals eerder gezien wilden militanten van Wallonie libre de totstandkoming van de Franse Cultuurgemeenschap als een gelegenheid aangrijpen om 27 september tot de feestdag van Wallonië te maken. Op die manier wilde men de keuze van de

¹⁶³. A. MARES, op. cit., s.p.

Assemblée wallonne van 1913 officieel bekrachtigen. Wallonie libre beschouwde 27 september als dé feestdag van de 'Waalse natie'.¹⁶⁴ Jean Pirotte, militant van het eerste uur en voorzitter van de vereniging¹⁶⁵, riep de leden van de nieuwe Franse Cultuurgemeenschap op om werk te maken van de erkenning van de officiële symbolen van de Waalse natie: 'Nous sommes dans l'an I de la Wallonie. Une nation est un être collectif dont la réalité, pour apparaître d'une façon claire et compréhensible aux yeux de tous, doit se manifester par des symboles: la fête, le drapeau, le chant et l'emblème héraldique. Une des premières tâches du parlement culturel français devrait être d'officialiser ces signes extérieurs de la nation.'¹⁶⁶ Een jaar eerder had Maurice Bologne, de éminence grise binnen Wallonie libre en senator voor het Rassemblement Wallon, zich over de keuze gebogen van een datum voor de Waalse feestdag. De conclusie lag voor de hand: 27 september.¹⁶⁷ Bologne schreef immers in 1929 een boek over de revolutionaire septemberdagen onder de titel *La Révolution de 1830*. Na de Tweede Wereldoorlog schreef hij talrijke bijdragen over de Revolutie van 1830 in de periodieken van Wallonie libre en Rassemblement Wallon.¹⁶⁸ De voorstanders van een autonome Waalse natie hielden echter geen rekening met de ratio van de staatshervorming: de Franse Cultuurgemeenschap van België betekende niet hetzelfde als de Waalse natie. Er kon enkel een feestdag worden aangenomen en georganiseerd voor en door die Cultuurgemeenschap. De Waalse natie bestond institutioneel niet. Daarvan werd men zich bewust toen Wallonie libre-militant Massart een voorstel van decreet indiende bij de voorzitter van de Cultuurraad tot erkenning van de symbolen van de 'Waalse Gemeenschap'.¹⁶⁹ Het voorstel werd doorgespeeld aan de Raad van State die ondubbelzinnig stelde dat 27 september enkel en alleen de feestdag kon worden van de Franse Cultuurgemeenschap. Dit advies werd bij Wallonie libre op weinig gejuich onthaald: het betekende een rem op het proces van Waalse natievorming. Jean Defraigne, Waalsgezind liberaal en Wallonie libre-militant, betreurde dat de Cultuurraad de Waalse feestdag niet kon erkennen omdat diezelfde raad 'Franstalig' was en niet

^{164.} *Wallonie Libre*, november/december 1946 & 15 april 1948.

^{165.} JEAN PIROTTE (Thisnes 1912-Gembloux 1978): deze onderwijsinspecteur was achtereenvolgens algemeen secretaris en voorzitter van Wallonie libre. Verder secretaris van de Action wallonne de Namur en lid van het permanent comité van het Congrès national wallon. Zie: S. JAMINON, *Source d'une histoire à écrire. Premier guide au lecteur*, Charleroi: Institut Jules Destrée, 1991.

^{166.} *Wallonie Libre*, 15 januari 1972, p. 3.

^{167.} *Wallonie Libre*, 15 september 1974, p. 1.

^{168.} Zie bijvoorbeeld: *Wallonie Libre*, 15 juni 1972, p. 14; *Forces Wallonnes*, 19 augustus 1972, p. 8 & 25 oktober 1975, pp. 6-7; *Etat Wallon*, 7 oktober 1978, p. 2.

^{169.} *Wallonie Libre*, 15 september 1972, p. 3 & *Forces Wallonnes*, 10 augustus 1972, p. 1.

‘Waals’.¹⁷⁰ Twee jaar later trachtte Jean-Maurice Dehousse die patstelling te doorbreken. De federalist stelde voor om de bespreking van het voorstel van decreet door te spelen aan het nationale parlement, aangezien die wel over de bevoegdheid beschikte om van 27 september en de haan de symbolen van Wallonië te maken. Dit voorstel werd opnieuw afgeschoten omdat men het decreet dan moest gaan bespreken met de Vlaamse meerderheid. Een communautaire discussie behoorde aldus tot de mogelijkheden. Zoals eerder gezien ging het uiteindelijke decreet uit van de symbolen van de Franse Cultuurgemeenschap. Enkele regionalistische *hardliners* onthielden zich: Robert Urbain, Guy Mathot en Jean-Maurice Dehousse. In weerwil van het decreet bleven de regionalisten binnen Wallonie libre mordicus spreken van de nationale feestdag van de Waalse natie. Onmiddellijk na de erkenning door de Franstalige Cultuurraad van de officiële feestdag van de Franse Cultuurgemeenschap verklaarde Pirotte triomfantelijk dat de eerste stap op weg naar een Waalse staat was gezet: ‘27 septembre: Notre Fête Nationale: celui que j’ai le privilège de vous annoncer – la presse belgeoise en ayant si peu parlé – constitue un jalon important sur la voie qui conduira inéluctablement à l’Etat Wallon. Oui! L’Etat Wallon! Certes, il n’est pas encore né mais la Wallonie, elle, est née puisqu’elle a acquis par décret deux des symboles d’une nation: sa fête et son drapeau.’¹⁷¹

Het Waalse regionalisme kreeg in de loop van de jaren tachtig steeds meer wind in de zeilen. Met de tweede staatshervorming van 1980 aanschouwde het Waalse Gewest het levenslicht. Het nut van de Franse Gemeenschap werd openlijk ter discussie gesteld. De oorspronkelijke kritiek van de socialistische regionalisten op het decreet van Massart in 1975 kreeg nu een vervolg. Moest Wallonië niet beschikken over een eigen cultuurpolitiek, om een eigen identiteitspolitiek mogelijk te maken? In 1983 stelden tachtig intellectuelen de Belgische bevolking op de hoogte van het bestaan van een Waalse cultuur. Ze deden dat met de publicatie van hun *Manifeste pour la culture wallonne*. Ze waren het vooral oneens met de Communauté française de Belgique.¹⁷² In het licht hiervan dook ook het oude zeer van de Waalse feesten op: de Waalse feestdag was ‘gedenationaliseerd’ tot feest van de Franse Gemeenschap en de Waalse identiteit verdoezeld door de Franstalige. In 1988 werd deze feestdagenproblematiek aangekaart in een brochure die gepubliceerd werd met medewerking van

¹⁷⁰. *La Nouvelle Revue Wallonne*, Périodique du Congrès national wallon, 15 november 1972, dl. 18.

¹⁷¹. *Wallonie Libre*, 1 september 1975, p. 1.

¹⁷². J. FONTAINE, “Cultuur in Franstalig België. Vier definities”, in: K. DEPREZ & L. VOS (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging. 1780-2000*, Antwerpen: Houtekiet, 1999, p. 183.

het Institut Jules Destrée. Dit instituut ontstond in 1938 onder de benaming Société Historique pour la Défense et l'Illustration de la Wallonie, onder impuls van een aantal Waalse federalisten, onder wie Maurice Bologne, Jean Pirotte en Arille Carlier. De bedoeling was op zoek te gaan naar het verleden van het Waalse volk. Vanaf medio jaren zeventig functioneerde het instituut ook als vormingscentrum voor de kaders van de Waalse Beweging en als partner van de Conseil Régional Wallon.¹⁷³ In de loop van de jaren negentig ontpopte het instituut zich tot de intellectuele denktank achter het proces van Waalse identiteitsvorming. In de brochure werden de pijlen gericht op de inbeslagneming van het Waals feest door de Franse Gemeenschap. Met de brochure wilde men de Waalse nationale identiteit aanwakken door de 'oorspronkelijke' betekenis van 27 september te onthullen aan het publiek.¹⁷⁴ Daarvoor haalde men de inspiratie opnieuw bij Maurice Bologne en zijn boek van 1929, *L'insurrection prolétarienne de 1830*. Zoals de titel het zelf zegt, was de revolutie niet langer gebaseerd op de verdediging van de Franse taal, maar op de verdediging van het progressief en links ideeëngoed: 'La signification profonde des journées de septembre... c'était l'adhésion enthousiaste du peuple wallon aux idéaux de la révolution française, c'était un élan nationaliste et progressiste...' De revolutie was het werk van de kleine Waalse man: wevers, boeren, metaalarbeiders enzovoort.¹⁷⁵ De betekenisverschuiving van 27 september was een fout: de betekenis van het Waals feest werd gereduceerd tot de verdediging van de Franse taal: 'En faisant une fête d'une communauté culturelle, on réduit la portée de ces journées révolutionnaires à une notion de défense de la culture française contre la culture flamande.'¹⁷⁶ Nu de erkenning van het Brusselse Gewest in het verschiep lag, moesten de Franstalige Brusselaars 27 september teruggeven aan de Walen en een eigen herdenking construeren. Een redenering die een jaar later in een vrije tribune in *Le Soir* werd beaamd door Thierry Haumont. Deze Waalsgezinde schrijver en poëet die tot de ondertekenaars behoorde van het *Manifeste pour la culture wallonne*¹⁷⁷ stelde dat de Waalse identiteit niet kon verengd worden tot de taalverwantschap. Op die manier schaarde men zich achter de Vlaamse slogan 'De Taal is gansch het Volk'.

¹⁷³ P. DESTATTE, "Institut Jules Destrée", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 849.

¹⁷⁴ M. SIMON, *27 septembre: symbole? Petite et Grande Histoire de la Fête de la Wallonie*, Marcinelle: Coqs d'Aousse, 1988, p. 5.

¹⁷⁵ M. SIMON, op. cit., pp. 16-17.

¹⁷⁶ M. SIMON, op. cit., p. 27.

¹⁷⁷ THIERRY HAUMONT (Auvélais 1949-): verantwoordelijk voor de openbare bibliotheek Arthur Rimbaud in Charleroi, maar bovenal schrijver en poëet. Hij lanceerde herhaalde malen aanvallen op de Franse Gemeenschap en hield een pleidooi voor de overheveling van culturele bevoegdheden van die Gemeenschap naar Wallonië. Zie: P. DELFORGE, "Haumont Thierry", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 788-789.

Het ging integendeel om een ‘vouloir-vivre collectif’ gebaseerd op universele democratische waarden, die overigens niet eigen waren aan de Franse taal.¹⁷⁸ Volgens Haumont bestond er geen cultuurgemeenschap tussen Brussel en Wallonië en zelfs geen gemeenschappelijke taal. Diversiteit was een essentiële component van de ‘Ame Wallonne’, vandaar ook de feesten van Wallonië.¹⁷⁹ Verschillende Waalse politici, kunstenaars en academici deden de feesten van de Franse Gemeenschap en de Franstalige identiteit af als kunstmatige constructies, dit in tegenstelling tot de ‘spontane’ Waalse volksfeesten. De socialist José Happart, stichter-voorzitter van de regionalistische beweging Wallonie-Région d’Europe¹⁸⁰, en zijn partijgenoot en medelid van Wallonie-Région d’Europe, Jean-Maurice Dehousse¹⁸¹ spraken van een vergissing in 1975: de Waalse feesten waren ‘spontaan’, die van de Franse Gemeenschap ‘artificieel’ en ‘academisch’.¹⁸² De journalist, initiatiefnemer tot het Manifeste pour la culture wallonne en redacteur van *Toudi* José Fontaine¹⁸³ was hard voor de zogenaamde lafheid van de Waalse politici die getuigden van een slaafse houding ten aanzien van het establishment, waarvan de verdoezeling van Wallonië door de Franse Gemeenschap het beste bewijs was: ‘... Comme celui de supprimer le nom même de Wallonie dans l’amalgame absurde de Communauté française de Belgique qui a usurpé le 27 septembre: vraiment, on se fout de nous!’¹⁸⁴ De Waalsgezinde dramaturg Jean Louvet, medeondertekenaar van het Manifeste pour la culture wallonne¹⁸⁵, trok hieruit dezelfde conclusie als de auteur van de brochure: aangezien de oprichting

^{178.} *Le Soir*, 4 oktober 1989, pp. 1 & 9.

^{179.} M. SIMON, op. cit., p. 41.

^{180.} JOSE HAPPART (Herstal 1947-): stichter en voorzitter van de regionalistische beweging Wallonie-Région d’Europe (1986). Lid van de PS waarvoor hij Europees volksvertegenwoordiger werd (1984) en minister van Landbouw van het Waalse Gewest (1999-). Zie: P. DELFORGE, “Happart José”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 782-783.

^{181.} JEAN-MAURICE DEHOUSSE (Luik 1936-): van jongs af aan betrokken bij de Waalse Beweging, onder andere bij het Mouvement Populaire Wallon. Socialistisch volksvertegenwoordiger (1971) en een aantal malen minister van Waalse Zaken, voorzitter van de Waalse Regering (1982), minister van Wetenschapsbeleid (1991-1995) en burgemeester van Luik (1995). Zie: P. DELFORGE, “Dehousse Jean-Maurice”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 423-424.

^{182.} M. SIMON, op. cit., pp. 33 & 39.

^{183.} JOSE FONTAINE (Jemappes 1946): Onafhankelijk journalist. Hij was de man achter het Manifeste pour la culture wallonne. Stichter en drijvende kracht achter *Toudi* waarin hij pro-Waalse en republikeinse standpunten inneemt. Zie: P. DELFORGE, “Fontaine José”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 653-654.

^{184.} M. SIMON, op. cit., pp. 36-37.

^{185.} JEAN LOUVET (Moustier-sur-Sambre 1934): Leraar, theaterschrijver en dramaturg. Ook hij behoorde tot de ondertekenaars van het Manifeste pour la culture wallonne en verwierp de Franse Gemeenschap als instelling omdat ze de Waalse identiteitsvorming fnuikte. Zie: P. DELFORGE, “Louvet Jean”, in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1047-1048.

van het Brusselse Gewest in het verschietslag, kon het een eigen feestdag aannemen. Ook hij wees erop dat de Waalse identiteit meer betekent dan een taalverwantschap.¹⁸⁶

Het FDF beantwoordde de regionalistische oproepen op 27 september met te wijzen op de gemeenschappelijke identiteit van Walen en Franstalige Brusselaars, die terug te brengen was op de Franse taal en cultuur en de waarden die hiermee verbonden waren. Antoinette Spaak¹⁸⁷ wees hier als voorzitter van de Raad van de Franse Gemeenschap meermaals op ter gelegenheid van de vieringen van 27 september. Walen én Franstalige Brusselaars waren lid van één en dezelfde cultuur en hadden dezelfde gevoeligheden voor het 'universele' principe van de democratie. Zonder Brussel was Wallonië veroordeeld tot een 'sous-régionalisme' zonder internationale vitrine¹⁸⁸. Hetzelfde pleidooi werd afgestoken door Georges Désir als minister in de Brusselse gewestregering. Als reactie op de regionalistische oprispingen opperde hij dat Franstalige Brusselaars én Walen dezelfde culturele ruimte deelden. De Waalse identiteit werd door hem met klem verworpen.¹⁸⁹ Désir verwoordde wat vele Brusselse politici dachten over het Waalse regionalisme. Deze laatste verschilde niet van het Vlaams-nationalisme. Voor beide stond het territorium centraal in het identiteitsdiscours. De Franse taal en cultuur stonden daarentegen gelijk aan vrijheid. Enkel de Franstaligen van Brussel stelden zich teweer tegen 'carcans' en beperkende taalwetten.¹⁹⁰ Onder impuls van Olivier Maingain, schepen in Brussel-stad, werd de vzw Bruxelles-français opgericht, die zich vanaf 1991 bezighield met de organisatie van een Grand Cortège de la Fête de la Communauté française. Dit initiatief viel al evenmin toevallig samen met de periode waarin de regionalistische strekking in Wallonië meermaals vernietigend uithaalde naar de Franse Gemeenschap. De eerste stoet ging door op 21 september 1991 en bestond uit tien folkloregroepen van Brussel en Wallonië.¹⁹¹ De manifestatie werd gevolgd door een receptie op het stadhuis, ingericht door FDF-schepen Marceline Van Baerlem en Maingain.¹⁹² De opkomst van het Waals regionalisme leidde nog tot andere reacties. Het dagblad *Le Soir* ontpopte zich vanaf 1989 als een bestrijder van het Waals regionalisme in naam van de Franstalige identiteit. In zijn editoriaal van 27 september 1992 wilde Pierre

¹⁸⁶ M. SIMON, op. cit., pp. 40-41.

¹⁸⁷ ANTOINETTE SPAAK (Brussel 1928-): lid van het FDF waarvoor ze onder andere Europees parlements lid (1974-1979) en voorzitter van de Raad van de Franse Gemeenschap (1988-1992) werd. Zie: Y.W. DELZENNE & J. HOUYX, op. cit., p. 232.

¹⁸⁸ *FDF-Actualités*, september 1989, p. 2 & *Le Soir*, 27 september 1989, p. 3.

¹⁸⁹ *FDF-Actualités*, september 1989, p. 2 & *Le Soir*, 27 september 1989, p. 3.

¹⁹⁰ *Espace Francophone*, september/oktober 1992, p. 7.

¹⁹¹ *FDF-Actualités*, september 1991, p. 6.

¹⁹² *FDF-Actuel*, september 1998, p. 1.

Bouillon aantonen dat de leden van de Franse Gemeenschap deel uitmaakten van eenzelfde cultureel geheel. Wie koos voor de Franse Gemeenschap koos voor verdraagzaamheid en de veroordeling van het nationalistische principe van het recht van het territorium.¹⁹³ *Le Soir* publiceerde ook het Manifeste pour la Communauté française van een groep Franstalige intellectuelen onder leiding van de schrijver en ULB-professor filosofie Jacques Sojcher. Dit manifest was gericht tegen de Waalse regionalisten en hun identiteitsproject. Er werd ondubbelzinnig gekozen voor de Franstalige gemeenschapsidentiteit waarvan het cement werd gevormd door de Franse taal. Bovendien werd de Franse taal de moeder van de universele rechten van de mens genoemd. Een zestigtal personaliteiten uit de wereld van letteren, plastische kunsten en universiteiten ondertekende het manifest.¹⁹⁴

II.3.2 De Waalse Beweging van Brussel

De kritiek op de feesten van de Franse Gemeenschap kwam niet alleen uit Wallonië. Niettegenstaande het feit dat de meeste FDF'ers van Waalse afkomst zich moeiteloos inschakelden in het propageren van de feesten van de Franse Gemeenschap, was er een minderheid die Waals bleef denken. De traditionele Waalse verenigingen als Avant-garde wallonne en Wallonie libre bleven in Brussel tegen de Franstalige stroom oproeien door de toekomst van Brussel en de Brusselse Walen in een onafhankelijk Wallonië te zien. Opvallend daarbij was het feit dat veel van deze figuren tegelijkertijd lokale mandatarissen of leden van het FDF waren, die dus niet akkoord gingen met de Franstalige identiteitspolitiek van de meerderheid van de partij. Deze Waals-Brusselse militanten deelden de zorgen van de regionalistische beweging in Wallonië.

Een bekende pleitbezorger van de Waalse identiteitspolitiek in Brussel is Charles-François Becquet. Deze man raakte betrokken in Wallonie libre tijdens de oorlog. Daarna nam hij de functies waar van ondervoorzitter van de Brusselse federatie en het voorzitterschap van de sectie Ukkel. Zijn politieke carrière was vooral verbonden met het FDF, waarvoor hij gemeenteraadslid werd in Ukkel en de eerste ondervoorzitter van de Franse Commissie voor Cultuur. Niettegenstaande zijn lidmaatschap van het FDF behoorde Becquet tot een van de Waalse scherpstijpers die de idee van Waalse onafhankelijkheid trouw bleven.¹⁹⁵ Becquet zelf ontwierp een etni-

¹⁹³. *Le Soir*, 26/27 september 1992, p. 2.

¹⁹⁴. *Le Soir*, 15 september 1989, p. 3.

¹⁹⁵. CHARLES-FRANÇOIS BECQUET (Lodelinsart 1915-Louvain-La-Neuve 1987). Zie: P. DELFORGE, « Becquet Charles-François », in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 134-137.

sche visie op Wallonië in een aantal publicaties. In *L'Ethnie Française d'Europe* ontwikkelde hij de these dat de Waalse etnie reeds in de zestiende eeuw bestond. Het was een Romaanse gemeenschap die sinds de Spaanse tijd het Noord-Oosten van Gallië bewoonde. De gevolgen van deze these voor de Franstalige Brusselaars waren ingrijpend: bij gebrek aan historische legitimiteit vormden zij geen aparte etnie. De Franstaligen moesten zich dientengevolge 'assimileren' tot Walen. Daarom weigerde hij de symbolen van de Franse Cultuurgemeenschap te aanvaarden. Betekenisvol in deze zin was dat Becquet een voorstel had gelanceerd binnen het FDF om van de Waalse haan het partijsymbool te maken. Het voorstel botste op een kordate njet: het FDF was de partij van alle Franstaligen, Walen én Brusselaars. Becquet leidde ook de Union Wallonne des Ecrivains et Artistes, een vereniging die zetelde in het Maison de la Francité in Brussel, en die vooral Walen uit de academische en culturele wereld verenigde. Deze werd gedomineerd door Brusselse Walen: de beheerraad bestond uit Brusselse Walen en het voorzitterschap werd waargenomen door Becquet. De vereniging nam de Franstalige identiteitspolitiek van het FDF op de korrel: naar aanleiding van een pleidooi van de FDF-coryfeeën Lagasse en Outers om van 27 september de feestdag te maken van de Franse Gemeenschap, publiceerde de UWEA een perscommuniqué waarin ze de Cultuurraad opriep om van 27 september de Waalse feestdag te maken. De Franse Gemeenschap kon geen historische adelbrieven voorleggen.¹⁹⁶ Een opvallend element was de aanwezigheid van FDF-militanten in de UWEA: Jean-Pierre Bombaert, Robert Seghin, Pierre Reniers, Raoul Marchand, Louis Musin, Jacques Rogissart en Stéphane Périn. Bombaert, Reniers en Seghin waren gemeenteraadsleden in Anderlecht. Bombaert en Reniers behoorden tot het directiecomité van het FDF.¹⁹⁷ Marchand en Perin waren gemeenteraadsleden in Elsene. Musin zetelde als gemeenteraadslid in Brussel-stad en behoorde tot het directiecomité van het FDF.¹⁹⁸ Niet iedereen binnen het FDF vond zich aldus terug in de door de partij gevoerde Franstalige identiteitspolitiek.

Een zeer uitgesproken voorbeeld van de verdedigende Waalse identiteitsstrategie werd geleverd door de Brusselse federatie van Wallonie libre. Naar aanleiding van de discussie over de erkenning van het feest van de Franse Cultuurgemeenschap medio jaren zeventig voerde de vereniging een bewustmakingscampagne waarbij de Walen van Brussel ertoe werden aangezet om bewust Waal te blijven en zich niet te laten 'denati-

¹⁹⁶ *FDF-Contact*, 1 september 1973, p. 3.

¹⁹⁷ *Lettre de LUWEA*, Organe de l'Union Wallonne des Ecrivains et Artistes, 1 oktober 1979, pp. 2-4 & *FDF-Contact*, 16 april 1976, p. 5 & 5 februari 1978, p. 5.

¹⁹⁸ *Lettre de LUWEA*, 1 oktober 1979, pp. 2-4 & *FDF-Contact*, 16 april 1976, p. 5 & 5 februari 1978, p. 5.

onaliseren'. Zo trachtte men hen aan te moedigen tot het kopen van producten die afkomstig waren van Wallonië en tot het lezen van Waalse dagbladen. Men ging zelfs zover om in de weekends een bezoek aan Wallonië aan te raden in plaats van 'tv te kijken' in Brussel.¹⁹⁹ De Brusselse federatie van Wallonie libre telde ook de meest bekende Brussels-Waalse *hardliners* in haar midden: Charles Toussaint, Eugène Pauly, Jacques Rogissart, Gilbert Wasterlain, Fernand Lipsin en Willy Semal. Pauly nam tussen 1945 en 1982 het voorzitterschap waar van de Brusselse federatie van Wallonie libre. Hij stond bekend als een communautaire scherpslijper die zijn Waals-separatistische overtuiging zijn leven lang trouw bleef.²⁰⁰ Rogissart was lid van het directorium van Wallonie libre. Zoals Pauly stak hij zijn separatistische overtuiging niet onder stoelen of banken.²⁰¹ Wasterlain stond eveneens bekend als een voorstander van Waalse onafhankelijkheid maar dweept ook met het idee van een terugkeer naar Frankrijk.²⁰² Ten slotte was er nog Toussaint: deze separatist raakte betrokken in de Waalse Beweging in Brussel met het ontstaan van het Mouvement Populaire Wallon begin jaren zestig. Hij was actief in zowat alle Waalse verenigingen die Brussel nog rijk was: de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise, Avant-garde wallonne, Union Wallonne des Ecrivains et Artistes en Wallonie libre.²⁰³ Zoals voor de UWEA valt het op dat deze figuren binnen het FDF actief waren: Semal behoorde tot de militanten van het eerste uur van de sectie Anderlecht waar hij gemeenteraadslid werd. Hij bekleedde tevens het lidmaatschap van het uitvoerend comité van de partij. Wasterlain was een decennium lang gemeenteraadslid in Molenbeek én provincieraadslid. Het was Toussaint die zich ontpopte tot een onvermoeibare bepleiter van het behoud van een Waalse identiteit in Brussel. Hij publiceerde in de loop van de jaren zeventig ontelbare arti-

^{199.} *Wallonie Libre*, 1 maart 1975, p. 8.

^{200.} *FDF-Contact*, oktober 1965.

^{201.} JACQUES ROGISSART (Anderlecht 1937): maakte carrière bij de spoorwegen waar hij directeur werd van de afdeling internationale zaken. Hij was actief als ondervoorzitter van het directiecomité van de Parti d'Unité Wallonne (1963) en lid van het Front de Libération wallonne (1968-1974). Ook actief in het FDF, maar vanwege zijn separatistische gedachtegoed nam hij begin jaren tachtig ontslag en sloot zich aan bij het Front Démocratique Wallon, de Waalse onafhankelijkheidspartij opgericht door Duvieusart. Zie: P. DELFORGE, "Rogissart Jacques", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1433-1435.

^{202.} GILBERT WASTERLAIN (Manage 1924-Vorst 1991): deze bediende werd na de oorlog lid van Wallonie libre en in de jaren zestig van het FDF (1965-1982). In overeenstemming met zijn overtuiging werd hij later lid van de Mouvement National des Irrédentistes Français de Wallonie. Zie: P. DELFORGE, "Wasterlain Gilbert", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1662.

^{203.} CHARLES TOUSSAINT (Jambes 1911-Brussel 1993): bediende bij de administratie van financiën. Zie: P. DELFORGE, "Toussaint Charles", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1538-1539.

kels in de Waalse tijdschriften die de hoofdstad nog telde: *Alliance wallonne*, *Moniteur Wallon* en *Wallonie libre*.²⁰⁴ Zoals de regionalisten in Wallonië fulmineerde hij tegen de 'denationalisering' van de Waalse nationale symbolen in de hoofdstad. Zo maande hij de Franstalige Brusselaars aan om de Waalse nationale feestdag en de Waalse haan als hun symbolen te aanvaarden en zich neer te leggen bij hun assimilatie tot Walen. Weigerden zij aan deze roep gehoor te geven, dan liepen zij het risico geïsoleerd komen te staan in de strijd tegen de vervlaamsing van Brussel. In dat geval dreigde hen hetzelfde lot als dat van de franskiljons in Vlaanderen eertijds.²⁰⁵

Dissidente stemmen ten aanzien van de Franstalige identiteitspolitiek waren ook te horen bij Avant-garde wallonne. Deze vereniging was de initiatiefnemer tot de viering van het Waals feest in Brussel in 1945 en gewonnen voor Waalse onafhankelijkheid. Gezien de nagenoeg identieke doelstellingen was het overlappende lidmaatschap met *Wallonie libre* vrij groot: figuren als Lipsin, Toussaint en Semal waren in beide verenigingen actief. Net zoals *Wallonie libre* voerde Avant-garde wallonne een hevige campagne tegen de 'denationalisering' van de Waalse identiteitsymbolen door het FDF. De Franse Gemeenschap kon in de ogen van de vereniging geen genade vinden: het betrof een uitvinding waarmee men de ontwikkelingsgang van Wallonië wilde fnuiken. Dat de Franse Gemeenschap de symbolen van Wallonië had ingepikt, vormde ook voor deze vereniging een ernstige rem op het Waalse onafhankelijkheidsstreven. De vereniging zette de Walen van Brussel ertoe aan om 27 september op hun eigen Waalse manier te blijven vieren.²⁰⁶ Het feest van de Franse Gemeenschap moest zo snel mogelijk hervormd worden tot Waalse feesten. Dat kon alleen maar billijk genoemd worden aangezien de Franse Gemeenschap bestond uit vier miljoen Walen en een 400.000-tal Franstalige Brusselaars. De Walen ondergingen de wil van een kleine minderheid aan Franstalige Brusselaars die zich niet in de Waalse identiteit wensten te herkennen.²⁰⁷ Net zoals voor UWEA en *Wallonie libre* gold de vaststelling van het overlappende lidmaatschap met het FDF. Het betrof voorzitter Christian Bilquin, en zijn opvolger Fernand Lipsin. Deze gepensioneerde militair behoorde een decennium lang tot het permanent bureau van het FDF en bekleedde namens de partij het ondervoorzitterschap van de provincie-

^{204.} Zie onder andere *Wallonie Libre*, 15 april 1972, p. 10; 1 september 1974, p. 4 & *Alliance Wallonne*, augustus 1972, p. 3, oktober 1972, p. 3, september 1979, p. 3, juli/augustus 1980, p. 3.

^{205.} *Wallonie Libre*, 1 september 1974, p. 4.

^{206.} *Moniteur Wallon*, Pour l'Intégration française de la Wallonie et de Bruxelles, 1973, p. 2 & september/oktober/november 1976, p. 2.

^{207.} *Avant-garde*, september 1978, p. 3.

raad van Brabant. Het enige heil voor Wallonië lag ook voor hem in onafhankelijkheid. Lipsin richtte in 1984 de vereniging *Présence Wallonne* op teneinde het FDF ervan bewust te maken dat Brussel nog steeds 400.000 Walen telde die zich volgens hem als Waal wensten te affirmeren.²⁰⁸ Avant-garde wallonne schoot geregeld met scherp op de feesten van de Franse Gemeenschap in de Brusselse gemeenten: 'Mais pour nous, Wallons, le drapeau du coq hardy est avant tout celui de la Wallonie et le 27 septembre est la date de la fête nationale de la Wallonie... Nous comprenons que sur le plan politique bruxellois, la semaine du 27 septembre donne lieu à des manifestations aux dénominations diverses: francophone, romane, de la francité où encore franco-fête, mais nous estimons que les Wallons habitant Bruxelles doivent continuer à célébrer le 27 septembre à leur propre manière.'²⁰⁹ Toussaint verweet de Franse Gemeenschap dat ze systematisch weigerde om samen met de Walen een feest van de Franse Gemeenschap én Wallonië te vieren. In één adem hekelde hij de houding van Brusselse gemeentebesturen die zich geen moeite troostten om de Waalse feesten financieel te ondersteunen.²¹⁰

Ook binnen de Ligue wallonne de l'agglomération bruxelloise en de Association wallonne du Personnel des Services publics werd kritiek uitgeoefend op de Franstalige identiteitspolitiek. Dit gebeurde vooral in *Alliance wallonne* en *Combat wallon*. De jaren zestig en zeventig gaven binnen deze verenigingen aanleiding tot een identiteitscrisis. Eind jaren zestig werd overwogen om van *Alliance wallonne* een periodiek van het FDF te maken, maar dat stuitte op veel weerstand. Men besloot dan maar om van *Alliance wallonne* blijvend een Waalse periodiek te maken, en tegelijkertijd een ander tijdschrift op te richten, *l'Eveil*, dat zich zou richten op Franstalige verzuchtingen.²¹¹ Eenzelfde problematiek dook op bij de Association wallonne des Services publics die in 1971 Association du Personnel 'wallonne et francophone' des Services publics ging heten (APWFPS).²¹² Die naamsverandering was er gekomen op initiatief van de sectie RTB van de vereniging, die een 'verouderd wallingantisme' achter zich wilde laten en de vereniging gewoonweg tot Association du Person-

²⁰⁸ FERNAND LIPSIN (Charleroi 1915): maakte carrière in het leger. Hij was lid van het permanent bureau van het FDF (1971-1981) waarvoor hij ook provincieraadslid (1971-1981) werd. Ondervoorzitter van de Brusselse federatie van Wallonie libre. Voorzitter van Avant-garde wallonne (1977). In de loop van de jaren tachtig was hij ook betrokken bij de oprichting van Wallonie Région-d'Europe en het Mouvement pour le Retour à la France. Zie: P. DELFORGE, "Lipsin Fernand", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, p. 1037.

²⁰⁹ *Avant-garde Wallonne*, september 1978, p. 3.

²¹⁰ *Avant-garde Wallonne*, september 1978, p. 3.

²¹¹ *Alliance Wallonne*, april 1967, pp. 2 & 4.

²¹² *Combat Wallon*, april/mei 1976, p. 3.

nel 'francophone' des Services publics wilde omdopen. Net zoals met *Alliance wallonne* lukte dit echter niet en werd een tussenoplossing uitgedokterd: Association du Personnel wallonne et francophone des Services publics.²¹³ De aanstoker van de discussie rond de symbolen in *Alliance wallonne* was Charles Toussaint. Deze laatste richtte zich rechtstreeks tot zijn FDF-partijgenoten. Het behoorde tot de plicht van deze laatsten om aanwezig te zijn op de Waalse manifestaties in de hoofdstad, om op die manier hun gehechtheid te betuigen aan de Waalse identiteit.²¹⁴ Hij wijdde verschillende artikels aan de symbolendiscussie. Net zoals in Avant-garde wallonne leefde hier het gevoel dat de wil van de Waalse meerderheid ondergeschikt werd gemaakt aan die van een kleine minderheid Franstalige Brusselaars.²¹⁵ Hetzelfde geluid viel bij andere militanten van de Ligue te horen. Jacques Ghislain verwierp in het kader van het symbolendebat het onderscheid tussen een Waal en een Franstalige Brusselaar. Hij fulmineerde tegen het gebruik van Brusselse neologismen zoals 'francophonisation' en 'bruxellisation' die erop gericht waren om de Walen van Brussel te 'denationaliseren'. De Walen van Brussel hadden maar één vaderland: Wallonië. Het stond de Brusselaars vrij om zich hierbij aan te sluiten door de symbolen van Wallonië als de hunne te erkennen.²¹⁶

Niettegenstaande de hele discussie bleken de Waalse feesten in de loop van de jaren tachtig te verschrompelen tot een manifestatie die werd bijgewoond door een beperkt aantal hoogbejaarde militanten. De enige kanalen die ruchtbaarheid gaven rond het bestaan van een Waals feest in de hoofdstad waren de klassieke periodieken *Combat wallon*, *Bruxelles-français* en *Moniteur wallon*. Daarnaast werd in een aantal periodieken van folkloreverenigingen gewag gemaakt van de Waalse feesten: *Amon nos Autes* van de Cercle wallon de Watermael-Boitsfort en *Wallonia* van de Cercle royal Wallonia. Voor de grote Brusselse dagbladen *Le Soir*, *La Libre Belgique* en *La Dernière Heure* bestonden er niet langer Waalse feesten in de hoofdstad: er werd enkel nog gesproken over het feest van de Franse Gemeenschap. Regelmatig werd geklaagd over het gebrek aan overheidssteun voor de Waalse feesten, zo door de Cercle royal wallon de Watermael-Boitsfort, dat klaagde over een gebrek aan subsidies van Brusselse autoriteiten voor de Waalse feesten in Brussel.²¹⁷ De Cercle royal wallon wist waarover het sprak. Deze organiseerde van 1973 tot en

²¹³. *Combat Wallon*, april/mei 1976, p. 3.

²¹⁴. *Alliance Wallonne*, mei 1973.

²¹⁵. *Alliance Wallonne*, juli/augustus 1973, p. 7.

²¹⁶. *Alliance Wallonne*, maart 1975, p. 5.

²¹⁷. *Amon Nos Autes*, Bulletin d'information du Cercle Royal Wallon de Watermael-Boitsfort, september 1979, p. 4.

met 1975 een Waals feest in de gemeente. De initiatiefnemer was de voorzitter van de Cercle royal wallon, Hector Dubois. Deze man was tijdens de oorlog actief in het clandestiene Wallonie libre en bleef tot aan zijn dood in 1974 militant binnen de Brusselse federatie van Wallonie libre.²¹⁸ In 1973 werd in de gemeente een kranslegging georganiseerd aan het standbeeld van Albert I, werd er in samenwerking met de Naamse folkloristische kring Rêlis namurwès van Brussel in de Sint-Clementkerk een mis in het Waals opgedragen aan de overleden Waalse leden en afsluitend een banket georganiseerd.²¹⁹ Toen het FDF het burgemeesterschap in de gemeente overnam, vond ook hier een betekenisverschuiving plaats van Waals naar Franstalig. De benaming van het feest van 27 september veranderde in fête de la francité en de Cercle royal wallon was daarbij niet langer betrokken. Het was niet zonder betekenis dat de Cercle royal wallon zich niet de moeite getroostte om in hun periodiek iets over dit feest te vermelden, terwijl men wel het Waals feest van het Comité des fêtes de Wallonie bleef opnemen.²²⁰

Maar hoe zat het nog met dat Comité des Fêtes de Wallonie? Dat bleef zijn jaarlijkse traditie in ere houden. De hommage à la Terre wallonne werd in de loop van de jaren tachtig en negentig verder georganiseerd, volgens het traditionele recept. Het speelde echter geen enkele rol van betekenis meer. In 1985 kon de traditionele optocht naar het Martelarenplein nog amper twintig man op de been brengen! De traditionele rede aan het monument van Rogier op het Vrijheidsplein werd afgevoerd.²²¹ De hommage à la Terre wallonne werd uitgesproken door Marie-Madeleine Tilkin, de hoogbejaarde voorzitter van het al even hoogbejaarde Comité des Fêtes de la Wallonie. Medio jaren tachtig bestond dat comité nog slechts uit vertegenwoordigers van een vijftiental folkloreverenigingen, die Brussel nog rijk was.²²² Het Waalse feest dat sinds 1906 in de hoofdstad gevierd werd, behoorde voortaan tot de annalen van de geschiedenis...

²¹⁸. *Wallonie Libre*, 15 oktober 1974, p. 1.

²¹⁹. *Amon Nos Autes*, september 1973, p. 3.

²²⁰. *Amon Nos Autes*, november 1977, p. 2.

²²¹. *Amon Nos Autes*, november 1986, p. 6; oktober 1988, p. 2; oktober 1990, p. 1.

²²². Het betrof hier nog de Association royale des écrivains wallons, de Association wallonne de la Woluwe à Auderghem, Cercle royal Les Wallons du bassin du Centre, Royale union binchoise de Bruxelles, Cercle royal Borain de Bruxelles, Cercle Royal Gaumais de Bruxelles, Cercle Royal Montois de Bruxelles, Cercle Les Sonégiens de Bruxelles, Société royale Les Tournaisiens sont là, Cercle royal Liégeois Wallonia de Bruxelles, Cercle royal Verviétois de Bruxelles en de Cercle royal de Watermael-Boitsfort. Zie: *Wallonia*, Bulletin officiel du Cercle Liégeois Wallonia, juli 1986.

II.3.3 De regionalistische strekking in Brussel: *Bruxelles-Libre-Européenne*

Met de staatshervorming van 1980 werden het Vlaamse en het Waalse Gewest erkend. Gewestelijke deelregeringen werden opgericht en hun bevoegdheden afgebakend. Tot de oprichting van het Brussels Gewest kwam het vooralsnog niet. Voor Vlaanderen stond een autonome hoofdstedelijke entiteit gelijk aan het prijsgeven van Brussel aan de Franstaligen. Dit was het ogenblik waarop een Brusselse Beweging ontstond, in de vorm van de vereniging Bruxelles-Libre-Européenne en later ook in de vorm van de verenigingen Bruxelles d'Abord en Bruxelles Vision. Bruxelles-Libre-Européenne pleitte voor Brussels zelfbestuur, onder de vorm van een Europese stadsstaat die losstond van België.²²³ Dit betekende het einde van de Brussels-Waalse solidariteit waarvan het FDF zich als bezielende partij had opgeworpen.²²⁴ Toch waren verschillende FDF'ers betrokken in deze regionalistische beweging. Niet iedereen binnen de partij zat dus op dezelfde golflengte. Bruxelles Vision was zo een initiatief van Jules Peetermans, die sinds 1970 een zitje bekleedde in de Brusselse gemeenteraad.²²⁵ De drijvende krachten achter Bruxelles d'Abord waren Roger Nols en Marc Artiges.²²⁶ De politieke carrière van Nols binnen het FDF werd eerder beschreven. Artiges was tussen 1970 en 1982 gemeenteraadslid in Brussel en daarna schepen.²²⁷ Het initiatief tot Bruxelles-Libre-Européenne kwam van een aantal militanten van Wallonie libre, die eveneens behoorden tot het FDF, onder wie Becquet en Wasterlain. Het was een initiatief dat niet van dubbelzinnigheid gespaard bleef. Becquet en Wasterlain hadden enige jaren eerder een apart Brussels Gewest nog met klem verworpen, net zoals Wallonie libre in zijn geheel. Anno 1980 lag Wallonie libre aan de basis van een vereniging die pleitte voor Brussels zelfbestuur. Politieke berekeningen waren hieraan niet vreemd. De koerswijziging kwam er na het eerste congres van de Waalse separatisten, dat twee maanden voor de oprichting van Bruxelles-Libre-Européenne, op 15 juni 1980, had plaatsgehad.²²⁸ Het congres was een initiatief van Wallonie libre. Verschillende Brusselse militanten van de vereniging, zoals Rogisart, Becquet en Efratas, hadden in dit congres een belangrijke hand.²²⁹ Na de Tweede Staatshervorming begrepen deze militanten dat de droom

²²³ *Wallonie Libre*, 1 oktober 1980.

²²⁴ *BLE-Info*, Périodique mensuel, oktober/november 1984, p. 4.

²²⁵ A. MARES, op. cit., s.p.

²²⁶ *Bruxelles Libre Européenne*, december 1990.

²²⁷ A. MARES, op. cit., s.p.

²²⁸ P. DELFORGE, "Indépendentisme", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 840-841.

²²⁹ P. DELFORGE, "Wallonie libre", in: *Encyclopédie du Mouvement wallon*, pp. 1646-1655.

van een onafhankelijk Wallonië enkel verwezenlijkt kon worden via een gewestvorming met drie: Vlaanderen, Wallonië én Brussel.

Dit alternatieve institutionele project diende onderbouwd te worden met een nieuw identiteitsproject: 'Un peuple, une communauté de destin, ont besoin de symboles dans lesquels se reconnaître', luidde het in de periodiek van Bruxelles-Libre-Européenne. De vereniging voegde de daad bij het woord. De datum voor de nieuwe Brusselse feestdag was 24 oktober. Het was het symbool van een alternatieve etnische identiteitsvisie: het ging om de herdenking van een middeleeuws wapenfeit waarbij het Brusselse volk onder leiding van de Brusselse schepen Everard 't Serclaes de troepen van de graaf van Vlaanderen uit Brussel zou verdreven hebben. Hierin kan een variant op de Belgische vrijheidsstrijd-visie ontwaard worden. Het Franstalig Brusselse volk stelde zich al eeuwen teweer tegen aanvallen op hun historische vrijheden. De taalpolitieke strijd werd daar aan vastgekoppeld. Trouw aan hun historische erfenis vroegen de Franstalige Brusselaars de integrale toepassing van het beginsel van de democratie, de verwerping van discriminerende taalbeschermingsmechanismen en de erkenning van één officiële taal, het Frans. De eerste Brusselse feestdag vond plaats op 24 oktober 1986. Op die dag organiseerde de Raad van Brusselse Verenigingen – Bruxelles-Libre-Européenne, Bruxelles-Vision en Bruxelles d'Abord – een receptie op het stadhuis van Brussel, meer bepaald in het kabinet van schepen Marc Artiges. Daarna werd een hulde gebracht aan het standbeeld van 't Serclaes op de Grote Markt. Het jaar daarop vond een academische zitting plaats in de Gulden Boot op de Grote Markt. Lezingen werden gehouden door François Périn en Pierre Efratas. De zitting bracht een driehonderdtal personen bij elkaar.²³⁰ In de jaren daarop veranderde weinig aan de organisatie: een huldebetoon aan 't Serclaes en een academische zitting met lezingen over de toekomst van Brussel.²³¹

II.3.4 Het unitarisme

Sinds het einde van de negentiende eeuw was de herdenking van de Belgische Revolutie ook een belangrijke herdenking voor de Brusselse unitaristen. Ze bekleedde een centrale plaats in de Belgische identiteitsverbeelding. De Revolutie schonk de unitaristische Belgische staat zijn historische legitimiteit. De Waalse Beweging en het FDF gaven nieuwe

²³⁰. *Les Wallons de Bruxelles*, Périodique édité par Wallonie Région d'Europe, arrondissement de Bruxelles, septembre 1987, p. 20.

²³¹. *BLE-Info*, oktober/november 1989 & *Bruxelles Libre Européenne*, septembre 1990.

interpretaties aan de historische gebeurtenis. De revolutie werd eerst een overwinning van het Waalse volk en sinds de jaren zestig een Franstalige overwinning. In de jaren zeventig was de unitaristische retoriek niet volledig van het toneel verdwenen. Vooral de Brusselse PSC bleef zich opwerpen als een behoudsgezin bastion tegen de federalistische tendensen. Een zeker politiek opportunisme was daar niet vreemd aan. In Franstalig België verkeerden de christen-democraten in de minderheid. Zij profiteerden dan ook van de structurele machtspositie van de CVP in Vlaanderen. Bovendien was het leeuwendeel van de leden van de Brusselse christen-democratie Vlaming, in tegenstelling tot de andere partijen. Het was dan ook de Brusselse PSC en het dagblad *La Libre Belgique* die de herinterpretatie van de oude Belgische symbolen door het FDF bestreden. Een belangrijk voorbeeld van de symbolenstrijd speelde zich af rond een door de Franse Cultuurraad georganiseerde tentoonstelling over de Belgische Revolutie in het Koninklijk Legermuseum. De Cultuurraad werd voorgezeten door Paul De Stexhe, een man met een langlopende carrière binnen de PSC.²³² De praktische realisatie was in handen van Jo Gérard, journalist en historicus, raadslid van het museum, vriend van het Brusselse PSC-kopstuk Vanden Boeynants en unitaristisch geschiedschrijver.²³³ Vanden Boeynants zelf, minister van Landsverdediging, nam het initiatief om de vernissage te organiseren. Vanden Boeynants maakte er een onverholven unitaristische aangelegenheid van. Hij nodigde de burgemeesters uit van de honderd gemeenten die zich in 1830 hadden onderscheiden: vijftig Vlaamse en vijftig Franstalige. Hij greep daarmee terug op de ceremonie die Leopold I had ondernomen met de nationale feestdag van 1832.²³⁴ Deze symbolische actie druiste regelrecht in tegen de Franstalige interpretatie die van de Revolutie een exclusief Franstalige aangelegenheid had gemaakt. Vanden Boeynants beklemtoonde de 'ware' betekenis van 27 september in zijn toespraak op de vernissage. 1830 was de strijd van beide gemeenschappen van België. Naar het voorbeeld van de marte-

²³² PAUL DE STEXHE (Marchienne-au-Pont 1913-onbekend): doctor in de rechten en licentiaat in het notariaat. Hij werd voor de PSC achtereenvolgens Henegouws provincieraadslid (1946-1958), gecoöpteerd senator (1958-1965) en senator voor het Arrondissement Charleroi-Thuin (1965). P. VAN MOLLE, op. cit., p. 116.

²³³ JO GERARD (Antwerpen 1919-): historicus en journalist. Hij interesseerde zich voor de geschiedenis van België en traceerde het bestaan van België daarbij terug tot de Bourgondische hertogen. Hij publiceerde daarover ontelbare werken. Verder was Gerard vlak na de oorlog het kopstuk van *Vrai*, een leopoldistisch blad dat de onvoorwaardelijke terugkeer van de Koning bepleitte. Later ontpopte hij zich ook tot een onvoorwaardelijke anticommunistenbestrijder en hoofdfiguur achter het extreemrechtse blad *La Nouvelle Magazine d'Europe*. Hij werkte ook voor *Le Patriote Illustré* en *Pourquoi Pas*. Zie: N. HIRSON, op. cit., pp. 113-114 & P. STEPHANY, op. cit., p. 272 & Y.W. DELZENNE & J. HOUYOUX, op. cit., p. 252.

²³⁴ *La Dernière Heure*, 22 juli 1975, p. 1.

laars van 1830 moesten beide gemeenschappen hun eenheid behouden. De Brusselse PSC werd in de verdediging van de 'ware' betekenis van de Revolutie geruggensteund door *La Libre Belgique*. Dit dagblad leunde dicht aan bij de Brusselse conservatieve PSC'ers en deelde hun unitarisme. Vanden Boeynants kon op veel meeval rekenen bij de redactie van *La Libre*, wat mede te maken had met de overeenstemming in gedachtegoed op communautair vlak en dan meer bepaald de constante bezorgdheid om de toekomst van de nationale eenheid.²³⁵ In de jaren zeventig wierp *La Libre* zich op tot het laatste unitaristische dagblad dat zich bleef verzetten tegen federalisme.²³⁶ Het dagblad verdedigde in de jaren zeventig en tachtig als enige de traditionele Belgische interpretatie van de Revolutie, tegenover de aanspraken van het FDF. Dat de Revolutie de Franse solidariteit symboliseerde, berustte volgens *La Libre* op een verdraaiing van de historische waarheid. Het was immers zonneklaar dat ook de Vlamingen hun bijdrage hadden geleverd aan de Revolutie en dat taalmotieven niet hadden meegespeeld.²³⁷ Ter gelegenheid van de 150ste verjaardag van de Revolutie in 1980 publiceerde *La Libre* een speciale editie. Jo Gérard schreef daarin dat de Belgische Revolutie de kroon vormde op het vrijheidsstreven van het Belgische volk, een streven dat volgens hem terugging tot de Bourgondische tijd.

Naast *La Libre Belgique* trok *Pourquoi Pas* ten strijde tegen de Franstalige visie op de Revolutie. Vanden Boeynants zou ook met dit blad banden hebben gehad via Josi, een persoonlijke vriend. Onder de journalisten bevond zich ook Jo Gérard. In het coverartikel van 21 september 1983 en onder de veelzeggende titel *Le vrai 27 septembre* voer men uit tegen de Franstalige versie: het ging om een nationaal feest dat gemonopoliseerd was geworden door de wallinganten en de 'fanatiekelingen van de francité'. Volgens hetzelfde artikel was de Revolutie het resultaat van de inspanningen van de Brusselaars, van wie maar liefst 80% het Vlaams praatte. De Revolutie was Belgisch en nationaal, ingegeven door de Belgische vrijheidswil.²³⁸ Ondertussen bleef de optocht van de Stad Brussel naar het Martelarenplein een unitaristische aangelegenheid. De optocht was het rendez-vous van de laatsten onder de unitaristen. Daaronder bevonden zich vooral PSC'ers. Opgemerkte figuren waren Paul Vanden Boeynants, Francis De Hondt, voorzitter van de Brabantse Provincieraad

²³⁵ P. STEPHANY, *La Libre Belgique. Histoire d'un Journal Libre 1884-1996*, Louvain-la-Neuve: Duculot, 1996, p. 381. Volgens Noël Hirson zou VDB verschillende vrienden hebben gehad bij *La Libre*, waaronder Jean Daloze, Guy Delfosse, Jacques de Saint-Hilaire en Jo Gérard. N. HIRSON, *P. Vanden Boeynants, sa carrière*, Bruxelles: Editions Capitales, 1969, p. 113.

²³⁶ P. STEPHANY, op. cit., p. 416.

²³⁷ *La Libre Belgique*, 30 september 1975, pp. 1 & 2 & 30 september 1981, p. 2.

²³⁸ *Pourquoi Pas*, 21 september 1983, pp. 8-10.

en gemeenteraadslid voor de PSC in Sint-Lambrechts-Woluwe, José Desmarests, eerste schepen voor de PSC in Ukkel en voorzitter van een illustere groep unitaristen met de naam België één-Belgique unie, Richard Beauthier en Victor Guns, respectievelijk burgemeesters van Ganshoren en Sint-Agatha-Berchem. Verder werd Guy Cudell opgemerkt.

Het verzet van de unitaristische strekking bleek ook uit de onverholen vijandigheid waarmee het symbool van de Waalse haan werd bejegend. In het voorstel van decreet van Massart tot erkenning van 1830 als feest van de Franse Gemeenschap werd ook de haan opgenomen. We zagen hoe de institutionele situatie verplichtte om van deze symbolen de symbolen van de Franse Cultuurgemeenschap te maken. We zagen ook hoe Waalse regionalisten binnen en buiten Brussel deze monopolisering van 'hun' symbolen betreurden. Maar ook voor een aantal unitaristische politici kon het decreetsvoorstel niet door de beugel, zij het om geheel andere redenen. De haan werd door hen als Waals beschouwd, een symbool van een van hun aartsvijanden, de Waalse Beweging. Als de haan het symbool werd van de Franse Gemeenschap dan impliceerde dit dat de Franstalige Brusselaars verplicht zouden worden om op 27 september de openbare gebouwen te bevlagen met de haan. Was dit niet het begin van 'een bezetting' van de hoofdstad door Vlaanderen en Wallonië? Vlaanderen had immers twee jaar eerder eenzelfde voorstel van decreet goedgekeurd voor de Vlaamse Leeuw. En betekende dit geen symbolische voorafspiegeling van een federalisme met twee zonder rekening te houden met de Brusselaars? De kwestie gaf aanleiding tot een geanimeerde discussie binnen de Franse Cultuurraad. Twee commissievergaderingen werden besteed om een oplossing te vinden voor de vraag in hoeverre de Brusselaars zich konden terugvinden in de 'Waalse' haan. Daarbij werd zwaarwichtig taalgebruik niet geschuwd. Sommige commissieleden spraken van een verplichte assimilatie van Brusselaars tot Walen: 'Faut-il, dans ce domaine, assimiler les bruxellois aux wallons?... Si certains Bruxellois d'origine wallonne peuvent se targuer d'une double appartenance, d'autres, plus intéressés, même s'ils font partie de la communauté culturelle française, ne pourraient accepter d'avoir pour drapeau un emblème traditionnellement wallon.' Wat later werd de discussie opnieuw gevoerd in een openbare zitting van de Cultuurraad zelf. Een groep van Brusselse PSC'ers, José Desmarests, André Saint-Rémy en Donald Fallon, diende een amendement in dat het bevlagen met het gecontesteerde symbool in Brussel vrijblijvend moest maken. Saint-Rémy verdedigde het amendement door te verwijzen naar de 'Brussels-Franstalige eigenheid': 'A Bruxelles, et j'en suis heureux tout comme vous, il existe une immense majorité de francophones; ils appartiennent donc à la communauté que nous représentons dans cette assemblée. Mais croyez-vous vraiment, pour autant, que cette majorité soit, de cœur et d'esprit, wallonne? Oubliez-vous qu'une importante frac-

tion de francophones de Bruxelles sont des flamands qui, au nom de la liberté que vous défendez et que je défends aussi, se sont francisés ou, plus exactement, sont devenus bilingues?”²³⁹ In een interview met *Dimanche Presse* van 29 juni 1975 herhaalde Saint-Rémy dat Brussel ‘openstond voor iedereen’, maar wel behoorde aan de Brusselaars.²⁴⁰

De discussie beroerde ook menig Brussels politiek hart buiten de Cultuurraad. Dat blijkt uit een debat dat plaatsvond in Sint-Lambrechts-Woluwe, een gemeente die sinds 1947 bestuurd werd door een absolute PSC-meerderheid onder burgemeesterschap van Fallon. Het PSC-gemeenteraadslid Francis De Hondt stak het vuur aan de lont door te stellen dat ‘de Brusselaars’ niets te maken hadden met het symbool van de ‘Waalse’ haan. Hij had meteen ook een oplossing klaar: gezien de Brusselaars zich niet herkenden in het symbool moest er dringend werk worden gemaakt van een eigen Brussels symbool, bij voorkeur in de Brusselse Gewestraad. Deze laatste bestond toen enkel officieus, in afwachting van de erkenning van het Brussels Gewest bij de volgende staatshervorming. Burgemeester Fallon voegde meteen de daad bij het woord door binnen de gewestraad een motie te lanceren tot de aanneming van een symbool dat de eigenheid van de hoofdstad zou weergeven tegenover Vlaanderen en Wallonië. De motie werd meeondertekend door drie van zijn partijleden: Victor Guns, burgemeester van Sint-Agatha-Berchem, Jean Bartelous, gemeenteraadslid te Vorst en Cécile Goor-Eyben, gemeenteraadslid in Sint-Lambrechts-Woluwe.²⁴¹ Fallon lichtte zijn voorstel toe in een vrije tribune in *Le Soir*. Daarin stelde hij dat hij met zijn voorstel de eigenheid van Brussel wilde weergeven. Hij wilde niet ontkennen dat vele Brusselaars zich wel herkennen in de symbolen van hun gemeenschappen, maar wel benadrukken dat vele autochtone Brusselaars en eerste- en tweede generatie-immigranten zich Brusselaars voelden. Daarom diende hij een met redenen omklede motie in bij de Brusselse Gewestraad tot erkenning van een eigen Brussels symbool²⁴²: ‘Een groot aantal Brusselaars, dat niet verloochent tot de ene of de andere van deze cultuurgemeenschappen te behoren, wenst niettemin een vlag te bezitten die bijzonder aan hen eigen is, en die in alle omstandigheden naast de nationale vlag, en bovendien op 27 september en op 11 juli samen met de vlaggen der Cultuurgemeenschappen kan gehesen worden.’²⁴³ Voor de heraldiek van de vlag haalde

²³⁹. CONSEIL DE LA COMMUNAUTE CULTURELLE FRANCAISE. Compte Rendu Intégral. 24 juni 1975, p. 12.

²⁴⁰. *Quatre Millions Quatre*, 28 augustus 1975, p. 4.

²⁴¹. BRUSSELSE GEWESTRAAD/CONSEIL REGIONAL BRUXELLOIS. Document nr. 26. 6 oktober 1975. Met redenen omklede motie houdende een wetsvoorstel van Koninklijk Besluit dat de vlag van het Brusselse Gewest vaststelt.

²⁴². *Le Soir*, 6 december 1975, pp. 1-2.

men de inspiratie bij Brussel-stad, namelijk de rode Michaël die een zwarte draak velt, met in de rechterbovenhoek het Belgische embleem. Het debat over een eigen Brussels embleem werd ook ten gronde gevoerd in *Pourquoi Pas*. In het blad werd dezelfde vrees uitgesproken als vele PSC'ers: Brussel dreigde het slachtoffer te worden van het nationalisme van Vlaanderen én de Franse Gemeenschap. De Walen beantwoordden immers de wil van Vlaanderen om een natie te vormen met hun eigen nationalisme. Dat Wallonië zijn symbolen wilde opdringen aan Brussel werd gezien als een teken aan de wand. De periodiek beantwoordde deze nationalismes met de formulering van de Brusselse eigenheid: '... Il existe une entité bruxelloise, hybride, hétérogène, sans doute, mais qui a ses caractéristiques propres. Au-delà de la langue, véhicule de pensée, nous trouvons une sensibilité commune, une tournure d'esprit et – pourquoi le cacher – une communauté d'intérêts qui différencient Bruxelles autant de la Wallonie que de la Flandre.'²⁴⁴ In andere nummers keerde de Brusselse identiteit terug: 'Les caractères communs aux Bruxellois sont parfaitement distincts de ceux des autres ethnies'²⁴⁵ en '... Il y a en effet une tournure d'esprit qui différencie Bruxelles autant de la Wallonie que de la Flandre. Et également pas mal d'autres choses.'²⁴⁶ *Pourquoi Pas* pleitte voor het ontwerp van een Brussels symbool, namelijk de Belgische driekleur met in het midden een Griekse E omringd door negen Europese sterren en met de Waalse haan en de Vlaamse Leeuw op de achtergrond. Drie aspecten kwamen naar voren: Brussel als Belgische hoofdstad, België als ontmoetingsplaats tussen de twee gemeenschappen en Brussel als toekomstige hoofdstad van Europa. Het maandblad sierde een nummer met het Brusselse symbool.²⁴⁷

^{243.} BRUSSELSE GEWESTRAAD/CONSEIL REGIONAL BRUXELLOIS. Document nr. 26. 6 oktober 1975. Met redenen omklede motie houdende een wetsvoorstel van Koninklijk Besluit dat de vlag van het Brusselse Gewest vaststelt.

^{244.} *Pourquoi Pas*, 3 juli 1975, pp. 4-6.

^{245.} *Pourquoi Pas*, 17 juli 1974, p. 110.

^{246.} *Pourquoi Pas*, 10 juli 1975, p. 105.

^{247.} *Pourquoi Pas*, 10 juli 1975, p. 105.

Conclusies

De geschiedenis van de nationale feestdagen in Brussel leidt tot vier grote vaststellingen over de verbeelding van nationale identiteiten. Volgens de **eerste vaststelling** gaan achter de verbeelding van nationale identiteiten taalpolitieke en communautaire belangen schuil. Mythes, historische herinneringen en symbolen werden vanaf het einde van de negentiende eeuw door de Vlaamse en Waalse Beweging gebruikt in de vorming van hun identiteiten die op hun beurt hun belangen historisch en cultureel moesten onderbouwen. Dat proces verliep niet eenduidig. De **tweede vaststelling** luidt zo dat de verbeelding van nationale identiteiten in Brussel onafgebroken de inzet vormde van een strijd tot monopolisering. Illustratief zijn de systematische pogingen van de onderscheiden politieke actoren om culturele controle te verwerven over mythes, historische herinneringen en symbolen. Dit wijst erop dat aan Vlaamse, Waalse noch aan Belgische kant overeenstemming werd bereikt over de invulling van de identiteitsbegrippen. Deze eerste twee vaststellingen bevestigen de constructivistische these. Maar gebeurde de verbeelding van de nationale identiteiten willekeurig? De **derde vaststelling** geeft hierop een ontkennend antwoord. De verbeelding van zowel Vlaamse, Waalse, Franstalige als Belgische identiteiten in het naoorlogse Brussel gebeurde met (geherinterpreteerde) historische gegevens waarop de negentiende-eeuwse Belgische identiteitsverbeelding steunde. De mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd is een mooi voorbeeld van de manier waarop verschillende en zelfs concurrerende identiteitsconstructies gebaseerd zijn op dezelfde oude, generatie-overschrijdende mythes, historische herinneringen en symbolen. De mythe vormde zo het kader waarbinnen verschillende belangengroepen hun identiteiten verbeelden, zowel in de negentiende als de twintigste eeuw. Deze vaststelling sluit aan bij de stand van het etnosymbolisch onderzoek. Volgens de **vierde vaststelling** ten slotte kunnen nationale identiteiten niet eenvoudigweg opgedeeld worden in een etnisch en een civiek natiemodel. Zowel het proces van Belgische, Vlaamse, Waalse

als Franstalige identiteitsverbeelding kenmerkte zich door combinaties van etnische en civieke gegevens, terwijl deze laatste soms ook etnisch gebruikt werden. Bovendien is er steeds meer sprake van identiteitsvormende elementen die als multicultureel kunnen omschreven worden en die tussen de plooiën vallen van het tweepolige natiemodel.

1. De genese van Vlaamse en Waalse identiteiten in Brussel: instrumenten in de historische onderbouwing van taalpolitieke belangen

Een eerste vaststelling van dit onderzoek naar nationale feestdagen is de belangrijke rol die politieke elites met een taalpolitieke en/of communautaire agenda spelen in de verbeelding van identiteiten. Identiteitsvormende mythes, historische herinneringen en symbolen worden ingeschakeld om taalpolitieke en communautaire belangen historisch en cultureel te onderbouwen. Tal van historische werken over de taalpolitiek in België tonen aan dat die strijd begon op het einde van de negentiende eeuw. Toen ontstond in de hoofdstad de Vlaamse Beweging als reactie op het taalveranderingsproces dat zich voltrok ten voordele van het Frans. De Vlaamse Beweging was bij uitstek een taalpolitieke beweging die taalgelijkheid eiste en de eerste beschermende taalwetten op de politieke agenda bracht. De Waalse Beweging in Brussel ontstond als een taalpolitieke tegenbeweging die zich verzette tegen de eerste Vlaamse taalgelijkheidseisen en de beschermende taalwetpolitiek. Men vreesde voor de Waalse tewerkstelling en beroepsperspectieven door de invoering van tweetaligheidsvereisten in Vlaanderen en Brussel. Het credo van deze beweging was de taalvrijheid. Beide bewegingen zochten naar een historische en culturele onderbouw van deze taalpolitieke aanspraken. De eerste Waalse en Vlaamse feestdagen in Brussel ontstonden niet toevallig in deze periode. De Vlaamse Beweging organiseerde de eerste Guldensporenviering in Brussel in 1894. Ongeveer een decennium later, in 1905, werd in Brussel de eerste Waalse feestdag gevierd. Mythes, historische herinneringen en symbolen werden opgevoerd en droegen bij tot de beeldvorming over het nieuwe taalpolitieke conflict als een historisch en cultureel conflict tussen twee taalgemeenschappen. Daarmee bezondigde men zich aan retrospectief nationalisme: de projectie van nationale identiteiten op een premodern verleden waarin de identiteiten lokaal, regionaal en religieus waren, maar niet nationaal.

De Vlaamse Beweging in Brussel legde op haar feestdagen een rechtstreeks verband tussen de Guldensporenslag in 1302 en de eigentijdse taalpolitieke strijd, die begon op het einde van de negentiende eeuw. De Vlaamse Beweging hing daarbij een beeld op van het bestaan van een tijd-

loos en historisch Vlaams nationaal bewustzijn, gegrond in het eeuwenoude verzet tegen haar aartsvijand Frankrijk. Brussel lag op de grens met de Franse en Latijnse wereld. De Brusselse Vlamingen hadden de taak om de vrijheidssrijd die de voorvaderen op de Groeningekouter waren begonnen, verder te zetten. Het 'Vlaams' verzet tegen Frankrijk in 1302 werd gekoppeld aan het negentiende-eeuwse verzet tegen de Franstalige elite van België die als de voorhoede werd beschouwd van de volksvreemde Franse cultuur. De Vlaamse Beweging vertaalde het taalpolitieke conflict dus als een eeuwenoud conflict tussen het vrijheidslievende Vlaanderen en de imperialistische Franse taal en cultuur. Het hoeft geen betoog dat het hier gaat om een vertekende lezing van de geschiedenis, geconstrueerd in functie van de onderbouwing van de eigentijdse taalpolitieke belangen.

De keuze van de Waalse Beweging voor haar herdenking viel op 27 september 1830. In vergelijking met de Guldensporenslag ging het om een meer recente gebeurtenis, maar de ratio achter de herdenking was dezelfde. Via de nationale feestdag beklemtoonde men de historische continuïteit van de Waalse identiteit en het 'historisch' karakter van de Waalse taalpolitieke strijd. De revolutie van 1830 werd als de voorloper voorgesteld van de eigentijdse strijd tegen de vervlaamsing van Brussel. De Walen vochten in 1830 voor het behoud van de (Franse) taal en cultuur, wat duidelijk suggereerde dat er al een Waals (of Franstalig?) nationaal bewustzijn bestond voor 1830. Zoals in het beginnende proces van Vlaamse identiteitsverbeelding, speelde in het proces van Waalse identiteitsverbeelding de constructie van vijandbeelden een centrale rol. Door de keuze van 27 september 1830 als datum voor de Waalse feestdag koppelde men de 'Hollandse dreiging' tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden aan de 'Vlaamse dreiging' op het einde van de negentiende eeuw. In een aantal gevallen koppelde men hieraan later ook de Duitse overheersing tijdens de beide wereldoorlogen. De collaboratie van een deel van de Vlaamse Beweging werd aangegrepen als een bewijs van de continuïteit van de Germaanse bedreiging ten opzichte van de Franstalige Belgen. De Waalse Beweging vertaalde het taalpolitieke conflict dus als een historisch conflict tussen het Germaanse imperialisme en de vrijheidslievende Latijnse wereld.

2 De verbeelding van nationale identiteiten: inzet en resultante van een strijd om culturele controle in de taalpolitieke en communautaire context

De analyse van de nationale feestdagen 'ontmaskerde' de taalpolitieke en communautaire strijd als motor achter de verbeelding van nationale identiteiten. De tweede vaststelling van dit onderzoek hangt hiermee samen.

De voortdurende strijd om de controle over de nationale feestdagen illustreert dat de verbeelding van nationale identiteiten verre van eenduidig verliep. Mythes, historische herinneringen en symbolen onderbouwden niet alleen het conflict tussen Vlaamse en Waalse Beweging, maar ook tegengestelde belangen binnen het Vlaamse en Franstalige kamp zelf. De geschiedenis van de nationale feestdagen illustreert een ononderbroken strijd om de verwerving over culturele controle. Een eerste voorbeeld is de strijd om het monopolie over de Vlaamse nationale feestdag tussen minimalisten en maximalisten na de Tweede Wereldoorlog. De eersten zagen het Vlaamse ontvoogdingsproces voltrekken binnen het unitaristische Belgische staatskader, waarin men vertrouwen had. Het andere kamp zag het Vlaamse heil gelegen buiten het unitaire België. Jan Boon behoorde tot het eerste kamp en trachtte via de openbare omroep waarvan hij administrateur-directeur-generaal was, de Guldensporenviering in Brussel te monopoliseren. Deze episode in de Vlaamse identiteitsverbeelding in Brussel voltrok zich in de eerste twee decennia na de Tweede Wereldoorlog. De Vlaamse identiteit werd er verbeeld als historisch vaderlandslievend en democratiegezind. De Guldensporenslag werd er herdacht als een vaderlandse strijd voor democratie, zelfs als een voorloper van de Belgische onafhankelijkheidsstrijd van 1830. Anderzijds ging de formulering van deze identiteitsvisie samen met de constructie van een vijandbeeld: het Vlaams-nationalisme, gestigmatiseerd als de vijand van vaderland en democratie. Het Guldensporendiscours van de openbare omroep was een reactie op de collaboratie van een deel van de Vlaamse Beweging en een poging om dat collaboratiestigma af te werpen. Het Vlaams Komitee voor Brussel vocht de invulling van de Vlaamse identiteit door de openbare omroep aan. De vereniging verbeelde de Vlaamse identiteit in termen van de noodzakelijke strijd tegen de volksvreemde Franse taal en cultuur. De Guldensporenslag was een Vlaams-nationale strijd voor het behoud van de eigen taal en cultuur, zonder Belgische connotaties. De Tweede Wereldoorlog droeg hier in tegenstelling tot de visie van de openbare omroep bij tot de beeldvorming over een onderdrukt Vlaams volk dat zich niet thuis voelde in het Belgische vaderland van de minimalisten en dat zich voortdurend moest verdedigen tegen vreemde bedreiging.

Een tweede voorbeeld van de manier waarop mythes, historische herinneringen en symbolen tegengestelde belangen onderbouwen, is het conflict rond de nationale feestdag aan Franstalige kant. De Waalse Beweging in Brussel werd gekenmerkt door haar dubbelzinnig karakter. Enerzijds voerde ze een op de hoofdstad gerichte taalstrijd ter verdediging van de taalvrijheid. Anderzijds bleef ze solidair met de Walen van Wallonië, die echter bekommerd waren om economische structuurhervormingen in de eigen regio en daartoe federalistische eisen formuleerden die in de hoofdstad van België moeilijk lagen. Deze dubbelzinnigheid – taalvrij-

heid versus federalisme – weerspiegelde zich in de verbeelding van de Waalse identiteit op de Waalse feestdag. Enerzijds werd de Waalse identiteit verbeeld als vrijheidslievend. De Walen vochten in 1830 voor de Franse taal en cultuur waarvan die vrijheid een zogenaamd natuurlijke emanatie was. De vraag was in hoeverre men dan niet moest spreken van een Franstalige identiteit, in plaats van een Waalse identiteit. Anderzijds verheerlijkte men op de *hommage à la Terre wallonne* de Waalse eigenheid, wat zich uitte in folklore, zang, poëzie, wetenschap enzovoort. De opgang van de Vlaamse Beweging in de jaren zestig bezegelde het lot van de Waalse identiteitsverbeelding en stuwde het proces van identiteitsverbeelding in Franstalige richting. Frontvorming tussen Walen en Franstalige Brusselaars rond de Franse taal werd een strategische noodzaak. Een proces van culturele controle voltrok zich toen het FDF, de politieke emanatie van die frontvorming, de Franstalige identiteit formuleerde. De ‘Waalse’ opstand van 1830 werd een ‘Franstalige’ revolte, het resultaat van de solidariteit tussen alle Franstaligen in de verdediging van de Franse taal en cultuur. Het bestaan van een Waalse identiteit werd verworpen aangezien dit de samenwerking tussen Franstalige Brusselaars en Walen tégen het Vlaams imperialisme op de helling zette. Exemplarisch voor deze strategie van culturele controle was het feit dat de Waalse feesten vanaf de jaren zeventig van het toneel verdwenen ten voordele van het Feest van de Franse Gemeenschap en dat de Waalse haan officieel erkend werd door de Franse Gemeenschap als het symbool van de Franse Gemeenschap.

De strijd om de controle over de nationale feestdagen ging onverminderd voort in de jaren tachtig en negentig. Aan Vlaamse kant ruimde de oude politieke tegenstelling tussen minimalisten en maximalisten de baan voor een nieuwe tegenstelling tussen Vlaamse Gemeenschapsinstellingen en Vlaams-nationalisme. Naarmate de Vlaamse overheid aan macht en invloed won, trachtte deze haar stempel te drukken op het pluralistische en onafhankelijke Guldensporenkomitee en controle te verwerven over de Vlaamse feestdag in Brussel. Vanuit Vlaams-nationalistische hoek werd deze strategie van culturele controle aangevochten. Het Guldensporenkomitee probeerde de kerk in het midden te houden. Onder Vlaams-nationalistische druk bleef een strijdbare component in de Guldensporenviering aanwezig. De Guldensporenviering bleef een vooraanstaand moment van strijdvaardigheid ten aanzien van de Franstalige vijand. Onder druk van de overheid streefde men dan weer naar een programma gericht op een zo breed mogelijk publiek. De tendens in de richting van een doorgedreven culturele controle vanwege de Vlaamse overheid zette zich in de jaren negentig onverminderd verder. Dat bleek uit de naamsverandering van Guldensporenviering in Feest van de Vlaamse Gemeenschap en uit de multiculturele visie op de Vlaamse identiteit. De Vlaamse identiteit werd sinds

de jaren tachtig vereenzelvigd met gastvrijheid en verdraagzaamheid: Vlaanderen had op dit vlak een traditie, zo luidde het. Anderzijds construeerde men een nieuw vijandbeeld, namelijk het extreemrechtse nationalisme. Medio jaren negentig rondde de overheid haar controlestrategie met succes af toen ze het Guldensporenkomitee van de organisatie onthief en de touwtjes in eigen handen nam. De overheid werd daarin ook gedreven door de electorale successen van het Vlaams Blok. De extreemrechtse partij positioneerde zich lijnrecht tegenover de Vlaamse overheid. De partij was het niet eens met de multiculturele invulling van de officiële Vlaamse identiteitsvisie. Het Blok kenmerkte zich door de compromisloze verwerping van multiculturele elementen op de Guldensporenvieringen. Dat mocht duidelijk blijken uit de reacties op de Guldensporenvieringen op het optreden van de Surinaamse Alida Neslo en het Bange Blankemanlied van Willem Vermandere.

Ook aan Franstalige kant bleef de strijd rond de nationale feestdag levendig. Het Feest van de Franse Gemeenschap werd vanaf het midden van de jaren tachtig in toenemende mate aangevochten. Enerzijds gebeurde dit door de voorstanders van een autonoom Wallonië binnen Waalse politieke, culturele en academische kringen die een eigen Waalse feestdag opeisten. In Brussels-Franstalige politieke milieus, zowel het FDF als de traditionele partijen, vond men de formulering van de Waalse nationale identiteit niet opportuun, gezien enkel de Franse taal het bindmiddel vormde tussen Walen en Franstalige Brusselaars. Deze identiteitskwestie weerspiegelde de achterliggende agenda van de politieke actoren. Van bij de eerste debatten over de staatshervorming in de jaren zestig vreesden Franstalige Brusselaars voor de ontwikkeling van een Waalse Gemeenschap, die samen met Vlaanderen de hoofdstad zou beheeren. Anderzijds vreesde men voor de ontwikkeling van een Waalse federalistische beweging die zich zou terugplooien op Wallonië, waardoor de Franstalige Brusselaars aan het Vlaams imperialisme ten prooi zouden worden gelaten. Het FDF bleef daarom hameren op het belang van de Franstalige identiteit.

3 De 'Belgische' mythe van vreemde overheersing en vrijheidsstrijd en zijn doorwerking in processen van identiteitsverbeelding na 1945

Volgens de etnosymbolische onderzoekers worden identiteiten niet in een historisch vacuüm verbeeld of geconstrueerd. In hun onderzoek trachten ze aan te tonen dat nationale identiteiten gebaseerd kunnen zijn op historische mythes, herinneringen en symbolen. Dit onderzoek geeft hier-

van een mooi voorbeeld: de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd. De mythe werd ter gelegenheid van de Belgische feestdagen ingeschakeld door de eerste Belgische staatsmannen in de verbeelding van de Belgische identiteit. De jonge natie werd omwille van haar kleinschaligheid en taalkundige diversiteit niet ernstig genomen als natiestaat door de Europese grootmachten en werd ook nog eens bedreigd door Nederland en Frankrijk. Daartegenover plaatste de Belgische natie haar 'eeuwenoude vrijheidstraditie', haar 'liberale' grondwet én haar 'eeuwenlange verzet' tegen vreemde overheersingen. De mythe was evenwel niet nieuw en werd overgenomen uit een verder verleden. Op het einde van de achttiende eeuw werd het verzet van de Zuidelijke Nederlanden tegen de Oostenrijkse keizer Jozef II gekoppeld aan eerdere overheersingen waaronder die van de Spaanse Koning Filips II. De Belgische staatsmannen koppelden de Belgische Revolutie van 27 september 1830 aan de Brabantse Omwenteling en het verzet tegen Spanje. De Belgische Revolutie vormde het hoogtepunt in een strijd die terugging op het verzet van de Oude Belgen tegen de Romeinen. Het biedt een mooi voorbeeld van retrospectief nationalisme: het Belgische nationaal bewustzijn ging 1830 zagezegd eeuwen vooraf. Tevens toont het verhaal van vreemde overheersing aan dat de afbakening ten opzichte van 'de andere' in het proces van Belgische identiteitsverbeelding een belangrijke rol speelde. De mythe van het vrijheidslievend verzet tegen vreemde overheersing op het slagveld van Europa bleef het referentiekader waarbinnen de Belgische identiteit door de Brusselse politieke elites werd verbeeld tot in de jaren zeventig van de twintigste eeuw toe. Tekenend daarvoor is dat de stad Brussel de Belgische Revolutie ook na de Tweede Wereldoorlog bleef herdenken. Daar waar oorspronkelijk gebruik werd gemaakt van de mythe in het verzet tegen de grootmachten, ging men deze later gebruiken in de verdediging van de unitaire staatsstructuur tegen binnenlandse middelpuntvliedende krachten. Op de herdenkingen van 11 november 1918 en 3 september 1945 koppelden de Brusselse politieke elites beide wereldoorlogen aan de mythe van vreemde overheersing: zoals in het verleden toonde de Belgische natie haar eeuwenoude vrijheidswil tegen vreemde overheersing. Oud-strijders van de Eerste Wereldoorlog en verzetslieden van de Tweede traden in de voetsporen van de Belgische voorvaderen.

Etnosymbolisten stellen ook dat generatie-overschrijdende mythes niet onveranderd blijven, maar in de loop van de tijd steeds opnieuw geherinterpreteerd worden door verschillende belangengroepen. Ook dit punt wordt bevestigd door de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd. De negentiende-eeuwse 'Belgische' mythe werd overgenomen door andere politieke actoren met concurrerende belangen die er hun eigen invulling aan gaven.

De Guldensporenslag vormde in de ogen van de Belgische identiteitsvormers een episode in de eeuwenlange 'Belgische' vrijheidsstrijd. De Vlaamse Beweging in Brussel maakte op het einde van de negentiende eeuw van de Guldensporenslag echter een 'Vlaamse' vrijheidsstrijd tegen de Franstalige politieke elite in Brussel. Tijdens het Interbellum en de Tweede Wereldoorlog 'verruimden' collaborerende Vlaams-nationalisten de slag tot een zogenaamde Germaanse strijd tegen het Romaanse gevaar, terwijl overtuigde Groot-Nederlanders er op hun beurt een Dietse strijd van maakten. De openbare omroep herstelde op zijn Guldensporenherdenkingen de negentiende-eeuwse Belgische interpretatie: de slag op de Groeningekouter maakte de weg vrij voor de totstandkoming van het Belgische vaderland. De Revolutie van 1830 legde oorspronkelijk voor de Belgische identiteitsvormers het fundament van de Belgische natie, een strijd van Vlamingen én Franstaligen broederlijk verenigd rond het Belgische vrijheidsideaal. De Waalse Beweging trok 27 september 1830 echter een Waals kleedje aan. De Revolutie vormde het symbool voor de strijd van de Walen tegen het Nederlandstalig imperialisme, een voorloper van de strijd tegen de Vlaamse aanspraken op Brussel. Voor de Brussels-Franstalige Beweging en het FDF verschoof de betekenis dan weer van een Waalse strijd naar een Franstalige strijd. De Waalse en Brussels-Franstalige beweging en het FDF laafden zich wat hun historische vrijheidsliefde betrof, eveneens aan de negentiende-eeuwse Belgische inspiratiebron. Ook voor de formulering van hun vijandbeelden haalden Vlaamse en Waalse Beweging de mosterd bij het Belgische voorbeeld. De mythe van vreemde overheersing richtte zich oorspronkelijk naar de Europese grootmachten die België bedreigden. Dat vijandbeeld werd vanaf het einde van de negentiende eeuw door de Vlaamse en Waalse Beweging als het ware verinwendigd. Daar waar de Belgen op het slagveld van Europa eensgezind vochten tegen vreemde overheersingen sinds de Romeinse tijd, inclusief de Franse overheersing, vormde België nu zelf het slagveld tussen de Germaanse en de Latijnse wereld. Vlamingen en Franstaligen en/of Walen vormden volgens de eigen interpretatie de voorhoede in deze strijd. Zoals eerder gezien creëerde de Waalse Beweging bij het begin van de twintigste eeuw het beeld van een historisch verzet tegen de vernederlandsing. 27 september 1830 vormde hiervan het symbool. Na de Eerste Wereldoorlog trachtte men de Vlaamse eisen te discrediteren door die te vereenzelvigen met de Duitse bezetting en de collaboratie. Na de Tweede Wereldoorlog bouwden de Waalse en Brussels-Franstalige beweging en het FDF hierop verder. Het beeld van een tegen de bezetter strijdend Wallonië tegenover een als collaborerend ervaren Vlaanderen werd een identiteitsvormend element bij uitstek. Dit verzet werd soms gekoppeld aan de Revolutie van 1830 toen Vlaanderen optrad als de 'vijfde colonne' van het Hollands regime. De Tweede Wereldoorlog versterkte ook

de eigen beeldvorming door een bewijs te vormen van de zogenaamde historische vrijheidslievendheid van Waalse en Brussels-Franstalige Beweging. De Vlaamse Beweging voerde op het einde van de negentiende eeuw een historische bedreiging op van de Vlaamse eigenheid door het Franse imperialisme. De Guldensporenslag vormde hiervan het symbool. De verdediging van de taalvrijheid door de Waalse Beweging trachtte men te vereenzelvigen met het 'Frans imperialisme'. Het 'vrijheidslievend' Vlaanderen wordt hier uitgespeeld tegenover het Frans 'imperialisme'. De overeenkomst met de 'Belgische' mythe van vreemde overheersing, waarbij tijdens de Guldensporenslag het vrijheidslievend *Belgisch* volk vocht tegen het Frans imperialisme, is frappant.

Kortom, de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd levert een uitstekende illustratie van de etnosymbolische theorievorming. De mythe is een voorbeeld van de manier waarop een etnisch verleden het referentiekader vormt waarbinnen Vlaamse, Franstalige, Waalse en Belgische politieke actoren inspiratie putten voor de verbeelding van hun identiteiten na de Tweede Wereldoorlog. De verbeelding van nationale identiteiten gebeurt dus niet willekeurig of uit het niets.

4 Het samenspel van etnische, civieke en multiculturele elementen in processen van identiteitsverbeelding

In het nationalismeonderzoek is het een gewoonte om een onderscheid te maken tussen twee verschillende natiemodellen: een civiek en een etnisch. Zoals uiteengezet in het theoretisch kader van dit onderzoek valt de tweedeling ook in België in vruchtbare bodem. Vlaanderen en Wallonië staan voor de etnische en civieke variant. Dit onderzoek draagt vier elementen aan die aantonen dat de realiteit complexer is.

Ten eerste gingen alle processen van identiteitsverbeelding in Brussel in de tweede helft van de twintigste eeuw samen met een etnische inkleuring. We zagen hoe zowel Vlaamse, Waalse, Franstalige als Belgische processen van identiteitsverbeelding na de Tweede Wereldoorlog gebeurden op basis van de mythe van vreemde overheersing en eeuwige vrijheidsstrijd. De mythe droeg bij tot de etnische onderbouwing van het taalpolitieke conflict vanaf het einde van de negentiende eeuw. Het hing vanaf dan een beeld op van homogene collectieve identiteiten die van generatie op generatie onveranderlijk werden doorgegeven en waarvan de oorsprong in een ver verleden lag. Bovendien gingen deze processen van identiteitsverbeelding gepaard met de definiëring van vijandbeelden.

De mythe van vreemde overheersing was voor de Belgische natievormers gebaseerd op het geloof in een tijdloos Belgisch identiteitsgevoel met de vrijheidsliefde als belangrijkste bindelement. Vrijheid kreeg een onmiskenbaar etnische invulling. De vrijheid werd immers beschouwd als een eeuwenoud en *specifiek* kenmerk van de Belgische natie. Anderzijds kenmerkte de Belgische identiteitsverbeelding zich door een exclusieve kant. De opvoering van interne en externe vijandbeelden op de Belgische feestdagen was een constante. De Belgen vochten van in de Romeinse tijd tegen vreemde overheersing op het kruispunt van de grote Europese beschavingen. Door haar vrijheidswil onderscheidde de kleine natie zich van de imperialistische Europese grootmachten.

Opvallend was de manier waarop de latere Vlaamse, Waalse en Franstalige politieke actoren hun identiteiten op een gelijkaardige manier gingen afbakenen. Sleutelementen waren de geografische ligging, vreemde overheersing en vrijheidsstrijd. In het discours van de Vlaamse Beweging in Brussel werd de geografische ligging van Brussel – *kruispunt* van en grens tussen Europese beschavingen – geherformuleerd als de *grens* met de Latijnse wereld. De vreemde overheersing ging uit van de Franse vijand. De vrijheidsstrijd die met de Guldensporenslag begonnen was, veronderstelde het bestaan van een onveranderlijk Vlaams identiteitsgevoel over de eeuwen heen. Het identiteitsdiscours van de Waalse Beweging in Brussel was vergelijkbaar. De geografische ligging van Brussel werd geherformuleerd als de grens met de Germaanse wereld, die de Latijnse bedreigde. De Waalse Beweging stelde dat de Walen aan de basis lagen van de revolutie van 1830 en dat ze sindsdien strijd hebben gevoerd voor het behoud van de Franse taal en cultuur. Ook in dit geval ging men uit van het bestaan van een onveranderlijk identiteitsgevoel, dat ouder was dan België zelf.

Ten tweede waren er ook verschillen binnen de Vlaamse en Waalse/Franstalige identiteitsdiscours zelf, die illustreren dat het onderscheid tussen een civiek Waals en een etnisch Vlaams natiemodel niet te strikt mag genomen worden. Het conflict tussen de processen van Waalse en Franstalige identiteitsverbeelding toonde aan dat het identiteitsmodel ten zuiden van de taalgrens niet alleen civiek van aard was. Zo heeft een deel van de Waalse Beweging in Brussel het predikaat van Franstalig steeds verworpen in naam van de zogenaamde Waalse eigenheid. Regelmatig werd op de Waalse feesten gewaarschuwd voor het gevaar van een ‘dénationalisation’, ‘francophonisation’ of ‘bruxellisation’ van de Walen van Brussel. De vervanging van de traditionele Waalse feesten door het feest van de Franse Gemeenschap werd hiervoor als symbolisch ervaren, net zoals de officiële omvorming van de Waalse haan tot de haan van de Franse Gemeenschap. Dat de Waalse Beweging in Brussel op een etni-

sche manier uiting kon geven aan haar identiteit werd ook geïllustreerd door de verheerlijking op de hommage à la Terre wallonne van het Waalse genie. Het was ten slotte veelzeggend dat Franstalige Brusselaars in de formulering van de Waalse identiteit een blauwdruk zagen van wat zij omschreven als het Vlaamse etnische nationalisme. Wallonië sloot zich door de formulering van de Waalse identiteit op binnen de grenzen van Wallonië, terwijl de Franstalige identiteit juist grenzen overschreed. Waalse regionalisten vergeleken de Franstalige identiteit op hun beurt met de Vlaamse identiteit als uiting van een 'agressief taalnationalisme'. Kortom, deze hegemoniestrijd over het proces van identiteitsverbeelding aan Franstalige kant bewijst dat het beeld van de civieke Waalse natie of Franse Gemeenschap op zijn minst moet genuanceerd worden.

Aan Vlaamse kant is het evenmin opportuun om te spreken van één Vlaams en etnisch natiemodel. Integendeel bestonden en bestaan er in de tweede helft van de twintigste eeuw verschillende identiteitsvisies die op verschillende manieren etnische en civieke elementen combineren. Op de dominante vieringen van de openbare omroep en later op die van het door de Vlaamse overheid gesteunde Guldensporenkomitee, maakten civieke elementen deel uit van de Vlaamse identiteitsvisie. Op de vieringen van de openbare omroep werd de Vlaamse identiteit vereenzelvigd met democratie. Was de Guldensporenslag volgens Jan Boon niet 'de allereerste overwinning van de democratie en het begin van steeds meer democratische veroveringen'? Dat de Guldensporenvieringen niet uitsluitend etnisch ingevuld werden, bleek ook uit het feit dat ze openstonden voor andere talen en culturen: muzikaal werk van Franstalige Vlamingen en buitenlandse componisten werd niet geschuwd. In toespraken roemden verschillende sprekers de internationale dimensie van de Vlaamse cultuur. Ook verzette men zich tegen de strijdsymboliek van het Vlaams-nationalisme: strijdliederen en strijddiscours werden tot een minimum beperkt. In de loop van de jaren tachtig viel het op hoezeer de evolutie naar het meertalig en multicultureel Brussel de door de Vlaamse overheid verkondigde identiteitsvisie beïnvloedde. Democratie, verdraagzaamheid en respect voor diversiteit waren niet meer weg te denken uit de Guldensporendiscours van de Vlaamse Gemeenschapsinstellingen. Deze tendens kon ook teruggevonden worden bij een deel van het politieke Vlaams-nationalisme. Ook in die zin gaat het niet op om hét Vlaams natiemodel af te schilderen als etnisch. Het dient wel te worden gezegd dat het Vlaams Blok en extreemrechtse groeperingen er veel aan doen om dat vooroordeel aan te wakkeren: hun acties, onder andere naar aanleiding van het optreden van Willem Vermandere, waren koren op de molen van diegenen die dé Vlaamse identiteit als etnisch wilden verbeelden.

Ten derde werden civieke elementen soms etnisch gebruikt. Sinds het begin van de jaren tachtig stelde de Koning België voor als een modelvoorbeeld van de Renaniaanse ‘*vouloir-vivre collectif*’: het land toonde aan dat verschillende volkeren kunnen samenleven binnen eenzelfde staatsstructuur. België moest optreden als een voorbeeld van gastvrijheid en verdraagzaamheid voor het toekomstig verenigd Europa. Daarmee trad hij onmiskenbaar in het civieke voetspoor. Een aantal keren stelde hij gastvrijheid en verdraagzaamheid echter voor als eigen aan de Belgische mentaliteit. We spraken eerder over de vrijheidswil van de Belgen op het slagveld van Europa. Aan Vlaamse kant werd aangetoond hoe democratie werd geïntegreerd in de identiteitsverbeelding na de Tweede Wereldoorlog. In een aantal Vlaamse discours, zoals de eerste Guldensporenrede van Jan Boon in 1945 op de radio, behoorde democratie dan weer tot de zogenaamd eeuwenoude Vlaamse erfenis: 11 juli 1302 als ‘de dageraad van de democratie’, waarbij de weg werd geëffend voor steeds meer democratische overwinningen. Een eerder aangehaald voorbeeld was ook de aanwezigheid van vrijheid, democratie en rationaliteit in de identiteitsverbeeldende vertogen van Waalse en Brussels-Franstalige Beweging. Waalse en Brussels-Franstalige politieke elites weerstonden niet altijd aan de neiging om vrijheid, democratie en rationaliteit voor te stellen als *eigen* aan de Franse taal en het Franse Verlichtingserfgoed tegenover het ‘Blut-und-Boden’-principe.

Ten vierde moeten we voor de laatste twintig jaar vaststellen dat er sprake is van een multicultureel natiemodel. Slechts weinig auteurs in het veld van het nationalismeonderzoek houden hiermee rekening. De natie is niet louter een gemeenschap van gelijke burgers op basis van een politiek contract, noch een gemeenschap van burgers op basis van etnische kenmerken. Integendeel gaat het om een gemeenschap die gelijkheid en culturele autonomie voorstaat tussen verschillende etnische groepen. Gemeenschappelijke waarden zijn het respect voor etnische diversiteit en interetnische gelijkheid. Opvallend is dat de introductie van deze multiculturele visie in het Belgische identiteitsdiscours parallel verloopt met de gewijzigde rol van de Belgische politieke elite in verband met de politieke eenmaking van Europa. Rik Coolsaet stelt dat de Belgische politieke elites op het einde van de jaren zeventig voor de eerste maal het proces van politieke supranationaliteit gingen bevorderen. Vanaf deze periode werd Europa beschouwd als een geprivilegieerd bovenstatelijk niveau om aan politiek te doen. Voor België als een klein land bood de Europese constructie immers een garantie tegen een terugkeer naar een machtspolitiek die de grote mogendheden bevoordeelde.¹ Tegelijkertijd koppelde de Belgische politieke elite de verdediging van het Europese federalisme aan die van het Belgische federalisme. In deze context vond een herformulering

van de Belgische identiteitsverbeelding plaats. De oude verbeeldingswijze ontleende haar betekenis immers aan de negentiende-eeuwse context van strijd tussen de Europese natiestaten. In plaats van het benadrukken van vrijheidsliefde en vreemde overheersing, kwam het multiculturalisme als identiteitsverbeeldend element op de voorgrond. Dat is onmiskenbaar het geval voor de manier waarop de Koning vanaf het begin van de jaren tachtig België voorstelde in zijn toespraken ter gelegenheid van de nationale feestdag van 21 juli. België in het algemeen en Brussel in het bijzonder vervullen door hun ligging op het kruispunt van verschillende cultuurstromingen en taalgemeenschappen een toonbeeld van een multiculturele en meertalige samenleving. Het multicultureel karakter van België wordt uitgespeeld tegen het nationalisme binnen en buiten de eigen grenzen dat als een bedreiging wordt ervaren voor België én Europa. Het multicultureel discours valt duidelijk tussen de plooiën van de tweedelig tussen een etnisch en een civiek natiemodel.

Multiculturalisme als identiteitsverbeeldend element duikt ook aan Vlaams-Brusselse kant op. De Vlaamse nationale feestdag in Brussel vormt sinds de jaren tachtig een voorbeeld van de viering van etnische diversiteit en eenheid in verscheidenheid. Daartegenover staat het etnische natiemodel van het Vlaams Blok, dat zich ontpopt tot de kruisvaarder tegen het multiculturalisme van de Vlaamse overheid. De conflicten rond de optredens van Alida Neslo en Willem Vermandere zijn symbolisch voor het conflict tussen de multiculturele visie van de overheid en de etnische visie van het Vlaams Blok. Daarmee wordt nogmaals aangetoond dat het niet opgaat om te spreken van één etnisch Vlaams natiemodel.

We stellen ook vast dat het recente Brusselse identiteitproject voorgesteld wordt als een voorbeeld van het multicultureel natiemodel in wording. Brussel wordt vanaf 1990 door de Brusselse Hoofdstedelijke Regering geprofileerd als een multiculturele hoofdstad en een Europese microkosmos. Sedert 2003 werd de herdenking van 8 mei 1945 officieel erkend als de feestdag van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De feestdag fungeert niet enkel als het symbool van de overwinning van de democratie en het humanisme op obscurantisme en fascisme. 8 mei is in de ogen van het Gewest ook een aangewezen datum om duidelijk te stellen dat wordt gebouwd aan een Gewest dat openstaat voor alle culturen en dat zich verzet tegen alle vormen van extremisme. Dit zou immers aansluiten bij de 'Brusselse traditie' als ontmoetingsplaats voor verschillende gemeenschappen². In het Gewestelijk Ontwikkelingsplan wordt Brussel trouwens voorgesteld als een stad 'op het knooppunt van de Latijnse en

¹. R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-1990*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1998, p. 498.

Germaanse wereld' en een stad 'die de synthese van de verschillen kan bevorderen'.

Kortom, de Brusselse casus toont duidelijk aan dat er voorzichtig omgesprongen moet worden met het politiek geladen tweepolige natiemodel. Het communautaire conflict voorstellen als een botsing tussen twee natiemodellen is een onderschatting van de veelzijdige en complexe manier waarop de verbeelding van identiteiten in verleden en heden gebeurt. Meer nog, diegenen die dit doen treden in de voetsporen van de Vlaamse en Waalse Bewegers door hun bijdrage aan de historische en culturele onderbouwing van het taalpolitieke en communautaire conflict. Zij gaan bovendien de perennialistische toer op en bezondigen zich aan retrospectief nationalisme: het communautaire conflict wordt historische dimensies toegeschreven die het nooit gehad heeft. Het is de verdienste van constructivistisch onderzoek om de mechanismes van het retrospectief nationalisme bloot te leggen, zonder daarom het lange-termijn-perspectief in het nationalismeonderzoek te verwaarlozen.

². BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE RAAD. Documenten. Gewone Zitting 1990-1991. 15 oktober 1991. Voorstel van resolutie betreffende de rol van Brussel inzake de vestiging van de Europese instellingen.

Bibliografie

Inleiding en theoretisch kader

1. Theorie over nationalisme, naties en nationale identiteiten

- B. ANDERSON, *Imagined communities. Reflections on the origin and spread of nationalism*, Londen-New York: Verso, 1991.
- J. ARMSTRONG, *Nations before nationalism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982.
- M. BILLIG, *Banal nationalism*, London and Thousand Oaks, CA: Sage, 1995.
- J. BREUILLY, *Nationalism and the state*, Second Edn. Manchester: Manchester University Press, 1993.
- D. BROWN, *Contemporary Nationalism. Civic, ethnocultural and multicultural politics*, London & New York: Routledge, 2000.
- R. BRUBAKER, *Citizenship and nationhood in France and Germany*, Cambridge-London: Harvard University Press, 1992.
- R. BRUBAKER, "Myths and misconceptions in the study of nationalism", in: J.A. HALL (ed.), *The state of the nation. Ernest Gellner and the theory of nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998.
- R. BRUBAKER, "Rethinking nationhood: nation as institutionalized form, practical category, contingent event", in: R. BRUBAKER, *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, pp. 13-22.
- R. BRUBAKER, *Nationalism reframed. Nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.
- C. CALHOUN, *Nationalism*, Buckingham: Open University Press, 1997.
- H. CARRERE D'ENCAUSSE, *La gloire des nations ou la fin de l'Empire soviétique*, Paris: Fayard, 1990.
- T. DE MEESTER, "De exclusieve natiestaat. Pleidooi voor een constructivistische benadering van nationalisme en nationale identiteit", in: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XXVII, 1997, 3-4, pp. 473-547.
- K. DEPPEZ & L. VOS (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen: Houtekiet, 1999.

- R. DETREZ, J. BLOMMAERT (red.), *Nationalisme. Kritische opstellen*, Berchem: EPO, 1994.
- A. DIECKHOFF, "La déconstruction d'une illusion. L'introuvable opposition entre nationalisme politique et nationalisme culturel", *L'année sociologique*, XLVI, 1996, 1, pp. 43-55.
- N. ELIAS, *La civilisation des mœurs*, Calmann-Lévy, 1973 (Oorspronkelijk *Über den Prozess der Zivilisation*, 1939).
- N. ELIAS, *Studies over de Duiters. Machtsstrijd en habitusontwikkeling in de negentiende en twintigste eeuw*, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2003 (Oorspronkelijk *Studien über die Deutschen: Machtkämpfe und Habitusentwicklung im 19. und 20. Jahrhundert*, 1989).
- N. ELIAS, *The symbol theory*, London: Sage, 1991.
- C. GEERTZ, *The interpretation of cultures*, London: Fontana, 1973.
- E. GELLNER, *Thought and Change*, London: Weidenfeld & Nicholson, 1964.
- E. GELLNER, *Naties en nationalisme*, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1994 (vertaling van Engelstalige versie verschenen bij Blackwell, Oxford in 1983).
- M. GUIBERNAU, *Nationalisms. The nation-state and nationalism in the twentieth century*, Cambridge, 1996.
- M. GUIBERNAU, *Nations without states. Political communities in a global age*, Cambridge: Polity Press, 1999.
- J.A. HALL (ed.), *The State of the Nation. Ernest Gellner and the theory of nationalism*, Cambridge University Press, 1998.
- A. HASTINGS, *The construction of nationhood: ethnicity, religion and nationalism*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- M. HECHTER, *Internal colonialism. The Celtic fringe in British national development, 1536-1966*, London, 1975.
- E. HOBBSBAWM, *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, 1983.
- E. HOBBSBAWM, *Natie en nationalisme sedert 1780. Streven, mythe en werkelijkheid*, Amsterdam: uitgeverij Jan Mets, 1994 (vertaling van Engelstalige versie, in 1990 verschenen bij Cambridge University Press).
- J. HUTCHINSON & A.D. SMITH (red.), *Nationalism*, Oxford/New York: Oxford University Press, 1994.
- J. HUTCHINSON, *The dynamics of cultural nationalism. The gaelic revival and the creation of the Irish nation state*, London: Allen and Unwin, 1987.
- K. KOCH, "Herlevend nationalisme in Midden- en Oost-Europa. Oude problemen, nieuwe perspectieven", in: T. ZWAAN, N. WILTERDINK, H. KLEIJER & C. RUSON (red.), *Het Europees labyrint. Nationalisme en natievorming in Europa*, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 1991, pp. 218-252.
- H. KOHN, *The idea of nationalism: a study in its origins and background*, New York, 1944.
- M. MANN, *The sources of power: the rise of class and nation-states, 1760-1914*, Cambridge University Press, 1993.
- M. MANN, "A political theory of Nationalism and its excesses", in: S. PERIWAL (ed.), *Notions of nationalism*, Budapest: Central European University Press, 1995, pp. 44-64.
- M. MANN, "The Emergence of Modern European Nationalism", in: J. HALL & I. JARVIE (eds.), *The Social Philosophy of Ernest Gellner*, Amsterdam: Rodopi, 1996.

Bibliografie

- T. NAIRN, *The break-up of Britain. Crisis and neo-nationalism*, London: New Left Books, 1977.
- U. OZKIRIMLI, *Theories of nationalism. A critical introduction*, New York: St. Martins' Press, 2000.
- G. SCHOPFLIN, *Nations, Identity, Power. The New Politics of Europe*, London: Hurst & Company, 2002.
- H. SETON-WATSON, *Nations and states*, London: Methuen, 1977.
- A. SMITH, *Nationalism: theory, ideology, history*, Cambridge: Polity Press, 2001.
- A. SMITH, *The nation in history. Historiographical Debates about Ethnicity and Nationalism*, Cambridge: Polity Press, 2000.
- A. SMITH, *Nationalism and Modernism: A critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London and New York: Routledge, 1998, 270 p.
- P. SPENCER & H. WOLLMAN, *Nationalism. A critical introduction*, London/Thousand Oaks/New Delhi: Sage Publications, 2002.
- A.-M. THIESSE, *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XXe siècle*, Paris: éditions du Seuil, 1999.
- C. TILLY (ed.), *The Formation of the National State in Western Europe*, Princeton University Press, 1975.
- C. TILLY, "States and nationalism in Europe, 1492-1992", in: *Theory & Society*, 23, 1994.
- P. VAN DEN BERGHE, "Race and ethnicity: a sociobiological perspective", in: *Ethnic and Racial Studies*, 1, 4, 1978, pp. 401-411.
- L. VOS, "Nationalisme: reflecties van een historicus", in: *Bijdragen tot de Eigen-tijdse Geschiedenis*, Brussel, 1997, pp. 291-320.
- L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en Geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de KULeuven*, Leuven: Davidsfonds, 1994.
- L. WILS, *Van Clovis tot Happart. De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Leuven-Apeldoorn: Garant, 1995.
- E. WITTE, *Politiek en democratie. Omtrent de werking van de westerse democratieën in de 19de en 20ste eeuw*, Brussel: VUBPRESS, 1990.

2 Theorie over nationale feestdagen en herdenkings-politiek

- M. AGULHON, *Marianne au pouvoir: l'imagerie et la symbolique républicaines de 1880 à 1914*, Paris: Flammarion, 1989.
- M. AGULHON, *Marianne into Battle: Republican imagery and symbolism in France 1789-1880*, Cambridge University Press, 1981.
- C. AMALVI, "Le 14 juillet", in: P. NORA (ed.), *Les Lieux de Mémoire I. La République*, Paris: Harmattan, 1984, pp. 421-464.
- J. BODNAR, *Remaking America: Public Memory, Commemoration and Patriotism in the Twentieth Century*, Princeton: Princeton University Press, 1992.

- A. COLIGNON, CH. KESTELOOT & D. MARTIN, *Commémoration. Enjeux et débats*, Bruxelles, 1996 (Centre de Recherches et d'Etudes Historiques de la Seconde Guerre Mondiale)
- A. CORBIN, N. GEROME & D. TARTAKONSKY, *Les usages politique des fêtes aux XIXe- Xxe siècles*, Paris: Sorbonne, 1994.
- J.R. GILLIS, *Commemorations: The Politics of National Identity*, Princeton: Princeton University Press, 1994.
- A. GREGORY, *The silence of memory: armistice day 1919-1946*, Oxford: Berg, 1994.
- M. HALBWACHS, *On collective memory*, Chicago, 1992.
- P. HUTTON, *History as an Art of Memory*, Hanover: University Press of New England, 1993.
- J. JANSSENS, *De Belgische natie viert. De Belgische nationale feesten 1830-1914*, Universitaire Pers Leuven, 2001.
- P. LAGROU, *The legacy of nazi occupation: patriotic memory and national recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge University Press, 2000.
- J.R. LLOBERA, "The role of Commemorations in (ethno)Nation-Building. The Case of Catalonia", In: C. MAR-MOLINERO & A. SMITH (eds.), *Nationalism and Nation in the Iberian Peninsula. Competing and conflicting identities*, Oxford-Washington: BERG, 1996, pp. 191-206.
- A. MORELLI (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem: EPO, 1996.
- G. MOSSE, *Fallen Soldiers. Reshaping the Memory of the World Wars*, New York: Oxford University Press, 1990.
- G. NAMER, *La Commémoration en France de 1945 à nos jours*, Paris: Editions l'Harmattan, 1987.
- P. NORA (éd.), *Les lieux de mémoire*, 3 vols., Paris: Gallimard, 1984-92.
- M. OZOUF, *Festivals and the French Revolution*, Cambridge: Harvard University Press, 1988.
- C. REARICK, "Festivals in modern France: The experience of the Third Republic", *Journal of Contemporary History*, 1977, pp. 435-460.
- R. SANSON, *Le 14-Juillet: fête et conscience nationale, 1789-1975*, Paris: Flammarion, 1976.
- A. SMITH, *Myths and memories of the nation*, Oxford: Oxford University Press, 1999.
- L. SPILLMAN, *Nation and Commemoration: Creating National Identities in the US and Australia*, Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- H. TE VELDE, *Gemeenschapszin en Plichtsbeseft: liberalisme en nationalisme in Nederland 1870-1918*, Den Haag: SDU, 1992.
- H. TE VELDE, "L'origine des fêtes nationales en France et aux Pays-Bas dans les années 1880", in: P. DEN BOER & W. FRIJHOFF (red.), *Lieux de mémoire et identités nationales*, Amsterdam University Press, 1993, pp. 105-109
- A. THORSEN, "Foundation myths at work: National Day Celebrations in France, Germany and Norway in a Comparative perspective", in: B. STRAATH (ed.), *Myth and memory in the Construction of Community. Historical patterns in Europe and beyond*, 2000, pp. 331-350 (Series Multiples Europes, nr. 9).
- L. TRAVERS, *Celebration of the Fourth. Independance Day and the rites of nationalism in the Early Republic*, Amherst: University of Massachusetts Press, 1997.

Bibliografie

- F. SCHELLACK, "Sedan- und Kaisergeburtstagsfeste", in: D. DUDING, P. FRIEDMANN & P. MUNCH, *Oeffentliche Festkultur. Politische Feste in Deutschland von der Aufklärung bis zum Ersten Weltkrieg*, Reinbek, 1988, pp. 278-297.
- B. STRAATH (ed.), *Myth and memory in the construction of community. Historical patterns in Europe and beyond*, Bruxelles: Lang, 2000 (Series Multiples Europes).
- J. WINTER, *Sites of memory, sites of mourning. The great war in European Cultural History*, Cambridge: Cambridge University Press, 1995
- J. WINTER & E. SIVAN (eds.), *War and remembrance in the Twentieth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999.

Feestdagen, Belgische identiteitvormers en Belgische identiteitsverbeelding

1. Pers

1.1 Dagbladen

Le Soir
La Libre Belgique
La Nation Belge
La Dernière Heure
Le Peuple
La Lanterne
La Nouvelle Gazette de Bruxelles

1.2 Periodieken

Agir et Reagir, bimensuel libéral de doctrine et de combat, 1949-1961.
Alter Ego, groep Coudenberg, 1987-
Belgie Eerst – La Belgique D'Abord, Orgaan van de confederatie der na-oorlogse verbroederings-
Front, Orgaan van het Onafhankelijkheidsfront, 1943-1951.
L'invalide Bruxellois-De Brusselsche Invalid, inlichtingenbulletijn van den Nationalen Bond der Oorlogsinvaliden. Afdeling Groot Brussel, 1949-1953 & 1960-
Journal Des Combattants, Organe officiel de la FNC de Belgique, 1944-
Kracht / L'effort (CNPPA)
Notre Capitale, revue mensuelle des Bruxellois, 1956-1957.
Le Prisonnier de Guerre, Front National des Anciens Prisonniers de Guerre, 1948-1979.
Le Prisonnier Politique, Organe mensuel de la régionale de Bruxelles de la CNPPA, 1952-1956.
Septembre, Hebdomadaire du Redressement National, 1945-1950.
La Voix Des Belges, orgaan van het Mouvement Nationale Belge.
La Voix Du Prisonnier
Le Travailleur Déportée et le Refractaire, 1960.
Pygmalion, orgaan van het Geheim Leger
Pile Ou Face, Groupe G

2. Geschreven bronnen

2.1 Archieffondsen

Algemeen Rijksarchief

- stukken dienst protocol van het ministerie van binnenlandse zaken

Bibliografie

Archief Stad Brussel

- Fonds Fauconnier
- Fonds Feesten en Ceremonies

2.2 Officiële bronnen

- E. HUYTTENS, *Discussions du Congrès national de Belgique, 1830-1831*, troisième tome 1830-1831, 21 mars-21 juillet, Bruxelles, Séance du 19 juillet. Discussion et vote du décret qui institue des fêtes anniversaires des journées de septembre 1830.
- Verslagen van de gemeenteraad van Brussel-Stad, 1945-1995

3. Literatuur

3.1 Algemeen

- F. BALACE & C. DUPONT, "Les 'anciens' et le Roi. Facteurs de cohésion et de divergence 1945-1950", in: *Cahiers du Centre de Recherches et d'Etudes Historiques de la Seconde Guerre Mondiale*, 1985, pp. 123-174.
- F. BALACE, « Plus royalistes que le roi? Les mouvements léopoldistes », in: M. DUMOULIN, M. VAN DEN WIJNGAERT & V. DUJARDIN, *Léopold III*, Bruxelles: Edition Complexe, 2001, pp. 253-301.
- C. BERG, "Het Belgisch bewustzijn in de Frans-Belgische letterkunde", in: K. DEPREZ & L. VOS (red.), *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen: Houtekiet, 1999, pp. 70-81.
- H. BERNARD, *Un maquis dans la ville: historique du régiment des milices patriotiques de Schaerbeek*, Bruxelles: Renaissance du Livre, 1970.
- H. BERNARD, *La Résistance 1940-1945*, Bruxelles: La Renaissance du Livre, 1968.
- J. BRASSINNE, « Le monde libéral et la problématique bruxelloise 1945-1962 », in: WITTE (E.), *Het probleem Brussel sedert Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 315-325.
- "CAN. Positions et mouvements en faveur de l'unité belge", in: *Courrier Hebdomadaire du CRISP*, n°191 du 28 mars 1963.
- A. COLIGNON, *Les anciens combattants en Belgique francophone, 1918-1940*, Luik: Michel Grommen, 1984.
- R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-1990*, Leuven: Uitgeverij Van Halewyck, 1998.
- D. CONINCKX, "Brussel en de socialisten. De posities en standpunten van de Belgische socialisten ten aanzien van de Brusselse problematiek in de periode 1945-1961. Een verkennend onderzoek", in: E. WITTE (red.), *Het Probleem Brussel etc.*, pp. 327-353.
- A. COLIGNON, "La Belgique, une patrie d'anciens combattants?", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, Brussel, 1997, pp. 115-141.
- K. DESCHOUWER, "Partijsystemen in beweging. Enkele kanttekeningen bij de partijpolitieke verhoudingen in de 19 gemeenten sinds 1964", in: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 87-98.

- A. DETANT, "Wie is de natie? Een analyse van de betekenis van taal en territorialiteit in België", In: *Res Publica*, 1998/1, pp. 59-78.
- A. DETANT, R. JANSSENS & A. MARES, "Brussel. In het oog, in het hart? Over imagoproblemen, verfransing en democratie", in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, nr. 3, 1998, pp. 33-39.
- R. DE SCHRIJVER, "Unitarisme", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, p. 3128-3130.
- L. DE VOS, "De smeltkroes. De Belgische krijgsmacht als natievormende factor, 1830-1885", in: *Revue d'histoire contemporaine*, XV, 1984, pp. 427-428.
- K. DEPREZ & L. VOS, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 1999.
- J. DELWAIDE, "De Natie als Constructie: Het geval België", In: *Acta Politica*, 31/1, pp. 53-82.
- D. DENUIT, *Fernand Demany. Mousquetaire de la Résistance*, Bruxelles: la Renaissance du Livre, 1982.
- R. DEVLEESHOUWER, "La Belgique: contradictions, paradoxes et résurgences", in: *Histoire et historiens depuis 1830 en Belgique*, 1981, pp. 21-35 (*Revue de l'ULB*, 1-2).
- B. DE WEVER, « Groot-Nederland als utopie en mythe », in: *Bijdragen tot de Eigen-tijdse Geschiedenis/Cahiers d'Histoire du Temps Présent*, nr. 3, november 1997, pp. 163-180.
- V. DUJARDIN, "De Belgische Nationale Beweging", in: *Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog*, nr. 2, 1979, pp. 115-185.
- H. DUMONT e.a., *Belgitude et crise de l'Etat belge: actes du colloque, 24 novembre 1988 organisé par la Faculté de droit des Facultés universitaires Saint-Louis*, Bruxelles: Facultés Universitaires Saint-Louis, 1989.
- E. GERARD, "De katholieken, de Vlaams-Waalse betrekkingen en het probleem Brussel (1944-1961)", in: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 273-297.
- J. GERARD-LIBOIS & J. GOTOVITCH, *Léopold III de l'an 40 à l'effacement*, Bruxelles: CRISP, 1991 (« Politique et Histoire »).
- J. GERARD-LIBOIS & J. GOTOVITCH, *L'An 40. La Belgique occupée*, Bruxelles: CRISP, 1971.
- J. GOTOVITCH, *Sous la régence: résistance et pouvoir*, Bruxelles: CRISP, 1983.
- J. GOTOVITCH, *Du rouge au tricolore. Les communistes belges de 1939 à 1944*, Bruxelles: Editions Labor, 1992 (*Archives du Future/Histoire*).
- GROEP COUDENBERG, *Rapport Coudenberg: naar een ander België?* Tielt: Lannoo, 1987.
- N. HIRSON, *Paul Vanden Boeynants, sa carrière*, Bruxelles: Editions Capitales, 1969.
- C. KESTELOOT, A. MARES & C. MARISSAL, *Gemeenteraadsverkiezingen 1890-1970. Databestand*, Brussel: Gemeentekrediet, 1996. (*Historische Uitgaven*, nr. 95)
- M. DE METSENAERE, E. DESLE & A. DETANT e.a., "Brussel", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, pp. 622-652.
- J. KOLL, "Die belgische Nation". *Patriotismus und Nationalbewusstsein in den Südlichen Niederlanden im späten 18. Jahrhundert*, Münster: Waxman, 2003. (*Niederlande-Studien*. Band 33).

Bibliografie

- P. LOUYET, *Het verzet*, Antwerpen: de Nederlandsche Boekhandel, 1984.
- T. LUYCKX & E. DE BENS (eds.), *Koninklijke toespraken*, 2 dln, 1973-1982.
- J. MODEN & J. SLOOVER, *Le Centre politique des indépendants et cadres chrétiens CEPIC*, CRISP, 1978.
- A. RYDANT, "De communautaire krachtsverhoudingen in de Partij voor Vrijheid en Vooruitgang, de "eenheid" toegelicht (1961-1963)", in: E. WITTE (red.) *Het probleem Brussel etc.*, Brussel: VUBPRESS, 1989.
- F. PERIN, *Histoire d'une nation introuvable*, Bruxelles: Legrain, 1988.
- J. SOJCHER (red.), *La Belgique malgré tout*, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1980 (Revue de l'Université de Bruxelles - 1980).
- J. STENGERS, *De Koningen der Belgen. Van Leopold I tot Albert II*, Leuven: Davidsfonds, 1997.
- J. STENGERS, *Histoire du sentiment national en Belgique des origines à 1918. Tome I: les racines de la Belgique jusqu'à la Révolution de 1830*, Bruxelles: Editions Racine, 2000.
- P. STEPHANIE & J. FRANCK, *La Libre Belgique: histoire d'un journal libre: 1884-1996*, Louvain-La-Neuve: Duculot, 1996.
- J. TOLLEBEEK, *De Ijkmeesters. Opstellen over de geschiedschrijving in Nederland en België*, Amsterdam: Bert Bakker, 1994.
- M. VAN DEN WIJNGAERT, L. BEULLENS & D. BRANTS, *België en zijn koningen. Monarchie en macht*, Antwerpen/Baarn: Houtekiet, 2000.
- H. VAN DE VIJVER, R. VAN DOORSLAER & E. VERHOEYEN, *Het Verzet*, Kapellen: Uitgeverij Pelckmans, 1988 (deel 6 "België in de Tweede Wereldoorlog").
- H. VAN GOETHEM, "De monarchie", in: *NEVB*, pp. 2073-2084.
- G. VAN ISTENDAEL (red.), *Het nut van België*, Amsterdam: Atlas, 1993.
- L. VAN YPERSELE, *Le Roi Albert. Histoire d'un mythe*, Ottignies: Quorum, 1995.
- E. VERHOEYEN, *België bezet 1940-1944. Een Synthese*, Brussel: BRTN Educatieve Uitgaven, 1993.
- L. VOS, "De nationale identiteit in België: een historisch overzicht" in: R. DETREZ & J. BLOMMAERT (red.), *Nationalisme. Kritische opstellen*, Berchem: EPO, 1994, pp. 120-150.
- L. WILS, "De zogenaamde Groot-Nederlandse geschiedschrijving", in: L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogle-raar aan de KULeuven*, Leuven, 1994, pp. 384-428.
- L. WILS, "De Grootnederlandse Beweging 1914-1944", in: L. WILS, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland etc.*, pp. 261-291.
- E. WITTE, "Centrumvorming in België. De rol van Brussel tijdens de stichtings-fase van de Belgische staat (1830-1940)", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, dl. 101, afl. 4, 1986, pp. 601-629.
- E. WITTE, J. CRAEYBECKX & A. MEYNEN, *Politieke Geschiedenis van België van 1830 tot heden*, VUBPRESS: Brussel, 1997.
- E. WITTE & H. VAN VELTHOVEN, *Taal en Politiek. De Belgische casus in een historisch perspectief*, Brussel: VUBPRESS, 1998.

3.2 Werken met betrekking tot nationale feestdagen, mythes, symbolen, rituelen

- M. BEYEN, *Oorlog en Verleden. Nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2002.
- A. COLIGNON, C. KESTELOOT & D. MARTIN (Eds.), *Commémoration. Enjeux et débats*, Bruxelles, 1996 (Centre de Recherches et d'Etudes Historiques de la Seconde Guerre Mondiale).
- B. DECHARNEUX, « Van alle Gallische volkeren zijn de Belgen het moedigste », in: A. MORELLI, *De Grote Mythen etc.*, pp. 25-36.
- R. DEMOULIN, *Les journées de septembre 1830 à Bruxelles et en Province. Etude critique d'après les sources*, Paris: Librairie E. Droz, 1934.
- F. DE LANNOY, *Histoire diplomatique de l'indépendance belge*, Bruxelles, 1930.
- P. GEYL, « De betekenis van 1830 », in: P. GEYL, *Noord en Zuid. Eenheid en tweehed in de Lage Landen*, Utrecht: Spectrum, 1960, pp. 7-81.
- P. GEYL, *De Groot-Nederlandsche gedachte*, Antwerpen: De Sikkels, 1930.
- H. HASQUIN, "Quelle révolution en 1830?", in: M. UYTENDAELE (red.), *A l'enseigne de la Belgique nouvelle*, 1989 (Editions de l'ULB).
- R. HOOZEE, J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL (eds.), *Mise-en-scène. Keizer Karel en de verbeelding van de negentiende eeuw*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1999.
- G. JANSSENS, "De Belgische nationale feestdagen en de monarchie", in: *Museum Dynasticum*, 9, 1997, pp. 3-10.
- J. JANSSENS, *De Belgische natie viert. De Belgische nationale feesten 1830-1914*, Universitaire Pers Leuven, 2001.
- T. JUSTE, *La Révolution Belge*, Bruxelles: Bruylant, 1872.
- P. LAGROU, "Herdenken en vergeten. De politieke verwerking van verzet en vervolging in België", in: *Spiegel Historiael*, 1994, nrs. 3-4, pp. 116-122.
- P. LAGROU, "Memory and national identity. Myths of Resistance and Martyrdom in Belgium and the Netherlands", in: *La Résistance et les Européens du Nord*, t. 1, Bruxelles, IHTP-CREHSGM, 1994, pp. 424-443.
- P. LAGROU, *The legacy of nazi occupation. Patriotic memory and national recovery in Western Europe, 1945-1965*, Cambridge University Press, 2000.
- A. MORELLI, "Het ontstaan van "patriottische symbolen in België, in de gewesten en in de gemeenschappen", in: A. MORELLI, *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem: EPO, 1996, pp. 177-189.
- H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, Bruxelles, 7 tomes, 1928-1930.
- J. STENGERS, "De Revolutie van 1830", in: A. MORELLI, *Op. Cit.*, pp. 127-135.
- J. STENGERS, "Le mythe des dominations étrangères dans l'historiographie belge", in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, t.LIX, 1981, pp. 382-401.
- C. TERLINDEN, *La révolution de 1830 racontée par les affiches*, Bruxelles, 1944.
- C. TERLINDEN, *La révolution de 1830*, Bruxelles: Editions Universitaires, 1944.
- C. TERLINDEN, « La formation du royaume de Belgique », in: J. DEHARVENG, *l'Histoire de la Belgique contemporaine*, Bruxelles: Tome I, 1928-1930.
- C. TERLINDEN, *Pour expliquer 1830: la formation de la nationalité belge*, Luik: La presse catholique, 1929.
- J. TOLLEBEEK, "Historical representation and the nation-state in romantic Belgium (1830-1850)", in: *Journal of the History of ideas*, 59, 1998, pp. 329-253.

Bibliografie

- T. VERSCHAFFEL, "Leren sterven voor het vaderland. Historische drama's in het negentiende eeuwse België", in: *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 113, 1998, pp. 145-176.
- T. VERSCHAFFEL & J. TOLLEBEEK, "De grote momenten. Een romantisch verhaal", in: R. HOOZEE, T. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL (eds.), op. cit., pp. 34-45.
- T. VERSCHAFFEL, "Aanschouwelijke Middeleeuwen. Historische optochten en vaderlandse drama's in het negentiende-eeuwse België", in: *Theoretische Geschiedenis*, 26, nr. 2, 1999, pp. 129-148.
- L. WILS, "Beroep op de Oude Belgische Vrijheden" in het midden van de 19de eeuw", in: *Album E. Lousse*, Leuven/Parijs, s.d., pp. 115-122.

Feestdagen, politieke identiteitsvormers en Vlaamse identiteitsverbeelding

1. De pers

1.1 Dagbladen

Gazet Van Antwerpen

De Morgen

De Nieuwe Gids

De Nieuwe Standaard

Het Nieuwsblad

De Standaard

't Vrije Volksblad

1.2 Periodieken Vlaamse Beweging te Brussel

De Anderlechtse Post, maandblad van de Bond van Vlaamse Verenigingen van Anderlecht.

Brussel Nieuwsbrief, Nieuwsbrief van de Vlaamse Volksbeweging-Brussel.

Brussel Nu, Davidsfonds – Gewest Brussel, 1965-1991.

Brusselsche Tijdingen, Orgaan van het Vlaams Verbond voor Brussel, 1933-1944.

De Brusselse Post, Orgaan van het Vlaams Comité voor Brussel, 1950-

Kontaktblad van het Karel Bulsfonds, 1977-1988.

De Limburger, maandblad van de bond der Limburgers.

Meervoud, 1992-

Ons Brussel, Publicatie van de Vlaamse Club voor Kunsten, Wetenschappen en Letteren, 1980-

Roeland, Mededelingsblad van de Bond der Oost-Vlamingen.

De Veuvechter, blad van het Vlaams Blok Brussel-19, 1990-

Vlaamse Volksbeweging, Nieuwsbrief van de Brusselse afdelingen, 1993-

Westvlaamse Bazuin, Orgaan van de Koninklijke Bond der West-Vlamingen van Brussel en omgeving.

Het Zilvermeeuwte, ledenblad der Zilvermeeuwte, 1947-

1.3 Periodieken Vlaamse Beweging buiten Brussel

Dietsland-Europa, Maandblad uitgegeven door de Jong-Nederlands Gemeenschap, 1956-

Harop, Orgaan van het Algemeen Nederlands Zangverbond, 1947-1956

De Nationaal-Socialist, Weekblad van de Eenheidsbeweging-VNV, 1941-1944.

't Pallieterke, Vlaams-nationaal weekblad, 1945-

Vlaams Blok, 1981-

Het Vlaamsche Land, dagblad, 1941-1944.

Volk en Staat, Vlaams-nationalistisch dagblad, 1936-1944.

Bibliografie

De Volksunie, orgaan van de Volksunie, 1955-
Vlaanderen, weekblad van de Vlaamse Concentratie, 1953-1954
Wij Vlaams Nationaal, orgaan van de Volksunie, 1965

2. Geschreven bronnen

2.1 *Archieffondsen*

Archief en Museum van het Vlaams Leven te Brussel (AMVB), Brussel

- Archief Brabantse afdeling Algemeen Nederlands Zangverbond-Brabant
- Archief Vlaamsch Verbond voor Brussel
- Archief Comité ter Bevordering van het Vlaamsch Leven te Brussel
- Archief Vlaams Comité voor Brussel
- Archief Guldensporenkomitee Brussel
- Archief Zilvermeeuwten

Katholiek Onderzoeks- en Documentatiecentrum (KADOC), Leuven

- Archief Jan Boon – Maria Ceulemans

Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging (AMSAB), Gent

- Archief Hendrik Fayat

Amerikaans Theater, Brussel

- Archief openbare omroep

Secretariaatsarchief Raad van Beheer Openbare Omroep, Brussel

- Archief Raad van Beheer Openbare Omroep

Liberaal Archief

- Archief Willemsfonds. Afdeling Schaarbeek – Sint-Joost-ten-Node

2.2 *Privé-archieff*

- Archief Brusselse Gewestbond van het Davidsfonds, Leuven
- Archief Rigo Peeters, privé-bezit
- Archief Vlaamse Volksbeweging Brussel, privé-bezit

2.3 *Officiële documenten*

Documenten van de raad van de Nederlandse Cultuurgemeenschap

Zitting 1971-1972. 16 mei 1972. Voorstel van decreet tot instelling van de nationale symbolen van de Nederlandse Cultuurgemeenschap. Toelichting door E. RASKIN

Zitting 1971-1972. 24 mei 1972. Voorstel van decreet tot instelling van de nationale symbolen van de Nederlandse cultuurgemeenschap. Verslag namens de commissie voor het Reglement uitgebracht door de heer DUERINCK

- Zitting 1971-1972. 6 juni 1972. Voorstel van decreet tot instelling van de nationale symbolen van de Nederlandse Cultuurgemeenschap. Amendement voorgesteld door de heer LOUIS VAN GEYT
- Zitting 1971-1972. 19 juni 1972. Voorstel van decreet tot instelling van de nationale symbolen van de Nederlandse Cultuurgemeenschap. Amendementen voorgesteld door de heer VAN GEYT
- Zitting 1972-1973. 10 mei 1973. Voorstel van decreet tot instelling van een eigen vlag, een eigen volkslied en een eigen feestdag van de Nederlandse cultuurgemeenschap. Aanvullend verslag namens de commissie voor het Reglement uitgebracht door de heer DUERINCK
- Zitting 1972-1973. 21 mei 1973. Voorstel van decreet tot instelling van een eigen vlag, een eigen volkslied en een eigen feestdag van de Nederlandse cultuurgemeenschap. Amendementen voorgesteld door de heer RASKIN

Handelingen van de raad van de Nederlandse Cultuurgemeenschap

- Zitting 1971-1972. 6 juni 1972. Voorstel van decreet (Heer Raskin) tot instelling van de nationale symbolen van de Nederlandse Cultuurgemeenschap, pp. 173-185
- Zitting 1972-1973. 22 mei 1973. Voorstel van decreet van de heer RASKIN tot instelling van een eigen vlag, een eigen volkslied en een eigen feestdag van de Nederlandse Cultuurgemeenschap, pp. 271-176

Belgisch Staatsblad

- 11 juli 1985, pp. 10285-10288
- 5 juli 1986, p. 9768
- 10 mei 1988, p. 6713
- 6 december 1990, p. 22642

3. Literatuur

3.1 Algemeen

- H. BOON, *Zo sprak Jan Boon. Toespraken tot een gemengd gehoor*, Hasselt: Heide-land, 1962.
- J. BOON, *De Vlaamse Gentleman in de School der Wereld. Een samenspraak en enige overwegingen over de behoorlijke Vlaming en over de spreuken en ongeschreven wetten van de gentleman*, Brussel: De Portiek, 1948.
- J. BOON, *Een vaderland om te beminnen of de ontmoeting van de Vlaamse en de Belgische gedachte*, Antwerpen: De Vlijt, 1948.
- J. BOON, *Heroering van Brussel, prestigepolitiek!*, Antwerpen: De Sikkels, 1932.
- J. BOON, *Katechismus van de Vlaamse Beweging*, Amsterdam-Brussel: Elsevier, 1950.
- R. BOON, *60 jaar Vlaamse Club voor kunsten, wetenschappen en letteren, gezien door de bril van een buitenstaander*, Lede: Het Reklamblad, s.d.

Bibliografie

- H. CROONENBORGH, *Het Vlaams Nationaal Zangverbond en het Algemeen Nederlands Zangverbond als flamingantische cultuurorganisaties (1933-1960)*, licentiaatsverhandeling KUL, 1979.
- H. CROONENBORGH, "Van het Vlaamsch Nationaal Zangverbond naar het ANZ (1940-1952)", in *Wetenschappelijke Tijdingen*, nr. 3, 1981, pp. 173-186.
- H. CROONENBORGH, "Het ANZ en de Dag van het Vlaamse Lied", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, nr. 1, 1982, pp. 38-51.
- J.C. BURGELMAN, *Omroep en Politiek. Het Belgisch audio-visuele bestel als inzet en resultante van de naoorlogse partijpolitieke machtsstrategieën (1940-1960)*, Brussel: BRT-uitgave, 1990.
- M. DE METSENAERE, "Taalmuur=Sociale Muur", Brussel: VUBPRESS, 1988 (Taal en Sociale Integratie 9).
- J. DERAECK, *De Vlaamse Beweging in het naoorlogse Brussel (1944-1950)*, Brussel: onuitgegeven licentieverhandeling VUB, 2002-2003.
- R. DE GROOF, "De rol van de drie fondsen als Vlaamse drukkingsgroepen in het taalpolitiek besluitvormingsproces rond Brussel (1958-1963)", in: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 191-234.
- R. DE GROOF, *De August Vermeylenkring. Politiek-culturele actie van progressieve en socialistische intellectuelen in Brussel (1954-2004)*, Brussel: VUBPRESS, 2004.
- H. DE LANNOY, "Edward Clottens (1891-1961). Vlaamsgezind christen-democraat en pacifist", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, juni 1997.
- B. DE WEVER, *Grep naar de Macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV 1933-1945*, Tielt: Lannoo 1994.
- B. DE WEVER, "Vlaams-nationalistische partijen", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1998, pp. 3344-3361.
- B. DE WEVER, "Het Vlaams-nationalisme na de Tweede Wereldoorlog. Herrijzenis of verrijzenis", in: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, 3, 1997, pp. 277-290.
- J. DEWILDE, "Muziek", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1998, pp. 2114-2134.
- G. DURNEZ, *Het levensverhaal van een Vlaamse krant. 1914-1918*, Tielt: Lannoo, 1985.
- H. FAYAT, *Niets is voorbij*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij, 1983.
- M. GOOSSENS, *Ontstaan en groei van het Vlaams parlement 1970-1995*, Vlaams Parlement: Uitgeverij Pelckmans, 1995.
- S. GOVAERT, *Le Vlaams Blok et ses dissidences*, Bruxelles: CRISP, 1992.
- S. GOVAERT, "L'action des deux communautés de la culture à Bruxelles: essai d'évaluation comparée", in: E. WITTE, *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal*, Brussel: VUBPRESS, 1980, pp. 121-149.
- L. HAAGDORENS, "De mobilisatie van het "Vlaams Aktiekomitee voor Brussel en de Taalgrens" voor de marsen op Brussel (1959-1963)", in: *Taal en Sociale Integratie*, 8, pp. 85-183.
- R. VAN DOORSLAER, J. GOTOVITCH & K. RAES, *Herfsttij van de 20ste eeuw. Extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven: Kritak, 1992.
- F. MICHIELSEN, "De Volksunie en het probleem Brussel (1959-1963)", in: E. WITTE, *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 235-272.

- Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1998.
- S. PARMENTIER, *Vereniging en Identiteit. De opbouw van een Nederlandstalig sociaal-cultureel netwerk te Brussel (1960-1986)*, Brussel: VUBPRESS, 1988 (Taal en Sociale Integratie, 10).
- D. PEETERS (red.), *Zo was Jan Boon*, Antwerpen: Artistenfonds, 1962.
- M. REYNEBEAU, *Het Klauwen van de Leeuw. De Vlaamse Identiteit van de 12de tot de 21ste eeuw*, Leuven: Van Halewyck, 1995.
- L. SCHOKKAERT, "De katholieke jeugdbewegingen en de IJzerbedevaart 1945-1960", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLV - 1, 1986, pp. 40-58.
- L. SCHOKKAERT, "De katholieke jeugdbewegingen en de Vlaams-nationale zangbeweging 1945-1960", in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, XLV - 2, 1986, pp. 93-118.
- L. SIEBEN, "De politieke betrokkenheid van de Brusselse Vlamingen na de Eerste Wereldoorlog (1918-1926)", in: *Taal & Sociale Integratie* 8, 1986, pp. 3-84.
- L. SIEBEN, *De Vlaamse Beweging en de strijd om Brussel na de Eerste Wereldoorlog (1918-1926)*, Onuitgegeven Licentiaatsverhandeling, VUB, 1984.
- L. SIEBEN, "Vlaamsch Verbond voor Brussel", in: *NEVB*, pp. 3398-3399.
- H. TODTS, *Hoop en Wanhoop der Vlaamsgezinden. Kroniek van de Vlaamse Beweging 1944-1954*, Leuven: Davidsfonds, 1961. (Keurreeks van het Davidsfonds nr. 84).
- J. TOLLEBEEK, *De toga van Fruin. Denken over geschiedenis in Nederland sinds 1860*, Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1990.
- F. VAN DER ELST, *Twintig jaar Volksunie (1954-1974). Een beknopt overzicht van de wording, de stichting en de geschiedenis van de Vlaams-nationale partij*, Brussel, 1974.
- B. VAN BOGHOUT, *Geschiedenis van Were Di. Dietsland Europa*, Antwerpen, Were Di, 1995.
- M. VAN HOOREBEECK, *Oranjedassen. 1944-1961. Geschiedenis van het Algemeen Diets Jeugdverbond*, Antwerpen: De Nederlanden, 1986.
- G. VAN ISTENDAEL, *Arm Brussel*, Amsterdam: Atlas, 1992.
- T. VAN OVERSTRAETEN, *Op de Barricaden. Het verhaal van de Vlaamse natie in wording. 30 jaar Volksunie*, Tielt, 1984.
- H. VAN VELTHOVEN, "Flamingant want socialist: Hendrik Fayat, (28 juni 1908-21 september 1997)", in E. WITTE & A. MARES, *19 keer Brussel*, Brussel: VUBPRESS, 2001, pp. 187-203.
- H. VAN VELTHOVEN, "Taal en onderwijspolitiek te Brussel, 1878-1914", in: *Taal & Sociale Integratie* 4, Brussel: VUB-uitgaven, 1981, pp. 261-387.
- H. VAN VELTHOVEN, *De Vlaamse kwestie. Macht en onmacht van de Vlaamsgezinden*, Kortrijk-Heule: UGA, 1982.
- H. VAN VELTHOVEN, "De taalwetgeving en het probleem Brussel, 1830-1914", in: *Taal en Sociale Integratie* 4, Brussel: VUB-uitgaven, 1981, pp. 247-259.
- E. VERHOEYEN & F. UYTTERHAEGEN, *De kreeft met de zwarte scharen. 50 jaar rechts en extreem rechts in België*, Gent: Masereelfonds, 1981.
- H. VERRAECHE, *In liefde en trouw. Gedenkboek van de Zilvermeeuwjes 1945-1955*, uitgegeven door de Zilvermeeuwjes en de Zilvermeeuwen, Brussel, 1956.
- H. WILLAERT & J. DEWILDE, *Het lied in ziel en mond. 150 jaar muziekleven en Vlaamse Beweging*, Tielt: Lannoo, 1987

Bibliografie

- L. WILS, *Frans Van Cauwelaert en de barst in België 1910-1919*, Antwerpen: Houtekiet, 2001.
- L. WILS, *Honderd Jaar Vlaamse Beweging III. Geschiedenis van het Davidsfonds in en rond Wereldoorlog II*, Leuven: Davidsfonds, 1989.

3.2 Feestdagen, mythes, symbolen, rituelen

- A. DE CUYPER, *50 jaar Guldensporenvieringen te Brussel, 1930-1980*, Brussel: Vlaams Komitee voor Brussel, 1980.
- J. FRANSEN, "Nationale feestdag en identiteit: de Guldensporenviering in Brussel (1945-1960)", in: E. WITTE & A. MARES (red.), *Twintig jaar onderzoek over Brussel*, Brussel: VUBPRESS, 1998, pp. 77-112.
- V. LAMBERT, "11 juli: Feest van de Vlaamse Gemeenschap. Nieuwe wijn in oude zakken": in: *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*, 2002, 2, pp. 22-28.
- V. LAMBERT, "De Guldensporenslag van faits-divers tot ankerpunt van de Vlaamse identiteit (1302-1838): de natievormende functionaliteit van historiografische mythen", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 2000, 3, pp. 365-391.
- G.H. NORTEMANN, "Memories and Identities in conflict: the myth concerning the Battle of Courtrai (1302) in nineteenth century Belgium", in: J. FENOULHET & L. GILBERT (red.), *Presenting the past. History, art, language, literature*, 1996, pp. 99-114.
- G.H. NORTEMANN, *Im Spiegelkabinett der Historie. Der Mythos der Schlacht von Kortrijk und die Erfindung Flanderns im 19. Jahrhundert*, Berlin: Logos Verlag, 2002.
- J. TOLLEBEEK, "De Guldensporenslag. De cultus van 1302 en de Vlaamse strijd", in: A. MORELLI (red.), *De grote mythen uit de geschiedenis van België, Vlaanderen en Wallonië*, Berchem: EPO, 1996, pp. 191-202.
- J. TOLLEBEEK "De Guldensporenvieringen", in: G. LEEMANS, L. BOEVA, G. DENECKERE & F.-J. VERDOODT (eds.), *Vlamingen komt in massa! De Vlaamse Beweging als massabeweging*, 1999, pp. 37-65 (Bijdragen Museum van de Vlaamse Sociale Strijd, nr. 17).
- J. TOLLEBEEK, "Een feest voor de natie. De mythe van de Guldensporenslag", in: J. TOLLEBEEK (red.), *De ekster en de kooi. Nieuwe opstellen over de geschiedschrijving*, Amsterdam: Bakker, 1996, pp. 164-175.
- J. TOLLEBEEK & T. VERSCHAFFEL, "Guldensporenslag", in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tiel: Lannoo, 1998, pp. 1382-1386.
- P. TRIO, D. HEIRBAUT & D. VAN DEN AUWEELE (Red.), *Omtrent 1302*, Leuven: Universitaire Pers, 2002.

Feestdagen, politieke identiteitsvormers en Waalse/ Franstalige identiteitsverbeelding

1. De pers

1.1 Dagbladen

Le Soir
La Libre Belgique
La Dernière Heure
La Nouvelle Gazette de Bruxelles
Le Peuple

1.2 Periodieken van het FDF

Bruxelles Verité, 1970-1973.
Ca Ira, Périodique mensuel de la section d'Anderlecht du FDF, 1970 & 1975.
Le Coco-Rico, Organe du FDF. Harmonie La Liberté & Bruxelles-Parade, 1978-1979.
Espace Francophone, 1992-
FDF Actualités, 1977-1992.
FDF Actuel, Le mensuel du Front Démocratique des francophones, 1997-
FDF Cadre, 1979-1981.
FDF-Contact, Front démocratique des Bruxellois francophones, 1965-1970 & 1974-1980.
FDF Schaerbeek, Journal mensuel de la section de Schaerbeek, 1970, 1975-1978.
La Gazette de Bruxelles, Bruxelles, 1984-1984 (suite de FDF-contact).
Quatre Millions Quatre, 1975-1981 (Vervolg Bruxelles Vérité).
Solidarité, Mensuel FDF Uccle-Linkebeek-Rhode-Drogenbos-Beersel-La-Neuve, 1975-1977.
Vigie des Francophones (LA), Périodique trimestriel édité par la section du Front Démocratique des francophones, 1968.

1.3 Periodieken Waalse en Franstalige Beweging in Brussel

Alliance Wallonne (L), Bulletin de la Ligue Wallonne de l'agglomération bruxelloise, 1962-.
Anti-Flamingant, Organe de la Ligue Nationale pour la défense de la langue française, 1911-1914.
L'Avant-Garde, Bulletin bimestriel de l'Avant-Garde Wallonne, 1977-1980.
Bloc de la Liberté, Bulletin officiel du Bloc de la Liberté, le Pays de Bruxelles, la Ligue contre la flamandisation de Bruxelles, 1939-1952.
Bloc de la Liberté Linguistique, organe du Bloc de la liberté linguistique, 1953-1957.
Bruxelles Français, Pour défendre et promouvoir la langue et la culture française, 1960-1975.

Bibliografie

- Bulletin Mensuel de la Ligue Wallonne d'Etterbeek, du Cinquantenaire et du Nord-Est*, 1934-1939 & 1959-1951.
- Bulletin de la Ligue Wallonne d'Etterbeek*, 1933-1938 & 1949-1954.
- Combat Wallon*, Bulletin de l'Association Wallonne du Personnel des Services Publics, bimensuel entre 1945 et 1949, mensuel à partir de 1950.
- Dépêche (La)*, Lettre périodique éditée par Bruxelles français coeur de l'Europe, 1993-1998.
- El Cente*, Bulletin du Cercle "Les Wallons du bassin de Centre" à Bruxelles, 1950 & 1972.
- Ethnie Française* (vervolg door Francophonie vivante).
- Ethnie Française d'Europe*, Association Européenne de l'ethnie française.
- Gaulois (Le)*, Quotidien pour la défense de la Wallonie et de la civilisation française, 1944-1955.
- Lettre de l'UWEA*, Organe de l'Union wallonne des écrivains et artistes, 1978-2000.
- Moniteur Wallon*, Au service de la Francité, 1967-1977 devient Avant-Garde.
- Realités*, Périodique bimestriel de l'ASBL Bruxelles-Français, 1993-
- Rénovation Wallonne Bruxelles*, Bulletin de la régionale de Bruxelles de Rénovation Wallonne, 1965-1966.
- Pays de Bruxelles (Le)*, Organe mensuel du "Bloc de la Liberté linguistique" et "rassemblement bruxellois contre la tyrannie linguistique, 1937-1939 & 1959-1978.
- Rassemblement Bruxellois Contre la Tyrannie Linguistique*, 1954-1959.
- Union des Groupements Wallons de Bruxelles*, bulletin de l'Union des Groupements Wallons de Bruxelles, 1976.
- La Vigie*, Mensuel d'information du Bloc francophone, 1963.
- Wallons de Bruxelles (Les)*, Périodique édité par "Wallonie-Région d'Europe" arrondissement de Bruxelles, 1987-1990.

1.4 *Periodieken van de Waals-folkloristische beweging van Brussel*

- Amon Nos Autes*, Bulletin du Cercle Royal de Watermael-Boitsfort, 1972-1990.
- No Catiau*, Bulletin mensuel du Cercle royal montois de Bruxelles, 1946-1976.
- Folklore*, Bulletin de l'ASBL 'Les Galas du Folklore Wallon', 1947-1950, 1953, 1959-1961.
- Sporon (Li)*, Bulletin d'information de l'Association de la Woluwe-Auderghem, 1953-
- Wallonia*, Bulletin officiel du Cercle liégeois "Wallonia" de Bruxelles, 1971-1988.

1.5 *Periodieken van de Waalse Beweging van Wallonië*

- La Défense Wallonne*
Etat Wallon
Forces Wallonnes
La Nouvelle Revue Wallonne
Wallonie Libre

2. Geschreven bronnen

2.1 *Archieffondsen*

Fonds d'Histoire du Mouvement Wallon, Luik
Archives Bilquin
Archives Putanier
Archives Avant-Garde Wallonne

Universiteitsbibliotheek Bergen
Archives Putanier

Archief en Museum van de Socialistische Arbeidsbeweging, Gent
Archieven Malpoix

2.2 *Officiële documenten*

Documents du conseil culturel de la communauté culturelle française
(législ. 1974-1977)

- SE 02-07-74, doc. 24, n° 1 (Proposition de décret instituant un prix littéraire du CCCCCF)
- SE 13-01-75, doc. 74, n° 2 (Idem, amendements proposés par J.-M. Dehousse)
- SE 04-02-75, doc. 24, n° 3 (Idem, amendements proposés par le gouvernement)
- SE 10-02-75, doc. 24, n° 4 (Idem, rapport présenté au nom de la commission des B.-A.)
- SE 20-02-75, doc. 24, n° 4bis (Idem, rapport présenté au nom de la commission des B.-A.)
- SE 18-02-75, doc. 24, n° 5 (Idem, amendements par Spaak-Danis & Risopoulos)
- SE 10-03-75, doc. 24, n° 6 (Idem, rapport complémentaire)
- SE 18-07-74, doc. 27, n° 1 (Proposition de décret fixant la date de la fête de la Communauté culturelle française et arrêtant les couleurs de son drapeau ainsi que ses armoiries)
- SE 14-02-75, doc. 27, n° 2 (Idem, amendements proposés par Dehousse et consorts)
- SE 16-06-75, doc. 75, n° 1 (proposition de décret relative au drapeau et à la date de la fête de la communauté culturelle française déposée par M. Massart et consorts)
- SE 24-06-75, doc. 47, n° 2 (Idem, Rapport présenté au nom de la commission de la politique générale) (+ annexes 1, 2 & 3)
- SE 24-06-75, doc. 47, n° 3 (Idem, amendements proposés par Parisi)
- SE 24-06-75, doc. 47, n° 4 (Idem, amendement proposé par Desmarets et consorts)
- SE 07-12-76, doc. 72, n° 1 (Proposition de décret portant octroi d'un jour de congé annuel à l'occasion de la fête de la communauté culturelle française déposée par Dehousse et consorts)

Bibliografie

Questions et Réponses (légis. 1974-'77)

SE 04-12-75, nr. 1, p. 5

SE 08-01-76, nr. 2, p. 3

SE 08-02-76, nr. 3, p. 6

Compte Rendu Analytique (légis. 1974-1977)

SE 27-03-75, p. 57

SE 17-06-75, p. 66

SE 24-06-75, pp. 78-81

SE 18-11-75, p. 20

SE 18-05-76, p. 73 & 76

Compte Rendu Intégral 11 (légis. 1974-1975)

SE 24-06-75, pp. 8-17 & pp. 20-21

Documents du conseil régional wallon, lég. 1988-1991

SE 18-10-88, Doc. 77, pp. 1-2 (Proposition de résolution relative à l'introduction d'un jour férié légal et à la reconnaissance d'un drapeau officiel pour la région "Wallonie")

SE 15-02-89, Doc. 77, pp. 1-4 (Idem, rapport présenté au nom de la Commission de l'Economie et des P.M.E.)

3. Literatuur

3.1 *Algemeen*

L. COURTOIS & J. PIROTTE, *L'imaginaire wallon. Jalons pour une identité qui se construit*, Louvain-La-Neuve: Fondation Wallonne Humblet, 1994.

P. DELFORGE, P. DESTATTE & M. LIBON, *Encyclopédie du Mouvement Wallon*, Charleroi: Institut Jules Destrée, 2000-2001, 3 vols.

K. DESCHOUWER, "Het profiel van de Brusselse FDF-kiezer (1968-1978), in: *Taal en Sociale Integratie* 6, Brussel: VUB uitgaven, 1982.

E. DESLE, "Het ontstaan en de politieke betekenis van de Brussels-francofone beweging in de periode 1945-1958", in: E. WITTE (red.), *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 403-444.

P. DESTATTE, *L'Identité Wallonne. Essai sur l'affirmation politique de la Wallonie (XIX-XXèmes siècles)*, Charleroi: Institut Jules Destrée, 1997.

P. DESTATTE, Nationalisme et postnationalisme: actes du colloque: Namur: 30 avril 1994, Namur: Presses universitaires de Namur; Mont-sur-Marchienne: Institut Jules Destrée, 1995 (Perspectives, 3).

- P. DESTATTE, "Op zoek naar een Waalse identiteit zonder Waals nationalisme", in: K. DEPREZ & L. VOS, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 1999, pp. 253-262.
- M. D'HOORE, "Du PVV-PLP au PRL-FDF", in: *CH du CRISP*, 1997, nrs. 1554-1556.
- P. DUPUIS & J.-E. HUMBLET, *Un siècle de mouvement wallon*, Gerpinnen: Editions Quorum, 1998.
- J. FONTAINE, Cultuur in Franstalig België. Vier definities, in: K. DEPREZ & L. VOS, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 1999, pp. 177-185.
- H. HASQUIN, *Historiographie et politique en Belgique*, 3e éd. revue, Bruxelles: Editions de l'Université de Bruxelles, 1996.
- C. KESTELOOT, *Au nom de la Wallonie et de Bruxelles français. Les origines du FDF*, Bruxelles: Editions Complexe, 2004 (Collection 'Histoires contemporaines').
- C. KESTELOOT, "Mouvement wallon et identité nationale", in: *CRISP*, n°1392-1993, pp. 1-48.
- C. KESTELOOT, *L'obstacle. Entre fédéralisme et liberté linguistique: le mouvement wallon et Bruxelles (1912-1965)*, thèse présentée pour l'obtention du grade légal de docteur en Philosophie et Lettres, ULB, 3 vols., 2000-2001.
- C. KESTELOOT, "Stratégies wallonnes et francophones à Bruxelles (1955-1963)", in: E. WITTE, *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 445-501.
- C. KESTELOOT, "Waalse Beweging en nationale identiteit", in: K. DEPREZ & L. VOS, *Nationalisme in België. Identiteiten in beweging 1780-2000*, Antwerpen-Baarn: Houtekiet, 1999, pp. 160-177.
- L. OUTERS, *Le divorce belge*, Ottignies: Quorum, 1997.
- L. PEIREN, "Het FDF en de problematiek van de begrenzing van het Brussels Gewest tijdens de vorming van de regering Tindemans I in 1974", in: *Brusselsse Thema's 1*, Brussel: VUBPRESS, 1993, pp. 359-384.
- P. RAXHON, *Histoire du Congrès Wallon d'octobre 1945. Un avenir politique pour la Wallonie?*, Charleroi: Institut Jules Destrée, 1995.
- J.-C. VAN CAUWENBERGHE, *Oser être wallon!* Gerpinnen: Editions Quorum, 1998.
- J. TYSENS, "De Mouvement Populaire Wallon en de kwestie Brussel, 1961-1964", in: E. WITTE, *Het probleem Brussel sinds Hertoginnedal (1963)*, Brussel: VUBPRESS, 1989, pp. 373-403.
- V. VAGMAN, "Le mouvement wallon et la question bruxelloise", in: *CH du CRISP*, 1994, nrs. 1434-1435.
- R. VAN ALBOOM, "Aspecten van de Waalse Beweging te Brussel (1877-1914)", in: *Taal en Sociale Integratie 6*, Brussel, VUB-uitgaven, 1982, pp. 3-107.
- R. LEJEUNE & J. STIENNON, *La Wallonie, le pays et les hommes. Lettres, arts, culture*, Bruxelles: Renaissance du Livre, 1977-1981.

3.2 Nationale feestdagen, mythes, symbolen, rituelen

- P. CARLIER, "La Wallonie à la recherche d'une fête nationale. Un épisode du mouvement wallon à l'aube du Xxe siècle", in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 1990, 2-3, pp. 902-921.

Bibliografie

- A. COLIGNON, "Drapeau Wallon", in: *EMW*, t. 1, pp. 511-515.
- P. DELFORGE, "Fêtes de la Wallonie", in: *EMW*, t. 2, pp. 627-632.
- J. FRANSEN, « La genèse des symboles de la Communauté française et l'affirmation d'une identité francophone à Bruxelles (1972-1975) », in: E. WITTE, *19 keer Brussel*, Brussel: VUBPRESS, 2001, pp. 205-248 (Brusselse Thema's 7).
- R. LEJEUNE, "Naissance d'un chant et d'un drapeau", in: *La Wallonie, le pays et les hommes*, T. 4, pp. 481-488.
- H. HASQUIN & G. VAN HOUT, *Fête de la Communauté française de Belgique*, Commission française de la culture de l'agglomération de Bruxelles, 1976.
- M. MOREAU, "La genèse du drapeau wallon", in: *Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne*, Tome XVI, n° 185-188, 1987, pp. 129-174.
- M. SIMON, *27 septembre: symbole? Petite et grande histoire de la Fête de la Wallonie*, Marcinelle: Coqs d'Aousse, 1988.

